

TANITIM TAHLİL ELEŞTİRİ

Bilge

YAZ / 5

1995

ÖZEL SAYI

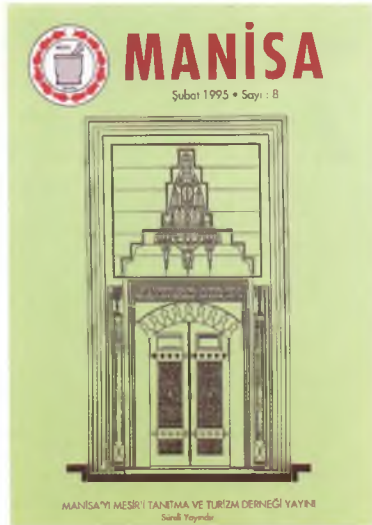
ANADOLU DERGİLERİNDEN

Yazışma Adresi
Kırıkkale Dergisi
KİKTAV, Kırıkkale Valiliği

Yazışma Adresi
GMK Bulvarı No. 32/6
Demirtepe / ANKARA

Yazışma Adresi
İbrahim Gökçen Bulvarı
Kültür Sitesi Oditoryum Girişi
MANİSA

Yazışma Adresi
Alim Gerçel
P.K. 218 38002
KAYSERİ

**Manas Destanı'm anlatan
bir resim.**

Manas Destanı 9'uncu yüzyılda Kırgız Türkleri tarafından meydana getirilmiş, dünyanın en büyük destanıdır. Manas Destanı, Manas çevresinde gelişen olaylar dışında Semetey, Seytek, Alımsarık, Kulum Sarık isimli birbirini takip eden nesilden kahramanların olaylarını ihtiva eder.

Yönetim Yeri

Atatürk Bulvarı 225
06680 - Kavaklıdere/ANKARA
Telefonlar
Santral: 468 42 85
Yazı İşleri: 468 42 85/106
Abone İşleri: 468 42 85/149/154
Belgegeçer (Faks): 426 93 30

Abone Şartları

Yıllığı 240.000
öğretmen ve öğrencilere
yıllığı 200.000
dış ülkeler için yıllıkı 50 \$
Posta Çeki No: 212938

ISBN 1300 - 283X

Bilge

YAZI/5 1995

**ATATÜRK KÜLTÜR DİL VE TARİH
YÜKSEK KURUMU
ATATÜRK KÜLTÜR MERKEZİ**

**Atatürk Kültür Merkezi
Başkanlığı
Adına Sahibi**

Prof. Dr. Sadık TURAL

●
Yazı İşleri Müdürü
İmran BABA
(Merkez Sekreteri)

●
Yayın Kurulu
Başkan: Prof. Dr. İlater UZEL
Prof. Dr. Berin YURDADOĞ
Prof. Dr. Sevim TEKELİ
Prof. Dr. Müjgân CUNBUR
Prof. Dr. Cihat ÖZÖNDER

●
Yayına Hazırlayanlar
İdris KARAKUŞ
Mesut ÇETİNTAŞ-Ejder ÇELİK
Atilla BAŞÇUHADAR
Tayyar AKSOY

●
Yurtdışı Temsilciliği
Azerbaycan: **Prof. Dr. Kâmil VELİYEV**
Türkmenistan: **Dr. Cebbarmehmet GÖKLENOV**
Kazan: **Rafael MUHAMMEDİN**
Kırım: **Şakir SELİM**
Romanya: **Cenan BOLAT**

Bu Sayıda

İlter UZEL
Hoşgörü ve Tenkid

BASINDAN

4
Recep BİLGİNER
Basın, Kendini Yargılamalı

5
Oktay EKŞİ
Yunanistan'ı Siz Şimdi Görün

MAKALELER

6
Nejat MUALLİMOĞLU
Kültür, Kültürlü İnsan Üzerine

12
Osman Nuri SEZER
Manasi

KİTAPLAR

15
Fahrettin OLGUNER
Prof. Dr. Bozkurt Güvenç'in Türk Kimliği

21
Süleyman KAZMAZ
"Türkiye'de Âşık Tarzı Şiir Geleneği ve Rüya Motifi"

26
M. Sani ADIGÜZEL
"Türk Kültürü ve Milliyetçilik"

29
Şükrü ELÇİN
Azerî Edebiyatı Araştırmaları

31
Ömer ÇAKIR
"Tiyatronun Perde Arkası"

34
Mehmet YARDIMCI
"Ziya Gökalp'in Eğitim Sosyolojisi" Adlı Kitap
Üzerine

36
Yaşar KALAFAT
"Varlığımız Hedef Alan Tehdit (Bölücü Terör)"

39
Orhan F. KÖPRÜLÜ
British Documents an Foreign Affairs Reports...

41
Ersin ÖZARSLAN
Nâmık Kemal Hakkında İki Armağan

45
Mualla Murat NUHOĞLU
Oğuzlar (Türkmenler)

47
Fahrettin TIZLAK
Balkan Harbi Sırasında Rumeli'den Türk Göçleri
(1912-1913)

51
Şebnem ERÇEBECİ
Balıkesir-Sındırgı Yöresi Yağcıbedir Halıları

53
Alim YANIK
"Türkiye ve Siyonizm"

57
Azize YASA
Ahi Evren ve Ahi Teşkilâtının Kuruluş

62
O. Atilla BUDAK
Müzik İçin

64
Mehmet Ali BAŞTUJİ
Ordunun Siyasî Otoriteyi Belirlemesine Bir Örnek

67
Baki ASİLTÜRK
"Anadolu Islahatı ve Ahmet Şakir Paşa (1839-1893)"

69
İsmet ÇETİN
Manas Destanı

71
Ahmet AYTAÇ
"Türk Halı Sanatı"

DERGİLER

73
Yıldız ÇINAR
Millî Folklor

76
İsa ÇOLAKER
Millî Tetebbu'lar Mecmuası Üzerine Notlar

78
Dursun DAĞAŞAN
İpek Yolu Dergisi

SÖZLÜK ve ANSİKLOPEDİLER

80
"Tıbb-ı Nebevî Ansiklopedisi"

82
Alev KÂHYA
Türk Yurdu

DERS KİTAPLARI

86
Şuayp KARAKAŞ
Yunanistan'da Okutulan Edebiyat Kitapları Üzerinde
Bir İnceleme

91
Ramazan ÇİFTLİKÇİ
Türk Dili ve Edebiyatı Lise Ders Kitaplarının Dil ve
Edebiyat Öğretimi Açısından Değerlendirilmesi

HABERLER

97
Azize YASA-Serap ÜNAL
"Uluslararası Mimar Sinan Kültür ve Sanat Haftası"
(3-9 Nisan 1995)

99
Mesut ÇETİNTAŞ
"Türkiye'den Türk Dünyasına Bakış"

100
Genel Dizin

HOŞGÖRÜ VE TENKİD

Unesco 1995 i “Hoşgörü Yılı” olarak benimsedi. Yıl boyunca hoşgörü çeşitli etkinliklerle anlatılıp tartışılacak. Nedir hoşgörü? Batı dillerindeki “tolerans” ve bizdeki “müsamaha” ile eş anlamlı mıdır? Sabırlı olma, dayanma, katlanma, aldırmama, mazur görme, boş verme anlamlarına mı gelir? Yoksa öncelikle ilimci-akılcı bir yaklaşımdan kaynaklanıp insanın hemcinslerini anlama ve değerlendirmeye mi yöneliştir?

Hoşgörü, başkalarının yanlış bulunan ya da bulunması gereken aykırı inanç, duygu, düşünce, görüş, anlayış, benimseyiş, ahlakî ilke, tutum, yaklaşım ve davranışların, peşin, ya da peşin hükümlerle inkâr edilmeyip tepkiyle karşılanmayarak kendilerine göre bir doğruluklarının ya da temel yanlışlardan kaynaklandığının ve giderilebileceklerinin kabul edilmesidir.

Toplumsal yanı da vardır hoşgörünün. İnsanlar arasında çoğu tartışmalar ve anlaşmazlıkların uzayıp gitmesi, hattâ çıkmaza sürüklenmesi, herkesin kendi düşünce ve kanılarını zorla kabul ettirme çabasının, bu esnada karşısındakinin düşünce ve kanaatine yeterince değer vermemesinin sonucu değil midir? Karşısındakini hoşgörülle dinleyen, böylece kendi noksan ve yanlışlarını gidermeyi sağlayan kişiler ne çabuk anlaşılır birbirleriyle... Böylece hoşgörü, birlik ve beraberliğin oluşmasında önemli bir aşama olur. İnsan sevgisi ve saygısı hoşgörü ile tohumlanır ve yeşerir.

Hoşgörü noksanının ilk nedeni bilgisizliktir. Bilgi ırısanı rahatlatır ve kendi kendisiyle barışık kılar. Bilgili insanda hoşgörü kendiliğinden gelişir. “**Bilge**” insan başkalarını zorla inandırmaya çalışmaz. Başkaların bilgisizliğine ve saflığına dayanak kendilerine güç sağlamış kimseler, çıkar kaygısıyla ve haklılıklarına olan güvensizlikleri nedeniyle hoşgörü kavramından nefret ederler.

Hoşgörü noksanının ikinci nedeni de taassuptur. “Mutaassıp” özgürlük anlayışı v hoşgörü davranışının hem dışında hem de karşısındadır. Çünkü bağınazlık ile akılcı düşünme birbiriyle bağdaşmaz.

Bağınaz kişi için gözü kapalı, kulağı tıkalı, peşin doğru-yanlış ayrımı vardır. Böyle bir kişi kendi saplandığı inanç ya da görüşün yanlış olabileceğinde kuşkuya düşse hattâ görüşlerinin yanlışlığı ispatlansa bile onları değiştirmemekte ve savunmayı sürdürmekte diretir.

Hoşgörü yanlış ve kusurların görmezlikten gelinmesi ya da bağışlanması mıdır? Bir kimsenin her istediğini yapmasına hoşgörü gösterilmeli midir? Yazı alanında bilim dışı, metod dışı bir çalışma için hoşgörülü mü olalım? O zaman toplum iyiyi, güzeli ve mükemmeli nasıl fark eder?

Görülüyor ki ilk bakışta hoşgörülle çelişik gibi görünen “tenkîd” onunla tam iç içedir. “**Bilge**” kişi tenkidi saygı ile karşılar. Eser, “Bilge” ce tenkîd ile değerlendirilir, ölümsüzleşir.

“**Hoşgörü Yılı**”nda “**Bilge**”ce tenkîdlere...

Prof. Dr. İltar UZEL

BASIN, KENDİNİ YARGILAMALI(*)

Recep BİLGİNER

Ortada apaçık bir gerçek var: Basın, itibar yitiriyor. Bir bölümü okuyucuların oluşturduğu kamuoyunda, devlet kesiminde, aydın kesimde, iş çevresinde, sanat ve kültür çevresinde, sivil kuruluşlarda, asker kuruluşlarında.

Bunun en belirgin göstergesi şunlar: Otomobilden mutfak bezine, apartmandan kutsal yayınlara, mendilden masa örtüsüne kadar bir marketin reyonlarını rahatça dolduracak çeşitlilikte armağan dağıtılmasına karşın, gazete satışları artmıyor.

Hangi düzeyde, hangi koltukta oturan insanlarla konuşsanız hemen hepsinin ortak görüşü aynı: Basına güvenilmiyor. Haberlerden, yorumlardan, gizli çıkar kokuları alınıyor. Yani basın; haklı haksız, zan altında.

Bu suçlamaları, bizzat, basın mensupları yapıyor.

Birbirlerine yağcı, dalkavuk, çıkarıcı, satılmış diyorlar.

Gazeteleri okuyoruz, televizyonları seyrediyoruz. Bu suçlamaları haklı çıkarabilecek yüzlerce örnek çıkıyor karşımıza. Hele televizyonların seviyesizliği, toplumumuz adına yüz karası. Kötüler, iyilerden çok!

Galiba, temiz toplum eylemine, önce basından (en geniş anlamıyla medyadan) başlamak gerek. Bu suçlamalar karşısında kahrolan basın mensupları ise çoğunluktadır. Ama onlar özgür değildir. İş güvenceleri yoktur. Türlü baskılar, tehlikeler karşısında direnip özgürlük kavgası veren bu tür basın mensupları, ne oldu da kendi güvencelerini sağlayamadılar?

Sendikaları darbe yedi. Kim tarafından? Gazete patronları ve onların maşası durumuna düşen üst düzey kimi yöneticiler tarafından. Yani, bu üst düzey yöneticileri kendi tarafına çeken gazete patronları, çalışanları sendikalarından istifaya zorladılar. Yeniden aldıkları elemanlara sendikasız olma şartını koydular. Geçim derdi ve meslek aşkı, bu baskılara boyun eğdirdi onları.

Basını asıl yaralayan, rüşvet ve çıkar söylentileridir. Bu söylentiler, halkın dilinde söylenmekle kalmıyor, basın mensuplarının çoğu da böyle gösteriyor bir kısım medyayı ve mensuplarını. Köşelerinde yazıyorlar, televizyonlarda, milyonlara duyuruyorlar.

Basında bir başka tehlike de tekelleşmedir. Hemen her gazetenin bir televizyonu, bir ya da birkaç radyo istasyonu, çeşitli dergileri var. Tam bir medya tekeli; halk çaresiz, devlet seyirci.

Çokseslilik numarası gerisinde, tehlikeli bir tekseslilik! Hükümet aciz, parlamento seyirci, siyasi partiler habersiz. Korkularından mı, işlerine geldiğinden mi, bu böyle oluyor. Sanki, önüne geçilemez bir medya terörü var ülkede.

Kimi medya mensupları da, hükümet yetkilisi ya da yetkilileriyle özel ilişkileri nedeniyle, şımarıkça şımarıyorlar. Zaman gelecek, o hükümet yetkilisi ya da yetkilileri bile, şımarttıkları bu kişilerin hışmından kurtulamayacaktır.

Gerçekte basın, dördüncü kuvvettir. Hem demokrasimizin hem de kamunun güvencesidir. O da yıpranır, o da itibar yitirirse hangi kurum kalabilir ayakta...

Şair, Abdülhak Hamid'in karısı için söylediği şu dize geldi aklıma:

"Sensiz de seninle de yaşanmaz Lüsiyen."

Bu dizeyi basına uygularsak, "Basınsız yaşanmaz" diyebiliriz. Ama, "Basınla da yaşanmaz" demeye dilim varmıyor; çünkü, insanlık dışı bir durum çıkar ortaya.

Bu kan kaybını önlemek basın kuruluşlarına düşüyor. Özellikle, basın merkezi olan İstanbul'da bulunan Türkiye Gazeteciler Cemiyeti'ne.

Fransız gazeteci, P. Lazeref'in çok anlamlı bir kitabı var: "Fransa'da Basın Rezaletleri"... Lazeref, Fransa'nın Almanlara yenilmiş olmasının günahını, o zamanki Fransız basınına yükler, Fransız basınının halkı yanıltıcı haberlerle aldatmış olmasına. Cemiyet, bu kitabı, Tarık Dursun K.'nin düzenlemesiyle yeniden bastı. İbret alınacak bir belge.

Cemiyetimiz, aynı olayların ülkemizde de yaşanmasını önlemek için, basını sorgulamalıdır. Tarafsız bir komisyon kurarak. Elde edilen sonuçları, çekinmeden, kamuoyuna açıklayarak... Bunu Türk basınının onuru için yapmalı. Bunu demokrasimizin sağlığı için, halkın güvenini yeniden kazanması için yapmalı...

(*) Cumhuriyet Gazetesi, "Arada Bir", 22 Mart 1995.

YUNANİSTAN'I SİZ ŞİMDİ GÖRÜN...(*)

Oktay EKŞİ

Gümrük Birliği'ne giriyoruz. Bu nedenle de toplumun birçok kesiminden sevinç çılgınlıkları işitiyoruz. Biz kanaatimizi tekrarlayalım: Bu olay, Türkiye'yi Avrupa Birliği'yle bütünleştirebilirse çok yararlı olur. Aksi halde çok sorun yaratır.

Biz daha önce değindiğimiz o konuya bu gün tekrar dönecek değiliz. Ama Gümrük Birliği gibi "Avrupa Standartları"nın hakim olduğu bir âleme girerken, çevremize şöyle bir bakmak niyetindeyiz.

Avrupa'da sorunun çağrıştırdığı ilk isim, bilindiği gibi Yunanistan'dır.

İşin kötüsü Yunanistan, Türkiye'nin Avrupa Birliği ile ilişkilerinde her zaman "engelleyci" bir güce sahiptir. Çünkü birliğin alabileceği her kararı, veto ederek önleyebilir.

Kısaca Yunanistan hem "Avrupa Birliği'nin üyesi olma ayrıcalığından yararlanma hem de "Avrupa Birliği'nin üyesi olma ayrıcalığından yararlanma hem de "Avrupa'nın standartlarını gözardı edebilme" lüksüne sahip bir ülkedir.

Dediğimiz açık, üstelik vahim örnekleri var;

Önce bir noktaya değinelim: Batı Trakya, Yunanistan'ın gerçek kimliğini ortaya koyan bir laboratuvarıdır. Ama Batı Trakya Türklerinin beceriksizliğinden mi, Türk kamuoyunun ve resmi makamlarının duyarsızlığından mı, yoksa her iki sebebin bir arada olmasından mı, nedense, bu yöreyle ve o toplumla ilgili sorunlar hiç bir zaman ilgi merkezi olmazlar. Örneğin Yunanistan, Lozan Antlaşması'nın getirdiği rejimin kurallarını dinlemez. Türkiye'de yaşanan Rum Ortodoks toplumu kendi din adamlarını kendileri seçerler. Türkiye'nin resmi makamları bu seçilen kişiyi onaylamakla yetinir. Oysa Yunanistan, 1991'den beri oradaki toplumun kendi müftülerini seçme hakkını tanımaz. En kötüsü Türkiye buna, sonuç alıcı bir tepki göstermez.

Nitekim oradaki Müslüman toplum tarafından İskeçe Müftülüğü'ne seçilen Mehmet Amin Aga yerine müftülükte halen bir başkası (1975 yılında İzmir'de kaçakçılık suçun-

dan 2 yıl hapse mahkum edilen ve şartlı tahliyeden yararlanarak özgürlüğüne kavuşan Mehmet Emin Şinikoğlu görev yapmaktadır.

Ya Mehmet Emin Aga?

O, kendisini halkın seçmiş olmasına dayanarak kart vizitinde "müftü " diye yazdığı için, 16 ay hapse mahkumdur ve halen Larissa Cezaevi'ndedir.

İşin tuhafı, Türkiye'de "lâiklik yüzünden çok eziyet çektiklerini" iddia eden çevreler de "Düşünce ve vicdan özgürlüğü , insan haklarının, demokrasinin ilk koşuludur" diyen, sadece Türk hapishanelerindeki ayıpları görenlerimiz de böyle bir haltı karıştırmak Yunanistan'ın ayrıcalığının tabii bir sonucuymuş gibi, konuya ilgi göstermezler.

Bilmiyoruz anımsıyor musunuz? Yunanistan'daki 1989 seçimleri sırasında iki ayda Batı Trakya'da propaganda yaparken "Müslüman azınlığından ELENLER diye değil de TÜRKLER olarak bahsetmişler, böylece vatandaşlar arasında (özellikle Müslümanlar tarafında) ikilik yaymak suretiyle Rodop İli'nde vatandaşların kamu barışını sarsmışlardır" suçlamasıyla 18'er ay hapse mahkum edildiler. Bunlardan Dr. Sadık Ahmet hapisteyken milletvekili seçilerek özgürlüğüne kavuştu.

Dahası... Avrupa Birliği'nin üyesi olan, böylece insanlar arasında "din , dil, ırk, cins, esasına dayalı bir ayırım yapmamayı "taahhüt eden Yunanistan bu taahhütlerini dinlememe hakkına sahiptir. Nitekim Türk kökenli bir Yunan vatandaşı, Yunanistan'dan örneğin Türkiye'ye akrabalarını ziyarete geldikten sonra oradaki resmi makamlar kendisi hakkında eğer, "Geri dönmek üzere Yunanistan'dan ayrılmıştır" diye bir rapor yazarlarsa o kişi Yunan vatandaşlığından derhal atılır. Ama kimse "Bunun Avrupa Birliği üyeliğiyle, Avrupalılığın standartlarıyla ilgisi var mı? diye sormaz,

Hani bir çoğumuz gümrük birliğine girdik diye seviniyoruz ya. Bu Yunanlılarla başımız asıl orada çok belaya girecek. Onu demek istiyoruz.

(*) **Hürriyet Gazetesi**, "Günün Yazısı", 7 Mart 1995.

KÜLTÜR, KÜLTÜRLÜ İNSAN ÜZERİNE

Nejat Muallimoğlu

Ben, her şeyden önce, kültüre derinden inanıyorum.

Kültürün temel direği bilmek, öğrenmek arzusu değil, bu yolda sarfedilen büyük gayretlerdir.

Şu halde, kültür mükemmelliğe ulaşmak, çalışmak, fazilet ve idrak nûru peşinde gitmektir. Fazilet ve idrak nûru peşinde giden bir kimse de, Allah'ın ve aklın iradesinin üstün çıkması için çalışır.

Matthew Arnold

Kültürlü bir kafa, bilgi kaynaklarına açık ve tahammül edilebilir bir derecede de, yeteneklerini kullanabilmesini öğrenmiş bir kafadır.

John Stuart Mill

Kültür, sonu gelmeyen ve galiba gelmeyecek tartışma konularından biri. Kültür denilen şey nedir? Batı kültürü mü, islâm-Türk Kültürü mü, yoksa her iki kültürü mezceden bir kültür mü, tartışmaları yıllardır devam ediyor. Ama ilkin, kültürün ne olduğunda anlaşmaya varılmazsa, bu tartışmalar, bugüne kadar yapılan tartışmalar gibi, havanda su dövmekten ileri gidemeyecektir.

"Kültür" den ne anlıyoruz? İşe akıldan başlamak gerek. İnsanoğlunun en belirli, en aziz tasarrufu akıldır; bizim beşerî mahlûklar olarak hareket etmemize imkân sağlayan faktör aklımızdır. Dünyada en plâstik, en fazla yoğurulabilen şey de aklımız olduğuna göre, sizin ve benim ne tür beşerî mahlûklar olarak gelişebileceğimizi bu faktör, bu akıl faktörü tayin eder.

"Eğitim", aklın bu potansiyelinin geliştirilmesi işlemidir. Eğitimden beklenen gaye, insanoğlunun daha verimli çalışmasını sağlamaktır. Batı dillerinde "eğitim" anlamına gelen *education* kelimesi Latince *educare* kökünden türetilmiştir ki "büyümesini gıdalanmasını sağlamak"tır. Akıl, davranışa sahip bir organizmadır. Organizmanın herhangi bir hareketi davranıştır ve hemen hemen her davranışta da aklî melekeler rol oynarlar.

"Öğrenmek" ise, herhangi bir hareketin gücünü,

sağladığı kolaylığı eğitim yolu ile genişletmektir. İnsanoğlu, yaratıklar arasında en çok eğitilebilecek bir mahlûk olması itibarıyla, hayat ve yaşadığı dünya hakkında diğer yaratıklardan daha fazla öğrenebilme kapasitesine sahiptir. Fakat bu özellik, onun, gerekli ve sıhhatli bilgilerle birlikte, yararsız ve sıhatsız şeyleri öğrenebilme kapasitesine de sahip olduğunu gösterir. İnsanoğlu, öğrendiği sıhhatli ve sıhatsız bilgileri aynı yerde muhafaza ettiği takdirde de netice, "zekâ" değil, "kargaşa" dır. Hakikatı ise, Francis Bacon'un yüzyıllarca önce söylediği gibi, hatâdan çıkarmak, kargaşadan çıkarmaktan çok daha kolaydır.

Kültürlü bir insanın belirgin bir vasfı, belirli konularda bilgi sahibi olmaktan çok, edindiği bilgiyi, hayatın çeşitli safhalarında kullanabilme yolundaki aklî davranışlarıdır.

Resmî eğitimden geçtiği, diploma aldığı, şu veya bu şekilde bilgi sahibi olduğu için bir kimseyi bizâtihi kültürlü saymak hatâdır. Zira eğitim ve kültür, bilgi ve kültür aynı şeyler değildir. Doğru, bilgi ve eğitim, kültürlü bir insanın sırt çeviremeyeceği şeylerdir, ama bunlar, yalnız başlarına bir kimseye "kültürlü" hüviyetini veremezler.

Okul bitirmesine, diploma sahibi olmasına rağmen, kültür kollarında eğitim görmemiş bir insan kelimenin gerçek mânâsıyla kültürlü sayılamaz. Teknik alanda her şeyi bilen, fakat hayatın diğer yönlerinde bilgisiz

yetişen bir kimse, bir şarkının güftesini bilip bestesini bilmeyen bir insan gibidir. Bu insanlar, sadece etiketi bilen ve gerektiğinde, etiketteki mürekkebin spektografik analizini dahi yapabilen fakat etiketteki yazıyı okuyamayan insanlara benzerler. Beşerî mahlûklar, kültürlü olabileme kapasitesi ile dünyaya gelirler, fakat kültür alanında yetiştirilmedikleri takdirde kültürlü olamazlar. Bakın, döndük, dolaştık, aynı noktaya geldik: "Kültür" denen şey nedir?

Kültürün Tarifi

Sözlükler "kültür"ü, "akıl, zevk, tavır ve hareketlerin eğitimi, geliştirilmesi, rafine edilmesi, diye tarif ediyorlar. Dikkat edilirse, üzerinde durulan nokta Ç "eğitim", yani akıl

potansiyelinin geliştirilmesi işlemi, beşeri yaratıkların daha randımanlı çalışmalarını sağlamak olmakla birlikte, varılması gereken hedef "rafine" kelimesi ile ifade ediliyor. Rafine olmuş (yani haddeden geçmiş, yontulmuş, incelmış) bir insanın vasıfları arasında incelik ve zarafet vardır, karakteri kabalıktan sıyrılmıştır; düşünceleri, hisleri, konuşuşu, davranışları, zevkleri bayağılıktan uzaktır. Ancak bu insandır ki, Matthew Arnold'un, "dünyada bilinen ve söylenen en iyi şeylerle ünsiyet kazanmak" diye tarif ettiği kültür yolunda ilerleyebilir.

Kültürü en iyi tarif edenlerden biri de, Bertrand Russell ile birlikte *Matematiğin Prensipleri* adlı üç ciltlik abidevi eseri yazan Amerikan filozofu Alfred North Whitehead'dir: "Kültür, düşünce faaliyetine, güzellik ve insanî hislere kapıyı açık tutabilmektir." Gerçekten, dışarıdan gelecek güzelliklere ve insanî hislere kapısını açık tutabilen ve kendi benliğinde güzellik ve beşerî duygular için yer ayırabilen bir kimse, kültürlü bir insan olma yolunda en büyük adımı atmış sayılır. Ancak, kültürlü bir insan hüviyetini kazanabilmek için yalnız bu vasıflar da yeterli değil; düşünce faaliyeti de gerekli. Düşünce faaliyeti, sadece kendi çıkarımız için değil, başkalarının yararı uğruna da düşünebilmektir. Kültürlü bir insan, kendisinin, çevresi ile yakından ilgilenmesine imkân verecek bir "kafa" taşır; cemiyette olup bitenlerin sebeplerini, tezahür ve tecelli şekillerini dikkatlice ve devamlıca araştırır, bilmek ister. Canlı bir kafanın sürekli ve belirli özelliklerinden biri de tecessüstür. Kültürlü bir insan kötü bir "kâşif" değildir.

Francis Bacon, hemen hemen dörtüyz sene önce demişti ki: "Denizden başka bir şey göremedikleri için karanın mevcut olmadığını sananlar kötü kâşiflerdir." Düşünce faaliyetinin ikinci özelliği, "kötü kâşiflik"ten sıyrılabilmek için kafamızı, analitik bir cihaz olarak kullanabilmektedir. Kültürlü bir insan, ancak elindeki delilleri titizlikle haddeden geçirdikten sonra sıhhatli bir karar verebilir. Bu karar, her zaman "evet" veya "hayır" şeklinde değil, daha somut delillere sahip olana kadar, "bilmiyorum" da olabilmeli, veya daha somut deliller bulunana kadar, geciktirilebilmelidir de.

Salim bir düşünceye sahip olabilmek, bir kimsenin hem akılcı hem vücutça sıhhatli olabilesini gerektirir; akılcı ve vücutça sıhhatli insanlar da içinde yaşadıkları cemiyete faydalı olabilecek insanlardır. Yürümenin bacak adalelerine faydası ne ise, düşünebilmenin de kafaya faydası odur. Pascal, "İnsanları büyük yapan düşüncedir," diyor.

Kültürlü bir insan bunları idrak eder. Diğerleri için insanî hisler besleyen, güzellik karşısında hassas, düşüncelerinde, konuşuşunda, tavır ve hareketlerinde nazik, çevresinde olup bitenleri inceden inceye analiz edebilen insan: İşte, kültürlü bir insan kafası bu. Salim bir düşünce

melekesinden mahrum bir insan kültürlü sayılamaz. Buna paralel olarak, beşerî ve estetik his ve duygulardan sıyrılmış bir kimse de kültürlü değildir. Ancak, beşerî bir akla sahip olan, güzellik karşısında hissî olan, derin bir ilgi ve tecessüse ve salim bir düşünce melekesine sahip olan bir insan kültürlüdür. Bu hassalardan birinden mahrum bir insan kültürlü sayılamaz. Burada bir defa daha söylemekte fayda var: Kültürlü bir insan, eğitim çeşmesinden içmiş bir insandır, ama eğitim çeşmesinden içmiş her insan da kültürlü değildir. Diplomalı olmakla kültürlü olmak aynı şeyler değildir. Prof. Whitehead, "Eğitim, ferdin yaşama sanatını idrak edebilmesi için rehber olmalıdır," diyor. "Her fertte, hayattaki mevcudiyetinin bir macerası tecessüs etmiştir. Yaşama sanatı bu maceranın bir rehberidir."

Kültürün ilk basamağı

Peyami Safa'nın dediği gibi, "kültürün ilk basamağı anadili iyi konuşmak ve yazmaktır." Bir kimsenin Türk dilindeki melekesi kullandığı kelimeler, deyimler ve gramer bilgisi ile ölçülür. Uzağa gitmeye gerek yok; kitaplar yazdıkları, gazetelerde yazdıkları için kendilerini "kültürlü" sayan bazı insanların Türkçe'lerini haddeten geçirdiğiniz zaman ne kadar kültürsüz olduklarını görürsünüz.

Kültürlü bir insan tek taraflı hislerden kaçınır, peşin hükümler vermez, hissî hükümlerden çekinir. elinde yeterince delil bulunmadıkça karar vermez ve aynı şekilde, somut delillerle gösterilmediği takdirde, hiç bir ifadenin doğruluğunu da kabul etmez. O, hakikatın parmak kaldırmakla yerleştirileceğine inanmaz. Beşerî kafanın kaprislerini idrak ettiğinden, hâfızasında biriken "gerçekler"i imbikten geçirmeyi lüzumlu hisseder. Tecrübe ve mazinin kafasında birikmiş olduğu "gerçekler" üzerinde zamanla bir sis perdesi örtüldüğünü realitelerden uzaklaştığını bilir. Yine bilir ki, hakikate giden yol, çok defa cevap vermekten ziyade sual tevcih etmekle kurulur.

Kültürlü bir insanın bir diğer özelliğini de, Amerikan şairi Robert Frost'un şu mısralarında görüyoruz:

Orman güzel, karanlık ve derin,

Ama vâdedilmiş sözüm var benim,

Ve uyumadan önce gidecek pek çok yerim

Ancak devamlıca büyüyen ve gelişen kafalardır ki, sahiplerini, gitmeyi arzu ettikleri yerlere götürebilirler. Columbia Üniversitesi'nin (New York) kırküş sene (1902-45) rektörlüğünü yapan Prof. Nicholas Butler diyor ki:

Belirli bir kafa tipi vardır ki, muayyen bir noktaya kadar eğitildiği vakit, kristalize olmuşcasına daha ileri gitmeyi reddeder. Bu tür bir kafa, eğitimli olmanın temel belirtilerinden birini ortaya koyamaz. Belli ki çok şey elde etti ve çok şey vâdetti; ama şu veya bu sebeplerden ötürü, vaadler

yerine getirilemez. Böylesine bir kafa ölmüş bir kafa sayılamazsa da, büyümemişcesine kendinden geçmiş bir kafadır.

Uzun bir hayat boyunca devamlıca büyüyen ve gelişen bir kafa şahaser bir manzara arzeder.

Geniş görüşler, engin sempatiler, derin sezgiler, büyüme ve gelişmenin başarılarıdır.

Kültürlü bir insan dünyayı olduğu gibi kabul etmez. Bir şeyler yapılmalı demek onu tatmin etmez. O, imkân olduğu takdirde, bir şeyler yapmaya çalışır. Kültürlü bir adam, bir düşünce adamı olduğu kadar, bir aksiyon, bir hareket adamıdır da. Saf ve basit düşüncelerle dünyadan ve onun gerektirdiği faaliyetlerden el-ayak çekildiği çağlar-eğër böyle çağlar var idi ise - çoktan kayboldu. Günümüzde, gerçek bir eğitimden geçmiş kültürlü bir insan, verimli de olmak zorunda. Kafası ile, dili ile, veya eli ile bildiklerini ifade edebilmeli, ve böylece dünyayı, bulduğundan daha iyi bir şekilde terketmeli. Kültürlü bir insan bir şeyler yapar, bildiklerini esaslı ve yararlı bir tarzda ifade eder, eserler verir, devamlıca hissetmekten veya hislerle cümbüş yapmaktan kaçınır.

Fakat salim düşüncenin gerektirdiği hakikatler kadar, hayatın diğer safhaları da vardır ki, onlar da, harekete geçmeyi gerektirmeyen düşüncelerdir, ama hayatın, onu harekete getiren düşünceleri kadar parçalarıdır. Odasında, köşesinde kendi kendisiyle başbaşa kalabilmek düşünebilmek de kültürlü bir insanın gerekli rejimlerindenir.

Sokrat, "İmtihandan geçmemiş bir hayat, beşerî bir hayat olarak yaşanmaya lâyık bir hayat değildir," der. Kültürlü bir insan bir sanatkârdır. Onun sanatı, bilgi ve tecrübesinin âletlerini kısmen kendi kendisini geliştirebilmesi için kendisi ile, diğerleri ile ve yaşadığı dünyanın sırları ile olan münasebetlerinde maharetle kullanabilmesidir. O, Tabiat, Hayat,ölüm, aşk, güzellik akıl, deha, yaratıcılık, zaman, kader, karakter, kadın, erkek, din, Allah, Edebiyat sırları üzerinde devamlı bir ilgi ile durur. Kültürlü bir insan, hayata verdikleri çeşnilerden ötürü, bu sırlara minnettardır. Bunlar, düşünülmeğe değer konulardır ve o, bu konular üzerinde durmaya hazırdır. Onları ne unuttur, ne görmezliğe ve ne de bilmemezliğe gelir. Onlar hakkında elinden bir şey gelemeyeceği için, kültürlü bir insan, onları, muallâkta bırakılan konular arasında da koymaz. Onlar hakkında pek çok şey yapabilir: Düşünebilir. Düşünebilmek de, kültürlü bir insanın başlıca özelliklerindedir.

Bahsedilen konularda bir kimseyi kültürlü yapan, onun, bu konular hakkında bildiklerinden ziyade, onlara karşı davranışı, kendi bilgisini ve hayat tecrübesini diğerlerini anlayabilme yolunda kullanabilmesidir. Belki Sokrat gibi, "Bildiyim tek şey varsa, o da hiç bir şey bilmediğimdir," demezse de, bildiklerinin, bilinmesi gerekenler yanında bir damlacık olduğunu idrak ettiğinden tevazu yolunda hiç bir zaman ayrılmaz. Onun, gayet iyi bildiği şudur: Beşer tabiatını mükemmel bir hâle getirmek mümkündür ve bütün beşerî bilgi-bütün bilgi beşerîdir-o gayenin gerçekleştirilmesi, beşer tabiatının mükemmel bir hâle yüceltilebilmesi için kullanılmalıdır. Kültürlü bir insan, maamafih, her şeyi bilemeyeceğini idrak ettiğinden, daha erken yaşlarında, hangi bilgileri edineceğini ve hangi bilgileri diğerlerine bırakacağını bilir.

Bilgi, bizâtihi bir gaye değil, bir gayeye vasıta: tam ve beşerî bir hayat yaşamak için bir vasıta. Bu gayeye varmak için asgarî bilgi gerekli. Onlar da okumak, yazmak ve aritmetiktir, yâni bir kimsenin dünyadaki yolunu bulmasına yarayacak âletler. Bu âletleri hakkı ile kullanabilmek kaçınılmaz bir zaruretse de, önemli olan şey, onları maharetle kullanabilme yeteneğini elde etme yolunda neler öğrenildiğidir. Bilmek önemli, ama daha da önemlisi, bildiklerimizle neler yapabileceğimizi bilebilmektedir.

Kültür ve hümör

Kültürlü bir insan "hümör hissi" ne sahip bir insandır. Hümör, "mizah"tan apayrı bir şey. Mizahî şakalar, nükteler, sözler, başka bir insan "üzerinde"dir ve bu tür bütün güldürücü sözlerde hicvetme, alay etme vardır. Mizah ile hümör arasındaki fark da burada. Mizah, kötü niyetle, batırmak, küçük düşürmek için yapılır, gücendirir, incitir. Hümörün özelliği ise şefkat ve tatlılıktır.

Dilimizde karşılığı bulunmayan "hümör" kelimesi ile kendimizdeki, çevremizdeki ve cemiyetimizdeki tuhaf ve eğlendirici şeyleri görebilme yeteneği anlatılır. Hümör hissine sahip bir insan, hayatın karanlık ve ümitsiz anlarında dahi onun komik ve ümitli taraflarına bakabilecek cesarete sahiptir. Hümör hissine sahip bir insan, diğerlerinin, kendisinin acayip hallerini ve aptallıklarını nükte konusu yapmalarına alınıp kızmadığı gibi, aleyhinde söylenen nükte ve anekdotları yine kendisi hem de zevkle anlatmasını bilir.

Hümor hissine sahip bir insanın, hayatın ve kendisinin trajik ve komik taraflarını sezinleyebilmekle yetindiğini elbet söylemek istemiyorum; hümor hissine sahip biri, bildiklerini zarafetle taşımasını bilebilen bir insandır da. Gerçekten, hümor hissinden mahrum kültürlü bir insan tasavvur edilemez. Bildiklerini önemsememek, bildikleri arasındakilerin aptalca ve eğlendirici olanlarıyla ciddi olanlarından da aynı hislerle bahsedebilmek hümor hissine sahip bir insanın başlıca vasıflarından biridir. Moncton Milnes adında bir Amerikan yazarı hümor hissini şöyle tarif ediyor: "Hümor hissi, insanın bütün melekelerinin tam bir dengesidir; insan varlığının iniş ve çıkışlarını tam bir tam bir sabırlıkla karşılamamıza yarayan bir vasıta, bilgili olmaktan mütevellit gurura karşı en iyi bir emniyet supabı.

Kültürlü bir insan faziletlidir

Kültürlü bir insan kendisini hazırlanmanın iyi bir beşerî münasebet olduğunu idrak eder. Sokrat'ın "Kendini tanı!" emrinin, zekanın sonu değil, başlangıcı olduğunu bilir; insanın, kendisi hakkında bilgi sahibi olmasının zekâyâ giden yol olduğunu bilir. Bundan böyle, kültürlü bir kimse, insan tabiatını yaratan âmilleri, onların yapılış ve çalışmalarını anlar, şuur ve şuuraltının ne olduğunu bilir.

O bilir ki, insanların çoğunu harekete getiren sâikler, ne sebep ne de mantıktır. Kendi davranışlarının olduğu kadar diğerlerinininkinin de muğlak işlemler neticesinde husule geldiklerini bilir. Bu davranışların sadece şuurî ve gayri-şuurî zihnin birbiriyle temasları neticesinde husule gelmediklerini, beşerî davranışlarda vücut kimyasının da büyük bir rolü olduğunu idrak eder. İnsanın bir hayvan, fakat beşerî bir hayvan olduğunu bildiğinden, beşerî hayvanı harekete getiren sâiklerin sadece vücut kimyası değil, bir takım semboller olduklarını da bilir. Bu sembollerden bir kısmı şuur altında, bir kısmı da şuurda yerleşmiştir. Gayri-şuurda bulunanların kendisinin kontrolü dışında, şuurda yerleşenlerin ise kendi kontrolünde olduğunu idrak eder. Kültürlü bir insan, gayri şuurdaki sembollerin kendi kontrolünden çıktığı nisbette, şuurî olanların da kontrollerinin zorlaşacaklarını ve bir insanın kendi kendisini kontrol edebilmesi için de bunların bilinmesinin lüzumlu olacağına inanır.

Kültürlü bir insan faziletli bir insandır, sağlam ahlâkî prensiplere sahiptir. Kendi kendisine sadık kalabilmesi için, diğerlerine karşı sahtece davranılamayacağını bilir. Anında

işine geldiği için bir işi yapmak onu tiksindirir, vicdanını hiç bir zaman pazara çıkarmaz. Adil bir insandır, ama beşerî zaafı idrak edemeyecek kadar da âdil değil. Müşfik olabilmek için âdil olmak gerektiğini bildiği kadar, adil olmak için müşfik olmak gerektiğini de bilir; kanunun, sevgi olduğunu ve adaletin, akılcı bir muhasebe neticesinde ifade edilmiş sevgiden başka bir şey olmadığını da bilir.

Kültürlü bir insan faziletli bir insan olmakla beraber, kendisinin faziletli olduğunu ne söyler ne de ihsas eder; kendilerinin faziletli olduklarını kabul eden insanlara şüphe ile bakar. Çünkü, faziletin zaman zaman kötülükten de tehlikeli olabileceğini, zira vicdanın frenlerinden kurtulmaya meyilli olduğundan fazilet hissini, kuvvet hissi kadar soysuzlaşabileceğini bilir.

Kültürlü bir insan iyi bir vatandaş olduğundan, nezih ve âdil olmanın şahsî sorumluluğu olduğunu bilir. Medeniyetin gerçek mânasının müşfik olmayı öğrenmek olduğunu idrak ettiğinden, komşusunun da refah ve saadeti için çalışır. Kendi hayatı ile derinden ilgili bulunduğu, kendi varlığının, içinde yaşadığı cemiyetin dokusunu oluşturan sayısız ipliklerden sadece bir tanesi olduğunu hiç bir zaman aklından çıkarmaz. Kendisini bütünün bir parçası olarak

görür, kendisini bir bütün, diğerlerini o bütünün parçaları olarak değil. Diğerleri ile karşılıklı yardım ve birlikte çalışmak suretiyle gayelere varmanın, diğerleri aleyhine çalışmaktan son derece üstün olduğunu idrak ettiğinden, diğerleri ile işbirliğine inanır; işbirliğine dayanan rekabetin, rekabete dayanan rekabetten farklı olduğunu bilir. Kültürlü bir insan, bir medeniyetin büyüklüğünün zengin insanların sayısı ile değil, paranın satın alamayacağı bütün şeylerin kalitesiyle ölçüldüğünü de bilir.

Sanat zevki yerleştirilmezse

Günümüzün Türkiye'sinde şehirlerimizin plânlanmasından evlerimizin döşenmesine kadar -genel kültürsüzlüğümüzün bir neticesi olarak- tam bir zevksizlik hâkim. Biz, genellikle, güzelliğin ne olduğunu bilmeyen insanlarız, zira sanat zevki ile yetişmedik, yetiştirilmedik. Kültür ve sanat, birbirinden ayrılmayacak iki kardeş. Biz ise, sanatı lüks bir matah, faydasız bir kültür zevki, sosyal bir cilâ sanıyoruz. Sanat, beşer hayatının bir hülâsası, beşer içyüzü ve hislerinin en doğru kayıtlarıdır. Sosyal ve ferdi

gelişmenin kaynağı sanattır. Topluluğu-muzdaki korkunç ahlâkî yozlaşmanın kaynağının bence, sanat zevkinden mahrum insanlar olmamızda da aramak gerek. Ben, sanat zevkinin aşılandığı insanların terbiyesiz, kaba, hoyrat insanlar olacaklarına inanmıyorum. Eğitim sistemimizin temel unsurlarından biri, çocuklarımıza daha ilkökul sıralarından itibaren sanat zevki aşılacak olmalı. Yarının daha iyi, daha âdil, daha güzel Türkiye'sini ancak sanat zevki ile yetiştirilmiş insanlar kuracaktır. Sanat zevki olmayan bir insan, tabiat karşısında vecde gelemez, onu yaratan Yüce Varlık önünde huşu ile eğilmesini bilmeyen insan da "iyi" insan, "kültürlü" insan olamaz. George Bernard Shaw, sanat ve iyi insan arasındaki ayrılmaz bağlantıyı şöyle anlatıyor. (The Sanity of Art-Sanatta Sağduyu):

Sanat iştitemizi, hissetmemizi, koku ve tad almamızı şuurulu ve eleştirici bir tarzda geliştirip yükselterek çevremizdeki çirkinliğe, gürültüye, kötü konuşanlara, zevksiz giyinenlere karşı tenkit sesimizi yükseltmemize hizmet ettiği, yaşayışımıza taze ve canlı hava getirip güzel olan şeylerle, musıkı ve tabiat ile derinden ilgilenip zevk almamıza yardım ettiği; rahat ve nezih bir hayat sürmemizde, temiz ve zevkli giyinmemizde, ustalık ve zarafetle yapılmış kabkacak ve ev eşyasında ısrar etmemizi mümkün kılacak şekilde his ve duygularımızı geliştirdiği nisbette hürmetimizi kazanır. Sanat, ayrıca, davranışımızı, karakterimizi, adalet ve sempati hislerimizi rafine etmeli; kendi kendimizi tanımamızın, kendi kendimizi kontrol etmemizin, diğerleri için beslediğimiz sevgi hislerimizin ve hareketlerimizin yücelmesine hizmet etmeli; bizi âdiliğe, zulme, adaletsizliğe, entellektüel sathilik ve bayağılığa tahammül etmeyecek surette geliştirmelidir.

Gerçek sanat zevki ve sevgisiyle yetişen insanlardır ki, George Bernard Shaw gibi düşünebilir: "Sen çevrene bakıyor ve soruyorsun: 'Niye?' Ben ise, görünmeyenlerin rüyasını görüyor ve soruyorum: 'Niye olmasın?'"

Kültürve "Lejür"

İngilizce'deki leisure kelimesinin dilimizde karşılığı yok. Ama medeniyet geliştikçe makine, insan emeğine ihtiyaç hissedildiği saha ve yerleri azaltıkça, insanoğlunun leisure (okunuş: lejür) için sarfedeceği vakit çoğalıyor. Medeniyetin bundan sonra ileri mi, yoksa geri mi gideceği hepimizin boş vakitlerimizde neler yapacağımıza bağlı. Türkiye de dahil, dünyanın her tarafında haftalık mesai saatleri süratle azalıyor, fakat bu insanlar, boş vakitlerini nasıl geçireceklerini bilemiyor, saatlerce televizyon başından ayrılmıyorlar. Lejür, boş vakit olmakla beraber, tembellik değildir. Lejür, bir kimsenin, istediğini yapmakta serbest olduğu boş vakittir. Ne var ki, bilhassa Türkiye'de onmilyonlarca insan, son derece önemli boş vakitlerini hissî

ve kültürel gelişmelerinde kullanacakları yerde, hiç bir şey yapmaksızın, hattâ bir kitapçık olsun okumaksızın öldürüyorlar.

Aristo, "Eğitimin gayesi, lejür'ün akıllıca kullanılmasıdır," der. Aristo gibi bir aristokrat için, bu, lejür'ün fevkalâde bir tarifi. Eğitimin gayesi lejür'ün akıllıca kullanılmasını öğretmek olmakla beraber, Aristo'nun anlayışından farklı olmak gerekir. Eğitim sistemimizin esaslarından biri, daha ilkökul sıralarından itibaren lejür'ün nasıl kullanılacağını öğretmek olmalı. Gerçi insan her yaşta öğrenebilirse de, bu işe küçükken başlamak çok daha kolay. Lejür'ü nasıl kullanacağımızı öğrenmek daha mutlu bir hayat sürmemizi sağlayacaktır. Lejür'ü nasıl kullanacağını bilmeyen, lejür vakitlerinin öldürüldüğü topluluklarda herhangi bir ilerleme görülemez.

Columbia Üniversitesi Teachers College'in (Öğretmen Okulu) önceki dekanlarından Dr. William Russell, "Çok fazla para ile birlikte çok fazla lejür asırlar boyunca, cemiyetlerin en fazla ürktükleri şeylerden biridir," der. "Cemiyetler o zaman düşer, o zaman içinden yıkılır." Gerçekten, herhangi bir şeyin çok fazlası hiç bir zaman yarar sağlamamıştır. Uzun yaşayanlar çok iyi bilirler: mutluluğun en devamlı, en güvenilir kaynağı çalışmaktır. John Stuart Mili, mutluluğun aramakla bulunamayacağını, mutluluğun, insanın yolu üzerine çıkacağını, bilhassa, çalışmanın yan ürünü olarak elimize geçeceğini söyler.

O halde, lejür'ü nasıl kullanacağımızı derhal öğrenmeye başlamalıyız. İşimiz dışında geçireceğimiz zamanları zihni ve bedenî gelişmemiz için kullanılmalı, kültür seviyemizi yükseltmek için gayret sarfetmeli, hissî melekelerimizi güzel'den zevk alabilecek şekilde Gerçek sanat zevki ve sevgisiyle yetişen insanlardır ki, George Bernard Shaw gibi düşünebilir: "Sen çevrene bakıyor ve soruyorsun: 'Niye?' Ben ise, görünmeyenlerin rüyasını görüyor ve soruyorum: 'Niye olmasın?'"

Kültür ve "Lejür"

İngilizce'deki leisure kelimesinin dilimizde karşılığı yok. Ama medeniyet geliştikçe makine, insan emeğine ihtiyaç hissedildiği saha ve yerleri azaltıkça, insanoğlunun leisure (okunuş: lejür) için sarfedeceği vakit çoğalıyor. Medeniyetin bundan sonra ileri mi, yoksa geri mi gideceği hepimizin boş vakitlerimizde neler yapacağımıza bağlı. Türkiye de dahil, dünyanın her tarafında haftalık mesai saatleri süratle azalıyor, fakat bu insanlar, boş vakitlerini nasıl geçireceklerini bilemiyor, saatlerce televizyon başından ayrılmıyorlar. Lejür, boş vakit olmakla beraber, tembellik değildir. Lejür, bir kimsenin, istediğini yapmakta serbest olduğu boş vakittir. Ne var ki, bilhassa Türkiye'de onmilyonlarca insan son derece önemli boş vakitlerini hissî

ve kültürel gelişmelerinde kullanacakları yerde, hiç bir şey yapmaksızın, hattâ bir kitapçık olsun okumaksızın öldürüyorlar.

Aristo, "Eğitimin gayesi, lejür'ün akıllıca kullanılmasıdır," der. Aristo gibi bir aristokrat için, bu, lejür'ün fevkalâde bir tarifi. Eğitimin gayesi lejür'ün akıllıca kullanılmasını öğretmek olmakla beraber, Aristo'nun anlayışından farklı olmak gerekir. Eğitim sistemimizin esaslarından biri, daha ilkokul sıralarından itibaren lejür'ün nasıl kullanılacağını öğretmek olmalı. Gerçi insan her yaşta öğrenebilirse de, bu işe küçükken başlamak çok daha kolay. Lejür'ü nasıl kullanacağımızı öğrenmek daha mutlu bir hayat sürmemizi sağlayacaktır. Lejür'ü nasıl kullanacağını bilmeyen, lejür vakitlerinin öldürüldüğü topluluklarda herhangi bir ilerleme görülemez. Columbia Üniversitesi Teachers College'in (Öğretmen Okulu) önceki dekanlarından Dr. William Russell, "Çok fazla para ile birlikte çok fazla lejür asırlar boyunca, cemiyetlerin en fazla ürkütükleri şeylerden biridir," der. "Cemiyetler o zaman düşer, o zaman içinden yıkılır." Gerçekten, herhangi bir şeyin çok fazlası hiç bir zaman yarar sağlamamıştır. Uzun yaşayanlar çok iyi bilirler: mutluluğun en devamlı, en güvenilir kaynağı çalışmaktır. John Stuart Mili, mutluluğun aramakla bulunamayacağını, mutluluğun, insanın yolu üzerine çıkacağını, bilhassa, çalışmanın yan ürünü olarak elimize geçeceğini söyler.

O halde, lejür'ü nasıl kullanacağımızı derhal öğrenmeye başlamalıyız. İşimiz dışında geçireceğimiz zamanları zihnî ve bedenî gelişmemiz için kullanılmalı, kültür seviyemizi yükseltmek için gayret sarfetmeli, hissî melekelerimizi güzel'den zevk alabilecek şekilde geliştirmeliyiz. Kültürlü bir insanın başlıca özelliklerinden biri de lejürü nasıl kullanacağını bilmesidir.

Matthew Arnold'dan Tü rkiye'ye

Kültürlü bir insan Bilge bir insandır. Prof. Whitehead, "Zekâ, bilginin elde edilişi ve muhafaza edilişidir," diyor. "Zekâ, bilginin nasıl kullanılacağı ile ilgilidir: muhtelif durum ve meselelerde nasıl kullanılacağıdır, tecrübemize değer katmak için nasıl kullanılacağıdır." Zekâ, başka bir deyişle, hayat sanatıdır, tam bir insanın disiplini. Kültürlü insan zekâsını teşhir etmez, zira o pek iyi bilir ki, zeki olmak, büyümek, gelişmek işlemidir; ve bilge bir insan da, kendi ufkunda biriken gerçekler kadar, kendi hatâlarıyla da gelişir, büyür. Ve nihayet, bilge bir insan, istikbale inanır, beşeriyete güveni vardır, ve kendisinin görememesi uğruna da olsa, böyle bir dünya uğruna çalışır.

Ben, "kültür" denilince işte bunları anlıyorum. Matthew Arnold'un yüzelli yıl öncesi kendi İngiliz cemiyeti için söylediklerinin günümüzün Türkiye'si için de geçerli olduğuna inanıyorum:

Ülkemizin büyüklük ve zenginliğinin, devletimizin büyüklük ve zenginliğinin bir neticesi olduğuna inananlar, ve bundan böyle, hayat ve düşüncelerini zengin olmaya hasreden kimseler, bizim filistin (kültüre karşı kayıtsız, zevksiz, alelâde insan) dediğimiz insanlardır.

Kültür der ki: "Sen, bu insanların hayatlarını, gelenek ve âdetlerini, davranışlarını, seslerinin tonunu düşün; onlara dikkatle bak, okuduklarını, en çok zevk aldıkları şeyleri, ağızlarından çıkan gelişmeleri, kafalarını döşeyen fikirleri müşahade et. Şayet zenginlik demek bu insanlar gibi olmaksın, böyle bir zenginliğin ne değeri var?" Kültür, zengin ve sınaî bir toplulukta, insanların bayağı ve alelâde düşüncelerine set çekecek bir vasıta.

O halde, ümit edilir ki, kültür, yaşadığımız zamanın değilse bile, geleceğin âdileşmesini önleyecektir.

MANASI

ukarı Çoruh Boyları”nın tarihî, sosyolojik ve kültürel envanterine yardımcı olur umuduyla, yaptığım araştırmaları plânlarca, köklere inerek, derinliğine ve genişliğine bir çalışma yapmayı düşünmemiştim. Böyle kapsamlı bir çalışma, zaten, benim maddî ve manevî gücümün ve kudretim çok üzerindedir. “Örnekleme metodu”nu uygulayarak elde edilen buluntular ve yapılan tespitler, beni “Türk cihan mefkuresi” ve bilmediğim pek çok yönleriyle karşı karşıya getirdi. Büyük bir milletin evlâdı olmanın sevinci içerisinde gurur duydum...

Ortaya çıkan bir gerçek şu idi ki; farkında olmadan araştırma kapsamına alınan alınan yöreler :”Türk cihan mefkûresi” ve kültür tarihiyle bütünleşen bir tabiat müzesiydi..

Bu tabiat müzesi içerisinde, pek çok eser yanında, Çin tarihinde “Hiugnu” adı verilen (k) hunlar’ın atası “On-oklar”ı ve “ Tao inanç dünyasında yaşamış olan “Ta(h)ok” lârın yaylakları “vank” ları, tesbit ettim, “Tarihi ipek yolu kalıntıları” içerisinde, Anadolu kültür tarihine açıklık getirecek değer- de” işonnâs:üç oklar,”Khân: kam”, “Bağhsi”, “kızılyâr”, “Bala’hoy: Balğhor”, ghopuz:kopuz”, “Vank”, “Tahok-Vank”, “Çerçi= Çerciğh” ve “manasi” gibi mahallî isimle rastladım.

Oğuzların Bayındır boyu’ndan, Akkoyunlu “Tur Âli Bey: Durali Beğ” in oğlu Hacı Kutlu Beğ Oymağu “Günedoğru” köyünde, Macar Edebiyatında adı geçen, “Mucizeli geyik Efsanesi” ile destanlaşan, iki Macar kahramanın annesi “Düğe Geyik “e, kötü ruhların ejderha kılığına bürünerek saldırısına karşı saldırıya geçen kutlu cengaverin taş üzerine işlenmiş gravürünün fotoğrafını çektim. Yaptığım bu tesbitin “Bilge” gibi ciddî ve millî kültürümüze hizmet veren bir mecmuada, ilk kez yayımlanması ve ilim dünyası’na sunulması,hiç şüphesizbana da kıvanç kaynağı oldu.

“Türk Efsaneleri” içersinde önemli ve anlamlı bir yeri olan, “Hungory” ve “Magory” inin annesi “Geyik Ata” nın benzer bir heykeli, Kırşehir ilimiz tarihî adı “Karasulak” diye bilinen “Hacı Bektaş Veli Dergâhı” nda bulunmaktadır. Kaldı ki; “Geyikli Baba” isimli ziyaretgâhlara, Kastamonu ve Bursa yörelerinde de tesadüf etmiş bulunmaktayız...

Deniz seviyesinden 2800 m yükseklikte, “Balğhâr dağları” nın bir parçası olan “Soğanlı’ ların güney yamacı “Gökgöl” mevkiinde, tespit ettiğim “Kırkların Mescidi”, Hoca AhmetYesevi “ Alp Erenleri” nin, kötülüklerden arındığı bir dergâh mescididir, “Gerçeğe” ulaşan pirlar “Han-i Gâh:Henege” de “Kırklar”a karışmaktadır.

Osman Nuri SEZER

Araştırmacı - Yazar

Kırkların güvercin kılığında olduğuna inanılır.

Hoca Ahmet Yesevî "Ansay" ının semâzenler tarafından okunduğu ve "Dergâh Törenleri" nin yapıldığı, güzelliğine doyum olmayan bu yerler, "sıra taşlar" ve "kılıçkaya" isimlerini taşıyan "Çen'çül" yaylarıdır.

Bilindiği üzere "Çen ülkesi" ; Türkistan Coğrafyasının adıdır. "Çül" sözü ise, bu günkü İran sınırları içerisinde kalan Azerbaycan Lehçesi'nde "kırk" rakamını temsil etmektedir. Sözlerin bileşiğinden "Çen Kırkları" anlamı çıkmaktadır.

Yıllar sonrası, Türk Cihan Mevkûresi ve kültür tarihi coğrafyasında yaşayan boylar geçen yıl kültür kurultayı'nda bir araya geldiler. 1995 yılını "Manas" yılı olarak ilan ettiler. Her boy kendi coğrafyasında çeşitli etkinliklerin programını yaptı.

Kırgızlar'ın ve Altaylar'ın ünlü destan kahramanı "Manas" etkinliklerine, belki katkıda bulunuruz amacıyla, Türklük gurur ve şuurunu şiar edindiğine inandığım Bayburt Valisi Sayın Ali Haydar Öner'in teklifleri üzerine, bölgede çalışma yapmak üzere bir anket formu düzenledim.

Anket verilerinin değerlendirilmesinde;

1-) "Kitre deresi"nin doğusuna, "Gûzlar" ve Çayır yolu Köyü'nün kuzey-batısına düşen, "Bala'hoya" yol güzergahı üzerinde bulunan "Günedoğru" köyünün, Altay boyu Kırgızları tarafından inşaa, edildiği ünlü destan kahramanı "Manas" ın adına izafeleri "Manasî" dendiği anlaşılmıştır..

1.1 Çerçi köyü adını "Khem Irmağı" boyunda yaşayan "Çerçi-ğhler"den aldığı; Çerçi'nin kuzeybatısına düşen bölgeye "Gugu Lefter"adının verilmiş olması, Kırgızlar'ın bu yörelerle ilişkili oldukları hakkında önemli ip uçları vermektedir.

1.2 Doğu Türkistan kızıl-yâr kurganı'nda yapılan kazılar; "Türk Kültür Tarihi"ne önemli katkılarda bulunmuştur. Geçmişe ışık veren bir çok bilgiler elde edilmiştir. Yukarı Çoruh boyları'nda, "Çayırköprü" köyü'nün güneyindeki tepeye "Kızıl-Yâr"adı verilmektedir...Tepe üzerindeki mezarı "Çiğdem tepe Kurganı"nda tesbit ettiğim "Kral Kızının Mezarı"na benzer bir mevkide bulunmaktadır..

2-) Kırgızlar'ın bu yöreye gelişleri hakkında kesin tarihi bilgilerden yoksun bulunmaktayım.. Ancak Bala'hoy; "Akşar" bucağı'nın güneybatısında tespit ettiğim "Sushung : su-s-hung : su-sh-ong : su-sh-un(o)-k:on-ok'lu Hunlar'ın suyu" sözünden,"Kitre Deresi" civarında "Vank"ın mevcudiyeti, ve "Gugulether" yöresinde "Macar" ismi verilen

bir mahalın bulunmasından; Kırgızların yukarı Çoruh boyları'na gelişlerinin Hun (Khun) veya Göktürk çağına rastladığı anlaşılmaktadır.

3-)Kırgızlar'ın yatak odalarında olduğu gibi "MANASİ" "Çerçi" ve yukarı çoruh boyları'nın pek çok oba ve oymağında,"dolap içersinde kerhizli" banyolar mevcuttur...

4-) Kırgızlar, sancılanan atlarını kutsal sayılan bir ziyaretgâh'ın etrafında dolaştırırlar.."sancı kesen" adı verilen bu mahallerden birisi, "Çayır yolu","MANASİ" yol güzergahında tesbit edilmiştir.

5-) Kırgızlar'ın "At kuyruğu bağlama tekniği", "Çerçi" köyü, "Akşar bucağı" yerleşim birimlerinde olduğu gibi "Hart Ovası"nda uygulanmaktadır. Atların özenleri Kırgız at özenlerinin bir benzeridir.

6-)Kırgızlar'ın cenaze etrafında toplanarak, özelliklerini dile getirmek suretiyle ağıt yakmasına, yukarı çoruh boyları yerleşim birimlerinde "Şivan kurma "denmektedir.

7-Yukarı çoruh boyları, bilhassa"Manasî"çevresinde, konuşulan lehçede söylenen; Anadolunun başka yörelerinde pek rastlanmayan kelime ve terimlerin küçük nüanslarla ile aynı anlama geldiği anlaşılmıştır.

Örneğin;"Kesmüğh","Bişeceğh","Garambuğh", "kaçan: Hacan","Galağh", "Kepeneğh","Göynü", "Alaf" "Helmedde", "yağır: yağırını","Garğh olduğh: Garğh bolduğh", "Ayrani gabardı", "Haram uttu:karam utti"v.s

8- Yukarı çoruh boyları'nın bir çok yöresinde olduğu gibi, anket'in yapıldığı, sinür, çerçi, küçük çerçi ve Bala'hoy'da eskiden meşru sayılan " kız kaçırma" Töresi, bugün Kırgızistan'da da mevcuttur.

9- Kırgızlar'ın inançlarına göre bazı dağlar ve tek ağaçlı yerler kutsal sayılır..Yukarı çoruh boylarında "Burhan Dede ","Cihan Dede", "Alho Dede", "Şirvan Dede" gibi kutsal dağlar bulunduğu gibi "Güçlü: zer'ana" köyünde "selli orman" adıyla bilinen mahalde böyle bir ağacın varlığı dile getirilmiştir.

10-) Antropolojik tipleri tespit etmek amacıyla yapılan çalışmalarda, Kırgız tiplerine başta "Manasî", "Sinur", "Büyük ve küçük çerçi" ve "Baba'hoy " olmak üzere birçok yerlere rastlanmıştır.Bala'hoy: Akşar'daİsmail oğlu HüseyinDamar: "Manasî"de Yakup oğlu Mustafa Doğan, Sinürde pek çok kimseyanında Manasî Muhtarı tipik Kırgız görünümündedirler..

Bu tipler sarışın Cermen Kırgız tipleri olmayıp, kalın,

kısa, siyah kaşlı, gözçukurları derin, gözleri yüz yapılarına göre küçük ve hafifçe çekik 165-170 cm boyunda, deri, yüzleri hafif yuvarlak, renkleri esmerdir. Kırgızlar yukarı Çoruh boylarının belli bir bölgesinde değil "Çayırköprü" köyünün güney, "Kızıl-yâr", "Aydıncık" köyü "Malasa: Bala'su", Akşar bucağı : "Bala'hoy", "Su-sh-ung", kitre deresi, çayıryolu "Sinür", "Çerçi:Çerçiğh", "Guguletler ve "Macar" adı verilen yörelerde yaşadıkları, halen İslâmî hayat tarzını benimseyerek, Asya kültür ve tefekkür dünyasından intikal eden töreleri devam ettirdikleri tespit edilmiştir.

Sonuç olarak diyebiliriz ki; Türkler miladi tarihin çok öncesinden Türk cihan mefkuresi ve kültür tarihi'nin bir parçası olan Anadolu'ya gelmişler, tabakalaşan kültür kalıntıları yanında, dağlara, yaylalara, kurup inşaa ettikleri oba ve oymaklara, Atayurtlarının veya saygı duydukları, gönülden bağlandıkları kutlu Hakanlarının isimlerini ve rmişlerdir.

Bu tespitimin en canlı örneği ise, bu gün Bayburt ilimiz, Demirözü ilçesi'ne bağlı "Günedoğru" adı verilerek, ismi değiştirilen "MANASİ OYMAĞI"dır.

Türk âleminin "Manas yılı" kutlu olsun.

Sözler ve Açıklamaları:

1-) Kesmüğh: Kesmük, kapçıklı buğday: "kesmüğh ekmeğine hasret çekerdüğh" (Bayburtlu Celâli).

2-) Bişeceğh: Pişecek: çarşıdan veya pazardan alınan günlük pişirilen yiyecek. "Oğul! bişecek gelmedi. Sehen ne yedürüm" (mahallî söz)

3-) Garambuğh: Karambuk : kapçığı içersinde çürümüş tahıl tanesi"Yağmur çoğh yağdı. Tarlaları garambuğh bastı" (mahallî söz)

4-) Kaçan: Haçan... Mademki..

5-) Galağh: Kalak... Tezek yığını, küme

6-) Kepeneğh: Kepenek: Hayvan ciğerlerine arız olan yaratık, beyaz küçük kelebek.."Goyunlar öskürüğe tutuldu. Ciğerleri kepeneğli mi?" (mahallî söz)

7-) gööynü: gönlü: "Uşağın gönlünü yap." İsteğini yerine getir anlamında: (mahallî ağız).

8-) Alap: Alaf: Ot ve saman gibi hayvan yiyecekleri.

9-) Helbedde: Helbette.. Tabii ki,

10-) Yağır: Yağır: sırtta arız olan ağrı. "Yağırnı sırt", "gulunç yağırnıma girdi": Ağrı sırtıma girdi.. (mahallî ağız)

11-) Garğh bolduğh : Gargh olduk : Bolluk bereketiyle memnun edildik..Ziyafette pek çok şeye garğh olduğh, (mahallî söz)

12-) Ayrani Gabardi: Ayrani kabardı: Olduğundan üstün

görünerek hazlandı.

13-) Karam uttu: Haram uttu: hiyle ile elimde olanı aldı.

Makalede Geçen Sözler ve Açıklamaları

Kırgızca Çoruh boyları'nda

1 -)kesmüğh :kesmük: Bayatlamış, bozulmuş süt. Kapağı çıkarılmış hububat." Kesmüğh ekmeğine hasret çekerdüğh" (Bayburt'lu Celâli).

2-) Bişeceğh Bişeceğh:Günlükpişirilecek yiyecekler."Oğul! Bişeceğh gelmedi sehen ne verim" Mahallî söz.

3-) Garambuğh:Garambuğ: Kapçık içersinde çürümüş tahıl "bıldır yağış çok oldu... Ekini garambuğh basmıştı." (mahallî söz).

4-) Kaçan: Haçan: Mademki,

5-) Galağh: Galağh: Tezek yığını,küme

6-)Kepeneğh : Kepenek: Beyaz küçük kelebek, koyun ciğerinde görülen bir hastalık.

7-) Gööynü :Gönlü: " Uşağın gönlünü yap " İsteğini yerine getir anlamında, (mahallî söz).

8-) Alap: Alaf:Ot ve saman gibi hayvan yiyecekleri.

9-) Helbedde: Elbette: Tabii ki,

10-) Yağır: Yağır: Sırtta görülen hastalık Yağırnı: sırt " Gulunç yağırnıma girdi" sırtıma kramp girdi anlamında, (mahallî söz).

11-) G arğh bolduk :Gagrğh olduk: Umulmadık memnun edici hediyeler ve davranışlarla karşılaştık."Ziyafette çok memnun edici şeylerle karşılaştık" Anlamında, (mahallî söz).

12-)Ayrani gabardı : Ayrani kabardı: olduğundan üstün görünmek

13-) Karam uttu : Haram uttu: Hile ile elimde olanı aldı.

Yararlanılan Kaynaklar

1- *Türk Cihan Hakimiyeti Mefkuresi Tarihi* : Prof. Dr. Osman Turan

2- *Moğolların Gizli Tarihi* : Prof. Dr. Ahmet Temür

3- *Sibiryadan Notlar* : Radlof, çeviri, Prof. Dr. Ahmet Temür

4- *İslâmiyet Öncesi Türk Kültür Tarihi* : Prof. Dr. Bahattin Ögel

5- *Teravîh-i Cedit Mir'at'ül Cihan: Bayburtlu Osman Efendi, Çiftçiöğlü Nihal Atsız'ın çevirisi*

6- *Tarihte Türklük* : Prof. Dr. L. Rossy

7- *Umumî Türk Tarihine Giriş* : Ord. Prof. Dr. Zeki Velidi Togan

8- *Dede Korkut Kitabı*: Prof. Dr. M. Fahrettin Kırzioğlu

9- *Türk Efsaneleri Mitolojisi* :Prof. Dr. Bahattin Ögel

10- *Kırgız Sözlüğü* : Prof. Dr. Yudahin, Abdullah Tahmas

11- *Karakalpak Türkleri* : Çeviri Ziya Kurter

PROF. DR. BOZKURT GÜVENÇ'İN TÜRK KİMLİĞİ

Muhterem Prof. Dr. Bozkurt GÜVENÇ'in "TÜRK KİMLİĞİ" adındaki eseri, Kültür Bakanlığı Yayınları arasında, 1993 yılında, yayımlandı. Biz henüz değerlendirme yazımızı neşredemeden eser, aynı yayınlar arasında, 1994'de, ikinci basımına kavuştu. (*)

Bir yandan çeşitli polemiğe vesile olan eser, öbür yandan ödüller kazandı.

Büyük boyutlu, geniş hacimli (XI+438s.) olan eser, hacmine paralel olarak, üstelik bir kısmı basım tarihini-1993'ü- gösteren oldukça kabarık bir kaynak listesi-hatta listeleri- taşımaktadır.

Yazar muhterem Prof. Dr. Bozkurt GÜVENÇ, bu takdire değer eserinde Türk kimliği ile ilgili pek çok konuya oldukça rahat ve renkli bir üslup içinde ele almış, oldukça ciddî meseleleri aynı rahatlıkla ve samimî duygular içerisinde okuyucuya sunmuş bulunmaktadır. Zarif nezaketi ile de tanıdığımız ve kendine derin hürmet beslediğimiz muhterem Bozkurt GÜVENÇ'i, bütün gönlümüzce tebrik ediyoruz. Ancak burada; "... hocamı severim. Fakat, hakikâti daha çok severim" vecizesine- özdeyişine- uyarak eserde gerçeklere ve dolaysıyla ilme aykırı gördüğümüz noktalarından bazılarına temas ederek itirazlarda bulunacağız.

Kişilik ve kimlik tarifelerini- tanımlarını- yazar, matematik soyutluğa ve soğukluğa düşmeden, isabette vermiş bulunmaktadır; ferdî- bireysel-kimlik, ferdi başkalarından ayırıcı özellik taşır. Fert onu isteyerek seçer, istediği zaman da değiştirebilir. Bu bakımdan ferdî kimlikler mesele yaratmazlar. Gruba, topluluklara ve millete- ulusa âit kimlikler, kişileri birliğe- beraberliğe; bir olmaya, beraber düşünmeye... sevkedici niteliktedirler. Çoğu kere toplum ya da otorite tarafından fertlere sunulur ve ferdin onu sorgusuz-sualsiz kabûlü beklenir. Dolayısıyla de bunalım yaratırlar (s. 6.)

Yazarın dediği gibi millî kimliklerde ferdin hürriyet ve seçimine fazla yer olmadığı kesindir. Zira kişi, toplumun; toplum değerlerinin ve kurallarının içinde doğar. Bunları kabûl etmekten başka yapacağı şey de yoktur. Bunun zaman zaman bunalımlar yarattığı da vâkiadır. Buna mukabil ferdî plânda kimliğin belirleyici unsurlarından hiç değilse bazıları ferdin seçimine bağlıdır. Sözelimi kişi

Prof. Dr. Fahrettin OLGUNER

Selçuk Üniversitesi
Öğretim Üyesi

mesleğini, işini... seçebilir, soyadını isteği zaman değiştirebilir. Bunlar ferde aittir, başkalarını fazla ilgilendirmezler. Dolayısıyla sosyal bunalımda yaratmaz. Burada yazara katılıyor. Ancak bunlar sanıldığı kadar basit değildir. Kişinin iş ve meslek seçimindeki hürriyetin sınırını tayin etmek son tahlilde buna "hürriyet" demek, teorik açıdan oldukça zordur. Soyadı değiştirmek kolay bir işlem olabilir. Fakat, soyadı değiştirmekle kişinin önceki bağlarından büsbütün kurtulduğunu sanmak, insanın iç dünyasını görmezlikten gelmek olur. Sebepler ne olursa olsun değişiklikler insanın kişiliğinde derin izler bırakır. beğenilmeyen unsurlar, ister değiştirilsin, ister aynen bırakılsın, kişinin iç dünyasında hazmedilmedikleri sürece, psikolojik sorunlara yol açar ve kimliğe yansır. Birçok sosyal huzursuzluğun kaynağı, bizce, burada; psikolojik sıkıntısı olan insanların sayıca artmasındadır. Bunların ortaya çıkışı ise oldukça farklıdır. Şunu göstermek istiyoruz ki bazı grupların, bazı toplulukların mevcut yönetime ve otoriteye karşı çıkmaları, ayaklanmaları ve her zaman her yerde "otoritenin ve yönetimin onlara baskısı" ve sonuç itibarıyla "baskıdan doğan bir kimlik sorunu" olarak algılanmamalıdır. Ortaya çıkış şekli bu görüntüyü verse bile.

Bu türlü tahliller -analizler- eserin üslûbuna yabancı görünmektedir.

Türk millî kimliği meselesi yazarı Türk tarihini sorgulamaya sevkeder. Burada tarih yazma işine temas eden yazar, haklı olarak; "Türk tarihini Türkler yaptı. Ama onu başkaları yazdı der. Ayrıca yazar bu alanda yeterince kültür tarihi yazılmadığını da, haklı olarak, belirtir. Bu arada yazarın önemle vurguladığı bir başka husus tarihin resmî ve sivil yazımı meselesidir. Üstünlüklerin ve başarıların belgelendirilmesi -tescili-demek olan resmî tarihlere güvenilmeyeceğini ısrarla söyler. Özellikle "Osmanlı Vakanüvisliği"ni bu açıdan yargılayan yazar, Cumhuriyet Dönemi için bu yargısını yürürlükten kaldırır; Osmanlı Dönemine yer yer Cumhuriyet'in resmi gözüyle bakar. Cumhuriyet inkılablarını yine bu gözle görür. Onların savunmasını da bu yarı resmî ağızlarla yaptırır. Bu durum, yer yer insanın aklına; "... bu eser, ...Gazetesinin günlük ve gününbirlik yazılarının kitaba yansımış hali midir acaba?.." sorusunu getirir.

Türk kimliğini tesbit yolunda tarihe başvuran muhterem yazar, Hunlar'ı, ne halk, ne de idare kadrosu olarak Türk saymaz (s.88-89). Türk isminin ilk defa büyük bir topluluk olarak ilk defa Göktürkler'de görüldüğü, Orhun Abidelerinin Türkçe olduğu... vâkıalarını kabul etmektedir. (s. 22, 89). Ancak, "bir çeşit federasyon" olarak da nitelendirdiği Göktürk Devletini bir devlet, ya da en azından bir "Türk Devleti" olarak görme eğiliminde değildir. (s. 89). O, "göçebe örgütlenmeleri devlet olarak kabul edilemez, s.95" yargısına bağlı kalarak Göktürkler'i göçebe örgütü olarak kabullenmiş görünmektedir. Özellikle vezir Tonyukuk' un yazara göre Çinli oluşu (109), Göktürklerin Türklüğü ve Devleti hakkında kendisinin şüphelerini artırır.

Öyle anlaşılıyor ki muhterem yazar, Türklerin bir soy olarak tarih sahnesine çıkışlarının kesin olarak tayin ve tesbit edilemeyeceği kanâatindedir. Nitekim; "Türklerin tarihî kökleri gibi yurtları da belli değildir, s.88,103"

yargısına varılmakta ve daha kesin bir ifadeyle;.... Türkiye Cumhuriyetinin kurulduğu yıllar...Türk Devrimi... Türk Ulusu, bu devrimle uyanmadı; belki ilk kez doğdu. Türk Ulusu yoktu ki uyusun; uyumuyordu ki uyanış olsun", (s.12) denilmektedir.

Yukarıdaki tezleri- iddiaları tahlil etmeden önce iki noktanın belirlenmesi gerekmektedir. Muhterem yazarın bu iddialarının altında; bize göre,

iki büyük endişe yatmaktadır. Bunlardan biri Batı Dünyasının "ırkçılık" hadisesine hoş bakmayışı ve hattâ bu terimi alerjik bir tavırla karşılayışıdır. İrkçılık -rasizm-terimine nisbette biraz daha yumuşak olan "milliyetçilik-nasyonalizm" terimini de Batı Dünyası, kolay kolay kullanmaz, kullanmak istemez. Muhterem B. Güvenç de bu noktadaki endişesinde son derece haklıdır. Burada ırkın- ırkçılığın, milletin-milliyetçiliğın ne olup ne olmadıkları hakkında uzun tahlillere girecek değiliz. Ancak bir şeyin varlığı ve onun tabü olarak kabul edilmesi ile onun "varlığın ve kâinatın merkezi ' sayılması; "kör bir ideoloji" ve bir "idole" hâline getirilmesi ayrı ayrı şeylerdir. Birincisi maddî ya da manevî herhangi bir varlığın kendi varlık, sferi (alanı) içinde ve başkaları arasındaki hiyerarşik yerini alması ve orada oturmasıdır. Sözelimi maddî değerlerle manevî değerlerden herbirinin ötekini ortadan kaldırmaya yeltenmeksizin

birarada ve yanyana bulunması hâlidir. Aslında bu, kâinatın tabii düzenidir ve böyle olmak zorundadır. İkincisi ise bu varlık ve değerlerden birinin kendisini tek varlık ve değer sayarak - ya da saydırarak- ötekilerini imha ve ifna- yok etme girişimine kalkması-ya da insanları bu çabaya sevk etmesi - durumudur. İşte burada soy ve millet birinci, ırkçılık ve milliyetçilik ise ikinci kategoride yer alırlar. Bu ise bir terim ve kavram değil, bir zihniyet meselesidir. Bu iki durumun ikisine de her yerde ve her zaman rastlanır. Sözelimi Türkçemizde isimlerin sonuna konan “ci, cı...” ekleri, hiçbir değişikliğe uğramadan her iki hali de gösterirler. Meselâ; sucu, mobilyacı, değirmenci... ifadeleri, tabii bir varlık şeklini gösterdikleri hâl de; tefeci, yalancı, maddeci... ifadeleri, varlığa ve hayata belli bir merkezden bakma, herşeyi bu merkeze bağlama ve buradan yönetme hâl ve zihniyetini gösterirler. Bu açıdan bakılınca insanlığı en az ırkçılık kadar rahatsız eden ve edecek olan bir çok şey vardır. Sözelimi teknik ve teknoloji insanlığın vazgeçemeyeceği bir “vasıta değer” niteliğindedir. Bununla ilgili çabalar, seviyesi ne olursa olsun her cemiyette ve her zaman görülür. Fakat bu ihtiyaç ve çabalar, bir “teknoloji fanatizmi” ne dönüşürse, hayat herkes için çekilmez bir işkenceye dönüşür. İşte, soy-millet, milliyetçilik terimlerini de bu çerçevede düşünmek gerekir. Bu ise kelime ve terimlerin kullanılıp kullanılmaması meselesi değil, yukarıda söylediğimiz gibi, bir zihniyet meselesidir. Soy-ırk... kelimelerini kullanmaktan kaçınmak, onların yokluğunu isbata yönelmek yerine, eserde meselenin bu tarzda ortaya konulması, sanırım daha yerinde ve daha objektif olurdu. Bize göre Batı, gerçeğinin ve ilmin ölçüsü olmamakla birlikte, bu iki durumu birbirinden ayırmış izlenimini vermektedir. İngiliz, Fransız, Alman... derken varlığı ideolojiden ve fanatizmden ayırıp birinciye saygı beslerken ikinciye saygı ve dehşet duyar bir durum sergiler görünmektedir; istisnaları olsa da.

Muhterem yazarın ikinci endişesi sanırım, ilim ve felsefe kaynaklıdır. Bilindiği üzere kâinatta devamlı bir hareket gözlenmektedir. Varlık âleminde, canlı- cansız herşey harekete ve dolayısıyla değişikliğe tâbidir. Öyleyse insanlık içinde değişmez karakterlerle sürekliliğe sahip soydan ya da soylardan nasıl bahsedilir? Burada yazar, adeta, ilkçağ

filozofu Heraklitos (M. Ö. 576-480) gibi düşünmektedir. Oralardan gelen bu problemi muhterem B. Güvenç, varoluşçu -existentialiste- bir tavırla çözmeye çalışır. Buna göre; değişmenin altına değişmez bir “temel”, varlığını temeline sabit bir “öz” konulamayacağı gibi, sabit bir “ırk” ya da “soy” dan da bahsedilemez. Ancak varoluşçu düşünceye göre, bir “temel” bir “öz” olmadan insanın fiillerinden -aksiyonlarından-bahsedilebilir. Zira, varoluşu sağlayan bu fiil ve aksiyonlardır. Öncesine -öz'e- bakmaya gerek yoktur. Fakat, bu fiil ve davranışlarla insanın varlığı ortaya çıkar, denilmektedir. İşte muhterem B. Güvenç'in çıkış kapısı budur. O, bu fiil ve davranışlar yerine fiil ve davranışların ürünü olan “kültürü” ortaya koyar. Ona göre soydan bahsetmeye gerek yoktur. Zira o, isbat edilemez. Çünkü yoktur. Soy daha doğrusu milleti, yazarın ifadesiyle millî kimliği, ortaya koyan kültürdür. Nitekim o, kimlik meselesinin bir kültür meselesi olduğunu (bkz; 35, 40, 49, 50, ...) sık sık tekrarlar.

Vaktiyle Heraklitos'un işaret etmiş olduğu problem, düşünce tarihini çok uzun süre işgal etti. Mesele kolay çözümler görünmemektedir. Çelişkiye düşmeden;

“sabit değişgen” demek mümkün değildir. Ancak, “öz - kendisi- olmayanın fiili ‘ ya da “yok olmanın ürünü ‘ demek de aynı çelişkiyi içerir durumdadır. Eğer muhterem B. Güvenç'in iddia ettiği gibi ırk-soy yok ise onun “ürünü-kültürü” nasıl olur? Farklı gruplar yoksa “farklı ürünler-kültürler” nasıl ortaya çıkar? Dış şartlar; güneş, yer, iklim... aynı tohumdan farklı ürünleri nasıl meydana getirir? Pratik gerekçelere dayanarak ilmin kanunlarını nasıl yok sayabiliriz. Irmağın karşı yanına geçme zorunluluğumuz, “suyun cisimleri batırma kuralı” nı bizim için ortadan kaldırılması zorunluluğunu doğurur mu? Kuralı görmezlikten gelmek bizi nereye götürür? İnsanlar soydan-ırkçılıktan-hoşlanmıyor diye soyu yok saymak insanlığa ne sağlar.

Şimdi, muhterem B. Güvenç'in iddiaları aksine, insanlar belli ırk ve soy birlikleri oluşturabilirler mi? Oluşturamazlarsa acaba millî kültürlerden bahsedilir mi? İlim buna nasıl bakar?

Vaktiyle, muhterem B. Güvenç'in de katıldığı bir

sempozyumda biz; "Millet Kavramının Felsefi Temeller¹ başlığı altında meseleyi ele almış ve bildiri olarak sunmuştu. Muhterem yazar da orada, sorularıyla katkıda bulunmuştu. Burada tekrar etmek durumunda değiliz. Ancak şu kadarını söyleyelim ki çeşitli sebepler yüzünden insan, bir takım biyolojik ve psikolojik değişikliklerle farklılaşır ve farklı bir kişiliğe bürünür.

Buna "mutasyon- anî değişme" denir. Pek çok kişi, benzer mutasyona uğrayıp benzer grup veya gruplar meydana getirebilirler. Mutasyon ferde ve gruba özellik kazandıracacağı gibi kazanılmış özellikleri kaybettirebilir de. Sosyal içeriği de olan değişikliklere "sosyal mutasyon denir. Bu değişiklikler her zaman ve çok sık olmaz. Ortaya çıkmış bir şekil yüzlerce binlerce yıl sürebilir. Bu bakımdan ferdin ve grubun hâli sabit ve karalı görünür. Fakat bu kararlılık hiçbir zaman matematik kesinliği ifade etmez. Her an ânî bir değişikliğe - yeni bir mutasyona - maruz kalabilir. Bu bakımdan da ihtimaldirlere. Ayrıca hiçbir grup katıksız tek bir şekli ifade ve temsil etmez. Tıpkı tabiatta yalnız hidrojen ve oksijenden oluşan saf suyun hiçbir zaman bulunmadığı gibi.

İşte herhangi bir mutasyonla belli şekil ve kişiliğe kavuşmuş insan grupları, belli hadiseler karşısında belli tavır ve hareketler sergilerler. Bundan da madde ve mânâ alanlarında benzer ürünler ortaya çıkar ki buna "kültür" denilmektedir.

Hemen her kültür varlığı, kendi içinde kendisini yaratan ferdin, topluluğun, toplulukların ve bütünü ile insanlığın çizgilerini beraberce taşır ve temsil eder. Demek oluyor ki kimliği ya da kimlikleri belirleyen; gösteren kültürdür. Fakat o, kendisi ile birlikte kendisini meydana getireni de gösterir. Yapıcısız ve yaratıcısız kültürden veya kültürlerden bahsetmek mümkün değildir. Kültürler arasındaki farklılık, onları yaratan kişilerin ve grupların- milletlerin- farklılığından kaynaklanır.

Şimdi, yukarıda bıraktığımız, muhterem yazarın Türk tarihi ile ilgili tezlerine, bu açıklamalar ışığında tekrar bakalım. Herhangi bir milletin varlığını ispat için mutlaka tarihin çok eski devirlerine gitmeye gerek yoktur. Çünkü, anî değişiklikler-mutasyonlar- her zaman farklı bir grubun ortaya çıkmasını sağlayabilir. Fakat, tarihin herhangi bir devresinde ortaya çıkmış bir grubu, bir soyu ; bir milleti,

ırkçılık doğurur korkusuyla yok saymaya ve yok göstermeye kalkışmakta yersiz ve gereksizdir. Çünkü, yukarıda gösterildiği üzere, farklılık demek değildir ve bunun böyle devam edeceğinin, ilim açısından, hiçbir garantisi, kesinliği yoktur. Ayrıca, yukarıda söylediğimiz gibi, bir şeyin var olması ile onun "idole" hâline sokulması ayrı ayrı şeylerdir. Öyleyse meseleye korku veya ideoloji ile değil, gerçeğin -vâkıanın -tesbiti demek olan ilim ile bakmak gerekir.

Türklerin siyasî bir topluluk; bir devlet olarak tarih sahnesine çıkış sürecini, bazı tarihçiler, Hunlar ile başlatır. Sözelimi Fransız türkoloğu J. P. ROUX; "...

varsayımların akla en yakın olanını ben Hunlar'ın proto-Türk sayılmasını kabul ediyorum" der². Hunlar'ın tarih sahnesinden çekilişini takibeden yıllarda ve aşağı- yukarı aynı yerlerde Göktürkler'in, hem de Türk ismi ile bir devlet olarak ortaya çıkışı, tarihî sürece uygun ve bu tezi destekler nitelikte görünmektedir. Özellikle Göktürk Abideleri' ndeki Türkçenin o devir için oldukça ileri bir seviyeyi temsil eder olması, bu dilin çok daha eski tarihlerden beri bir devlet dili halinde kullanılagelir olduğunun delilidir.

Muhterem B. Güvenç'in bu konudaki kanâatlerini, yukarda aktardık. Şimdi, yazarın Hunları Türk sayması, ya da saymaması kendisinin ilmî hakkıdır. Ancak lehinde -aleyhinde bir takım yargılar bulunan bir konuda bunlardan birini seçmek, şayet ilme bağlı kalınacaksa, mutlaka kesin sebebe bağlı olmalıdır. Değilse ihtimaller söylenir ve şüphe ortaya konur. Aksi takdirde ilmîlik ortadan kalkar. Aynı durumda muhterem Güvenç'in Tonyukuk hakkındaki kanâatinde de görünmektedir. Bilindiği üzere Göktürk Veziri Tonyukuk Çin'de doğmuştur. Abide üzerindeki kendi ifadesi şöyledir; "Bilge Tongukuk; ben özüm Tabgaç ilir:ye kıldım". Bu il o günkü Çin sınırları içindedir. Fakat, buradan onun Çinli olduğu nasıl çıkarılır? Tonyukuk'un ifadesi devam eder; "Türk Milleti Çin'e tâbî idi... Çin'den ayrıldı..." Ayrıca bu vezirin Türk kağanına hizmet ettiği ve Çin'e karşı onu uyardığı da ortadadır. Bu haliyle Tonyukuk, sanki Osmanlı veziri Sokullu'yu andırır. Bunlara rağmen "Tonyukuk Çinli'dir" önermesini kabul etmenin "Çelişki taşımadığı" nı söylemek kolay değildir. Aynı şekilde yazarın Göktürkler'in bir "Devlet", bir "Türk Devleti"

olarak kabul edilmeyeceği hakkındaki îmaları da tutarlı değildir. Zira tarih bize göstermektedir ki ilk ve orta çağlar da büyük imparatorluklar bulunduğu gibi, oldukça küçük devletlerde vardır. Atina, Isparta... küçük birer şehir-site devlettir. Bu günkü şart ve fonksiyonların çoğu bunlarda yoktur. Eflatun'un Atina için ön gördüğü ideal devletin ideal nüfusu dörtbin dolaylarındadır. Herşeye rağmen onlar bu günün demokrasilerine "örnek gösterilecek devlet" olarak kabul edilmektedirler. Muhterem B. Güvenç'in itirazlarına rağmen, şekli ve fonksiyonu ne olursa olsun Göktürk devleti bir devlet hem de bir Türk Devleti'dir. Tarih böyle göstermektedir.

Göktürkler'in Türk ismi ile devlet kurdukları tarihlerde, bu günün saygıdeğer devletlerinden çoğu, ne isim ne de devlet ve millet olarak ortalıklarda yok idi. Ancak bundan önce başka devlet ve milletler de var idi. Bundan sonra da oldu. Bu, bir milletin tarihi için küçümsenecek, azımsanacak bir süre olmadığı gibi, devletlerin fonksiyonlarındaki eksiklikleri de utanılacak, gocunulacak bir durum değildir. Türk varlığımızın bu türlü tesbiti varlığın ve vâkıanın tesbiti olur. Buradan herhangi bir ırkçılık... unsur ve düşüncelerinin çıkarılması da mümkün değildir.

Miladın sekizinci yüzyılından itibaren Türkler, İslâm ile tanışır. Bundan böyle artık Türkler ile İslâm'ın kaderi beraber yürüyecektir. Bu serüvene temas eden yazar, Selçuklular eliyle Türkler, İslâm dünyasının sultanlığını erken tarihlerde (1055'de) elde etmiş bulunuyorlardı (s.101) der. Bu tesbitten sonra yazar Selçuklular'ın Türk ve Türklük ile olan bağlarını sorgular. Selçuklular'ın hedef ve gayesinin İslâm birliğini kurmak ve korumak olduğunu belirten yazar, Selçuklular ile ilgili olarak, özellikle son yetmiş yılda verilen hükümleri tekrarlar ve bunlara dayanarak da okuyucuyu "Selçuklular Türk değildi" yargısına yöneltir (s. 100). Selçuklularla ilgili olarak verilen hükümlerde gerçek payların olmadığını söylemek mümkün değildir.

Sözgelimi Selçuklu hâkimiyetinin ikibin beşyüz yıllık İran-Pers geleneği üzerinde kurulduğu ve Türklerin en azından Bağdad'a İran-Pers coğrafyası üzerinden girdiği vâkıadır. Farscanın Türkler üzerinde büyük tesir icra ettiği de tarihî bir gerçektir. Ancak bu önermelere dayanılarak çıkarılan sonuç, bize göre, hatalıdır. Şöyle ki; bir milletin kendi yurdundan kalkıp başka yere gitmesi göçebeliliğinin; tecrübesizliğinin ve kültürsüzlüğünün belirtisi ise bunu vaktiyle Persler de yapmışlar; Makedonya'ya kadar gitmişlerdi. Bunların "devlet olarak gitmiş oldukları" söylenecekse Türkler'in de Hun, Göktürk, Uygur...

tercübeleri dikkate alınmalı; şu ya da bu derecede veya seviyede devlet tecrübesi olan toplulukların hareketi olarak değerlendirilmelidir. Nitekim, büyük Türk düşünürü E.Fârâbî'nin devlet- siyaset felsefesi, bize göre, bu tercübelerin ürünüdür. Gerek çağdaşları içinde, gerekse kendinden önceki ve sonrakilerden farklı bir tarzda O, İslâm'ın siyasî verilerini; "Cihân hakimiyeti- Ebed Müddet" tarzında yorumluyordu. E. Fârâbî'den birkaç yüzyıl sonra gelen Arap asıllı İbn Haldun (ö.1406), selefi E. Fârâbî'ye rağmen hâlâ devletleri birkaç kabilenin birleşmiş topluluğu olarak görüyor ve onlara yüzyirmi senelik ömür biçiyordu. Farkın sebepleri iyi değerlendirilmelidir. Türklerin Bağdad'a gelirken İran'dan geçişi, İslâm'a İran-Pers coğrafyasından girişi hadisesinden; "bir takım kültür -alış verişinin olduğu" sonucu çıkarılacaksa doğrudur. Ancak, yazarın imâ ettiği gibi, "Orada özümSENDİLER" deniyorsa bu doğru değildir. Tarih bu kanâati doğrulamaz. Buna rağmen ve bundan sonra da Türk, Türk olarak varlığını sürdürdü; şurada - burada görüldü ise özümSENDİMEDİ demektir. Ağır baskıya rağmen özümSENDİMEDİ. Farklılığını gösterdi. Zira, sözgelimi İran-Pers düşüncesi İslâm'a Şiî perspektivinden baktığı halde Selçuklular sünî hilâfetin koruyucusu olmuşlardır. Türk Aleviliği bile Pers-Şiîliği'nin aynı değildir. Selçukluların sünîliğin koruyucusu oluşu siyâsî bir avantajda bağlanamaz.

Çünkü bu bir dünya görüşü ve yeni dini buna bağlı olarak yorumlama meselesiydi. Nitekim bu görüşün ilmi platformu, daha önce; M. bin İsmail Buhârî (ö. 870) Ebu Mansur Matürîdî (ö. 944), E. Fârâbî (ö. 950)... gibi ilim ve düşünce adamları tarafından daha önce hazırlanmıştı. Şu halde Selçukluların İran coğrafyasında ve Pers kültürü içinde bulunmalarına rağmen, İslâm'a sünî perspektiften bakmaları tesadüf ya da siyâsî tercih eseri değildir. Selçuklular Döneminde Farscanın büyük hâkimiyetinin bulunduğu, sarayda ve yazışmalarda onun kullanıldığı da vâkıadır. Buradan da onların Türk olmadığı, ya da Türklük şuûrunda bulunmadığı sonucu, kolayca, çıkarılamaz. Sözgelimi benzer hâdiseleri Batı'da da görüyoruz. Çeşitli Avrupa milletlerine Latince yüzyıllarca hükmetti. Meselâ Fransızlar kendi tarihlerinden bu kesidi çıkarıp atmaz, atmazlar. Bazı Afrika devletlerinde halen İngilizce konuşuluyor olması onların İngiliz olduğunu göstermez, göstermiyor. Selçuklu için de durum aynıdır. Kaşkarlılar, Yesevîler, Yunuslar... bu devirlerin ürünüdür. Devletin siyâsî himayesi bunların ayakta kalmasını sağlamıştır. Selçuklu devleti'nin zayıflamasıyla Anadolu'da birçok Beylik ortaya çıktı. Osmanlı da bunlardan biriydi. Bunlar Anadolu'ya

Selçuklu'nun gölgesinde değilse nasıl geldi ve orada nasıl tutundu? Selçuklu'nun zaman zaman herhangi bir grup veya Beylik aleyhine Bizans ile anlaşması tarihin menfi hadiseleri arasında yer alır. Bu gün de Türkiye'de dışardan destek almak isteyenlerden söz edilir. Hoş olmamakla birlikte bunlar birer vakıadır. Ama bunlar birer soy ayırımı sebebi olarak görülemez, gösterilemez.

Selçukluların Bizans'ın yerine geçmek istemeleri (140,144...)de tarihî vakıaya aykırıdır. Çünkü, Anadoluya gelip yerleşen ve çeşitli Türk boylarını buralara yerleştirenler onlardır. Buralar başkasının değil, Bizans'ın idi. Ancak burada sanırız, şu söylenebilir. Selçuklu kendi gücünün sınırının farkındaydı. Bundan dolayı da Bizans'ı tamamıyla ortadan kaldırmayı düşünmüyordu, düşünemiyordu.

Sözün kısası şu ki Anadolu'ya Türkler Selçuklu öncülüğünde gelmiş, burada onun desteğiyle tutunmuş, onun zayıflamasıyla burada birçok beylik ortaya çıkmış bulunmaktadır. Bunlara rağmen "Selçuklu Türk değildi, Türklük şurunu- bilincini- taşııyordu..." demek mümkün değildir. Böyle olsaydı Anadolu'nun, hangi mânâda olursa olsun Türkleşmesinden söz edilemezdi. Selçuklu Türk idi, Türklük şuûruna sahip idi. Ancak O, aşağı-yukarı bu günün anlayışına paralel bir tutumdaydı ve "ırkçı" değildi.

Muhterem Bozkurt Güvenç'in, girişte kimliğini verdiği eserini dikkatle okuduk, hatta ders olarak işledik, üzerinde düşündük. İşlenen konular, ileri sürülen fikirler arasında gerçeklere ilme aykırı bulduğumuz birkaç noktaya

temas ve itirazda bulunduk. Bu türlü tahlil, tenkit ve değerlendirmeye tabi tutulacak konular da var. Şimdilik biz, bu birkaç nokta ile yetiniyoruz. Diğer noktalara fırsat bulursak eğileceğiz. Bizim temas ettiğimiz noktalar, hiç değilse bazıları için muhterem yazar; "...iyi amma ben bunu söylemek istememiştik ki..." diyebilir ve haklı da olabilir. Şu var ki tenkide tâbi tuttuğumuz fikirleri biz kitaptan aldık ve zaman zaman yerlerini de gösterdik. Metinler böyle söylüyordu, biz de söyleneni aynen aldık. Olanı olduğu gibi alıp anladığımızdan dolayı, umarız, mazur sayılırız. İlimden ve gerçeklerin ortaya çıkmasından başka hiçbir niyet ve maksadımız yoktur: Yazara hürmetimiz ise sonsuzdur. Dileriz meseleler yeni baştan ele alınıp tahlil edilir.

Notlar:

^(*) Yeri gelmişken ifade edelim ki, kültürel kimlik ve Türk kimliği konusunda, son yıllarda gerçekten değerli eserler verildi. Sayın GÜVENÇ'in bunları görmemiş olduğunu düşünmek istemiyoruz; ancak geniş okuyucu kitlesi için sadece bazı eserlerin yazarlarının isimlerini zikretmekle yetineceğiz: Ayvaz Gökdemir, Nevzat Köseoğlu, Sadık Kemal Tural, Mustafa Erkal.

¹ F. Olguner, "Türk-İslâm Düşüncesine Üzerine", İzmir, 1993.

² J.P. Roux, *Türklerin ve Moğolların Eski Dini* (A. Kazancıgil terc.), İstanbul, 1994, s. 13.

“TÜRKİYE’DE ÂŞIK TARZI ŞİİR GELENEĞİ VE RÜYA MOTİFİ”

*Prof. Dr. Umay GÜNAY
Türkiye’de Âşık Tarzı Şiir Geleneği
ve Rüya Motifi, 2. Baskı, Akçağ Yayınevi,
Ankara 1992, 252 Sayfa*

Sayın Prof. Dr. Umay Günay’ın **Türkiye’de Âşık Tarzı Şiir Geleneği ve Rüya Motifi**, adlı kitabının ilk baskısı Atatürk Kültür Merkezi’nce yapılmıştı. Bu eser halk edebiyatına yeni görüşler getiren inceleme ve araştırmaları kapsamı bakımından büyük bir değer taşımaktadır. Kitabın “Âşık Tarzı Şiir Geleneği ve Örnekleri üzerine yapılan çalışmalar “ başlıklı giriş bölümünde Âşık Edebiyatı konusu, yayınlar, kuruluşlar ve toplantılar şeklinde incelenmektedir.

Yazara göre âşık edebiyatı alanında tam bir bibliyografya yayımlanmakla birlikte, Adil Özder ve Türker Acaroğlu tarafından bazı çalışmalar yapılmıştır.

Âşık Edebiyatı alanında ilk ilmî çalışmaları Ziya Gökalp, Fuat Köprülü başlatmış, onların ardından günümüze kadar değerli halk bilimciler geniş yayınlarda bulunmuşlardır. Ayrıca Kültür Bakanlığı da Türk folklor kongreleri düzenlemiştir.

Yayımlar yanında halk şairlerini korumak için bazı teşekküller meydana getirilmiştir. İlk dernek 1931’de Ahmet Kutsi Tecer’in önderliğinde Sivas’ta kurulmuştur. Bu arada Âşıklar Derneği’ni de (1964) kaydetmek isteriz.

Âşık Edebiyatını yaşatmak, devam ettirmek amacıyla yayınlar ve kuruluşlar dışında çeşitli vesilelerle çok değişik toplantılar yapılmıştır. 1931 yılında Sivas’ta Ahmet Kutsi Tecer’in girişimiyle gerçekleştirilen Âşıklar Bayramı’ndan sonra 1938’de Bayburt Halkevi’ndeki Büyük Halk Şiiri Yarışması, anılmaya değer çalışmalardır. Bu toplantılarda bir araya gelen şairler arasında atışma, türkü ve muamma yarışmaları yapılmıştır.

“Âşık Tarzı Şiir Geleneği ve Mahsulleri” bölümünde Türk edebiyatı içinde âşık edebiyatının yeri, mahiyeti ve teşekkülü meselesi ve âşık fasılları konuları incelenmektedir.

Edebiyat duygu, düşünce ve hayallerin oluşumu sayıldığına göre milletlerin hayatının bir yansımasıdır. Bu bakımdan Türk edebiyatı, Türk tarihinin akışı içinde ele alınmalıdır. Bu noktadan hareket eden değerli yazar, Türk milletinin zengin ve eski bir tarih içinde geniş alanlara yayıldığını, buna rağmen”... dağınık tarih içinde ilk günden bu güne daima tekamül eden fakat mahiyetini değiştirmeyen milli geleneğe bağlı bir edebiyatı..” oldu-ğuna değinilmektedir. Orta Asya’da, bütün boylarda ortak nitelik taşıyan bu edebiyat, İslâmiyetin kabulüyle dış etkenler

Süleyman KAZMAZ

Araştırma-Yazar

yüzünden ikinci derece düşmüş, "Tanzimat ve Cumhuriyetten sonra Halk Edebiyatı" genel başlığı altında değerlendirilmeye başlanmıştır.

Zaman içinde halk edebiyatı, Tekke ve Âşık edebiyatı şeklinde ayırımlara tabî tutulmuş, konu üzerinde Rıza Tevfik, Ziya Gökalp, Saadetin Nüzket Ergun, Fuat Köprülü ve Şükrü Elçin değişik görüşler ortaya koymuşlar, bu arada tekke ve saz şairleri deyimlerini kullanmışlardır. Ayrıca kitapta nazım öğeleri, müzik eşliğinde nazım, icrada diyalog gibi bir ayırıma da yer verilmiştir.

Halk edebiyatını, edebiyat tarihinin akışı içinde incelediğimiz zaman dikkatimizi çeken bir durum vardır. Anadolu'ya geldikten sonra kültürümüzde dış unsurlar kendini göstermiş, bu yüzden Divan Edebiyatı, Batı Etkisinde Türk Edebiyatı deyimlerini kullanmak gerekmiştir. Bunun yanında Halk edebiyatı saflığını korumuştur. Bu bakımdan halk edebiyatının, öteki edebiyat dallarına oranla dış etkenlerden uzak kaldığını belirtmenin, gerçeğe daha uygun bir anlatım olacağı kanısındayız.

Burada bir konuya açıklık getirmek yerinde olur.

Milliyetçilik cereyanının sonucu olarak halk kültürü, başka bir deyimle, halk bilimi üzerinde yapılan çalışmaların yoğunlaştığı dönemlerde kullanılan Âşık Edebiyatı, Tekke Edebiyatı, Saz şairleri gibi deyimler zaman boyunca Halk Edebiyatı deyimi içinde kaynaşmış ve birbirinden ayrılmaz birer parçası haline gelmiştir. Çünkü milliyetçilik akımının amacı dış etkenlerden uzak bir edebiyat yaratmaktır. Gerek Divan Edebiyatı, gerek Tanzimat Edebiyatı, Arap, Fars ve Batı kültürlerinin unsurlarını kapsıyordu. Her ne kadar Tanzimat'la birlikte Divan Edebiyatı tarihe mal olmuş ise de edebiyatımız bu kez de Batı'nın etkisi altına girmişti. Milliyetçilik düşüncesinin ayrı bir kolu olan Millî Edebiyat akımı bu etkiyi ortadan kaldırmayı amaçlamış, bu sebeplede halk kültürüne dönmüştür. Çünkü halk kültürü, halk edebiyatı, Orta Asya'dan günümüze kadar dış unsurları bünyesine almamış, kendi ölçü ve kuralları içinde saflığını korumuştur. Bu özelliğinden ötürüdür ki millî edebiyat akımını yürütenler halk kültürüne büyük ölçüde önem vermişlerdir.

Çalışmaların başlangıcından kullanılan Âşık Edebiyatı, Tekke Edebiyatı, saz şairleri deyimleri, Halk Edebiyatını meydana getiren eserlerinin bir bölümünün şekil ve fikir

yönünden taşıdığı özelliklerden kaynaklanmıştı. Saz eşliğinde şiir söyleyene saz şairi, tasavvuf ağırlıklı şiirlerden oluşan bölüme de Tekke Edebiyatı denilmiştir. Aslında sazla birlikte ya da elini kulağına atarak ya da karşılıklı olarak türkü söyleyenler arasında kapsam bakımından fark yoktu; hepsi de halkın düşüncesini, duygularını, dış etkenlerden uzak bir kültürü dile getiriyordu. Tekke Edebiyatında, tekke mensublu olan şairlerin şiirlerinde tasavvuf, temel düşünceydi. Fakat aynı düşünce düzeni tekke dışında kalan şairlerin şiirlerinde de görülmektedir. Onun için Âşık Edebiyatı, Tekke Edebiyatı, Saz Şairi deyimlerini başlangıç çalışmaları şeklinde kabul etmenin, halkın dış etkenlerden uzak kalarak yarattığı, söze dayanan eserlerin bütünü Halk Edebiyatı adı altında toplamanın yerinde bir niteleme olacağı kanısındayız.

Milliyetçilik cereyanının sonucu olarak halk kültürü, başka bir deyimle, halk bilimi üzerinde yapılan çalışmaların yoğunlaştığı dönemlerde kullanılan Âşık Edebiyatı, Tekke Edebiyatı, Saz şairleri gibi deyimler zaman boyunca Halk Edebiyatı deyimi içinde kaynaşmış ve birbirinden ayrılmaz birer parçası haline gelmiştir. Çünkü milliyetçilik akımının amacı dış etkenlerden uzak bir edebiyat yaratmaktır.

Âşık edebiyatının mahiyeti ve teşekkülü meselesi kültür tarihi, özellikle, dönemler boyunca insan duygu ve düşüncelerini anlama bakımından büyük bir önem taşır. Kitabın bu bölümünde kişilerin duygu ve hayalleri iç dünyalarını yansıtan âşık edebiyatının doğuşu ve gelişmesi incelenmektedir.

Âşık edebiyatı, kişilerin ve geleneğin edebiyatıdır; Orta Asya'dan doğmuş, Anadolu'da İslâmî unsurlarla kaynaşmış olup sahibi bilinmeyen deyişlerle âşıkların yarattığı eserleri içerir. Horasanlı dervişlerle Türkistandan gelen

barbarların getirdiği dinî halk edebiyatının aydınlara hitap etmesine karşılık halkın lâdinî edebiyat ihtiyacını karşılayan saz şairlerinin, Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan önce dinî ve millî eserler ortaya koyduğu kabul edilmektedir. Bunlar arasında âşık, baba ya da abdal olarak anılan derviş - şairler yer alır. Ayrıca Sultan Selim ve Kanuni Sultan Süleyman dönemlerinde yeniçeriler arasında da Bektaşî şairleri yetişmiştir. Bu bölümde âşık tarzı üzerinde geniş bilgiler verildikten, Hoca Yesevi ve Yunus Emre'nin âşık ve tekke edebiyatı üzerindeki etkilerine değinildikten sonra rüya ve şamanlık konularına geçilmekte; şamanlığa giriş, cem ayini, aleviliğe kabul ve bâde konularını kapsamlı bir şekilde incelenmekte ve şiir örnekleri verilmektedir.

Âşık fasılları bölümünde âşık şiirinin teknikleri açıklanmaktadır. Saz şairi, çöğür şairi, meydan şairi, son yıllarda da halk ozanı olarak alınan Âşık Edebiyatı'nın temsilcileri, rüyada pir elinden bâde içerek şiir söyleme, saz çalma yeteneğini ve dinî bilgileri edinirler. Tanrı aşkı ve sevgi aşkı ile yananlar, önce çevrelerinde, arkasından da memleketi içinde hünelerini isbatlamaya çalışırlar. Âşık

karşılaşmaları bu isteğin sonucudur. Bu bölümde ezgi konusu incelenmekte, âşıkların ya ezberledikleri usta malı türkülerini tekrarladıklarına ya da irticalen yarattıkları kendi şiirlerini söylediklerine, bu arada aruz veznini de kullandıklarına değinildikten sonra âşık deyişleri serbest deyiş ve sistemli deyiş olmak üzere iki bölüm halinde ele alınmaktadır. Serbest deyişler, âşığın kendi kendine hazırlayıp dinleyiciye sunduğu şiirlerdir. Sistemli deyişler de âşıkların atışma, karşılaşma, deyişme, tekellum, muşaaare adlarıyla ortaya koydukları eserlerdir. Karşılıklı esasına dayanan bu eserlerin bir türü de Doğu Karadeniz, özellikle Rize yöresinde rastlanan Atma Türkü geleneğidir. Edebiyatımızda gereği gibi yer almayan atma türkü geleneği üzerinde kısaca durmak isteriz.

Atma türkü, düşünlerde, çeşitli vesilelerle yapılan toplantılarda ya da gündelik hayat içindeki karşılaşmalarda söylenen deyişlerdir.

Âşık edebiyatından ayrılan yönleri vardır. Bir defa atma türkü de saz, aşk ve rüya unsurları yoktur. Söyleniş şekli de deyişiktir. Genellikle düşünlerde, şenliklerde iki topluluk karşı karşıya gelir; her birinin başında bir şair bulunur, buna kolbaşı, ona katılarak türkü söyleyenlere de "kürekçi"denir. Kolbaşı türküyü bulur, yanındakilere alçak sesle aktarır; arkasından özel bestesiyle ve topluca söylerler. Sonra karşı taraf da aynı yöntemle cevap verir. Böylece türkü, saatlerce, hatta düşünlerde olduğu gibi, sabahlara kadar sürer. Topluluk kol kola girerek ağır ağır döner. Buna Kadıbağı denir. Bunun dışında iki şairin karşılıklı olarak söyledikleri de olur. Türkü biriminde esas beyittir; topluluk ya da bir şair bir beyit söyler; karşısındaki yine beyit birimiyle karşılık verir. Birden fazla beyit söylendiği de olur ama, atma türkünde kural beyit birimdir. Atma türkünde kapsam itibarıyla duygudan çok düşünceye ve içnelemeye yer verilir.

Kitapta iki tür üzerinde örnekler verildikten sonra Fuat Köprülü'nün 1914'de yayımlanan saz şairleri başlıklı makalelerinden altıncısı aktarılmaktadır. Âşıklar teşkilâtı, Tavuk Pazarı Âşıklar Cemiyet ve cemiyet tarafından düzenlenen muamma yarışmaları ve âşık fasıllarının düzeni geniş bir çerçeve içinde anlatılmaktadır. 19' uncu yüzyılda İstanbul, Kastamonu, Konya; 20'nciyüzyıl Doğu Anadolu Bölgesi Âşık fasılları bir çeşit şiir ve musiki gece-sidir.

Çoğunlukla kahvelerde, bazen de, Konya'da olduğu gibi, köşklere yapılan toplantılar bir musiki faslıyla açılır, arkasından âşıklar şiirler okurlar. Bu fasılların belli bir düzen içinde yapıldığı açıklandıktan sonra söylenen şiirlerden örnekler verilmektedir. Önce hoşlaşma, merhabalaşma sözleriyle âşık faslına, başlanır. Arkasından hatırlatma, canlandırma, tekellüm bölümlerine geçilir. Bu da en yaşlı ya da ev sahibi âşığın ayakla deyişmeyi açması; öğütleme, bağlama, muamam; sicilleme; yalanlama; taşlama ya da takılma; tüketmece ya da daraltma; uğurlama ya da methiye olmak üzere 8 bölümden meydana gelir.

Âşık deyişmeleri kahve ve ev toplantılarında olduğu gibi mektupla da yapılabilir.

Kahvelerde yapılan şiir toplantılarının yaygınlığını belirtmek bakımından geçmiş dönemlerde, Rize'nin Çayeli ilçesi'nde Yalı kahvesi'nde yapılan türkülü toplantıları anmak isteriz. Burada da şairler biraraya getirilir; karşılıklı türkü, atma türkü söylerlerdi. Bu çeşit karşılaşmalar bir çeşit yarışmadır.

Kahvelerde yapılan şiir toplantılarının yaygınlığını belirtmek bakımından geçmiş dönemlerde, Rize'nin Çayeli ilçesi'nde Yalı kahvesi'nde yapılan türkülü toplantıları anmak isteriz. Burada da şairler biraraya getirilir; karşılıklı türkü, atma türkü söylerlerdi. Bu çeşit karşılaşmalar bir çeşit yarışmadır. Amaç karşısındaki şairi alt etmektir. Şairin rakibini susturması, daha doğrusu alt etmesine "tutturmak" denir. Böylece rakibini tutturarak şair yarışmayı kazanmış, ustalık düzeyine ulaşmış olur.

Şairlerin mektupla deyişmeleri; başka bir deyimle, yazdıkları şiirleri mektupla birbirlerine göndermeleri de yaygın bir gelenektir. Çayeli'nde yetişen halk şairlerinin geleneğe uyarak karşılıklı olarak birbirlerine şiir gönderdiklerini görmekteyiz. Bu konuda Şair Süleyman Kesapara ile Ali Sukâs'ın karşılıklı olarak birbirine gönderdikleri altı destan bu konuda dikkate değer bir örnek meydana getirmektedir.

Âşık fasıllarının en önemlisi muamma-askı bölümüdür. Âşıkların imtihan olanı olan muamma-askı konusu, kitapta yurdun çeşitli bölgeleri ele alınmak suretiyle derinliğine incelenmekte ve deyişik örnekler verilmektedir. Âşık fasıllarının kapsadığı bilgi ve örnekler Türk halk edebiyatının bilgi, düşünce ve duygu bakımından taşıdığı zenginliği ortaya koymaktadır. Muamma geleneğinin yaygınlığını belirtmek bakımından Çayelili halk şairi Yunus Ketenci'nin, yeğeni Ali Murat Girit'i imtihan etmek için söylediği şu soruyu tekrarlayalım: kuşlardan hangi kuştur,

Süt verir yavrusuna?

Ali Osman Girit hemen karşılık verir:

Akşamdan dolanıyı,

Evunun kapisina.

Burada anlatılan kuş yarasadır.Çünkü Çayeli yöresinde, özellikle yaz akşamları, alaca karanlık bastıktan sonra yarasalar evlerin, ağaçların arasında dolaşır, damlara, saçaklara konarlar.

İnsan tabiatında bütün çalışmaların ve mücadelelerin temelinde iki temel duygu yatar: Aşk ve hak.

Aşk insanın insanı sevmesidir. Tanrı aşkına ulaşan yolun başlangıcı niteliğindedir. İnsan sevgisinin doğuşu ve gelişmesi dış etkeni gerektirir. Sanat eserinde sevgili olarak adlandırılan varlık maddî ve manevî belirtileriyle kişinin benliğinde kendini duyurur; göğüste sıcaklık, kalp atışlarında artış, ellerde ve vücutta titreme ve ürperme, maddî belirtileri- sanat eserini yaratan düşünce, duygu ve heyecan enginliği de manevî oluşumu meydana getirir. Bu sonucu meydana getirecek sevgilinin esas niteliği güzellik ve mükemmelliktir. Sanatın kaynağı budur. Ancak sanat eseri, bu kaynağın kurumamasını, dolayısıyla sürekliliğini gerektirir. Zaman, kişideki güzellikten her gün bir parça koparır, sevgilinin, aşkı yaratan büyümlü varlığı hatıraya dönüşür. Oysaki sanatçının kurumayan kaynağa, solmayan güzelliğe ihtiyacı vardır. Onun için sanat adamı, insan olan sevgiliyi aşmamak, ebedî güzelliğe, mükemmel varlığa ulaşmak ihtiyacını duyar- divan şairi hayalinde yarattığı uzun bolu, siyah gözlü, ok kirpikli, hokka ağızlı kusursuz sevgiliyi benliğine yerleştirir- ömür boyu onun bilinmeyen güzelliğiyle şiirlerini ortaya koyar. Tasavvuf şairinin kalbinde mutlak güzellik, başka bir deyimle, tanrı aşkı yatar. âşık edebiyatı da aynı düşünce üzerinde kurulur.

Âşık edebiyatı'nda şair, erginlik, çağının başlarında, rüyasında kusursuz güzellikte bir kız görür- Hızır ya da Pir aracılığıyla birbirinin elinden karşılıklı bâde içerler. Aşk ve sonunda şairlik böyle oluşur- genç, uyandıktan sonra sazla ya da elini kulağına atarak şiir söylemeye başlar. Sanatı, aşkı yaratan sevgili hayal ülkesinin insanıdır- ona ulaşılmaz. Şair, rüyada gördüğü ebedî güzelliğin yarattığı duygu, düşünce ve heyecanları ömür boyu şiirlerinde dile getirirken onun benzeriyle hayatını birleştirir.

Kitabın ikinci bölümünde Âşık edebiyatı'nın rüya ve bâde geleneği derinliğine incelenmektedir.

İnsan hayatında önemli bir yer tutan rüya konusunda ilk çağlardan, ilk medeniyetlerden günümüze kadar yapılan

incelemeler özet halinde verilmektedir. Aşık Edebiyatı'nda da rüyanın önemli bir yer vardır. Halk Edebiyatı'nda da rüyanın önemli bir yeri vardır. Halk hikayelerinin kahraman rüyada pir elinden bâde içerek Tanrı aşkına, sevgilinin aşkına erişmekte, toplumda itibar kazanmasını sağlayan saz şairi olma konusunda gerekli yetenek ve bilgileri kazanmaktadır. (s: 90-91) Toplum saz şairine büyük değer verir kabiliyetli olan kişiler şairlik düzeyine yükselir. Rüya, sanatçılığa geçiş için bir basamak, bir çeşit ruhsat almaktır. Bir şaire göre de rüya, tükenmeyen bir aşk ateşinin ilham kaynağıdır. (s. 94-95)

Ancak şairliğe yükselme konusunda çocuklar için büyüklerin yanında çalıp söyleyememek ve kaç göç gibi bazı engeller bulunduğu kastedilmektedir. (s. 93) Fakat bu konuda istisnaların bulunduğunu, Sarıkamış'taki incelemelerimiz sırasında yetişmek amacıyla yanlarında çocuklarındeyiş söylediklerini belirlediğimizi kaydetmek isteriz. Yine aynı yörede kaç göç kuralına rastlanmaz-kızların ve kadınların yüzleri açıktır; erkeklerle birlikte oyun oynarlar.

Eserin aynı bölümünde rüyanın tipleri verilmekte ve tahlilleri yapılmaktadır. Rüyalar asıl tip rüyalar ve bunların değişik şekilleri ve müstakil rüya tipleri olmak üzere ikiye; müstakil rüya tipleri de kendi arasında kültür örneği rüyalar ve ferdi rüyalar olmak üzere ayrıca ikiye ayrıl-

mıştır.

Rüyalar, hazırlık devresi, rüya, uyanış ve ilk deyiş olmak üzere dört aşamada gerçekleşir. Bundan sonra örneklere geçilmektedir.

Hikâye metinlerine alınan rüya tiplerine örnek olarak Kerem ile Aslı Han, Aşık Garip ile Şah Sanem, Aşık Emrah ile Selvihan hikâyelerinde geçen rüyalar anlatılmaktadır. Aşıkların hayat hikâyelerinde tespit edilen rüya tipleri başlığı altında da 18 aşığın rüyaları, müstakil rüya tipleri başlığı altında da 6 aşığın hayat hikâyelerinde geçen rüyalar ele alınmaktadır. Sayın Günay'ın 28 rüya üzerinde yaptığı ilmi tahlil ve açıklamalar halk edebiyatının olduğu kadar kültür tarihimizin önemli gerçeklerini ortaya koymaktadır.

Bütün âşıkların sanat hayatında ortak bir nokta vardır; aşk duygusu, rüyayla başlamaktadır, başka bir deyimle, rüya aşkın uyanışını sağlar. Rüyadan uyanan âşık vücudunda büyük bir ateş hisseder. Aşkın beden

üzerindeki etkisi bu suretle kendini gösterir. Arkasından duygu ve düşüce hayatındaki hareketlenme başlar; şair sazi eline alır, çalar ve söyler ya da elini kulağına atarak deyişlerini ortaya koyar. Konu etrafında açıklanan düşücelerden de alaşılacağı gibi medeniyetlerin hiçbirinde rüyanın sanat hayatında bu denli etkili olduğu belirtilmiş değildir. Bu da şiirin, insanın iç dünyasının yansıması olduğunu belirtmek açısından dikkate değer bir nitelik taşır. Ayrıca Yunus Emre'nin de ifade ettiği gibi, Türk kültürünün engin bir sevgisine dayandığını gösterir. Konu, aynı zamanda Türk medeniyetinin Orta Asya'dan günümüze kadar arzettiği bütünlüğünbelgesidir. Bunca yabancı kültürlerle temas etmesine rağmen Türk medeniyeti saflığını ve sürekliliğini korumuştur. Âşık edebiyatındaki rüya olayı bu düşüncelyi pekiştirmektedir.

Rüyada aşkın uyanışını sağlayan unsurlardan biri de bâdedir; âşık, pirin, Hızır'ın aracıılığıyla kızın elinden bâde içtikten sonra aşka erişir. Bazı hikayelerde bâdenin yerini su, kudret şarabı, elma çekirdeği, nar tanesi alır. Bazen de ufaktan gelen ışık, aşkın içine girer. Işık unsuru İslâmiyet'ten önceki Türk kültüründe, özellikle Uygurlar'da ve Moğollar'da görülür; Oğuz Han'ın ilk eşi gökten parlak nur ışığı şeklinde inmiştir. (s. 151) Ayrıca âşıklığa ulaşmada basamak olan rüya, Şamanlığa giriş merasiminin İslâmiyet ve Osmanlı kültürü içinde değişen bir şeklidir. (s. 531) Bu açıklamalar da gösteriyor ki Türk medeniyeti, Orta Asya'dan günümüze kadar millî niteliğini korumuştur.

Kitabın sonuç başlıklı bölümünde Âşık Edebiyatı'nın nitelikleri özetlenmektedir. Âşık edebiyatı, İslâmiyet'ten önceki Türk şiirinin İslâm ve Osmanlı kültürü alanında ulaştığı bir terkiptir; gelenekle ferdî yaratıcılığın başdaştırılmasından meydana gelmiştir; burada "... serbest deyişler kadar belli bir icra törenine sahip sistemli deyişler de önemli..." bir yer tutar. (s: 155) Başlangıç olan rüya, şamanlığa giriş merasiminin bir devamı sayılır. Bu bölümde âşık edebiyatının mahsulleri bütünüyle ne folklore ne de ferdî edebiyat mahsulleri içine sokmak mümkün değildir. İkisinin arasında muntazam bir denge kurulmuştur." (s. 155) şeklinde açıklanan görüşe kısaca değinmek isteriz.

Genellikle halk kültürü ürünlerinde olduğu gibi âşık tarzı şiirleri sahibi bilinmeyen ya da zaman boyunca unutulmak yüzünden bilinmeyen eserler olarak kendini gösterir. Bu bakımdan her ikisi de halk edebiyatı içinde ve bütün halinde incelenmelidir.

Kitapta sözlükten sonra ekler bölümü gelmektedir. Bu bölümde bir tercüme yazı; yazarın II'nci Uluslararası Çukurova Halk Kültürü Sempozyomuna sunduğu bildiriyle 12-13 Mayıs 1984 tarihinde 4'üncü Develi Âşık Seyrani Semineri'ndeki bildirileri ve çeşitli halk edebiyatı üzerinde yayımlanmış altı makalesi yer almaktadır.

Tarihin en uzun ömürlü devleti olan Osmanlı İmparatorluğu'nu altı yüz yıl yaşatan güç üzerinde çeşitli kaynaklarda uzun uzun durulmuştur. Âşık edebiyatı incelemesi yapılırken bu konunun bir yönünü açıklamak mümkün görülmektedir.

Orta Asya'dan kaynaklanan kültürümüzün temelinde insan sevgisi yatar. Osmanlı Devleti de aynı kültür içinde kurulmuş ve gelişmiştir. Türk kültürünün önemli bir bölümü olan halk kültüründe geniş yer tutan âşık edebiyatında en çok işlenen konu aşk duygusudur; âşıklar halk şairleri çoğunlukla aşk-insanı sevmeye heyecanını ele almıştır. Bu alan Ordu'yu kapsayacak kadar yaygınlaşmıştır. Rumellili Karacaoğlan gibi Ordu şairleri yiğitlik kahramanlık yönelişleri yanında aşk duygusunu yansıtan deyişler söylemişlerdir. Böylesine geniş insanî kültür mirasına dayanan devletin yapısında aynı duygunun yer etmesi olağan bir gelişmedir. (s. 192) İmparatorluk içinde yaşayan azınlıkların kültürlerinde serbest bırakılması bu konuda canlı bir örnek şeklinde gösterilebilir. Çünkü kendine güvenen bu güçlü devlet, ülkesi içinde yaşayan insanları serbest bırakır. Bu arada azınlıkları eritme çabası içine gitmez, baskı altında tutmak. Bu da sevginin gereğidir. Onun için Osmanlı Devleti'nin gücünü yaratan etkenlerden biri millî kültür oluşturan insan sevgisi ve insan değeri unsurlarıdır. Bundan başka Türk halk şiirinin aşk duygusunun yanında insan hayatının en köklü fikir meselerinde kapsadığını da belirtmek yerinde olur; alınyazısı, dünya nimetlerinin, mutluluk ve acıların geçici olduğuna ilişkin düşünce ve inanışlar, zaferlerle, başarılarla dolu Türk tarihini yaratan kahramanlık ve mücadele ruhu halk şiirinin başlıca konularıdır. Değerli yazar, "Halk Şiirinde Ayak Konusunda Düşünceler", başlıklı makaleyle Çukurovalı Karacaoğlan hakkındaki makalesinde halk şiirinin düşünce yönünü geniş bir açıdan incelemektedir. (s: 181-214)

Türkiye'de Âşık Tarzı Şiir Geleneği ve Rüya Motifi adlı değerli araştırma ve incelemesinden ötürü Prof. Dr. sayın Umay Günay'ı kutlar, eseri okuyucularımıza tavsiye ederiz.

“TÜRK KÜLTÜRÜ VE MİLLİYETÇİLİK”

Prof. Dr. Erol GÜNGÖR

Türk Kültürü ve Milliyetçilik

Ötüken Neşriyat, 9. Baskı, İstanbul, 1992, 272 s.

*Prof. Dr. Erol GÜNGÖR’ün
Vefatının 12. Yıldönümü Dolayısıyla*

Kültür ve millet kelimeleri kadar birbirine yakın iki kelime daha bulmak güçtür. Her ne kadar çocuk ve anne, kitap ve kalem, din ve iman gibi daha başka mecralarda sık sık birarada kullanılan birbirine yakın kelimeler var ise de, iş milliyetçilik meselesine gelince, kanaatim odur ki en fazla telaffuz edilmesi ve birarada kullanılması gereken iki kelime, kültür ve millet kelimeleridir.

Bundan 12 yıl önce, 24 Nisan 1983’te aramızdan ayrılan Erol Güngör, herhalde bu iki kelime arasındaki yakınlığı en iyi keşfeden ve bunu anlatan nadir aydın ve bilim adamlarımızdan biriydi. Güngör’ün sadece eserlerinin isimlerine bakılması bile, bu konuda hiç de mübalağa etmediğimizin teyit edilmesine yetecektir;

Türk Kültürü ve Milliyetçilik

Dünden Bu Günden Tarih-Kültür-Milliyetçilik

Kültür Değişmesi ve Milliyetçilik

Hakeza, Erol Güngör’ün isimlerinde kültür ve milliyetçilik kelimeleri bulunmayan eserlerinin de, muhtevaları itibariyle, anılan iki kelime ile yakından ilgili olduğunu söylemek kabildir:

İslâmın Bu Günkü Meseleleri

İslâm Tasavvufunun Meseleleri

Tarihte Türkler

Esasen, Erol Güngör’ün kültür ve millet kelimeleriyle niçin ilgili olduğunu anlamak için, gerek bu yazıda konu edinilen **Türk Kültürü ve Milliyetçilik** adlı eserinde, gerekse kaleme aldığı diğer bütün eserlerinde ana fikir ne olduğunu belirlemek gerekir. Bu “ana fikir” de Erol Güngör tarafından belirlenmiş ve ikinci telif eseri olan **Kültür Değişmesi ve Milliyetçilik** adlı eserinin “önsöz”ünde açıkça belirtilmiştir¹:

“Bundan önceki bütün yazılarımız gibi bu kitaptaki denemelerin de bir tek ana teması var: Çağdaş bir Türk millî kültürü kurmanın gereği ve bunun yolları. Ele aldığımız bütün konular bu gaye ile uzak yakın ilişkileri bakımından tahlil edilmektedir.”

Güngör’ün bütün eserlerinin “Çağdaş bir Türk millî kültürü kurmanın gereği ve bunun yolları” gayesine matuf olduğunu söylemesi hangi gözle bakılması gerektiği konusunda büyük bir kolaylık sağlamaktadır.

“Türk Kültürü ve Milliyetçilik” önsöz ve Giriş dışında;

Muhammet Sani ADIGÜZEL

Ankara Polis Koleji Edebiyat Öğretmeni

"Milliyetçilik ve Halkçılık,"

"Millî Kültürün Dünü ve Bu Günü,"

"Bir İnsan ve Bir Kültür,"

"Millet ve Din Hayatı,"

"İnsanımızın Kaynağı,"

"Koptuğumuz Dünya"

gibi ana başlıklar ve bunlara bağlı alt başlıklardan oluşmaktadır.

"Prof. Mümtaz Turhan'ın aziz hatırasına" ithaf edilen "Türk Kültürü ve Milliyetçilik" in "önsöz"ünde, yazar, kitabın milliyetçilik hakkında yeni bir teori veya siyasî program getirmek iddiasında olmadığını belirttikten sonra, esas gayenin ne olduğunu şu cümlelerle ifade eder:

"Bilindiği gibi, milliyetçilik bir memleketteki milli kültüre dayandır. Halbuki Türkiye'de batılılaşma hareketleri sonunda münevver (okumuş) tabaka Türk kültürüne büyük ölçüde yabancı kalmış, hakikî bir kültür yaratarak bunu milletin bütün tabakalarına yaymayı başaramamıştır. Tarih içinde gelişen Türk millî kültürünü daha çok halk kitleleri muhafaza etmiş bulunuyorlar. Şu halde millî kültürün modern imkanlarla geliştirilmesi demek olan milliyetçilik, ister istemez, halk içinde yaşamakta olan temel kültür unsurlarına dayanmak zorundadır." (s. 10-11)

Yahya Kemal Beyatlı gibi" Millî hayat bir devamdır." Anlayışından yola çıkan Erol Güngör, "sıfırdan başlayarak millî kültür yaratma" gayretlerine de itiraz eder:

"Bir büyük bir imparatorluğun ve büyük bir medeniyetin çocuklarıyız, bizim milliyetçiliğimiz sömürgecilerin işgalinden kurtulmak ve devlet kurmak için yapılan siyasî istiklâl mücadelelerine, yahut sıfırdan başlayarak millî kültür yaratma hareketlerine benzemez." (s. 11)

Merhum Erol Güngör, eserin "Giriş" kısmında da, başarısız moderleşme hareketlerinin sorumlusunun eski nesiller olduğunu, ancak başarısızlıktan daha çok genç nesillerin zarar gördüğünü belirtir:

"Uzun yıllardan beri medeniyet adına tatbik edilen ve bilhassa tek partili idare devrinde resmî ideoloji haline getirilen bazı sloganlar veya batıl itikatlar genç nesil için

hiçbir istikbal vadetmiyor; nitekim bunlar geçmişte de bir fayda sağlamış değildi. Islahat ve inkılâp nesilleri başkalarına benzeyerek bir şahsiyet kazanma çabasında idiler, fakat kopyeyi bile başaramadıkları için Avrupalıların gözünde gayet itibarsız bir mevkiye düştüler. Genç nesiller eskilerin düştüğü bu yabancılaşma batağından, yani kendi halkına ve kültürüne yabancı kalma hastalığından kurtulmak için çırpınıyorlar. Onların eskilerden daha muhafazakâr ve halkçı görünmelerinin sebebi budur." (s. 18)

Genç nesillerin ideolojik aşırılıklar içine düşmelerini de bir hüviyet ve şahsiyet kazanma çırpınışı olarak gören Erol Güngör, Atatürkçülüğü ise her türlü ideolojik aşırılıklara karşı alınmış bir siyasî tedbir şeklinde değerlendirir:

"Atatürkçülük fikrî, siyasî veya felsefî bir sistem ve ekol olmadığı için bazı Türk münevverleri tarafından hiç ciddiye

Atatürkçülük fikrî, siyasî veya felsefî bir sistem ve ekol olmadığı için bazı Türk münevverleri tarafından hiç ciddiye alınmıyor. Hakikaten bu ad altında hemen herkes kendine göre iyi ve doğru bildiği şeyleri ortaya sürmekte; işin kötüsü, bu suretli hakikatin objektif kriterleri yerine bir insanın şahsını ikame etmeye çalışmaktadır. Fakat bütün bunlara bakarak Atatürkçülüğü manasız bir gayretten saymak hiç doğru olmaz...

alınmıyor. Hakikaten bu ad altında hemen herkes kendine göre iyi ve doğru bildiği şeyleri ortaya sürmekte; işin kötüsü, bu suretli hakikatin objektif kriterleri yerine bir insanın şahsını ikame etmeye çalışmaktadır. Fakat bütün bunlara bakarak Atatürkçülüğü manasız bir gayretten saymak hiç doğru olmaz. Atatürkçülük denen şey, elli yıllık genç cumhuriyetin yaşama çabasını temsil ediyor. Solun bir ölüm denemesi olması, sağın da başka konularda bir takım endişeler yaratması Türk devletine şimdilik tek çıkar yol olarak Atatürk milliyetçiliğini

birakmış bulunuyor. Şimdilik diyoruz çünkü henüz elimizde işlenmiş ve hazırlanmış bir Türk milliyetçiliği görüşü mevcut değildir. Günümüzde ideolojik aşırılıklara engel olmak ve plüalist demokrasinin ayakta kalmasını sağlamak gayretinden başka bir manaya gelmeyen Atatürkçülük bir siyasî tedbirden ibarettir. Yani bazılarının Kemalizm adını verdiği ve bir siyasî partinin bayrağını teşkil eden sloganlarla ilgisi yoktur. Bu tedbirlerin başarılı olması elbette Türkiye için hayırlı olurdu, fakat alelacele alınan tedbirlerin veya masa başında icad edilen kurtuluş prensiplerinin ne başarılı, ne de uzun ömürlü olması beklenebilir." (s. 19-20)

"Niçin Türk milliyetçiliği değil de Atatürk milliyetçiliği? Bazan Marksistler bile milliyetçi olduklarını söyledikleri için böyle bir karışmanın önüne geçilmek istenmiş olabilir. Zaten Atatürk milliyetçiliği tabiri Marksist ihtilal teşebbüslerine karşı alınan 12 Mart tedbirlerinden sonra devlet büyükleri tarafından ortaya atılmıştı. Bu arada Atatürk'ün

şahsı üzerindeki sevgiden de faydalanarak, böylece millî birliğin korunmasında bir ortak nokta aranmış olabilir. Fakat kanaatimizce şahsî sempatiler ve hissi reaksiyonlar üzerine bir sistem kurmaya imkân yoktur. Bizim milliyetçiliğimizin Türk cemiyetinin geçmişinde ve bu gününde derin kökleri vardır; nitekim Atatürk de bu köklü hareketin içinde yetişmiş insanlardan biriydi." (s. 20)

Demek ki Atatürk milliyetçiliği, sağ ve solun Atatürk'ün şahsı üzerindeki ortak sevgilerinden yararlanarak onları bir noktada buluşturmak ve böylece milli birliği korumak anlayışının ürünüdür.

Prof. Dr. Sadık Tural'ın yönettiği bir yüksek lisans tezine de konu olan Erol Güngör², ilk telif eseri **Türk Kültürü ve Milliyetçilik** "te, Türkiye'nin belli başlı kültür meselelerinin iç yüzünü bir sosyal psikoloğun bakış açısından gayet çarpıcı bir şekilde gözler önüne sermektedir. Birinci baskısı bundan tam yirmi yıl önce yapılan söz konusu eserin muhtevası dikkatle incelendiğinde bu gün için de değerinden bir şey kaybetmediğini ve diğer eserlerinin de bu eserden doğduğunu söylemek mümkündür.

Türk düşünce tarihinin kendisine çok şey borçlu olduğu aydınlarımızdan biri olan merhum Cemil Meriç, Türk aydınlarını mutlaka Erol Güngör'ü okumaya çağırıyor. Biz de bu vesile ile kitabı bölüm bölüm tanıtmayı sürdürmek yerine aynı çağrıyı tekrarlıyor ve son sözü Erol Hoca'ya bırakıyoruz:

"Bize düşman olan ve düşman kalacak olan bir medeniyetin çöpçülük hizmetini mi, yoksa kendi medeniyetimizin öncülüğünü mü yapacağız? Türk münevveri bu konuda derhal bir karar vermelidir. İktisadî kalkınma ve teknolojik gelişme ile Avrupalılaşmayı aynı şey sayanlar herhalde birinci yolu tercih edeceklerdir, ama biz onları denedik ve hiç bir şey kazanmadık." (S. 272)

Notlar:

¹ Güngör, Erol, **Kültür Değişmesi ve Milliyetçilik**, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 1980, s. 6.

² Yavuz, Fuad, **Erol Güngör'ün Dil, Edebiyat, Çocuk Edebiyatı ve Edebiyat Sosyolojisi ile ilgili Düşünceleri**, Yüksek Lisans Tezi, G.U., Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 1931.

AZERİ EDEBİYATI ARAŞTIRMALARI

*Yavuz Akpınar, Azerî
Edebiyatı Araştırmaları
1994, Dergâh Yayını, 512 sayfa.*

Türk Dünyası'na açılmış bir pencere olan Kardeş Edebiyatlar Dergisinin kurucusu ve vatansever yazarı Dr. Yavuz Akpınar, doçentliğe yükseltinceye kadarki zaman içinde kaleme aldığı Azerî lehçe, edebiyat ve kültürü ile ilgili araştırmalarını Dergâh yayınları arasında okuyucularına sunmuş bulunuyoruz.

Yavuz Akpınar, Kars'ta, sınır ötesi akrabalarımızın yakınında bir serhat şehrimizde doğmuştur. Onun bu akrabalarımıza karşı çocukluğunda uyanan temiz duygular, Erzurum Atatürk Üniversitesi Türkoloji Bölümü öğrencisi olduktan sonra, yerini aynı zamanda ilmî tecessüse bıraktı. "Mirzâ Feth Ali Ahundzâde" konusundaki doktora tezi bu ilmî tecessüs ve çalışmanın ilk mahsulüdür.

Yavuz Akpınar, henüz asistanken çalışacağı edebiyat alanını şuurla tespit etmiş genç bir ilim adamımızdır. O, önce Türkiye kütüphanelerinde Kuzey ve Güney Azerbaycan ile ilgili kaynakları ve araştırmaları gözden geçirmiş, malzemenin kifâyetsizliği karşısında bahse konu ülkelere ilmî seyahatlerin faydalar sağlayacağını düşünmüştür.

Yavuz Akpınar, yaptığı seyahatlerde ilgi ile karşılanmış ve hususiyle dostum rahmetli Prof. Abbas Zamanov'dan pek çok faydalanmıştır.

Doç. Dr. Yavuz Akpınar, kitabına aldığı araştırmalarını

I- Azerî Edebiyatı hakkında incelemeler,

II- Türkiye Azerbaycan ilişkileri,

III- Tanıtma yazıları metin neşirleri biyografiler,

IV- Ansiklopedi maddeleri olmak

üzere dört ana bölümde toplamıştır.

Yazarın büyük gayret, fedakârlık, aşk ve şevkle kaleme alınan araştırmalarının adlarını veriyorum.

Azerî Edebiyatı Hakkında İncelemeler adlı birinci bölümde;

1- Ana Hatlarıyla Başlangıçtan Günümüze Kadar Azerî Edebiyatı; I. Kısım: Başlangıçtan XVIII'inci Yüzyılın Sonuna Kadar, a- Başlangıçtan XIV'üncü Yüzyılın Sonuna Kadar, b- XV-XVI'nci Yüzyıllar, c- XVII-XVIII'inci Yüzyıllar; d- Modern Azerbaycan Edebiyatına Geçiş Devresi; II. Kısım: XIX'inci ve XX'nci Yüzyıllarda Azerî Edebiyatı: a- XIX'uncu Yüzyıl Azerbaycanına Umumî Bir Bakış, b- Azerbaycan'da Yenileşme Hareketleri, c- XIX'uncu Asrın Başlarında Azerî Edebiyatı, d- XIX'uncu Asırda Güney Azerbaycan'da Edebî Hayat Yüzyıl, e- Kuzey Azerbaycan'da Modern Edebiyatın Doğuşu, f- XIX'uncu Yüzyılın İkinci Yarısında Azerî Edebiyatı, g- Azerbaycan'da Tiyatronun Doğuşu ve Gelişmesi, h- XX'nci Yüzyılda Azerî Edebiyatı, ı- Sovyet Devri Azerî Edebiyatı, i- XX'inci Yüzyılda Güney Azerbaycan Edebiyatı, j- Azerbaycan Matbuat Faaliyetleri;

2- Şehriyar'ın Türkiye'de Neşredilmemiş Bazı Türkçe Şiirleri,

3- Bulud Karaçorlu Sehend ve Bazı Şiirleri,

4- Habib Sahir,

5- Azerbaycan Edebiyatında ve Matbuatında "Açıklık ve Yenidenkurma" Politikasından Sonra Görülen Değişme ve Gelişmeler.

6- Çağdaş Azerî Şiirinde Millî Bir Mesele Olarak Güney Azerbaycan.

İkinci Bölümde ise Türkiye-Azer-

Prof. Dr. Şükrü ELÇİN

Türk Kültürünü Araştırma
Enstitüsü Başkanı

baycan Edebî İlişkileri başlığı ile,

1. Azerî Edebiyatında Yunus Emre,

2. Azerî Edebiyatında Namık Kemal (Tanınması, eserlerinin neşri ve sahnelenmesi, tesirleri; a. Azerbaycan Matbuatı ve Namık Kemal, b. Azerbaycan Ders Kitaplarında Namık Kemal, c. Füyuzat Dergisinde Namık Kemal, d. Şelale Dergisinde Namık Kemal, e. Mehemed Hadi ve Namık Kemal, f. Mirze Elekber Sabir ve Namık Kemal, g. Maksud Şeyhzade ve Namık Kemal, h. Güney Azerbaycan ve İran'da Namık Kemal'in Tanınması ve Tesirleri, ı. Azerbaycan Tiyatro Hayatında Namık Kemal'in Dramları, j. Gulam Memmedli'nin Salmelerinde Namık Kemal'in Tiyatro Eserleriyle İlgili Bilgilerin Kronolojik Cetveli,

3. Azerî Edebiyatında Şemseddin Sami,

4. Azerbaycanlı Abdulla Sur ve Onun Türk Edebiyatı Tarihi,

5. Türkiye-Azerbaycan Edebî İlişkileri Açısından Zelimhan Yakub'un Şiirleri,

6. Türkiye-Azerbaycan-İran İlişkilerinin Geleceği Hakkında Bazı Düşünceler,

konuları inceleniyor.

Tanıtma Yazıları-Metin Neşirleri-Biyografiler başlığını taşıyan üçüncü bölümünde de

1. Şehriyar'ın Yeni Bir Manzumesi: Rahim Bey'e Mektup,

2. Şehriyar: Türkün Dili,

3. Ali Kuşan: "Heyder Baba'nın Şehriyar'a Selam"ı,

4. Şehriyar ve Sehend'in Şiirinde Azerbaycan,

5. Mikail Müşfik,

6. Resul Rıza'dan Şiirler,

7. "İki Seven Yüreğin Bir Aşkı Vardı Ancak",

8. Resul Rıza ve Niğzer Refibeyli'nin Ardından,

9. Azerbaycan'dan Bir Şair: Mirvarid Dilbazı,

10. Bahtiyar Vahabzade'nin "İki Gorhu" Adlı Manzumesi,

11. Bir Alim Daha Göçtü (Prof. Dr. Hamid Araslı),

12. Prof. Dr. Abbas Zamanof.

13. Penah Halilof konuları ele alıyor.

Dördüncü bölümde de Ansiklopedi Maddeleri başlığı altında;

Feridun Bey Köçeli,

Ganizade Sultan Mecid,

Hakverdili Abdurrahim Bey,

Hasan Bey Melikzade Zerdabî,

Hophopname,

Hüseyin Cavid Rasizade,

Lâli Mirza Ali Han,

Mehemmed Ağa Şahtahtlı,

Mehemmed Tağı Sıdkı Sefarof,

Memmed Arif Dadaşzade,

Memmed Cafer Caferof,

Memmed Rahim,

Memmed Said Ordubadî,

Muciz Mirza Ali Şebüsteri,

Molla Nasrettin,

Natevan, Hurşid Banu,

Neriman Nerimanof,

Nesimi Seyyid İmadeddin,

Niğarî Mir Hamza,

Nizamî İlyas (Genceli Nizami),

Ömer Faik Numanzade,

Sabir Mirza Ali Ekber Tahirzade,

Samed Vurgun,

Selman Mümtaz,

Seyid Azim Şirvanî,

Süleyman Rüstem,

Şehriyar,

Şeyhzade Maksud,

Şiraliyev Memmedağa Şiraliyev,

Temsilat,

Tezkire (Seyyid Azim Şirvani), adlı Azerî halk edebiyatları hakkında ansiklopedik bilgi veriliyor.

Yukarıda, okuyucunun gözleri önüne serdiğimiz araştırmaların yazılacak Azeri ve hususiyile Genel Türk Edebiyatı Tarihi için birinci kaynak vazifesi göreceği inancındayım.

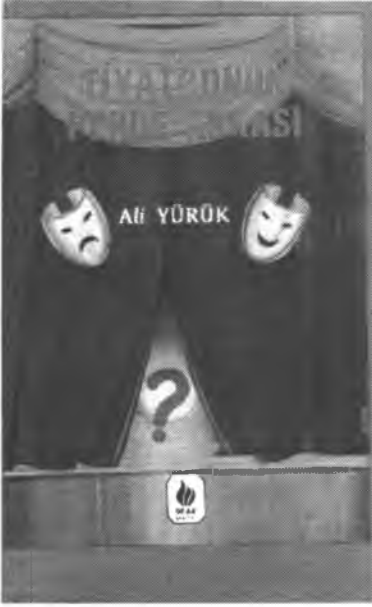
Doç. Dr. Yavuz Akpınar'ı ve kitabı kusursuz bir şekilde yayınlayan Ezel Erverdi beyi yürekten kutlarım.

“TİYATRONUN PERDE ARKASI”

ALİ YÜRÜK,
Tiyatronun Perde Arkası,
Ocak Yayınevi, Ankara-1994.

Ömer ÇAKIR

Atatürk Kültür Merkezi
Uzman Yrd.

Ülkemizde en az yayımlanan kitap türlerinden biri de tiyatro kitaplarıdır. Çünkü bu tür eserler kısa sürede tüketilmemektedir. Ayrıca bu konuda basılan kitapların çoğunu da tiyatro oyunları oluşturmaktadır. Gönül ister ki tiyatromuzla ilgili inceleme, anı vb. kitaplar daha çok yayımlansın. Çünkü bu tür kitaplar tiyatro tarihimize ışık tutacak, araştırmacılar için kaynak teşkil edecektir.

Ocak Yayınevi bu değerli kültür hizmetini yerine getirerek yayınları arasında tiyatro kitaplarına da yer veriyor. Değerli yazarımız Ali Yürük'ün daha önce **Çatalı Köy** ve **Türkmen Düğünü** adlı oyunlarını kitap dünyamıza kazandıran yayınevi şimdi de aynı yazarın **Tiyatronun Perde Arkası** adlı eserini sunuyor Türk okurlarına.

Tiyatronun Perde Arkası ilk kez 1976 yılında Türkiye'de **Tiyatro Kavgası** adıyla yayımlanan kitabın, düzeltilmiş ve adı değiştirilmiş 2'nci baskısıdır.

Ali Yürük bir tesadüf sonucu ödenekli tiyatrolarımızdan olan İstanbul Şehir Tiyatroları'na girmiş ve 15 yıl bu önemli tiyatromuzda çeşitli görevler almıştır. 15 yılda 60 piyeste görev alan Yürük, 32'sinde rol oynamış, 18 piyeste reji asistanlığı, 10 piyeste suflörlük yapmıştır. Bunların yanı sıra tiyatromuza oyun yazarı olarak katkıda bulunmuş ve iki de oyun yazmıştır. Bu oyunlar çeşitli dönemlerde gerek ödenekli, gerekse özel tiyatrolarda defalarca sahneye konmuş ve büyük ilgiyle karşılanmıştır. Türk tiyatro tarihinde çok önemli bir yere sahip olan İstanbul Şehir Tiyatrosu çerçevesinde tiyatromuzun sorunlarına eğilen Yürük, bu sorunları **Tiyatronun Perde Arkası** adlı eserinde gözler önüne seriyor. Hatıralarından yola çıkarak yazdığı

kitabını, kendi deyimiyle “tamamen gerçekleri, görgüleri, tecrübeleri ve araştırmaları yansıttığı için milletimizin takdirlerine sunulan bir beyannâme” olarak tanımlıyor eserinin önsözünde.

Batı tiyatrosuyla tanışmamız gerçek anlamıyla 1839 yılında ülkemizde Tanzimat'ın ilanıyla başlamıştır. Tanzimat'la birlikte yoğun bir tiyatro faaliyeti başlamıştır Cumhuriyet dönemine kadar kimi zaman yükselerek, kimi zaman duraklayarak gelişmesini sürdürmüştür Cumhuriyet dönemine kadar. Daha sonra tiyatro sanatının önemini kavrayan Cumhuriyet dönemi yöneticileri bu sanatı devlet eliyle desteklemişler, kültür politikalarında tiyatro sanatına önemli bir yer vermişlerdir. Bu iş için devlet eliyle konservatuarlar açılmış, yabancı tiyatro adamları getirilmiş, Devlet Tiyatroları kurulmuş, İstanbul Şehir Tiyatroları yeni bir anlayışla ele alınmıştır. Bu ödenekli tiyatrolarımız sayesinde birçok oyuncu, yönetmen, yazar, dekorcu, ışıkçı vb. yetişmiştir. Devlet bununla da kalmamış, özel tiyatrolara da belli dönemlerde maddi yardımlarda bulunmuştur. Devlet vatandaşından kestiği verginin bir bölümünü tiyatro sanatımızın gelişmesi ve millî bir Türk tiyatrosunun oluşması amacıyla harcamıştır. Ama ne yazık ki evrensel ölçülerde bir millî tiyatro yaratamamışız. Bunun başlıca nedenlerini şöyle sıralayabiliriz: Yaratıcılığa değil taklide önem verilmesi, yerli yazarın yeterince desteklenmemesi, hükümetlere göre değişmeyen bir tiyatro politikamızın olmaması, kendi geleneksel tiyatromuzu iyice tanımadan diğer tiyatro akımlarına yönelmemiz, tiyatromuza uzun yıllar “tek adam” damgasını vuran tiyatro adamlarımızın yaptığı yanlışlar ve tiyatronun her şeyden önce bir sanat olduğunu unutup, onu bir propaganda vasıtası olarak kullanmak.

Ali Yürük, **Tiyatronun Perde Arkası** adlı eserinde millî bir tiyatro yaratamayıpımızın sebeplerini bizzat yaşayarak gören bir yazar olarak çıkıyor karşımıza. Kendi dünya görüşü ve fikirleriyle beslenen hatıralarında tiyatromuza yön veren bazı tiyatro adamlarımızı kıyasıya eleştiriyor. Türk tiyatrosunun sorunlarını çarpıcı bir şekilde örneklerle gözler önüne seriyor. Millî bir tiyatro yaratmak için tek başına mücadele ediyor. Kimi zaman oyuncu, kimi zaman rejî asistanı, kimi zaman perde arkasında aktif görevler üstleniyor. Kendince bu görevlerin en önemlisi tiyatro yazarlığı. Millî bir tiyatronun oluşmasında en önemli etken yazardır. Bunu çok iyi biliyor Yürük. İlk oyununun karşılaştığı güçlükleri gözler önüne serince "neden yazar yetişmiyor" sorusuna rahatlıkla cevap verebiliyoruz. Hele bu yazar kendi öz suyundan ilham alarak evrensel boyutlarda bir eser yazmışsa önündeki engellerin daha da büyüdüğünü görüyoruz. **Tiyatronun Perde Arkasında** Türk Tiyatro Tarihine geçen bir çok değerli tiyatro adamımızın olumsuz yönlerini de görüyoruz. Yürük sadece tiyatro camiasına değil, kültürümüzle ilgili herkese eleştirilerini yöneltiyor. Çünkü biliyor ki bir milleti millet yapan en önemli unsur kültürdür. Nitekim "Bir millet parasını, maddî değerlerini, hattâ vatanını bile kaybetse, tekrar toparlanabilir... Fakat örf ve âdetlerini kaybeden bir milletin, tarihin tabîi seyri içinde eriyip yok olmasına kimse mani olamaz." demektedir bir yazısında.

Bunların yanı sıra tiyatro sanatını dışlayıp düşman olanları da ona sahip çıkıp yanlış yola sürükleyenleri de eleştiriyor eserinde. Millî his ve heyecanla dolu dürüst insanlarımızı bu sahada mücadeleye çağırıp, tiyatro sanatımıza sahip çıkıyor.

Her yer ve zamanda dürüst insanlar binbir türlü engelle karşılaşılır. Aslolan bu engellerle mücadele etmek ve doğru yoldan sapmamaktır. **Tiyat-**

ronun Perde Arkasında örnek bir insanın olumsuzluklarla hiç yılmadan mücadele edişine tanık oluyoruz. Milletimizi içten çökerten türlü yolsuzluklar karşısında yazarın asla prensiplerinden vazgeçmeyişi okurları bu yolda şevklendiriyor. Ayrıca Yürük, eserinin önsözünde okurlarına sesleniyor ve "Gâyemiz bellidir. Bizden sonra gelecek olan ve vatanımıza, milletimize hizmet aşkıyla dolu genç kardeşlerimiz de aynı zorlukları çekmesinler... Bir takım aldatıcı görünüşlere kanarak yanlış yola sapacaklarına, maskelerin arkasındaki asıl yüzleri görsünler.." diye eseri kaleme alış nedenlerinden birini bizlere açıklıyor.

Kitap kısa bir Önsöz'le başlıyor. Daha sonra "Tiyatroya Girişim" bölümünde kısaca hayatından bahsedip bir tesadüf sonucu nasıl tiyatro dünyasına ayak bastığını anlatıyor. Rejî Asistanlığı başlığı altında İstanbul Şehir Tiyatrosu'na yevmiyeli sanatçı olarak giren yazarımızın rejî asistanlığı görevini üstlenişi ve tiyatro sanatını daha yakından tanıyışına şahit oluyoruz. Daha sonra sahnenin özelliklerini, oyunların yapısını öğrenerek Yazarlığa heves ediyor. İlk oyunu "Çatalı Köy"ü kaleme alıyor. Eser bazı eksiklikleriyle birlikte Şehir Tiyatrolarında çalışan bazı tiyatro adamlarınca beğeniliyor. "İşte Acı Gerçek" başlığı altında klasik bir tiyatro eserinin nasıl siyasi propagandalara malzeme oluşunu görüyoruz. Sonra yıllar boyu Türk tiyatrosuna yön veren Muhsin bey ile karşılaşmalar başlıyor. Bu bölümde Muhsin Ertuğrul pek tanımadığımız olumsuz yönleriyle gözler önüne seriliyor.

Zamanla tiyatro dünyasında pişen ve tiyatromuzun sorunlarıyla ilgilenen yazar nihayet yol ağzına geliyor ve "Bir Koltukta İki Karpuz Zorluğu"yla karşılaşip hayatına yön verecek tercihi yapıyor. Ya fakülte'deki öğrenciliğine devam edecek, ya da tiyatrodaki mücadeleye devam... der ve okulu bırakır.

devam..." der ve okulu bırakır.

Nihayet yazar tiyatrodaki İlk Başarısını kazanıyor. "Çatalı Köy" Şehir Tiyatroları repertuarına alınıyor. Ancak ne yazık ki Muhsin Ertuğrul'un engelleriyle karşılaşılıyor.

"Soysuz Azınlık" başlığı altında Türk milletinin geri kalış sebeplerini açıklayan yazar, buna sebep olan kişilikleri sergiliyor.

"Tiyatro Basma Olayı" bir başka ilgi çekici bölüm. Tiyatroyu kendince dışlayan çevrelerin tiyatroyu basarak bu sanatı engellemesinin olumsuz yönleri anlatılıp, fikre karşı fikirle mücadele vermenin önemi vurgulanıyor.

"Nihayet 'Çatalı Köy' Piyasim Devlet Tiyatrosu'nda" başlığı altında zorlu mücadeleler sonucunda Devlet Tiyatrosu sahnelerinde görüyoruz.

İstanbul Şehir Tiyatrolarında bir Kara Liste hazırlanıyor ve bu listede olanların işine son verilmesi düşünülüyor.

Özel Tiyatrolar başlığı altında bu tiyatrolarımızın başlıca sorunları dile getirilip, ödenekli tiyatrolarımızın üzerine düşen görevlerin ne derece büyük olduğuna parmak basıyor yazarımız.

"Çatalı Köy"ün Devlet Tiyatrolarında sergilenişi ve sonucunda getirdiği ses bu bölümde anlatılıyor.

Türk Tiyatrosuna damgasını vuran Muhsin Ertuğrul'u yazarın gözüyle ve gayet olumsuz yönleriyle "Muhsin Ertuğrul Kimdir?" Başlıklı yazıda yeniden tanıyoruz.

Yazarla aynı dünya görüşünü paylaşan önemli bir yetkilinin Bir Davet'i ile Ankara'ya giden yazarımız aslında bu yetkilinin kendi dünya görüşüne değer vermediğine şahit olur.

"Tiyatrodaki Rüşvet", milletimizi kemiren bir başka belanın tiyatrodaki

muzda nasıl yer ettiğini gözler önüne seriyor. Ancak yazarımızın rüşvet karşısında direnişine tanık oluyoruz.

Tiyatro her şeyden önce bir sanattır. Yazar oyununu özgür düşüncesiyle ortaya koyar. Eserini, belli görüşler, hele hiç paylaşmadığı görüşler doğrultusunda yazdırmak için uğraşan belli çevrelere Bir Teklif başlığı altında karşı çıkıyor.

"Çatallı Köy"ün Turnesi bölümünde yazarın ilk oyununun özel bir tiyatro eliyle Anadolu'yu dolaşip, büyük başarı kazanışına şahit oluyoruz.

Değerli bir tiyatro sanatçımızın ölümü üzerine kalem aldığı Mecmua'daki Yazılar yazarın başına dert oluyor.

Kanunların dolandırıcılığı sonucunda bir film rejisörüne verilen Çatallı Köy'ün telif hakkını alamayan yazarımız, kanunların boşluklarından yararlanan bazı kötü niyetli kişilerin insanları nasıl zor durumda bıraktığını örnekle gözler önüne seriyor.

Askerlik dolayısıyla tiyatrodan ayrılan yazarımız Askerden Dönüşü'nde tiyatroya alınmıyor. Uzun bir mücadele sonucunda yeniden suflör kadrosuyla işe alınıyor.

Rejisörlüğe ilk adım atan sanatçımız basit bir vodvil oyununu iyi bir dramaturji çalışmasıyla nasıl başarıyla sahneye koyduğunu gözler önüne seriyor. Bu arada dramaturji çalışmasının önemine değiniyor.

Türkmen Düğünü Yürük'ün ikinci oyunudur. Düğün adetlerimizi tiyatro dokusu içinde sahneye çıkaran bu oyun da çeşitli güçlüklerle karşılaşılıyor. Kendi özümüzden çıkan millî bir oyunun artık seyirci çekemeyen tiyatrolarımızı nasıl canlandırdığına şahit oluyoruz. Demek ki halk kendisine sunulan ve kendinden olan kaliteli oyunlara büyük ilgi gösteriyor.

Sonra tiyatro dünyasında yaşadığı Çeşitli Olaylar'ı yansıtıyor yazar. Ve nihayet Muhsin Bey Tekrar Geliyor. Ancak Muhsin Ertuğrul'un gelişi Şehir Tiyatroları'na yeni bir şey katmıyor.

Dostların Gafleti sonucunda bir gazetede çıkan ve tanınmış bir köşe yazarının sütunlarında yayımlanan bir okuyucu mektubunun haksız eleştirilerine cevap vermek isteyen yazarımızın karşılaştığı zorluklar anlatılıyor.

Türkmen Düğünü adlı oyunun bir an önce sahneye çıkmasını arzu eden Yürük, yine "görünmez eller"in engelleriyle karşılaşır. Ankara'daki Teşebbüsler de bir işe yaramaz bu engeller karşısında.

Eserin bir başka bölümünde Muhsin Ertuğrul'un Zihniyeti eleştiriliyor. Kendisini hâlâ geçmişin hayalleriyle avutan Ertuğrul'un günümüz dünyasında bir takım davranış ve çalışmalarıyla nasıl garip durumlara düştüğünü, çağın tiyatro anlayışını yakalayamadığı örneklerle gözler önüne seriyor Yürük.

Ve yazarımız Tekrar Aktörlük denemesine girişiyor. Ama isteksiz

olarak. Buna rağmen başarı kazanıyor.

15 yıl İstanbul Şehir Tiyatrolarına emek veren yazar, Tiyatrodan Ayrılış bölümünde neden tiyatro dünyasından çekildiğini anlatıyor.

Kitabın ikinci baskısına eklenen 20 Yıl Sonra başlıklı yazıda eserin birinci basımından sonra ne gibi olayların geliştiğini anlatıyor.

Eser de birçok kişi ve kuruluş eleştiri yağmuruna tutuluyor. Bazı kişilerin işledikleri suçlar ortaya konuluyor. Ancak dikkatimi çeken nokta eserde adı geçen ya da anlatılan kimselerden en ufak bir tepki gelmemesi. Bu duruma Yürük'ün kendisi de şaşıyor ve "Gerek tefrika edilirken, gerek kitap yayımlandıktan sonra, kitapta adı geçenlerden hiç kimse yazılanların doğruluğuna itiraz etmedi. "Şuralar yanlış. Şuralar eksik" diyen olmadı. Cevap veya düzeltme hakkı isteyen de çıkmadı." diyor yazısının sonunda.

Değerli yazarımız Ali Yürük baştan sona ilgiyle okunan bir kitap yazmış. Tiyatro tarihimize bir başka açıdan ışık tutan, olumsuzlukları hiç çekinmeden gözler önüne seren "Tiyatronun Perde Arkası", yalnız tiyatroyla ilgilenenlerin değil, her Aydın'ın hatta hayatlarında bir kez bile tiyatroya gitmeyenlerin bile ilgisini çekecek bir eser.

Hangi dünya görüşünü paylaşırsa paylaşsın "Tiyatronu Perde Arkası" kitabını her okuyucunun alıp okumasını ve üzerinde uzun uzun düşünmesini diliyoruz.

“ZİYA GÖKALP’İN EĞİTİM SOSYOLOJİSİ” ADLI KİTAP ÜZERİNE

*Prof. Dr. Hikmet Yıldırım CELKAN,
Ziya Gökalp’in Eğitim Sosyolojisi,
M.E.B. Yayını, Ankara 1990, VIII+172 sayfa.*

Türk Edebiyatında üzerinde en çok durulan, fikirlerinden en çok yararlanan yazarlardan biri Ziya Gökalp'tir.

Ziya Gökalp çok cepheli ender insanlardan biridir. Şair, araştırmacı, eğitimci, fikir adamı, etnolog, halkbilimci ve sosyolog gibi çeşitli hüviyetlere en üst düzeyde sahiptir. Uğraştığı alanların çoğunda Türk insanı için ilk olma özelliği de yönlerinden biridir. Meselâ, “Anadolu Halk Masalları”nın derlenmesi konusunu sistemli bir biçimde ilk ele alan Gökalp'tir. Gerçi Türk masallarını derleme sahasındaki ilk örnek K.D.'nin Türk Masalları'dır.¹ Fakat bu kitap hakkında ve Türk masallarının derlenmesi gereği üzerindeki ilk yazı Gökalp'indir.²

Ziya Gökalp için bu güne kadar yapılan yayınlardan biri de Prof. Dr. Hikmet Yıldırım Celkan'ın Doçentken yayımladığı “Ziya Gökalp'in Eğitim Sosyolojisi” isimli eseridir.³

Lise edebiyat kitaplarındaki Ziya Gökalp'i öncelikle sosyolog olarak tanımlamak gerekirken yanlış bir uygulama ile sadece şair olarak tanıtıldığı günümüzde Celkan'ın eseri daha da önem kazanmaktadır.⁴

Eser dört bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm “Hayatı ve Yazıları”, ikinci bölüm “Ziya Gökalp ve Sosyoloji İlimi”, üçüncü bölüm “Ziya Gökalp'te Eğitimin Sosyal Temelleri”, dördüncü bölüm Ziya Gökalp'te “Eğitim Reformu” (Maarif Islahı) meselesi ele alınmış, daha sonra da sonuç dipnotlar ve literatüre yer verilmiştir. Tamamı VIII+172 sayfadan oluşan eserde Giriş 6, Birinci bölüm 6, ikinci bölüm 36, üçüncü bölüm 62, dördüncü bölüm 29, sonuç 4, dipnotlar 14, literatür 14 sayfalık yer kaplamaktadır.

Birinci bölümde hayatı ana hatları ile ele alınarak verilmiş olan yazıları, basılı eserleri taşbasma eserleri ile varlığı bilinen basılmamış ve kaybolan eserleri belirtilmiştir. Yazılarından derlemelerin kimler tarafından nerede yayımlandığına bibliyografyası da konmuştur.

İkinci bölümde “Ziya Gökalp ve Sosyoloji İlimi” ana başlığı altında “Ziya Gökalp'in Sosyoloji Metodu”, “Ziya Gökalp'in sosyoloji anlayışı ile diğer ana sosyoloji akımlarının görüşleri arasındaki ortak, benzer ve farklı yönler” ele alınmış konu derinlemesine titizlikle irdelenmiştir.

Üçüncü bölümde “Ziya Gökalp'te Eğitimin Sosyal Temelleri” ana başlığında “Eğitim ve Kültür”, “Eğitimin

Mehmet YARDIMCI

İnönü Ün. Eğt. Fak. Türk Dili ve Edb. Bölümü
Öğretim Görevlisi

Amacı", "Eğitimin Çeşitleri", "Eğitime Şekil Veren Ana Faktörler", "Eğitimden Sorumlu Müesseseler", "Öğretim ve Medeniyet" konuları ayrıntılarıyla ele alınmıştır.

Dördüncü bölümde "Ziya Gökalp'te 'Eğitim Refor-mu' (Maarif Islahı) Meselesi" incelenmiştir.

Kitapta tam 320 dipnotun bulunduğu, literatür kısmında belirtilen 94 kitap ve 150 makalenin tarandığı düşünülünce eserin ne kadar büyük bir titizlikle hazırlandığı ortaya çıkmaktadır.

"Ziya Gökalp'in Sosyoloji Metodu" bölümünde Durkheim okulunun bizdeki ilk temsilcisi olarak bilinen Gökalp'in Durkheim okulunun taraftarı olmasının daha ziyade sosyolojinin metodu meselesiyle ilgili olduğunu vurgulayıp Durkheim'in Sosyoloji metoduna ait fikirlerini açıklamakta, Durkheim'e göre sosyoloji metodunun kaidelerinin maddeler halinde vermektedir. Aynı bölümde ilmî bir incelemenin şartları belirlenmekte ve cemiyet olayların sınıflandırılması yapıp açıklık getirilmektedir.

İlmî bir görüşle, Ziya Gökalp'in sosyoloji anlayışı ile diğer ana sosyoloji akımlarının görüşleri arasındaki benzeyen ve ayrılan yönler ele alınmakta; Gökalp'in, Durkheim'den farklı olarak ve onun asla ilgilenmediği sosyal olayları incelediği belirtilmektedir.

Ziya Gökalp'te "Eğitimin Sosyal Temelleri" bölümün-de eğitim ve kültürün tanımını vermekte, eğitim ve kültür ilişkisi üzerinde durulmaktadır.

Eserde yer yer Gökalp'ten aktarma olarak verilen "Kültür yalnız bir milletin dinî, estetik, lisanî, iktisadî ve fennî hayatlarının ahenkli bir bütünüdür." Ve "Millî Kültür ise hem usulle yapılmayan, hem de tetkikle başka milletlerden alınamayan duygulardır" cümlelerini okudukça günümüzde yozlaşan kültür değerlerimiz nedeniyle bir burukluk hissetmemek mümkün değildir.

Eğitimin amacında Satı Bey, Prens Sabahattin ve Abdullah Cevdet'in görüşlerine de yer verilen eserde eğitime ilk kez "millî" sıfatını ilâve eden Gökalp'in "Millî Eğitim" deyimini ile medeniyetçe eğitime karşı kültürcü eğitimi ortaya atışı dile getirilmektedir.

Eğitim çeşitleri üzerinde de durulan eserde eğitime şekil veren ana faktörlerden "Dil Faktörü" üzerinde isabetli görüşler ileri sürülmekte, dil konusunda Gökalp'in bütün fikirleri maddeler halinde somutlaştırılmaktadır.

Eserin "Dil Faktörü" bölümünü okurken lise ders kitaplarında ne kadar hayatî konulara yer verilmeyişin üzüntüsü hissedilmektedir.

"Sanat Faktörü" üzerinde durulurken Gökalp'in görüşlerinden çıkarılan "Batı musikisinden kültür almalı ve bize uygun olan bir ekole girerek bu alanda eserler meydana getirilmeli ama Türklüğümüzü unutmamalı ve eserin her yerinde bunu hissettirmeliyiz" yargısının geçerliliği günümüzde müzik adına yapılan saçmalıkları gördükçe daha da güçlenmektedir. Gerçi Ziya Gökalp'in müzik üzerine bazı görüşleri oldukça önemli tenkitlere uğramıştır. Bu tenkitlerin bazıları haklı tenkitlerdir. Fakat hem millî, hem Avrupaî bir müziğe sahip olabilmemiz için ileri sürdüğü görüşler oldukça önemlidir.

Celkan'ın eserinde "Eğitimden Sorumlu Müesse-seler" başlığı altında "Aile", "Okul", "Cemaat", "Devlet ve Millet" alt başlığı ile verilen görüşler sindire sindire okunması gereken bölümlerdir.

"Öğretim ve Medeniyet" kısmındaki üzerinde çeşitli eser ve makalelerdeki görüşlerin 12 maddelik esasta toplanmış olması ve bu esaslardan hareketle verilen "Medeniyet" tanımı ile medeniyetin kültürle münasebetleri hususu önemle okunması gereken kısımlardır.

Sayın Celkan'ın eserindeki "Ziya Gökalp'te Eğitim Refor-mu" bölümü ise ayrı bir kitap olacak özelliktedir.

Sonuçta güzel bir toparlama yapan Celkan'ın, "Ziya Gökalp'in Eğitim Sosyolojisi" kitabı her evde, her kitaplıkta bulunması gereken önemli eserlerdendir.

Sayın Celkan'ı Türk kültür hayatına böyle bir kitap kazandırdığı için tebrik ederken bu tür eserlerinin devamını dilerim.

Notlar

¹ **K.D. Türk Masalları**, (Yeni Yazıya Aktaran İbrahim Aslanoğlu), Anadolu Sanat Yayınları, İstanbul 1991 (İlk baskı Mahmutbey Matbaası, İstanbul, 1328)

² Ziya Gökalp, "Usullere Darr-Halkıyyat I: Masallar", **Küçük Mecmua**, 1 (18), 2 Teşrin-evvel 1 Ekim 1922

³ Doç. Dr. Hikmet Yıldırım Celkan, **Ziya Gökalp'in Eğitim Sosyolojisi M.E.B. Yay. Ankara, 1990**

⁴ Nurer Uğurlu, **Türk Dili ve Edebiyatı 3**, Öğün Yayınları, İstanbul, 1989, 496 s.

VARLIĞIMIZ HEDEF ALAN TEHDİT (BÖLÜCÜ TERÖR)

Nazım BUDAK,

*"Varlığımızı Hedef Alan Tehdit (Bölücü Terör)"
isimli eseri Boğaziçi Yayınları. (İstanbul 1994. 264 s.)*

Nazım Budak'ı okurumuz Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü'nün yayın organı olan **Türk Kültürü Dergisi**'nden tanımaktadır. Yazar, Erzurum İlica'da Ermeni mezalimini bizzat yaşamış bir babanın bu mezalimin izlerini hissederek yetişmiş çocuğudur. Yazar, Doğu ve Güneydoğu Anadolu'yu adım adım dolaşmış doğulu asker araştırmacılarımızdandır.

Eser, Türkiye Millî Kültür Vakfı'nın Bölücülük Konusunda açtığı araştırma yarışmasının birincisidir. Bu tür yarışmaların neticede kıymetli eserlerin çıkmasına da vesile oldukları için yararları çok olmaktadır. Türkiye'mizde az olan teşvik yöntemiyle ciddi yayın kazanma tarzlarından birisi de araştırmacıyı yarışmalara özendirmektir. Gerçi Nazım Budak'ı bu çalışmaya sevkeden amil şüphesiz yarışma değildir. O millî konularla talebeliğinden beri ilgileniyordu. Bölücü terör konulu kütüphanesi sadece son 3 yılda 100'e yakın yeni kaynak kazanmıştı. Bu kitapla, zaman içerisinde çıkardığı notlarını, yazar bir plânla okuyucuya sunuyordu.

Eser 13 ana başlık altında toplanmıştır. Önsöz ve Giriş bölümlerinden sonra, Türk Milleti ve Bölücülük Bölüm Başlığı altında; "Türklüğün Maruz Kaldığı Tehdit" "Niçin Güneydoğu Anadolu?" "Millî Değerlerimize Yönelen Saldırıları" "Tarih Bölücülüğü" "Dil Tahrifatı ve Kürtçe" "Din İstismarı" "Bölücü Terör Örgütünde Bütünleşme" alt başlıkları ile konu işlenirken, milletimizin maruz kaldığı, tarih, kültür, dil, din ve etnik tehdidin ortak bölücülük paydası vurgulanmaktadır.

Tarihî Şark Meselesi ve Türkiye bölüm başlığının altında; "Şark Meselesinin Sebebi ve Mahiyeti" "Şark Meselesinin Safhaları" "Şark Meselesinde İngiltere'nin Payı" "Fransa ve Şark Meselesi", "Şark Meselesinde Almanya'nın Payı", "Rusya'nın Şark Meselesinde Rolü" alt başlıkları ile konu irdelenmiştir. Bölümde, bölücülüğün etkin kimlik meselesine dönüştürülmesinin tarih sahnesine çıkarılışı anlatılmaktadır. Olayın dış boyutu, ilgili ülkelerin rolleri ve bu rolü alış sebepleri ile birlikte aksettiriliyor.

Türkiye'yi Parçalama Hareketinde Ermenilerin Etkisi bölüm başlığı "Osmanlı İmparatorluğu Bünyesindeki Ermeni Tebaa" "Ermeni Olayları ve Aşiretlerimiz" "Cumhuriyet'ten Sonra Ermeni Bölücülüğü ve Yeni Terör dönemi" alt başlıklarla ele alınırken, Şark meselesini icat eden güçlerin, Osmanlı İmparatorluğunun Şarktaki tebaasından Ermenilere el attığını giderek destek ve teşvik

Dr. Yaşar KALAFAT

ettikleri bu toplumun terörizme itildiğini ve Ermeni terörünün Cumhuriyet'ten sonra da el değiştirinceye kadar yakın zamana değin uzandığı anlatılmaktadır.

Osmanlı Devletine son veren Anlaşma - Sevr bölüm başlığı altında konu; "Sevr'den Önceki Taksim Projeleri" ve "Sevr Anlaşması" alt başlıklarında incelenmiştir. Bu bölümleri okuyup günümüzdeki Şark Meselesi mahiyetli gelişmeleri yaşayan insan, Şark meselesi mücidlerinin ne derece ısrarlı bir politika izlediklerini görebilir.

Lozan Konferansı'nda Azınlıklar ve Kürt Meselesi bölümünde, bu anlaşma ile kimlere azınlık statüsü tanıdığı anlatılmaktadır. Bu gün gerektiği zaman azınlık ve gerektiği zaman da aslı unsur kimliğinden yararlanmak isteyen vatandaş kesimlerine Lozan'la tanınan statü anlatılmaktadır.

Türkiye'de Aşiret Ayaklanmaları, ana başlığı altında konu; "Genel Değerlendirme", "Bazı Tarihi Olaylar", "Doğu ve Güneydoğu Anadolu'nun Tarihi Yapısı", "Bölgenin Sosyal Yapısı" "Hamidiye Alayları", "Osmanlı İmparatorluğu Dönemindeki Ayaklanmalar", "Siyasî Alanda Kürtçülük Faaliyetleri", "Millî Mücadele Döneminde Ayaklanmalar", "Ali Batı Ayaklanması", "Koçgiri İsyanı", "Cumhuriyet Dönemindeki Kürtçü Cemiyetler ve İsyanlar", "Kürtçü Faaliyetlerde Yeni Boyutlar", "Kürt İstiklâl Komitesi", "Azadî Cemiyeti", "Cumhuriyetin İlk Yıllarında Doğu İsyanları", "Nasturi İsyanı", "Şeyh Sait İsyanı", "Şeyh Sait'ten Sonraki Ayaklanmalar", "Hoybun Cemiyetinden Ağrı İsyanına", "1937 Dersim İsyanı" alt başlıklar halinde elen alınmıştır. Bu bölüm adeta son yüzyıl Anadolu Türklüğümüzün siyasî ve içtimai tarihini anlatmaktadır. Tabii ağırlık doğu ve Güneydoğu Anadolu'dadır. Bu hususları çok iyi bilinmesi bugün üretilecek fikirler ve uygulanacak politikalar itibariyle fevkalâde öneme haizdir. Bu milletin evlatlarının farklı taraflar oluşturmaları için neler yaptırılmış ve neler yapılmıştır, mutlaka bilinmelidir.

Türkiye'deki bölücü hareketin bundan sonraki safhasında gerçeğine uygun anlamda ideolojik dönem vardır. Türkiye'nin 1960-1980 yılları arasında tanış olup hayatına aldığı ideolojik süreç iyi tahlil edilmeden, bölücü ve Ermeni terörler arasındaki köprüyü kurmak çok zordur. PKK'nın içerisinden çıktığı muhtelif stratejik görünümsergileyen teorik anlamda genel Kürtçü hareket vardır. Kürtçü-Marksist ve Marksist-Kürtçü hareketleri doğuran

veya bünyesinde barındıran milletçe yaşadığımız bir süreç vardır. Tabii ki, bunun da aksayan ve reaksiyon boyutları olmuştur. "Bölücü Terör" isimli kıymetli eser yazarın ikinci çalışması ile umarız bu tür boyutları ile ihate edilme imkânı bulabilir.

Bu kıymetli eserle ilgili bir temennim daha olacak. Yazar milletimizin düşman edilmek istenen iki kesimden evlatlarının kültür kimliği itibariyle farklılık arzetmediğini kültürün çeşitli kodları itibariyle belirtmiş ve iğne ayarı gibi başarıyla işlemiştir. Kitabın ikinci baskısının yapılması düşünülüyor ise, bu bölümün genişletilmesi özel önem arz ediyor. Türkiye'de içe dönük kültür kavgasını tırmandıranlar, maalesef entegrasyonun karşılıklı etkileşimle ortak kimliği güçlendirmek ve asimilasyonun ise taraflardan birinin diğeri lehine eriyip yok olması, olduğunu bilmiyorlar veya tercihleri o yönde geliyor. Türkiye'de yaşanan bu iki tarzdan birincisidir. Yazar bu noktayı çok net bir şekilde koymuştur. Türkiye'de bir Türkmen'in Kürtleştiği nispette, bir Kürt de Türkmenleşmiş bu birleşimden Türkiye Türklüğü hasıl olmuştur. Bizim bu bahsin genişletilmesini temenni ediyoruz, Türkiye'nin bölücülük itibariyle, bölücü terör döneminden sonra gündemini, konunun bu yüzü işgal edecekti. Nitekim yazar eserinin, "Öneriler ve Öncelikler" bölümünde bu hususu tartışmıştır.

Geçmişteki Olaylarla Gü-nümüzdeki Terörün Mukayesesi, bölümünde yazar geçmişin terör itibariyle tahlilini yapmaktadır.

Bölücülük Meselesini Besleyen İç Faktörler ana başlığı'nın altında "Teşhis ve Politika", "Kültür Düşmanlığı", "Eğitim Meselemiz", "Aydınlarımız", "İslâmiyet Düşmanlığı" alt başlıkları ile görüşler sıralanmıştır.

Bölücülük Meselesinde Batılı Ülkeler ve Komşularımız bölüm başlığı altında yazar, "ABD ve Diğerleri", "ABD'nin Tutumu", "Fransa'nın Bölücülükteki Yeri", "Bölücülük ve İngiltere", "Almanya", "Diğer Avrupa Ülkeleri ve Bölücülük", "Komşu Ülkeler", "Batının Değişmeyen Geleceği" alt başlıkları ile konuyu işlemiştir. Böylece gelişmenin, günümüze gelişi adım adım geliştirilmiştir.

İran-İrak Savaşı ve Körfez Krizi ana başlığının altında, "Ortadoğu ve Petrol", "İran-İrak Savaşı", "Körfez Savaşı ve Irak Meselesi", "Çekiç Güç Meselesi" alt başlıkları ile irdelenmiştir.

"Türkiye Cumhuriyeti'nin Tutumu ve Alınan Tedbirler"

başlığı, "Tehdidin Gelişmesine Zemin Hazırlayan Kurullarımız", "Hükümetlerin Tavrı ve Tutumu" alt başlıkları altında incelenmiştir.

Öneriler ve Öncelikler, bölümü ise; "Çözüm Olarak İleri Sürülen Bazı Teklifler", "Siyasi Çözüm Önerileri", "Demokratikleşme İnsan Hakları v.s." "Kültürel ve Sosyal Haklar Verilmesi", "Ekonomik Önlemler", "İslamî Çözüm Önerileri", "Ne Yapılmalıdır", "Tehdidin Değerlendirilmesi", "PKK ve Vahşet", "Terörü Güçlendiren Yanlılıklarımız", "Mücadele Esasları", "Şiddete Karşı Şiddet", "Uzun Vadeli Tedbirler", "Genel Değerlendirme", "Millî Kültür Politikamız, "Eğitim Meselemiz", "İnsan Faktörü İdareci Tipi", "Nasıl Bir Kalkınma", "İç Göçler" alt başlıkları ile ele alıp sonuç bölümünde kimlik konusuna ve PKK'nın terör yöntemine tekrar değinip eserini, "Türkiye insanıyla, ülkesiyle maddî ve manevî değerleriyle bir bütündür. Her engeli yenecek; kalkınma ve gelişme yolunda azimle ilerleyecektir."

cümleleri ile bitirmektedir.

Eser'de yararlanılan 120 kadar konu ile ilgili kaynağın künyesi verilmektedir ki, bu bile başlı başına esere kıymet kazandırmaktadır.

Eser sadece, tarihî, siyasî, ideolojik ve kültür boyutları da olan güncel hayati meselelere yer veren bir çalışma değildir. Aynı zamanda Türkçe'yi iyi ve güzel kullanma itibarıyla de okuyucuya zevk vermektedir. Yazar, yorumları, tahlilleri ve takip ettiği metot ile de bize göre örnek bir eser üretmiştir.

Bu haliyle eser askerî okullar dahil, lise ve üstü eğitim kurumlarımız için "Yardımcı Kitap" karakteri taşımaktadır. Ayrıca, mahiyeti; bölücülük, terör, insan hakları, güneydoğu olan konularda çalışma yapan üst seviyeden bürokrata da müracaat eser olarak öneririz.

Yazarı kutluyor yeni ürünlerini bekliyorum.

**ATATÜRK KÜLTÜR MERKEZİ
BAŞKANLIĞI TARAFINDAN DÜZENLENEN**

***Manas Destanı ve Etkinlikleri
Uluslararası Bilgi Şöleni***

21-23 Haziran 1995, Ankara
23-26 Haziran 1995, Konya

BRITISH DOCUMENTS AN FOREIGN AFFAIRS RE- PORTS AND PAPERS FROM THE FOREIGN OFFICE CONFIDENTIAL PRINT

*Kenneth Bourne and D. Cameron Watt (General Editors),
British Documents and Foreign Affairs Reports and
Paper From the Foreign Office Confidential Print,
Part I, From The Mid Nineteenth Century To The First World
War, Series B, The Near And Middle East 1856-1956.
Editor: David Gillard*

Bu genel başlık altında yayımlanan büyük boyuttaki 20 cilt, 19'uncu yüzyılın ikinci yarısı ile I'inci Dünya Savaşı'na kadar ki dönem Osmanlı tarihi için eşsiz bir önem taşımaktadır.

Bundan kısa bir süre önce, Türk Tarih Kurumu kütüphanesine uğradığımda bu hacimli ve yakın tarihimiz için çok büyük değer taşıyan ve ufukumuzu genişleten bu eseri bir kaç saat içinde gözden geçirmek fırsatını buldum.

Yukarıya ayrıntılı ana başlığını aynen aldığımız bu eserin ilk cildinin ikinci başlığı ise şöyledir:

Volume I

The Ottoman Empire In The Balkans (Osmanlı İmparatorluğu, Balkanlarda) 1856-1875

University Publications of America, 1984

Bu kısa tanıma yazımızda, her cildin başında bulunan "içindekiler"i bile belirtmeye kalkışmadan, şimdilik sadece geriye kalan 19 cildin adlarını vereceğiz:

2'nci Cilt, **The Ottoman Empire Revolt In The Balkans 1875-1876** (Osmanlı İmparatorluğu, Balkanlarda İsyan 1875-1876)

3'üncü Cilt, **The Ottoman Empire Diplomacy of the Powers and**

The war with Rusia 1876-1878 (Osmanlı İmparatorluğu, Büyük Devletlerin Diplomasisi ve Rusya ile Harp 1876-1878) 4'üncü Cilt, **The Ottoman Empire 1876-1878** (Osmanlı İmparatorluğu 1876-1878)

5'inci Cilt, **The Ottoman Empire After The Berlin Settlement 1878-1883** (Osmanlı İmparatorluğu Berlin Hesaplaşmasından Sonra 1878-1883)

6'ncı Cilt, **The Ottoman Empire In Asia 1860-1880** (Osmanlı İmparatorluğu, Asya'da 1860-1880)

7'inci Cilt, **The Ottoman Empire Finance And Trade 1860-1879** (Osmanlı İmparatorluğu, Maliye ve Ticaret 1860-1879)

8'inci Cilt, **The Ottoman Empire In North Africa 1859-1882** (Osmanlı İmparatorluğu, Kuzey Afrika'da 1859-1882)

Orhan F. KÖPRÜLÜ

9'uncu Cilt, **The Ottoman Empire In North Africa 1876-1885** (Osmanlı İmparatorluğu, Kuzey Afrika da 1876-1885)

10'uncu Cilt, **Persia 1856-1885** (İran 1856-1885)

11'inci Cilt, **Britain, Russia and Central Asia 1865-1872** (Britanya, Rusya ve Orta Asya 1865-1872)

12'nci Cilt, **Britain, Russia and Central Asia 1879-1907** (Britanya, Rusya ve Orta Asya 1879-1907)

13'üncü Cilt, **Persia, Britain and Russia 1886-1907** (İran, Britanya ve Rusya 1886-1907)

14'üncü Cilt, **Persia, Britain and Russia 1907-1914** (İran, Britanya ve Rusya 1907-1914)

15'inci Cilt, **Britain Egypt and The Sudan 1885-1914** (Britanya, Mısır ve Sudan 1885-1914)

16'nci Cilt., **The Ottoman Empire Arabia And The Gulf 1890-1914** (Osmanlı İmparatorluğu, Arabistan ve Körfez 1890-1914)

17'inci Cilt, **The Ottoman Empire: Arabia And The Gulf 1885-1914** (Osmanlı İmparatorluğu, Arabistan ve Körfez 1885-1914)

18'inci Cilt, **Arabia The Gulf And The Bagdad Railway 1907-1914** (Arabistan, Körfez ve Bağdat Demiryolu 1907-1914)

19'uncu Cilt, **The Ottoman Empire Nationalizm And Revolution 1885-1908** (Osmanlı İmparatorluğu: Milliyetçilik ve İhtilal 1885-1908)

20'nci Cilt, **The Ottoman Empire Under The Young Turks 1908-1914** (Osmanlı İmparatorluğu, Genç Türkler İdaresinde 1908-1914)

Yukarıda her cildin başlığını ayrı ayrı verdiğimiz ve baştan aşağı belgelere dayanan bu seri büyük boyutta, yaklaşık 5-6 bin sayfadan oluşmaktadır. Yirmi ciltlik bu dev eser 1984-1985 yılları arasında Glasgow Üniversitesi öğretim üyelerinden David Gillard tarafından yayımlanmıştır.

Bu serideki belgelerin ilk 9 cildi tamamıyla Osmanlı İmparatorluğu'na ait olaylara ayrılmıştır.

10-15'inci Ciltler doğrudan doğruya Osmanlı İmparatorluğuna ait gibi görünmemekle birlikte, yinede 19'uncu yüzyılın ikinci yarısı ve 20'nci yüzyılın ilk seneleri için Osmanlı Devleti bakımından büyük önem taşımaktadır. 18'inci cilt ise Bağdat Demiryolu dolayısıyla Osmanlı Devleti'nin mühim bir meselesine ışık tutan belgelerde doludur.

Osmanlı Devleti'nin 19'uncu yüzyıl ve 20'nci yüzyıldaki oluşumunu araştıracaklar için bu eser başvurulması zaruri bir kaynaktır.

Böyle bir temel eserin dokuz, on yıl önce yayımlanmasına rağmen ancak yeni haberdar olmamız büyük bir eksikliktir.

Ben taşınması çok güç olan bu kitap hakkında şimdilik sadece bir kaç küçük misal vereceğim. Meselâ 19'uncu cilt sayfa 102'deki bir belgeye göre 1882 Eylül'ünde Erzincan Sancağı'nın 137.728 olarak gösterilen nüfusundan 88.524'ü Türk, 18.908'i Kürt, 1.024'ü Kafkasyalı, geri kalanları ise çeşitli ırklara mensuptur. Yine aynı belgede nüfusun yüzde 79'unun Müslüman olduğu yazılmaktadır. Tabiatıyla bu rakamların elimizdeki yerli ve yabancı kaynaklardaki karşılaştırılarak ondan sonra bir neticeye varılması gerekir. Aynı cildin 322'inci sayfasında Trablusgarp Harbi'ndeki gemi kayıplarımızdan bahsedilmektedir.

20'nci cildin 349'uncu sayfasında Girit'ten, 351'inci sayfasında veba salgınından, 439'uncu sayfada Barbaros ve Turgut adlı gemilerimizin çok hasarlı olduklarından, 1913-1914 yıllarında bir İngiliz lirasının 113 kuruşa tekabül ettiğinden 447'inci sayfada ise eski Maliye Vekili Câvid Bey'in şahsiyetinden, Fransızlara yakın, Almanlara ise uzak olduğundan söz edilmektedir.

Yakın tarihimiz için çok büyük bir önem taşıyan bu dev eseri Türk Tarih Kurumu Kütüphanesine kazandıran Tarih Kurumu Başkanı Prof.Dr.Yusuf Halaçoğlu'nu candan kutlarım. Kismet olursa, ileride bu eser hakkında daha ayrıntılı tanıtma yazıları yazmayı ümit ediyorum.

NÂMİK KEMAL HAKKINDA İKİ ARMAĞAN

Yenileşme dönemi Türk edebiyatında Yusuf Hâlis Efendi ile başlayan vatanî edebiyatın bizde asıl yapıcısı ve yayıcısı Nâmık Kemâl Bey'dir. Şiiriyle orta halli bir sanatkâr olmasına karşılık yenilikçi tavrı ve getirdiği temlerle nesilleri sarsan gür sesli bir meydan adamı hüviyetine sahiptir. Bu bakımdan o, hemen hemen tüm nesiller tarafından siyasî şartların da uygun oluşuyla büyük bir şâir olarak kabul edilir. Halbuki onun büyüklüğü sanatından ziyâde söylediklerindedir.

Nâmık Kemâl'in bu tesiri halâ devam ediyor olmalı ki, ölümünün üzerinden 150 seneden fazla bir zaman geçmesine rağmen hakkında araştırmalar yapılıyor, toplantılar düzenleniyor ve anma kitapları yayımlanıyor; ismi cadde, sokak ve mahallelere, okullara hatta camilere veriliyor. Bunun bir başka sebebi de milletimizdeki kadirbilirlik hasletinin yaşmakta oluşudur. İşte bu kadirbilirliğin son örnekleri Marmara ve Gazi Üniversiteleri ile Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu'na bağlı Atatürk Kültür Merkezi tarafından gösterildi ve iki anma kitabı ile bir derginin özel sayısı Nâmık Kemal'e ayrıldı. Bu yazı bu kurumların yayımladığı eserlerin tanıtılmasına hasredilmiştir.

1- Ölümünün 100'üncü Yılında Nâmık Kemal, Marmara Üniversitesi Yayınları no: 463, Fen-Edebiyat Fakültesi Yayınları no: 9, (İ.Ü.) Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul 1988, VII+288 s. 1 Resim, ISBN 975-400-004-2.

Türk tarihinin önemli olayları hakkındaki muhtelif gayretleri yanında; Türk büyüklerini anma ve onları yeni nesillere tanıtmaya yolundaki ciddî ve tutarlı çalışmalarıyla dikkati çeken Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat

Fakültesi, vatan ve hürriyet şairi Nâmık Kemal hakkında neşrettiği bir anma kitabı ile bu vadideki faaliyetlerine bir yenisini daha eklemiştir.

Şairin ölümünün yüzüncü yılı münasebetiyle hazırlanan kitapta bir "Sunuş" ve ondört yazı yer alıyor. Eserin sunuşu devrin fakülte dekanı merhum Prof. Dr. Hakkı Dursun Yıldız'ın imzasını taşıyor.

Turan Alptekin, "Profesör Ahmet Hamdi Tanpınar'ın Nâmık Kemal Üzerine Görüşleri ve Bazı Dikkatler" isimli araştırmasında Tanpınar'ın **XIX'uncu Asır Türk Edebiyatı** adlı eserinde Nâmık Kemal'i ağırlıklı şahsiyet olarak değerlendirmesine dikkati çekiyor. Vardığı sonuçları altı noktada toplayan Alptekin, Nâmık Kemal'in günümüze hangi vasıflarıyla hitap edebileceğinin dikkate alınması gerektiğini, dönemin edebî faaliyetinin taklit hareketi olmasının gözden kaçırılmamasının eğitimde zaman kaybına sebep olduğu, edebiyat ve cemiyetimizin ancak tanzimatla batıya açılmış bir yapı olduğu mevzuunda temkinli olunması gerektiği ve Tanpınar'ın Nâmık Kemal hakkındaki bazı görüşlerinin tartışmalı olduğu hususlarına işaret ediyor. (s. 1-10)

Prof. Dr. Birol Emil, "Nâmık Kemal'in Eserlerinde ve Aksiyonunda Üç Temel Kavram" başlıklı yazısında hürriyet, medeniyet ve irade kavramlarının şairin eserlerinden hareketle açıklık getiriyor ve bu kavramların Nâmık Kemal'deki maceralarını inceliyor. (s. 11-24)

Prof. Dr. İnci Enginün, "Nâmık Kemal'in Eğitim Konusundaki Görüşleri" isimli yazısında şairin bu konudaki düşünce ve kanaatlarını makaleleri, mektupları ve edebî eserleri olarak üçe ayırarak incelemektedir. Nâmık

Ersin ÖZARSLAN

Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi

Kemal'e göre fikirlerin islahı, ahlâkın güzelleşmesi ve servetin artışı ancak eğitimin yaygınlaşması ile mümkün olacaktır. (s.25-38)

Doç. Dr. Rıza Filizok, "Nâmık Kemal'in Batı Medeniyetine Bakış Tarzı", adlı yazısında vatan şairinin batı medeniyetine bakışını hürriyet, matbuat, ilim, aktif insan, yeni bir zaman şuuru, doğu medeniyeti, batı siyaseti ve Osmanlı İmparatorluğu gibi başlıklar altında inceliyor. (s. 39-50)

Prof. Dr. Ömer Faruk Huyugüzel'in yazısı, "Nâmık Kemal'in Edebiyat ve Edebî Tenkide Dair Genel Fikirleri" adını taşıyor. Prof. Dr. Huyugüzel'in vardığı sonuçlara göre Nâmık Kemal, nazarı açıdan edebiyatı müzik ve resimden ziyade din, felsefe ve ilim kutbuna yaklaşır. Cemiyet ve okuyucudan görüşleri terkiple ve faydacı görüşleri terkip ve telif gayreti içinde bir nazariyatçı hüviyeti taşıyan Nâmık Kemal; takdir ve taklit ettiği eser ve akımlar bakımından romantik; fakat, düşünce kanaatları bakımından klasik ve neoklasik sayılabilecek özellikler taşır. Bu ikiliği devrin şartlarına ve şairin yetişme tarzı ve mizacına bağlayan Prof. Dr. Huyugüzel, onun edebiyat hakkındaki fikirleri ile siyasî ve sosyal fikirleri arasındaki paralellige işaret ediyor.

Prof. Dr. Zeynep Kerman, "Nâmık Kemal'in Devlet Adamlığı" konusunu ele aldığı yazısında, şairin ülkenin kaderinde birinci derecede rol almış bir devlet adamı olmak yerine bir idare memuru olmasına karşılık, muhtelif memuriyetleri sırasındaki icraat ve faaliyetleriyle örnek alınması gereken bir devlet adamı portresi çizdiğini ifade ediyor. (s. 67-73).

Bu yazıyı takiben gene Prof. Dr. Zeynep Kerman, "Nâmık Kemal'in Mektuplarına Ek" başlığı altında şairin Süleyman Nazif'in vârislerinden intikal eden on dört yeni mektubunun metinlerini ve birinin de tıpkı basımını ya-

yımlamış. (s. 75-102)

Prof. Dr. Tunca Kortantamer, "Nâmık Kemal'in Şiirlerinde Eski Edebiyat Zemini ve Yeni Muhteva" adlı araştırmasında sanatkârın, eski tarz şiirlerinde bir tasavvufî zemin bulunmasına karşılık yeni şiirlerinde zemin bakımından bir belirsizlik sözkonusu olduğunu ve Nâmık Kemal'in batılı düşünce kalıplarından beğendiklerini eski düşünce sisteminden gelen alışkanlıklar saikiyle aktardığını tespit ediyor. (s. 103-126)

Prof. Dr. M. Orhan Okay, "İntibah Romanı Etrafında" adlı yazısını Nâmık Kemal'in meşhur romanı üzerindeki müsbet ve menfi tenkid ve değerlendirmelere hasretmiş. Prof. Dr. Okay, İntibah'ın roman tenkidi literatürümüzde ihmal edilmemesi gereken bir yerde bulunduğu ve birçok bakımdan halâ ilk olma vasfını koruduğunu ifade ederek, sanat ve edebiyat eserlerinin tenkidinde mutlakçı olmamanın en doğru yol olduğunu, eserlerin tenkidlerle gelişeceğini, bu arada eserin kendisi gibi tenkidlerin de münakaşa edilebileceğini ifade ediyor. (s. 127-147)

Dr. İskender Pala, "Nâmık Kemal ve Tarihî Biyografileri Üzerine" adlı yazısında Evrak-ı Perişân, Barika-i Zafer ve Emir Nevruz gibi eserlerini yapı ve muhteva bakımından değerlendirmeye tabi tutuyor. (s. 149-160)

Prof. Dr. İsmail Parlatır, "Nâmık Kemal'in "Lazımsa" Redifli Gazelleri ve Nazireleri" isimli yazısında, şairin anılan gazeller vasıtasıyla fikrî muhtevaya dayalı yeni temler işlediği ve bu temleri nazireler yoluyla çevreye yaymaya çalıştığını ve bir mânâda edebî münazara havası oluşturduğunu ileri sürüyor. (s. 165-183)

Prof. Dr. Bilge Seyidoğlu'nun yazısı Nâmık Kemal'in meşhur bir tiyatrosunu ele alıyor: "Celâleddin Harzemşah'da Şiddet Unsurları"... Celâl Mukaddimesi'nde halk mahsullerinden küçümseyerek söz açan ve

halk mahsulleri karşısında genellikle menfi tavır takınan Nâmık Kemal'in, eserindeki kavga, döğüş ve diğer şiddet unsurlarındaki dikkat çekici başarısının ardında, onun reddetmesine karşılık, halk kültüründen haberdar olmasının aranması gerektiği hususunu vurguluyor. (s. 185-202)

Dr. Fethi Tevetoğlu, "Nâmık Kemal'in Türk Nesilleri Üzerindeki Tesiri" adlı yazısı onun eserleri ve fikirleri yoluyla kendisinden sonraki nesilleri nasıl etkilediğini, bu nesillerin mühim temsilcilerinden hareketle dile getiriyor. (s. 203-218)

Eserdeki son yazı Yard. Doç. Dr. Abdullah Uçman'ın. Dr. Uçman, "Nâmık Kemal Üzerine Bir Biyografi Denemesi" başlığı altında, sanatkârın hayatının ana çizgilerini yansıtıyor. (s. 219-228)

Eserde emeği geçenleri ve yazı sahiplerini kutluyoruz.

2- Doğumunun Yüzellinci Yılında Nâmık Kemal, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Kültür Merkezi Yayını - Sayı 67, Türk Fikir ve Sanat Adamları Dizisi - Sayı 8, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1993, XV+280 s., 1 resim, ISBN 975-16-0529-6.

Atatürk Kültür Merkezi'nin yayımladığı **Doğumunun Yüzellinci Yılında Nâmık Kemal** adlı hacimli eser ağırlıklı olarak iki kısımdan meydana geliyor. Eserin ilk kısmı, muhtelif ilim adamlarının Nâmık Kemal'i değişik cepheleriyle değerlendiren makalelerinden, ikinci kısım ise sanatkârın eserlerinden örnek metinlerden oluşuyor.

Eserin hazırlanışı, Dr. Müjgân Cunbur'un "Sunuş" yazısında ifadesini buluyor: Atatürk Kültür Merkezi "Büyük vatan şairimiz" diye anılagelen Türk edebiyat ve tefekkür tarihinin değerli şahsiyeti Nâmık Kemal'i doğumunun yüzellinci yılında çeşitli yönleriyle tanıtip hatırlatacak bir anma

kitabıyla ele almak istemiştir. Yazı için başvuru alan birçok kişi bu isteği müsbet karşılamış ama neticede eser, ilk kısmı elde edilebilin makale ve ikinci kısmı da Nâmık Kemal'in muhtelif eserlerinden seçmelerle vücuda getirilmiş. (s. IX-XV)

Esere, yazılarının sırasıyla Dr. Müjgân Cunbur, Prof. Dr. Şerif Aktaş, Prof. Dr. İnci Enginün, Doç. Dr. Nevin Önerberk ve Yard. Doç. Dr. Kâzım Yetiş gibi sahalarında temayüz etmiş ilim adamları araştırmalarıyla katılmışlar. Nâmık Kemal'in şiir ve yazılarından seçmeler kısmını kimin hazırladığı belirtilmemiş. Örneklerin seçiminde isabet kaydedilmesine rağmen, Nâmık Kemal'in siyasî fikirlerinin, özellikle hürriyet, vatan, eşitlik ve demokrasi düşüncelerinin işlendiği meşhur "Rüya"nın fikir örgüsü üzerinde bir yazı yer alıyorsa da "Rüya"nın metin olarak eksikliği hissediliyor.

Nâmık Kemal'in eserlerini muhtelif bakımlardan ele alan yazıların ilki Prof. Dr. Şerif Aktaş'a ait. Aktaş, **Nâmık Kemal ve İnsan** başlıklı araştırmasında, vatan şairinin insanın yeryüzündeki değer ve fonksiyonlarını dikkatlere sunuşuna örneklerle ışık tutuyor. (s. 1-12)

"Nâmık Kemal ve Tiyatro" adlı makalesinde Prof. Dr. İnci Enginün Nâmık Kemal'in tiyatro faaliyetini ele alıyor. Enginün, Nâmık Kemal'in mektuplarındaki tiyatro ile ilgili görüş ve kanaatlerine, tiyatro sevgisine, tiyatro türüne verdiği öneme, gelenek tiyatrosu karşısındaki tavır ve tercihlerine ışık tutuyor. Klasik tiyatro ile ilgilenmeyen ve romantik tiyatro ile sınırlı kalan Nâmık Kemal'in piyeslerindeki "destansı hava ve ton"a dikkat çeken Prof. Dr. Enginün, Nâmık Kemal'in eserlerinin teknik değerlerinin ötesinde "tiyatro tarihimizin bir safhasının başlangıcı" olduğuna işaret ediyor. (s. 13-24)

Prof. Dr. Önder Göçgün'ün yazısı

"Atatürk ve Nâmık Kemal" başlığını taşıyor. Nâmık Kemal'in, "vatan, millet, bayrak, din, dil, eşitlik, kültür, medeniyet, hak, hukuk" gibi hususlarda Atatürk'e tesiri meselesinin ele alındığı yazıda Atatürk'ün Nâmık Kemal'i okuduğuna ve sevdiğine işaret ediliyor. (s. 25-46)

Prof. Dr. Cahit Kavcar, "Nâmık Kemal'in Üslûp Anlayışı" adlı yazısında şairin genel olarak edebiyat, özel olarak da eski Türk edebiyatı hakkındaki görüş ve düşünceleri üzerinde durduktan sonra, sanatkarın dil ve üslûp görüşünü umumî çizgileriyle ele alıyor ve bizzat kendi eserlerinde dil ve üslûp anlayışını ortaya koyuyor. (s. 47-58)

Prof. Dr. İsmail Parlatır, ise, Nâmık Kemal'in meşhur fantesi "Rüyanın Fikir Örgüsü" üzerinde duruyor. Yazının sonunda "Rüya", "hürriyet ve vatan gibi iki aslî ve önemli fikir ile bunlara bağlı fikirler örgüsünün, yarattığı bir eser" olarak takdim ediliyor. (s. 59-66)

Prof. Dr. Sadık Tural, "Tarihî Roman Geleneği veya Cezmi" başlıklı hacimli incelemesinde, tahkiyeli eserlerle tarih münasebeti hakkında bazı mühim dikkatler serdettikten sonra romantizme kısa bir bakışla Nâmık Kemal'in eserlerinin tarihle alâkası üzerinde duruyor ve **Cezmi** adlı romanı tahlil ediyor. Prof. Dr. Tural, sonuç olarak **Cezmi**'nin İbnü'l Emin Mahmud Kemâl İnal'ın **Sabih**; Şehbenderzâde Filibeli Ahmet Hilmi'nin, **Öksüz**; Turgut ve Ahmet Mithat Efendi'nin, **Ahmet Metin** ve **Şirzat** adlı tarihî romanlarınının yazılmasına sebep olduğunu haber veriyor. (s. 67-92)

Yard. Doç. Dr. Nevin Önerberk, Nâmık Kemal'in başka bir cephesini ele alıyor: "Nâmık Kemal'de Özgürlük Fikri" ... Dr. Önerberk, hürriyet fikrinden önce hür düşüncüyü inceliyor ve bunun insandaki merak, öğrenme ve bilme arzusu ile mevcut bilginin sorgulanması sırasında başladığını ifade

ediyor. Hürriyet fikrinin ise tarihte, değişik kültür ve medeniyetlerde çok çeşitli şekillerde ortaya çıktığını kaydediyor. Osmanlıda hürriyet kavramı ve Nâmık Kemal'i hazırlayan sosyal zemin üzerinde durarak, onun siyasî hürriyetle ilgilenişinin muhtelif tezahürlerini ortaya koyuyor.

Yard. Doç. Dr. Kâzım Yetiş, "Edebiyat Nazariyesi Kitaplarında Nâmık Kemal'in Eserlerinin Örnek Olarak Değerlendirilişi" başlıklı araştırmasında yenileşme devri nazariyat kitaplarında Nâmık Kemal'in eserlerinin edebî sanatlarla örnek olarak gösterilişini nicelik ve nitelik bakımından inceliyor. Süleyman Paşa'nın Mebâni'l-İnşâ'sından Ali Cânib (Yöntem)'in Edebiyat'ına kadar toplam yirmi bir belâgat kitabını inceleyen Dr. Yetiş, Nâmık Kemal'e en fazla yer verilen eserin seksen örnekle Recâizâde'nin **Tâlim-i Edebiyat**'ı, en az yer verileni ise Muhyiddin'in **Yeni Edebiyat** adlı eseri olduğunu ifade ediyor. Başlangıçta edebiyat ve belâgat kitaplarımızda çok geniş şekilde yer verilen Nâmık Kemal'in eserlerinin, zamanla değişen anlayışlar çerçevesinde örnekliliğin mahiyet değiştirmesiyle, yerlerini Tevfik Fikret, Hâlid Ziyâ ve Mehmet Âkif gibi edebî şahsiyetlere bıraktığı şeklinde bir tesbitte bulunuyor.

Dr. Müjgân Cunbur "Nâmık Kemal'e Göre Askerlik ve Ordu" konusunu işlemiş. Dr. Cunbur bu konuyu, Nâmık Kemal'e göre "Tarihimizde Askerliğin Yeri ve Ordu Kuruluşları", "Tarihî Eserlerinde Ordu Kurucu ve Komutan Olarak Tanınmış Kişilerden Örnekler", "Roman ve Piyeslerindeki Asker Kahramanlar", "Devrindeki Osmanlı Ordusu Hakkındaki Düşünceleri" ve "Askerliğin Geliştirilmesi ile İlgili Görüşleri" olmak üzere beş ayrı başlık altında incelemiştir.

Eserin ikinci kısmı dört başlık halinde Nâmık Kemal'in şiir, nesir, biyografi ve mektuplarından seçme

metinlere ayrılmış. Şiirlerden meşhur "Hürriyet Kasidesi" (s. 181), "Vâveylâ" (s. 83), "Dört Gazel" (s. 185-187), "Bir Murabba" (s. 186), "Vatan Türküsü" (s. 187), "Hilâl-i Osmânî" (s. 188) ve sonuncusu Ziya Paşa'nın ölümüne olmak üzere beş kıt'a'ya yer verilmiş. Nesirlerden "Vatan", (s. 191-196), "Aile" (s. 197-201), "Medeniyet" (s. 202-204), "Hürriyet-i Efkâr" (s. 205-208), "Şark Meselesi" (s. 209-213), "Osmanlı Tarihinden: İfade-i Merâm"

(s. 214-223) ve "Mukaddime-i Celâl" (s. 224-259) seçilmiş. Biyografi örneği olarak sadece "Yavuz Sultan Selim" (s. 261-268) alınmış. Eser, Nâmık Kemal'in biri Abdülhak Hâmid'e, diğeri Sâmi Paşazâde Sezaî'ye yazdığı iki mektupla sona eriyor (s. 269-278).

Adı üstünde bir anma kitabı olan eserin, bürokratik endişe ve engellere uğramadan Nâmık Kemal'in yüzellinci ölüm yıldönümü olan 1990 tarihinde

yayımlanarak okuyucu ile buluşması ve işlevini vaktinde icra etmesi çok daha iyi olacaktı. Bununla birlikte eser emek verenlerin, emek ve gayretleri her türlü takdirin ötesindedir. Atatürk Kültür Merkezi'nin bu vadideki çalışmaları kültür hayatımızda mühim bir boşluğu doldurmaktadır. Merkezin yeni faaliyetlerini ve yeni yayınlarını bekliyoruz ve esere harcanan emekleri ve kalem sahiplerini kutluyoruz.

ATATÜRK KÜLTÜR MERKEZİ BAŞKANLIĞI

ERDEM DERGİSİ YAKINDA ÇIKIYOR

Aydın Sayılı
Özel Sayısı

OĞUZLAR (TÜRKMENLER)

*Prof. Dr. Faruk Sümer,
Oğuzlar (Türkmenler); tarihleri,
boy teşkilatları, Türk Dünyası
Araştırmaları Vakfı, İstanbul - 1992*

Daha önce üçüncü baskısı yapılmış olan bu kıymetli eserin, dördüncü baskısında da aynı bu değerde muadiline henüz rastlanmamıştır. Değerli araştırmacı Prof. Dr. Faruk Sümer adeta tarih ve edebiyatı yoğurup, Türklerin ataları olan Oğuzlar hakkında ilim âlemine ışık tutacak mükemmel bir eser vermiştir. Bu gün bağımsızlıklarına kavuşan Türk Cumhuriyetleri'nin de ataları olan Oğuzlar, sadece küçük bir bölgeye değil bütün Türk âlemine hitap ediyor.

Eser, son baskıyı sağlayan Prof. Dr. Turan Yazgan'ın sunuş yazısıyla başlıyor. Bu baskının önsözü 1'inci ve 2'nci baskının önsözü, üçüncü baskının önsözü başlıkları ile devam ediyor. Birinci bölüm; Oğuzlar'ın tarihi (beş kısım), ikinci bölüm boy teşkilatı ve boylar (iki kısım) ve üçüncü bölüm destanlardan sonra 16'ncı yüzyılda Anadolu'da Oğuz boylarına ait yer adları, yer adları sayısına göre Oğuz Boyları, kaynaklar ve incelemeler, Anadolu ve Suriye'deki Türkmen oymakları ile ilgili listeler, İran'da yaşayan Türkmen oymakları ile ilgili listeler, Hazar ötesi Türkmenlerinin oymak teşkilatı ile ilgili listeler, dizin ve haritaları kapsamaktadır.

Eser, Türklerin tarihte bilinen yurtlarını çizdikten sonra, en eski Türk soyu olan Hunlar'la başlıyor. Hunlar'dan sonra, Moğol asıllı Sienpi'ler ve Juan-Juanlar'dan Göktürkler'e geçer. Moğolistan'ın batı kesimindeki Göktürkler'den Tokuz-Oğuz, On Uygur, İki Ediz, İlgil, Tarduş ve Tolis gibi Türk budunlarını sayar. Bu budunlardan tarihte Uygurlar döneminde de önemli bir rol oynamış Dokuz Oğuzlar, VII-VIII'inci yüzyıllarda sonları meçhul olarak bittikten sonra, On Oklar'a mensup, Seyhun Oğuzları'nı tarih

sahnesine çıkarır. Genel olarak Oğuzlar hakkında bir giriş yapan Faruk Sümer asıl eserine Oğuz adının menşei ile başlar. Oğuz kelimesinin bu güne kadar gramer yönünden çeşitli araştırmacılar tarafından incelenmiş ve ileri sürülmüş tezlerini sıralayarak bunların içinden Macar bilgini J. Nemeth'in görüşünü doğru kabul eder. Bu görüşe göre; Oğuz Ok+Z'den ibarettir. Ok oymak manasına gelir. Z'de çokluk ekidir. Fakat k'nin ünlü bir z ekle birleştiğinde g'ye dönmediği karşı teziyle karşılaşsalar da Faruk Sümer k'nin söylene söylene pekalâ g'ye dönüşeceğini belirtir.

Göktürkler devrindeki Tokuz (Dokuz) Oğuzlar'ı, kitabelere dayandırarak siyasî ve kültürel yönden açıklamalara devam ederken Türk kelimesinin mana ve önemini vurgular. Bazı alimlerin Tokuz Oğuzlar ile On Uygurlar'ı aynı kavim kabul etmelerini reddeder.

Kitabelere, Çin kaynaklarına dayandırarak budunları sayıp tarihî olayları özetler. Sırasıyla şu budunlardan bahseder; Ediz, Kırgız, Tarduş, Tölis, Basmıl, Karluk, Az, Çik, İlgil, Yer Bayırku, Kurikon, Tatar, Kıtay, On Oklar. On Oklar'ın I. Tulu (sol-kol), -Nu-şe-pi (sağ-kol) olmak üzere boyun adı- Beyinin ünvanı ve yurdunu şemalandırır. Gök Türkler dönemini günü gününe adeta bir seyir defteri gibi ama güvenilir ve bilimsel olarak buluruz. Göktürkler'in ilk zamanlarda Soğutça alfabesini ve on iki hayvanlı bir takvim kullanmalarının ve yanı sıra Türk dilinin, Türk edebiyatının, Türk tarihinin geniş manada Türk kültürünün en eski, en değerli kaynak ve abidelerini bıraktıklarını görürüz.

Uygurlar devrinde Dokuz Oğuzlar'ı her yönüyle gözler önüne sererken İl Timiş Kağan'dan bol bol bahs-

Mualla Murat NUHOĞLU

Atatürk Kültür Merkezi
Kütüphane Görevisini

eder. Uygurlar'ın kalabalık bir bölümünde de Buda dininin kabul olduğunu görürüz. Türkler arasında şehircilik gene bu dönemde gelmiştir.

Tokuz Oğuzlar'ın Seyhun bölgesindeki Oğuzlar olmadığını tekrarlayarak bunların meçhul akıbetleri hakkında çeşitli hükümler vererek bu bölümü bitirir.

SEYHUN OĞUZLARI: IX-XI. YÜZYIL TÜRK ELLERİ:

Kırgız, Karluk, Tuhsı, Bulak, Yağma, Türkmen, Ezgiş, Çaruk, Ograk, Halaç, Kimet, Kıpçak, Kanglı (anlı), Peçenek boy veya budunların kelime yapılarından, bölgelerine, savaşlarından beylerine, tüm siyasî hayatlarından sonlarına kadar çeşitli incelemeleri özetler hâlinde verir. Bu bölümden sonra Oğuzlar'ın yurtları, yaşayış tarzı, iktisadî hayatları, dinî inanışları gelenek ve görenekleri, İslâmiyet'e girişi, Oğuz Yabgu Devleti ve Oğuz Devletinin sonu başlıkları altında, aynı üslûpta tarihi edebiyatla, edebiyatı tarihle bütünleştirerek, günümüzde de önem taşıyan noktaları işaret eder ve Türk adıyla bilinen Uzlar hakkında da bilgi verir.

Bunun ardından Selçuklu Devleti'nin kuruluşu, Selçuklular devrinde Oğuzlar, (Türkmenler) ve Moğol istilâsından sonra Türkmenler bölümleri kendi içinde çeşitli başlıklar altında tüm detaylarıyla bazen şemalanılarak anlatılır. 160'ıncı sayfada başlangıcından Osmanlı'ya ve bu güne kadar uzanan Türk tarihini noktalar.

İKİNCİ BÖLÜM: BOY TEŞKİLATI VE BOYLAR

Dede Korkut, Evliya Çelebi, Reşideddin, Kaşgarlı gibi çeşitli kaynaklara dayanarak Türk boyları hakkında 22 ile 24 boy arasındaki ihtilafı yine belgelere dayanarak ve çeşitli olaylardan yorumlayarak açığı

kavuşturur. Kaşgarlı Reşideddin ve Yazıcıoğlu'nda ki Oğuz boylarını şema ile verdikten sonra Anadolu'daki; bu günkü söylenişi ile Oğuz boylarının adlarını şöyle sıralar:

BOZ-OKLAR: Kayı, Bayat, Karavli, Yazır, Döğer, Dodurga, Avşar, Kızık, Beğdili, Karkın.

ÜÇ-OKLAR: Bayındır, Peçenek (Beçenek), Çavundur, Çepni, Salur (Salır), Eymir, Alayuntlu, Yüreğir, İğdir, Bügdüz, Kınık.

Bunların Anadolu'da yerleşim bölgelerini bir cetvelle gösterir. Genel olarak bir bilgi verdikten sonra her boyu ayrı ayrı ele alıp, haklarında edinilen bilgileri verir.

272'nci sayfada üçüncü bölüm olan Destanlar kısmı başlar. Dede Korkut Destanlarını, Oğuzların kendi dilinde yazılmış biricik millî destanları, diyerek niteleyen Faruk Sümer, 17'nci yüzyıldan itibaren önemini kaybettiğini belirtir. Daha sonra ozanların yerini alan âşıklerle, Celâli, Köroğlu (Türkmenler) arasında yayılmış ve millî destanları olarak kabul edilmiş) destanına kısaca değinir. Câmîu't-tevârih'deki Türklerin tarihi ve Oğuz'un cihangirliğinin hikâyesi destanı ile Uygurca Oğuz Kağan destanını ele alarak, bunları çok yönlü kıyaslar.

Bu genel bilgilerden sonra, destanların yazıldığı zaman, destan kahramanları nerede ve ne zaman yaşadılar?, kahramanların müslümanlığı, destanların konusu, kahramanlar, iktisadî hayatlar, siyasî teşkilât, ordular, aile hayatları, ordu başlıkları altında uzun tahliller ve yorumlarla, yine bilimsel olarak hem destanların çok yönlü incelenmesini, hem de bunların akabinde Oğuzlar'ın edebiyat ışığında tarihini bir kere daha öğrenme fırsatı verir. Meçhul bir ozanın beyitiyle 300'üncü sayfada destanların önemini belirterek, iki sayfa

özetle bu bölümü bitirir.

305-326'nci sayfalarında XVI'nci yüzyılda Anadolu'da Oğuz boylarına ait yer adları şemaları başlar. Her boyu teker teker "Boyun adı", "Vasfı", "Sancağı", "Kazası", "Vergi Nüfusu" başlıkları ile listeler. 327'nci sayfada 24 Oğuz boyunun yer adları sırasına göre 16'nci yüzyılda, İçişleri Bakanlığı'nın Türkiye'de Meskûn Yerler Kılavuzu" adlı kitabına göre bu günkü durumunu belgeler.

Kaynaklar ve incelemeler kısmı ise gerçekten dikkate şayandır. Bu değerli eserin meydana gelmesinde Faruk Sümer'in nasıl bir çalışma yaptığını, eserin tartışmasız güvenilirliğini sanki ispatlayan bir bölümdür. Araştırmasını sağladığı kaynakları şöyle tasnifler; kitabeler, Meskûkât, Tahrir defterleri, Mühimme defterleri, Vekayi Nameler (Arapça, Farsça-Türkçe ve diğer dillerde), Coğrafya Kaynakları, Seyahatnameler, Destanlar, Diğer kaynaklar, İncelemeler.

Bu konuda araştırma yapanlar için Anadolu ve Suriye'deki Türkmen oymakları ile ilgili olarak sekiz adet, İran'da yaşayan Türkmen asıllı oymaklar ile ilgili iki adet liste, Hazarötesi Türkmenleri'nin Oymak Teşkilâtı ile ilgili çeşitli bilgiler verir.

Türk Kimliği üzerine kitap yazarlar Faruk Sümer'in, kimlik ve benliğimizin göstergesi olan bu türden otuza yakın araştırmasını mutlaka okumuş olmalıdır. Ne yazık ki, F. Sümer ve B. Ögel ile İ. Kafesoğlu ve O. Turan'ın kitap ve makalelerini okumadan "Kimlik" uzmanı kesilenler, mozayik bilgini sayılanlar sayıca çoğalmıştır.

375'nci sayfada biten eserde, 6 sayfalık alfabetik indeksten sonra 52 adet bazıları renkli, bazıları siyah beyaz resim bulunur. Eser Oğuzlarla ilgili 7 adet soy kütüğü ve 2 adet harita ile son bulur.

BALKAN HARBİ SIRASINDA RUMELİ'DEN TÜRK GÖÇLERİ (1912-13)

*Abmet HALAÇOĞLU, Balkan Harbi Sırasında
Rumeli'den Türk Göçleri (1912-13), Türk Tarih
Kurumu, XVI. Dizi, sayı 72, Ankara, 1994, IX+156 sayfa
Ekler (13 belge, 23 resim ve 2 harita).*

Osmanlı devletinin kuruluşunu takip eden yıllarda büyük bir hızla genişlediği ve bu genişleme politikası çerçevesinde ilk etapta ele geçirdiği toprakları Balkanların oluşturduğu bilinmektedir. Bu coğrafyaya Osmanlı hâkim olurken hiçbir zaman için insanlık suçu işlememiştir. Mahallî yönetimlerden bıkan halkın isteği ile de gidilen bu coğrafyada gerek savaşlar esnasında ve gerekse sonrasında burada yaşayan insanlara karşı zulüm ve işkence yapılmamıştır. Tam aksine o insanların, belki beklediklerinden de fazla bir özgürlük ortamı sağlanarak, Osmanlıya itaat etmeleri şartıyla fetihten önceki yaşantılarının aynısıyla devamı sağlanmıştır. Bu durum yüzyıllar boyunca devam etmiştir. Ancak ne zaman ki, Osmanlı, klâsik dönemdeki gücünü kaybetti, idarî mekanizmasında birtakım aksaklıklar meydana geldi ve yine ne zaman ki, çağdaş anlamdaki bir milliyetçilik akımı bütün dünyayı ve dolayısıyla Balkanları sarmaya başladı, işte o andan itibaren yukarıda bahsettiğimiz durum değişmeye başlamıştır. Sözü nü ettiğimiz bu durumların sonucunda bağımsızlık sevdasına düşen ve bu yolda da batılı devletlerin desteğini arkasına alan Balkan milletleri, Osmanlıdan bağımsızlıklarını kazanabilmek için bir mücadeleye kalkışmışlardır. Ancak, Sırp, Bulgar ve Rumlardan oluşan bu milletlerin Osmanlıyı Balkanlardan atarak "büyük" emellerini gerçekleştirme savaşı esnasında ve sonrasında büyük insanlık suçu işlemiş olduklarını görüyoruz. Çünkü, Osmanlı insan haklarına riayet esasları çerçevesinde gittiği Balkanlardan bu sefer kan, zulüm ve işkence ile atılmak istenilmiştir.

Bu gün biz, Osmanlı'nın Balkanlardan geri atılırken, onun hâkim unsuru olan Türklere karşı Balkan milletleri tarafından reva görülen zulümler ve bu zulme dayanamayan insanlarımızın son anayurtları olan Anadolu'ya ve onun payitahtına geri dönüşleri hakkında ayrıntılı bilgilere yer verilen bu esere sahibiz. Söz konusu eser, Ahmet Halaçoğlu tarafından yukarıda belirtilen başlık altında, çeşitli arşivlerde yürütülen uzun araştırmaların sonucunda ortaya çıkarılmıştır.

Eser, uzunca bir giriş bahsi ve üç ana bölümden oluşmaktadır.

Giriş bölümünde; yukarıda değinmiş olduğumuz Türk göçüne neden olan Balkan Savaşlarının sebepleri ele alınmıştır. Bu konuya değinilirken 1877-78 Osmanlı-Rus savaşının da, Balkan savaşlarından önce Rumeli'den büyük oranlarda Türk göçüne sebep olduğunu öğreniyoruz

Yrd. Doç. Dr. Fahrettin TIZLAK

Süleyman Demirel Üniv. Burdur Eğitim Fakültesi
Öğretim Üyesi

(s. 5-6). 1877-78 savaşına ve bu savaşın ardından Rumeli'de yaşayan Türklere insanlık dışı çeşitli hareketlerin yapıldığına değinilen bu bölümde, XIX'uncu ve XX'nci yüzyıllar içerisinde Osmanlı-Avrupa mücadelelerinin temelinde şark meselesinin yattığı şeklinde bir tez ortaya atılarak tarihî gerçeklerle bu ispatlanmaya çalışılmıştır. Böyle olunca, söz konusu dönemlerde Avrupa'nın Osmanlı'ya karşı izlemiş olduğu politikanın anlaşılması daha da bir kolay olmaktadır.

Bu bölümde yer alan bir diğer önemli tespit de, Avrupa'nın Türklere karşı Şark Meselesi çerçevesinde neredeyse ortak bir politika izlemiş olduğu bir dönemde, Osmanlı devletinde iktidarı elinde bulunduran yöneticilerin, basiretsizliğinden dolayı iç ve dış politikalarda yapılan hatalar yüzünden büyük felaketler doğuracak olan Balkan harbine girilmiş olduğuna değinilmiş olmasıdır (s. 12). Bu konuda Osmanlı hariciye nazırı olan Noradungyan Efendi'ye Rusya tarafından Balkanlarda herhangi bir savaş çıkmayacağına dair verilen teminat üzerine hangi 75000 Osmanlı askerinin terhisi (s. 14) ilginç bir örnek olarak verilmiştir. Yine, savaş öncesinde Osmanlı ordusunun önemli bir bölümünün Trakya ve Makedonya'dan başka yerlere gönderilmesi veya terhis edilmesi de bu konuda yapılan basiretsizce hareketlere bir diğer örnek olarak verilmiştir (s. 15). Bütün bunlardan sonra, zihinlerde tabii olarak "acaba Osmanlı savaşa şuurlu olarak mı sokuldu" şeklinde bir soru oluşmaktadır ki, olayın bu boyutlarda olmasa da, büyük bir basiretsizlik eseri olarak ortaya çıktığı bu ve çalışmada yer alan diğer anlatılanlara göre muhakkak görünüyor. Çünkü, savaş sonucunda "kuvvetin hakka üstünlüğü politikası çerçevesinde, Balkanların Türklüğüne ve İslamı'na rağmen Osmanlı'dan koparılması olayı yaşanmıştır" (s. 19). Bu da, tabii olarak batıların ve Balkanlıların istediği bir durumdu. Bu o kadar büyük boyutlu bir olaydır ki, Balkan savaşları sonucunda Osmanlı, binbir türlü güçlüğe rağmen o zamana kadar hâlâ elinde tuttuğu Avrupa topraklarının % 83'ünü, Avrupa nüfusunun da % 69'unu kaybetmiştir (s. 26).

Böyle olunca, bu kadar önemli boyutlarda kayıplara sebep olan bir savaş, masum insanlara karşı zalimce davranmak normal sıfatlarından olan bazı milletlerin, Osmanlı Türküne karşı acımasızca zulüm yapması

sonucunu doğurmuştur. Bu sonuç ise beraberinde Rumeli'nde yaşayan Türklerin önemli bir kısmının geldikleri yere geri dönmeleri durumunu doğurmuştur.

Eserin Birinci Bölümü, bahsettiğimiz bu Türk göçüne ayrılmış ve ilk olarak göçe sebep olan hususlara (s. 29-45) değinilmiştir. Bu sebeplerden başlıcaları çalışmada şu şekilde sıralanmıştır: 1- Baskı ve zulümler: Bu bahiste, savaş esnasında Balkan milletlerinin Türklere karşı yürüttükleri çok yönlü baskı ve zulüm davranışları ele alınmıştır. Burada söz konusu milletlerin, Türklerden sadece askerî kesime değil, bunun yanında ihtiyar, kadın ve beşikteki çocuklara varıncaya kadar her türden insana

zulüm yapmış oldukları gerçeği dile getirilmiştir. Nitekim, savaş esnasında Türklere tarafından esir alınan bazı Bulgar askerlerinin üzerlerinde yapılan aramalarda ceplerinden yüzüklü kesik kadın parmaklarının ve yine kesilmiş vaziyette küpeli kadın kulak memelerinin bulunmuş olması (s. 31) bunun en büyük delili olmalıdır. Bulgarların, savaşta esir aldıkları Pomakları öldürdükten sonra cesetlerinin dişlerini ve tırnaklarını sökmeleri ile bazılarının da göz ve burunlarını kesmiş olmaları (s. 33), tüyler ürperten tarihî gerçeklerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır.

Balkan milletlerinin savaşta sadece Türklere zulüm yapmakla yetinmedikleri, Müslüman olsun olmasın kendilerinden olmayan her türden insana da bu türden hareketler yaptığı (s. 34, 38) bu bölümde ortaya atılan ve ispatlanan hususlardan bir diğeridir. Dolayısıyla, bu kadar dehşet verici türden hareketlere karşı koyamayan ve tahammül edemeyen halk, çareyi elbette ki başka yerlere göçmekte bulmuştur. 2- Dinî Baskılar: Balkan savaşları esnasında Bulgarların ülkelerini Müslümanlardan arındırma politikası da gütmüş oldukları (s. 41) ve bu çerçevede yüzyıllardır beraber yaşadıkları insanlara çeşitli zulümler yaptıkları bu bölümün konusunu oluşturmuştur. 3- Ekonomik Sebepler: Balkan devletlerinin bölgede yaşayan Türklere karşı giriştikleri çeşitli baskı ve zulüm hareketlerinde etkili olan bir diğer unsur da, göç ettirilerek Türklerin bağlarını bahçelerini yani taşınmaz mallarını kendi vatandaşlarına vermek düşüncesi idi.

"Göçlerin Başlaması ve Göç Yolları" (s. 45-63) birinci bölümün bir diğer başlığını oluşturmaktadır. Burada, Balkanlardan göç etmek durumunda kalan Türklerin, ilk etapta İstanbul ağırlıklı olmak üzere emin gördükleri

Osmanlı topraklarına düzensiz bir şekilde göç etmeye başladıklarından bahisle, Balkan Türklerinin, savaş esnasında Edirne ve Selanik'i kullanarak kara yolu ile, yine Selanik, Burgaz, Dedeağaç ve Kavala gibi merkezleri kullanarak da deniz ve demir yolu ile Osmanlı topraklarına göç etmek durumunda kalmış olduklarına değinilmektedir. Osmanlı merkezi yönetimi, bu işin daha düzenli bir şekilde yürütülebilmesi için hemen faaliyete geçerek hususî memurları vasıtasıyla işlemleri yürütme yoluna gitmiştir. Gayr-i Müslim Göçleri ve Sebepleri (s. 63-68) başlığını taşıyan bir diğer husus da eserin birinci bölümünde yer alan konulardan biridir. Çünkü, Balkan Savaşları esnasında Sırp ve Karadağlılar Arnavutlara, Bulgarlar Musevilere ve Rumlara, Yunanlılar da yine Musevî ve Bulgarlara zulüm yapmışlardır (s. 64). Dolayısıyla zulme uğrayan bu insanlar daha emin gördükleri Osmanlı topraklarına sığınmak durumunda kalmışlardır. Bu da, bizim yukarıda belirttiğimiz bir hususu teyit etmektedir. Çünkü gözü kararan bu topluluklar sadece Türklere zulüm yapmakla yetinmeyip, aynı coğrafyada yaşayan diğer insan topluluklarına karşı da zulüm ve işkence yapmaya kalkışmışlardır.

“Göçmenlerin Türkiye'deki Durumları” (69-104), çalışmanın ikinci bölümünü oluşturmuştur. Burada dikkati çeken başlıca husus, göçlerin yükünü en fazla çeken merkezin İstanbul olduğudur. Çünkü, göçler neticesinde İstanbul'un camileri, mescitleri, köşkleri, konakları ve hatta sokakları ve meydanları bile göçmenler ile dolmuştur. Bu durum karşısında devlet, geçici yerleşim merkezleri oluşturarak, kurmuş olduğu iskân ve iaşe, iskân-ı Muhacirîn gibi komisyonlar ile belirli bir plân dahilinde göçmenlerin iskânını ve iaşesini sağlamaya çalışmıştır. Ki, bu işte İstanbul'da bulunan, camilerden öncelikli olarak istifade edilmiştir. Çalışma da, İstanbul'da göçmenlerin iskânının sağlandığı başta camiler olmak üzere diğer barınma yerlerinin bir listesi, buralara yerleştirilen aile ve insan sayılarını da ihtiva edecek şekilde verilerek konu ayrıntılı bir şekilde açıklanmıştır (s. 72-76). Listede belirtilen yerlere geçici olarak yerleştirilen göçmenlerden sonra daimî olarak iskân edilecekleri yerlere gönderilmişlerdir. Göçmenlerin gittikleri yerlerde de devletin ve özellikle mahallî halkın onlardan yardım elini esirgemediğini görüyoruz. Bu husus da çalışmada, “Geçici Yerleşim Sırasında Yapılan Yardımlar” (s. 79-87) bahsinde ele

alınmıştır. Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin başını çektiği bu yardım kampanyasında diğer bazı kuruluşlar ile şahısların da katkıları büyük olmuştur. Göçmenlere başka dinden ve ırktan olan Amerika ve Rusya gibi devletlerden de yardım gelmesi (s. 85) göç olayının boyutunu göstermesi açısından ilginç bir durumdur.

Ancak, göçmenlerin sadece belirli yerlere yerleştirmeleri veya onların iaşesinin sağlanması göçmen probleminin halli için yeterli bir husus olamazdı. Çünkü göçler neticesinde göç eden ailelerin ve çocuklarının eğitimi ile göçmen ailelerinin yerli halk ile kaynaşması ve uyumu gibi bazı problemlerin ortaya çıkması tabii idi. Nitekim bu problemler hemen kendisini göstermiş ve devlet bu işlerle de ilgilenmek durumunda kalmıştır. Hatta, bu konuda, devletin göçmenlere uzattığı yardım eli kadar sıcak

olmalı ki, uzatılan bu elden istifade etmek isteyen sahte göçmenlerin ortaya çıkması da çok ilginçtir. Dolayısıyla bu sahte göçmenler meselesi de devletin bu vesile ile uğraşmak durumunda kaldığı problemlerden birisi olmuştur. Bu konuda karşılaşılan problemlerden biri de, göçmenler arasında oluşmaya başlayan çeşitli sağlık meseleleri olmuştur. Çünkü, göçmenler arasında çiçek, tifo ve kolera gibi hastalıklar türemeye başlamıştır. Bu gibi hastalıklar ile diğer sağlık problemlerinin halli de devletin

uğraşmak zorunda kaldığı hususlar arasında yer almıştır. Bu maksada yönelik olarak devlet tarafından sadece İstanbul'da 90'a yakın hastane tesis edilmek ve gerekli sağlık kontrolleri yapılmak suretiyle bu problemin de üstesinden gelinmiştir. Bütün bu hususlar da çalışmada, “Geçici Yerleşim Sırasında Göçmenlerin Karşılaştıkları Problemler ve Alınan Tedbirler” (s. 87-103) başlığı altında incelenmiştir.

Göçmenlerin devam eden problemlerini halletmek için “Kurulan Komisyonlar ve Sürekli Yerleşme Faaliyetleri” (105-132), çalışmanın üçüncü bölümünü oluşturmuştur. Bu konuda da devletin gerekli tedbirleri almış olduğu ve 1914 yılında konu ile ilgili olarak faaliyetlerde bulunmak, üzere Aşâir ve Muhacirîn Müdüriyet-i Umûmîsi'nin kurulmuş olduğu görülmektedir. Ki, bu konuda Osmanlı'nın tecrübeli olduğu ve 1790 yılından beri karşılaşmakta olduğu göç hareketleri karşısında başvurduğu komisyon usulünü burada da canlandırdığı ortaya çıkmaktadır.

Göçmenlerin, oluşturulan geçici yerleşim merkezlerinden daimî olarak oturacak oldukları merkezlere yerleştirilmeleri için de büyük çabalar sarf edilmiş ve onların bu maksada yönelik olarak gönderildikleri vilayetler de komisyonlar oluşturulmuştur. Bu konuda, göçmenlerin geldikleri bölgelerin iklim ve tabiat şartlarına uygun yerlere yerleştirilmesi hususunda gösterilen dikkat (s. 108) en çarpıcı uygulamalardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Ki, bütün bu işlemler 18 Mart 1913 tarihinde yayımlanan ve bu doğrultuda faaliyetlere girilmiştir. Bu talimatnâme ile o ana kadar karşılaşılan veya ondan sonra karşılaşılabilecek olan problemlerin halledilebileceği de düşünülmüştür. Geçici yerleşim merkezlerinden alınan göçmenlerin daimî olarak yerleştirilecek oldukları yerlerin tespitinde dikkat edilen hususlardan biri de, onların nüfusu az olan yerlere iskân edilmeleri olmuştur (s. 121).

Osmanlı merkezî yönetimi, göçmenleri yukarıda belirlediği birtakım esaslar dahilinde öngördüğü yerlere yerleştirmekle yetinmemiş, onları yerleştirdiği yerlerde de yalnız bırakmayarak, arazi tahsisi ve ziraî araç gereç yardımı gibi yardım faaliyetlerinde bulunmuştur. Hatta göçmenlerin kendi oturacakları evleri yapmalarına da gerekli yardımlar yapılmıştır. Vergiden ve askerlikten belirli bir süre için muafiyetler ile de devlet, göçmenlerin yaralarını sarmaya çalışmıştır. Bu konuda daimî iskân yerlerindeki

halkın yapmış olduğu gerek maddî ve gerekse manevî yardımlar da göz ardı edilemez. Burada bahsettiğimiz bu hususlar da çalışmada, "Sürekli Yerleşme Sonrası Yardımlar ve Tanınan Muafiyetler" (121-128) başlığı altında ele alınarak incelenmiştir.

Balkan savaşlarında dikkati çeken hususlardan birisi de, bir müddet sonra Türk ordusunun derlenip toparlanmasından sonra başlatmış olduğu ileri hareket üzerine bir kısım göçmenlerin tekrar geldikleri yerlere dönmek istemeleridir. Bu konuda Midye-Enez hattının doğu kısmından savaş esnasında ve sonrasında İstanbul'a veya Anadolu'nun değişik yerlerine göç eden göçmenlerin tekrar, eski yurtlarına geri dönüşlerinin sağlanması için devletin, elinden gelen yardımı esirgemediği ortaya çıkmaktadır (s. 128-132).

Balkan savaşları esnasında Rumeli'de yaşayan Türklerin Anadolu topraklarına göç etmeleri olayının ele alındığı bu çalışma, tarihimizdeki karanlık bir tablonun, yaşadığımız zulüm ve işkencenin aydınlatılması açısından önemli bir eserdir. En sona konan belgeler ve resimler ile de desteklenen bu durumun ele alındığı bu çalışma, aynı zamanda son anavatanına sığınan insanlarımızın çektiği sıkıntıları ve bu sıkıntıların giderilmesi için Anadolu'da yaşayan insanlarımızın yaptığı vefakâr ve fedakâr davranışlarını dile getirmesi açısından da çok önemli bir eserdir.

BALIKESİR- SINDIRGI YÖRESİ YAĞCIBEDİR HALILARI

*Yeşim ÖZTÜRK,
Balkestr-Sındırgı Yöresi
Yağcıbedir Halıları, Ankara
1992, Kültür Bakanlığı Yayınları:
1395, Tanıtma Eserleri Dizisi: 20,
123 sayfa, 61 resim, 26 çizim.*

Yağcıbedir Halılarının Türk halı sanatı çerçevesindeki özgün yerini vurgulayan bu çalışma, 1982 yılında Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji-Sanat Tarihi Bölümünde Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiş, 1984 yılında özeti, I'inci Milletlararası Halı Kongresinde bildiri olarak sunulmuş, 1992 yılında ise Kültür Bakanlığı tarafından yayımlanmıştır.

Giriş bölümünde Yağcıbedir Halıları ile ilgili yayınlar kısaca tanıtılmış ve bu konu ile ilgili bilinen ayrıntılı bir çalışmanın olmadığına dikkat çekilmiştir. Gerçekten de bu halılar Türk Halı Sanatını kronolojik olarak genel tanıtan yayınlarda kısaca ele alınmıştır.

Tarihçe bölümünde Balıkesir ve Sındırgı ilçelerinin haritalarıyla birlikte kısa tarihçesi verilmiş, Yağcıbedir Halıları'nın görüldüğü merkezler tanıtılmıştır. Buradaki en önemli halı merkezleri Çakıllı, Osmanlar, Eşmedere, Eğridere, Alakındır'dır. Halı merkezleri başlığı altında bu konuyla ilgili bilgiler verilmiştir.

Diğer bir bölümde Halı Nedir? (Tanımı, Tarihçesi) başlığı altında halının tanımı yapılmıştır. Bütün dillerdeki karşılıklarına değinilerek Halı sözcüğünün Türk'ün malı olduğu vurgulanmıştır. **Divanu Lügati't-Türk'te** Kalığ ve Kalın=Mehr karşılığı olarak belirtilmektedir. Çeyiz uzun zaman kalan bir şey olduğundan zamanla "Kalı" sözü doğrudan doğruya çeyiz yerine kullanılmış ve böylece kuşkusuz Türkçe "kalmak" mastarından (Kalı)'nın yavaş yavaş halı şekline dönüştürüldüğünden bahsedilmektedir.

Tarihçe kısmında Rudenko, Sir Aurel Stein, Von Le Coq tarafından Orta Asya'da Türklerin yaşadığı bölgelerde ortaya çıkarılan halılardan söz edilmiş ve bunların hepsinin Gördes (Türk) düğümü ile yapıldığı belirtilmiştir. Halı sanatının tarihi ve gelişmesinin incelenmesi Türk Halılarından başlatılmaktadır. Türk Halı Sanatı ise XIII'üncü yüzyıldan XIX'uncu yüzyıla kadar düzenli ve sürekli bir gelişme göstermiştir. Gelişmeler yeni halı tiplerini doğurmuştur. Bu gelişim sürecinde Yağcıbedir Halılarının da önemi gözardı edilemez.

Yağcıbedir Halılarının genel özelliklerini tanıtan bölümü inceleyecek olursak; bu halılara bazı kaynaklarda "Kömürcü Halısı" da denilmektedir. Kömür ocaklarında çalışan Bedir isimli bir yağcının yöredeki kömür ocaklarının kapanmasıyla geçim sıkıntısı çeken halka halı dokuma sanatını öğreterek yeni bir geçim kaynağı sağladığı, bu nedenle yöre halılarına Yağcıbedir Halıları dendiği ileri sürülmektedir. Yeşim Öztürk'e göre Yağcıbedir ismi bir aşiret ismi olup, o aşiretin yürüklerinin dokudukları halılara aynı ad verilmiştir. Kömürcü Halısı denilmesinin renklerinin koyuluğundan ileri geldiği ayrıca belirtilmiştir.

Halıda kullanılan malzeme:

a. Hammadde

b. İpliğin hazırlanması

başlıkları altında tanıtılmıştır.

Kullanılan tezgâhlar bölümünde; Yağcıbedir Yürüklerinde taşınabilir, duvara dayalı istar tipi tezgâhların kullanıldığı belirtilmiştir. Halı dokumasına tarak, ölçekli makas, varangelen, küçük bıçak gibi aletler ve bunla-

Şebnem ERCEBECİ

Atatürk Kültür Merkezi Türk Sanatı
Bilim ve Uygulama Kolu Uzmanı

rın kullanım yerleri tanıtılmıştır.

Kullanılan renkler: Lacivert, koyu kırmızı (vişne çürüğü) ve siyah olmak üzere üç ana renktir. Lacivert renk zeminde ve bordürlerde; kırmızı, bordürlerde, köşe ve göbek motiflerinde; siyah ise zeminde ve bordürleri birbirinden ayıran çizgilerde ve bordür motiflerinde kullanılmıştır. Egemen renk yüzde 50 lacivert, yüzde 40 kırmızı, yüzde 10 siyah olarak tespit edilmiştir.

Kullanılan kök boyaların elde edilişi başlığında ise lacivert kırmızı, siyah ve beyaz rengin ortaya çıkarıldığı bitkiler ve elde edilme şekillerinden söz edilmektedir.

Divan, halı seccade, yastık, yolluk, palan, heybe, torba, minder, taban halısı gibi halı çeşitleri kısaca nerede kullanıldıkları verilerek belirtilmiştir.

Araştırmacı, 300 halı arasından 34 halıyı 12 merkezi gezerek seçmiş ve en erkeni 1937 en geç 1979 tarihli halıların katalogunu yapmıştır.

Katalogu oluşturan halılardan 18 adedi geleneksel, 6 adedi bozulmuş Yağcıbedir Halısı, 6 adedi halı seccade, 2 adedi yolluk 2 adedi de minderdir. Katalogu tanıttıkları olursak;

KATALOG NO: Halılar kronolojik olarak numaralandırılmıştır.

RESİM NO: İncelenen bu halılar resimler yardımıyla tanıtıldığından resim numaraları verilmiştir.

ÇİZİM NO: Çizilen halı motiflerinin numaraları belirtilmiştir.

YERİ: Bu başlıkta halının nerede ve kimin evinde bulunduğu söz edilmektedir.

TARİHLENDİRİLMESİ: Boya, renk, motif özellikleri gözönüne

alınarak tarihlendirilmesi yapılmıştır.

BOYUTLARI: En, boy, saçak uzunluğu, hav yüksekliği belirtilmiştir.

DÜĞÜMÜ: Düğüm sayısı ve tekniği anlatılmıştır.

RENKLER: Kullanılan renkler verilmiştir.

TANIMI: Bu başlıkta;

1. Zemin: a. Göbek b. Köşelikler
2. Bordürler: (içten dışa doğru)

olmak üzere halıların teker teker tasviri yapılmıştır.

Yağcıbedir Halılarında kullanılan motiflerin yerel adları çizimleri olanlar ve çizimleri olmayanlar başlıkları altında liste halinde verilmiştir. Toplam 37 motifin 26 tanesinin çizimi yapılmıştır. Geri kalan 11 tanesinin çizimleri yoktur. Eksik olan çizimlerin yapılmasının bu çalışmaya daha yararlı olacağı düşüncesindeyiz. Kabul edilmelidir ki motifleri çizimle anlatmak hem isimlendirmeye hem de tasvire sözle ifade etmekten daha çok yardımcı olmaktadır. Bu halılarda en çok kullanılan motiflerin bir kaçının ismini verecek olursak, bunlar: Civalı, tarak, kuş, deve boynu, tavuk ayağı, çiyen ayağı, koç boynuzu, gongalak, eli belinde motifleridir.

Karşılaştırma ve Değerlendirme bölümünde sedir, seccade, yolluk, minder şeklinde gruplanarak anlatılan Yağcıbedir Halıları bir grup altında toplanarak değerlendirilmesi yapılmıştır.

I. GÖBEKLİ: Kurbağalı, çiçekli, civalı, taraklı, yıldızlı, yapraklı, haçlı.

I. GÖBEKSİZ: 1. Hayvan figürlü, 2. Tarak motifli, 3. Taraklı yolluk, 4. Çınar yapraklı yolluk şeklinde gruplandırılmıştır. Bu bölümdeki özellikleri tablo halinde 34 halıyı tanımlayarak verilmesinin konuya netlik kazandırması ve bir bütün halinde algılanabilmesi için önemli olduğunu takdir ediyorum.

Sonuç bölümünde Yağcıbedir Halılarının Türk Halı sanatında sık düğüm tekniği, geleneksel motifleri, koyu renkleri, kısa havları ile kolayca tanınabilen özgün bir halı grubunu oluşturduğu dile getirilmektedir.

Kitabın sonunda konu ile ilgili yayınlar ve motiflerin çizimleri yer almaktadır.

Yağcıbedir Halıları doğayla iç içe yaşayan Yörüklerin yerleşik yaşama geçtikten sonra yarattıkları, doğaya özgü motifleri içeren, günümüzde de toplumumuzun duygu ve düşünce zenginliğini, yaşam biçimlerini gözler önüne seren örneklerdir. Göçebe yaşarken her gün bir arada olduğu unsurları yaratıcılığı ve özlemiyle ilmek ilmek halılara aktarmışlardır. Bu gün birçok evde özellikle Şark köşesi düzenlemeye meraklı olanların tercih ettiği Yağcıbedir Halılarını tanıtan kitap bu alandaki boşluğu doldurmayı amaçlamaktadır. Dileğimiz; Türk halı sanatı örneklerini ayrıntılı şekilde tanıtan bu tür yayınların çoğalması ve bir dizi halinde yayımlanıp, araştırmacıların ve halı severlerin dikkatine sunulmasıdır.

“TÜRKİYE ve SİYONİZM”

Süleyman KOCABAŞ
“Vaat Edilmiş Toprak”
FİLİSTİN İçin Mücadele
TÜRKİYE ve SİYONİZM,
Vatan Yayınları, 2. baskı,
İstanbul 1994, 246 Sayfa

Alim YANIK

Atatürk Kültür Merkezi
Türk Bilim ve Tefekkür
Uygulama Kolu Uzmanı

ser on bölümden oluşmuştur. Yahudilerin en eski tarihlerinden başlayarak 1947'ye kadar olan dönemi içermektedir. Kocabaş'ın deyimiyle siyonizmin tarihinde “1 inci Devre”yi teşkil eden dönemin tarihidir.

Siyonizm (Kudüs'ün eski adı olan Sion'dan): 19'uncu Yüzyıl sonlarında çeşitli ülkelerde Yahudilerce ortaya atılan, Filistin'de bağımsız bir Yahudi devleti kurmayı amaçlayan akım, Batı anlamı ile Siyon'a geri dönüşte eşki bir ideoloji için yeni bir isim, hakikatte Kudüs'e bir geri dönüştür.

Keldanilerin tahakkümünden kurtulmak isteyen Yahudiler, Hz. İbrahim'in başkanlığında, Tevrat'a göre, kendilerine Tanrı tarafından “Vaat Edilmiş Toprak” Kenan diyarına doğru göçe başladılar (M.Ö. 2000 veya 1900). Kenaniler ve komşu kabileler Yahudilerin ülkelerine yerleşmesine müsaade etmezler. Bunun üzerine Hz. İbrahim önce Mısır'a gider. Firavunların baskısından kurtulmak için Hz. Musa ile Mısır'dan mucize “çıkış”ın tarihi M.Ö. 1200 olduğu tahmin ediliyor. Sonunda Filistin'e gelip yerleşirler. Hz. Davut Yahudi kabileleri birleştirip Kudüs'ü başkent yapıyor. O ölünce yerine Hz. Süleyman geçiyor ve Mabedi Kudüs'e inşa ettiriyor. Hz. Süleyman'ın ölümünden sonra M.Ö. 930'da İsrail Krallığı ve Yahuda Krallığı olmak üzere Yahudiler ikiye ayrıldı. Ve böylece dağılma dönemi başladı.

Dağılma Dönemi: Asur Kralı Sargon-İİ İsrail Krallığı'na son verdi.. ve Yahudileri sürgüne gönderdi. Tarihte sözü edilen “kayıp on kabile” bunlardır (s.16). Babil Kralı Nabukudurussur II, Kudüs üzerine yürüyerek, Yahuda Krallığı, şehri ve mabedi tahrip eder

(M.Ö. 586). Böylece Yahudilerin tarihinde “Babil Sürgünü Devri” başladı. Yahudiler sürgün hayatları boyunca “kayıp on kabile”nin akıbetine düşmemek için birbirlerine destek olmuşlar, kendi kültürlerini geliştirip kuvvetlendirerek asimilasyondan korunmuşlardır.

İslâmiyet'in Yahudilere Bakışı: Babil sürgününden itibaren Yahudiler dünyanın çeşitli ülkelerine dağılmışlardır. Müslümanlarla Yahudilerin ilişkileri Hz. Muhammed zamanında itibaren daima iyi olmuştur. İspanya'nın müslüman Araplar tarafından fethi sırasında İspanya'da yaşayan yerli Yahudiler bu durumu sevinçle karşılamışlardır (s. 32).

Selçuklu Türkleri, 1098 tarihinde Haçlı ordularının eline geçen Kudüs ve Filistin'i 1187 tarihinde kurtardılar. Selahattin Eyyubi Yahudilerin Kudüs'e gelmelerine müsaade etti. 12'nci ve 13 üncü yüzyılda Kudüs'te yeni bir Yahudi toplumu meydana gelmiştir (s. 34).

Memlûklar devrinde (1291-1516) ise, Kudüs'teki Yahudiler vergiden muaf tutuldular. Kısacası Yahudiler İslâm aleminde altın çağlarını yaşamışlardır.

Hıristiyanların Yahudilere Bakışı: Yahudiler, Hıristiyanların gözünde Hz. İsa'yı öldürdükleri için özellikle Roma İmparatorluğu zamanında Batı da köle ve esir muamelesi görmüş, katliama uğramışlardır. Avrupa'da görülen ilk Antisemitik hareket bu dini temelden kaynaklanmıştır.

Haçlı seferleri süresince Papa Innocent III 1215 tarihinde Yahudilerin ayrı bir kıyafet giymeleri için resmî bir

emir yayımladı. Roma'daki Hıristiyan din mensupları ise onları lanetli topluma, vaftiz olunacak millet ilân etti.

Yahudilere karşı Avrupa'daki en büyük katliam 1492'de İspanya'da başlamıştır. Yahudilerden dinlerinden dönmeleri (Marron) istenmiş dönme-yenler ünlü engizisyon mahkemelerinde yargılanmışlardır. Bunu daha sonra Portekiz, İngiltere, Fransa, Hollanda, Belçika, Danimarka, İsveç, Norveç ve Rusya izlemiştir.

Yahudilerin Osmanlı Devletine Göçleri: İlk göçler 1394'te (Fransa'dan Edirne'ye) başlamıştır. Daha sonra Bursa ve İstanbul'a göçler olmuştur. 16. yüzyılın ilk yarısında Türkiye'ye gelen Yahudilerin sayısı 200.000'e ulaştı (s.45).

Kanuni Sultan Süleyman 1561 tarihinde Portekiz doğumlu, İspanya asıllı Yahudi lider Joseph Nassi'ye kendisine minnettarlığından dolayı "Filistin'de Tiberias şehri çevresiyile birlikte, zulme uğrayan millete bir sığınak yeri olarak yerleştirmesi için verdi" (s. 55). Bu kişi bütün Yahudileri Tiberias'a göçe çağırdı. Bundan dolayı Nassi'ye siyonizmin öncüsü de derler. Nassi daha sonra II'nci Selim'den 1566 tarihinde 40.000 duka karşılığı, Akdeniz'deki Naksos Adaları Dükalığı'nı almıştır. Kıbrıs konusunda da emeller beslemiş, ancak bu hayali-ni gerçekleştirememiştir. Nassi bütün bu çabalarına karşılık bir Yahudi devleti kurmayı başaramamıştır.

Yahudilere İstanbul'da Sinagoga yapma izni verilmiş, kısa zamanda bunların sayısı 30-32'ye çıkmıştır. II'nci Selim tarafından 1576'da onlara, yalnız İbranice eserleri basmak şartıyla matbaa kurma izni de verilmiştir.

Osmanlı Yahudileri ekonomik hayatta etkin oldukları için akçenin değerinin düşmesine neden olmuşlardır (s. 75-77).

16'ncı asrın ikinci yarısında Osmanlı sarayında Yahudi kadınların nüfuzu görülmeye başlamış ve Yeniçeri Ocağı üzerinde de durmuşlardır. Önce Yeniçeri Ocağına girememişler daha sonra buraya da sızmışlardır (s. 82). Ayrıca Türk-İslam kültürü üzerinde menfi etkide bulunmuşlardır.

Osmanlı İmparatorluğu'nda 19'uncu asrın ortalarında "İslahat hareketleri" sonucu Yahudiler de diğer azınlıklar gibi vatandaşlık haklarının tümünden faydanıp her alanda eşit muamele görmeye başlamışlardır.

Osmanlı İmparatorluğu'nda yaşayan Yahudilerin hepsini yukarıda saydığımız olumsuz tavırlar içinde görmek de yanlış olur, onlardan da ülkeye faydalı olanlar, faydalı iş ve meslek sahibi olanlar vardı.

Kocabaş eserinde Judaizm'in "Rönesans ve Reform hareketlerinden sonra ortaya çıkmış olan Kapitalizm ve Sosyalizm sosyal düzen okullarının da oluşmasında önemli âmil olmuştur. .... kapitalizmin ticarileştirilmesi, yayılması ve kapitalizme dayanan ideolojinin dünya miyafında işitilmesinde rol oynamışlardır" diyor (s. 88). Ayrıca Yahudilerin II. Dünya Harbi ve 1917 Rus İhtilalinde de etkilerinin olduğunu, 1789 Fransız İhtilalini ise hareketle desteklemiş olduklarını anlatıyor (s. 89).

Yahudiler, Batı'da ilk eşit vatandaşlık haklarına sahip olduğu ülke 1776'daki bağımsızlık savaşı sonrası Amerika Birleşik Devletleridir.

"Mesihçi Siyonizm"den "Siyasal Siyonizm"e Geçiş Dönemi

Dünyanın çeşitli bölgelerine yayılan Yahudiler, Filistin'i hiçbir zaman unutmamışlar, buraya tekrar dönüp "Davud'un krallığını yeniden kurmak hayaliyle yaşamışlardır" (s. 94). Bu dönüş, Mesih'in gelişi ile olacaktır. Bu inanç, hahamlar tarafından sinagoglarda devamlı işlemiş, "Mesih ile

kurtuluş ümidi ateşi" haham vaazları ve cemaat dualarından hiçbir zaman eksik olmamıştır. 19 uncu asırda Avrupa'da ortaya çıkan modern entellektüelizmin temelini milliyetçilik fikirleri teşkil ediyordu. Milliyetçilik fikriyle Avrupa'da imparatorluk rejimleri sarsılmaya başlamış, imparatorluk rejimlerinin yerini bağımsız devletler almaya başlamıştır. Bu milliyetçilik ceryanları, asırlardan beri yurduna sahip olmak ve devlet kurmak idealiyile hazır bekleyen Yahudileri etkilemekte gecikmedi. Avrupa'da bağımsızlığını kazanan ve kendi millî devletini kuran hiçbir millet "Mesih bekleyerek" kurtulmamış, zekasını kullanarak kurtulmuştu. Öyleyse Yahudilerin kurtuluşu da bu yoldan olmalıydı (s. 94, 95). İşte Mesihçi Siyonizmden Siyasal Siyonizme geçiş dönemi bu gelişmeler sonucu ortaya çıktı.

Bu geçiş döneminin iki önemli temsilcisi Yehudah Alkalay ve Zwi Hirsch Kalischer adlı iki hahamdır. Bu iki haham mesihçi inancı terkederek daha pratik yollardan Yahudileri Filistin'e göçe çağırıyordu. Bunun için Yahudi zenginleri tarafından finanse edilen daimi bir fon kurularak, göçmenlerin toprak satın almaları ve yerleşimlerine yardımcı olunmasını savunuyorlardı (s. 97). Diğer bir temsilci ise Moses Hess'dir.

Hess, Filistin'e dönüşte Fransa'dan yardım görmeyi ve kurulacak Yahudi devletinin Fransa'ya, Hind ve Çin yolu üzerinde jandarmalık yapacağını söylüyordu. Daha sonra Yahudilerde millî kültür rönesansı hareketi olarak "Hebrew Etütleri (Musevi-İbrani dili)" başlar. 1842'de Rusya doğumlu Peretz Smolenskin Viyana'da ilk İbranice gazete **Hashacker**'i (Şafak) yayımlar (s.19). Ben Yehuda, 1892'da İbranicenin terimlerini yeniden sabitleştirmiş ve 1901'de Basel'de toplanan Siyonist Kongresi'nde Filistin'de İbranicenin resmî dil olarak kullanılmasına karar verilmiştir.

Avrupa'da Modern Anti-Semitizm ve Rusya'da Siyon Aşıkları Hareketi

Modern Anti-Semitizm, onun neticesi Siyasal Siyonizm ve bunun doğurduğu İsrail Devleti, Batı camiasının ve Batı kültürünün bir mahsülüdür (s. 114). 19'uncu asrın son çeyreğinde, dünyada Yahudi nüfusunun en yoğun olduğu alan Doğu Avrupa özellikle Rusya idi. Rus Çarı II'nci Aleksandr 1855'de Yahudilere eşit haklar vermeye başladı. Fakat 1881'de bir suikast sonucu öldürülünce durum Yahudilerin aleyhine döndü. Çünkü suikastten Yahudiler sorumlu tutuldu. Rus hükümeti tarafından el altından desteklenen Pogromlar (kırmak, yıkmak, kesmek) neticesinde onbinlerce Yahudi, Rus halkı tarafından öldürüldü. Bu olayların sonucu olarak Leo Pinsker, Odessa'da "Lovers of Zion" (Siyon Aşıkları Cemiyeti)'ni kurdu ve başkanı oldu. Amacı Filistin'e Rusya'da katliama uğrayan Yahudileri göç ettirmek ve yerleştirmektir.

İlk Yahudi Kolonilerinin Kuruluşu

Filistin'de bir Yahudi devletinin kurulmasına çalışan ülkeler I'nci Napolyon dönemi Fransa'sı, Victoria dönemi İngiltere'si ve Almanya'dır. "Filistin'de ilk kurulan Yahudi kolonileri Almanların himayesinde kurulan kolonilerdir" (s. 131). Bu göç olayında 1 Haziran 1867'de çıkan bir karar ile yabancılara Osmanlı ülkelerinde toprak satın alma izni verilmesinin de etkisi olmuştur. Filistin'de ilk toprak satın alınması 1855'de İngiliz Yahudisi Moses Montefiore tarafından gerçekleştirilmiş, ilk büyük göç hareketi 1881-1914 yılları arasında Rusya'dan 50.000 Yahudi ile başlamış ve 1935'de Almanya'da Nazilerin Yahudi katliamları sonucu hızla artmıştır (s. 138). 1882'de Osmanlı Devleti sınırları dahilinde Yahudi göçleri II'nci Abdülhamid tarafından yasaklanmıştır (s. 140).

Theodor Herzl ve Siyonizmin Teşkilatlanması

Herzl, Budapeşte'de doğmuş Viyana'da hukuk tahsili yapmıştır. The Jewish State adlı eserinde: "Sultan II'nci Abdülhamid, Filistin'i bize verirse, Türkiye'nin (Osmanlı) malî durumunu bütünüyle eski muntazam haline dönüştürmeyi tahahhüt edeceğiz" diyor. Yahudi devletinin ilk önce Filistin ya da Arjantin'de kurulabileceğini düşünmüştür.

Herzl, I'nci Dünya Siyoist Kongresi'ni 29 Ağustos 1897'de İsviçre'nin Basel şehrinde topladı. Amacı elli yıl içinde bir Yahudi devleti kurmaktır. Alman İmparatoru Kayzer ile Filistin'de bir Yahudi devleti kurulmasını sağlamak için İstanbul'a geliyor, fakat Sultan ile görüşmesi mümkün olmuyor. Fransa, İngiltere ve İtalya devletlerinden de ümit bekliyor. Kurmayı tasarladığı Yahudi devleti "Mısır Irmağı'ndan (Nil) Fırat'a kadar" uzanan bölge olacaktır (s. 159).

Siyonistler ve Jöntürkler

II'nci Abdülhamid'den umduğunu bulamayan Avrupalı siyonistler, onun muhalifi olan Jöntürklerle ilişki kurmaya çalışmışlardır. Önce Selanik'e gelip Yahudileri kazanmaya çalışıyorlar. Bunların en önemli kişisi "Jöntürk hareketi içinde meşhur bir sima ve Osmanlı Parlâmentosu'nda Selanik mebusu Emmanuel Carasso"dur (s. 185). Carasso Avrupa'dan gelen siyonistlerle Filistin'de kurulacak Musevi devleti için II'nci Abdülhamid ile görüştü, ancak olumlu sonuç alamadı. Selanik Yahudileri, mason locaları vasıtasıyla Jöntürlere büyük destekler sağlamışlardır.

Jöntürkler 1908'de ihtilâli gerçekleştirdikten sonra, İstanbul yurt dışı ve yurt içinden gelen siyonistlerle dolmuştu. Dünya Siyonist Teşkilâtı lideri David Wolffsohn da İstanbul'a gelmişti (s. 191). Siyonistlerin Jöntürklerden isteği II'nci Abdülhamid zamanında Filistin'e

Yahudilerin göçü için konulan yasağın kalkması idi. Önce Jöntürklerin ileri gelenleri ile sonra Sadrazam H. Hilmi Paşa ile görüşmeler yapmışlardır. Sadrazam, Musevi göçmenlerin hazineye önemli katkılarda bulunacağını düşünerek "Filistin'deki Museviler için konulan yasakları kaldırmaktan çekinmedi. Önce Filistin'e girişte Musevilere verilen 'Kırmızı Tezkere' usulünü kaldırdı. Daha sonra da siyonistlerin toprak satın almaları serbest bırakıldı (s. 194).

Jöntürklerin şüphesini dağıtmak için Emmanuel Carasso 1909'da Filistin'i de içerisine alacak şekilde "Osmanlı Göçmen Kumpanyası" adı altında bir Yahudi teşkilâtı kurdu. Bu uygulaması, "politik otonomi hedefine doğru ilk adımdı" (s. 194). Victor Jacobson "Anglo-Levantine Bank"ı kurdu ve "Le Jeune Turc" adlı Fransızca bir gazete çıkardı.

İttihatçıların siyonistlere karşı olumlu tavırları uzun sürmedi. Jakebus H. Kann "Eretz İsrail" adlı Almanca eserinde "Özerk Yahudi Devleti" istiyordu. İmparatorluğun geleceği açısından endişelenen ve Batı'nın siyonistleri kullanacağını düşünen Jöntürkler siyonistlerin aleyhine tavır almaya başladı. Bu tavır alışı Osmanlı Meclis-i Mebusanı'ndaki Arap asıllı mebusların tenkitleri önemli rol oynamıştır. 1909'da Jöntürkler II'nci Abdülhamid'in "Kırmızı Tezkere" usulüne tekrar geri döndü (s. 196). Amaçlarına ulaşamayan siyonistler, Türklerle Arapların arasını açmak için kendi amaçlarına uygun olarak Türkçülük ve Pantürkizm konularında makale ve kitaplar yazmaya başlamışlardır (s. 198-200).

I'nci Dünya Harbinde Siyonistler ve Balfour Deklerasyonu

I'nci Dünya Harbi, siyonistlerin tarihinde yeni bir dönüm noktası oldu. Siyonistleri, bu harb ortamından faydalanarak, İttifak Devletlerinin lideri Almanya ve İtilaf Devletlerinin lideri

İngiltere nezdinde, bu devletlerin himayesinde, Filistin'e Yahudi göç yollarının açılması ve burada Yahudi kolonileri kurulması için faaliyetlere başladılar. Almanlar, Osmanlı Devleti ile aynı ittifak içinde bulunduğu için siyonistlerin isteklerini yerine getirmekten çekiniyorlardı. Bunu iyi bilen siyonistler İngiltere'ye yaklaştı.

Amaçlarını şöyle ifade ettiler:

- 1- İttifak Devletlerinin zaferini sağlamak,
- 2- Filistin dahilinde bir İngiliz manda idaresinin kurulmasına çalışmak,
- 3- Manda idaresinde Filistin'e Yahudilerin göç edip yerleşmesini sağlamak,
- 4- Süveyş Kanalı'nın muhafazasına İngiliz menfaatleri doğrultusunda hizmet etmek (s. 204-205).

1904 yılında Londra'ya yerleşen siyonist lider C. Weizmann, bu amaçların gerçekleşmesi için Osmanlı İmparatorluğu'nun parçalanması gerektiği görüşünde. Weizmann, sonradan dışişleri bakanı olacak Balfour'un siyonizme kazandığı, bu harekete destek verenler arasında içişleri bakanlığına getirilecek Yahudi

asıllı Herbert Samuel zaten siyonizme sempati duymaktaydı. Bir diğer isim harp kabinesinin başkanı Yahudi asıllı David L. George'dur. Siyonistler İngilizlerden sonra ABD ve Fransa'yı da bir Yahudi devleti kurmak için ikna ettiler.

2 Kasım 1917 tarihinde İngiltere Dışişleri Bakanı Balfour'un imzasını taşıyan, Filistin'de bir Yahudi devleti kurulabileceğini belirten ve "Balfour Deklerasyonu" adıyla tarihe geçen mektup yayınlanır. Deklerasyonda: "... Majestelerinin hükümeti, Filistin'de bir Yahudi Millî Yurdu'nun kuruluşunu dostane duygularla kabul etmek. ... Dostumuz A.W. James Balfour" (s. 216).

Bu deklarasyonla Yahudiler, Filistin'de İngiliz manda yönetiminden faydalanarak bağımsız bir devlet kurmanın dış desteğini bulmuş oluyorlardı. Bunun karşılığı olarak Yahudiler İngiliz ordusunda gönüllü askerî birlikler kurup savaşmışlardır.

Deklerasyona karşı Arap liderler tam bir çaresizlik içinde bocalamışlar, siyonist hareket karşısında bütünüyle bir tecrübesizlik örneği göstermişlerdir. İnci Dünya Harbi'nde Türklerin

içinde bulunduğu grup yenilince Filistin'den çekilmek zorunda kaldı ve Yahudilerle Araplar baş başa kaldılar. Almanya'da Hitler'in iktidara gelmesi Filistin'e Yahudilerin göçünü birden bire hızlandırmış ve 1947'de Arap-Yahudi çatışmaları başlamıştır. "Yahudiler, İngiliz Hükümetinden muhtariyet isteme müzakerelerine başladılar. Siyonist Teşkilât, Mayıs 1947'de meseleyi Birleşmiş Milletler Teşkilâtı'na götürdü. Genel Kurul'da yapılan görüşmeler sonunda yapılan oylamada, üyelerin üçte ikisi Filistin'in Yahudi yurdu olduğu hususunda karara varınca, derhal bir Yahudi Hükümeti kuruldu" (s. 232).

Kocabaş eserinde buraya kadar anlattığı dönemi, siyonizm davası ve Filistin meselesinde İnci Devre olarak incelemiş, 1947'den sonrasını İnci Devre olarak adlandırmış ve bu dönemi inceleme konusunun dışında tutmuştur.

Temennimiz Kocabaş'ın 1947'den sonraki İnci Devreyi de ayrı bir cilt olarak incelemesi, son zamanlarda dünya kamuoyunu ilgilendiren Ortadoğu Barış Süreci konusunda yeni açıklamalar getirmesidir.

BİLGECE

Millî bütünlüğüne sahip çıkmayan ülkelerin aydınları eğer korkak değilse şarlatandırlar. Bilim, bir bütünü doğru kavramak ve bu yolla parçalar arasındaki görünmeyen dengenin yakalanması değil midir? Her bir parçanın tek başına bağımsız görünmekle birlikte bütünün ayrılmaz bir fonksiyon unsuru olduğunu anlamayı, anlatmayı, açıklamayı metotlu bir şekilde yapma faaliyetine bilim denmez mi?

Bilim, şahsiyeti, medeni cesareti ve metotlu gayreti tükenmeyen, büyük bütünlüklere, ana kompozisyonlara en büyük ortak paydaya ulaşmayı gaye edinmiş hür düşünceli bilim adamları ile zenginleşir. Bilgelik, parçadan bütüne, bütünden parçaya giderken bir yere saplanıp kalmamak, yanlışını düzeltmekte yüreklilik göstermektir.

AHİ EVREN ve AHİ TEŞKİLÂTİNİN KURULUŞU

*Doç. Dr. Mikâil Bayram,
Ahi Evren ve Ahi Teşkilâtının Kuruluşu,
Damla Matbaacılık ve Ticaret,
Konya 1991, 192 sayfa+ VIII Levha*

Azize Aktaş YASA

Atatürk Kültür Merkezi
Türk Sanatı Bilim ve Uygulama Kolu
Uzmanı

Anadolu Selçuklularının tarih sahnesine çıkma-sıyla birlikte oluşmaya başlayan teşkilatların en önemlilerinden biri hiç kuşkusuz Ahi teşkilatıdır. Anadolu Türk toplumunun sosyo-ekonomik, kültürel ve siyasî hayatında belirleyici bir rolü olan bu teşkilât, göçebelikten yerleşik hayata geçişi hızlandırmış, Türk olmayan yerli halkın elinde bulunan sanat ve ticaret hayatına Türklerin katılmasını ve hatta yerli halk ile rekabet edebilmeleri için gerekli şartların hazırlanmasını, Türk sanat ve ticaret ahlâkının yaygınlaşmasını, gelenek ve göreneklerin yaşatılmasını sağlamıştır.

İşaret edilen yönleriyle Türk kültür ve medeniyet hayatında önemli bir yere sahip olan Ahi Teşkilatı (Ahiyan-ı Rum) daha öncede çeşitli araştırmalara konu olmuştur. Ahi Teşkilatının kurucusu olan Ahi Evren Şeyh Nasîrid-Din Mahmud'un bu güne kadar birkaçı dışında tanınmayan 20'ye yakın eserinin ortaya çıkarılması ve kurucusu hakkında elde edilen bilgilerin değerlendirilmesiyle konu yeni bir boyut kazanmıştır.

Kültür tarihlerinin aydınlatılmasında dönem kaynaklarına gidilmesinin önem ve gerekliliğinin daha fazla anlaşıldığı günümüzde bu tür çalışmalar bilinmeyen gerçekleri ortaya çıkarmakta ve bu nitelikleriyle değer kazanmaktadır.

Doç. Dr. Mikâil Bayram'ın "Ahi Evren ve Ahi Teşkilatının Kuruluşu" isimli araştırması Anadolu Selçukluları döneminin gizli kalmış yönlerini aydınlatması bakımından dikkat çektiği gibi sadece Anadolu Selçukluları döneminde bu teşkilâtın kuruluş ve gelişmesini fikrî, siyasî, sosyal ve kültürel faaliyetlerini konu edinmesi bakımından da orijinaldir.

Yazarın ifadesiyle "yaşadığı dönemdeki fikir akımlarından birinin lideri olan Türkmen filozof Ahi Evren'i eserleri ile birlikte unutulmaya mahkum eden bir yönetimin yarattığı fikrî ve siyasî baskı ortamını tasvir etmesi bakımından da bu çalışma büyük bir önem arz etmektedir. Bu yönüyle Anadolu Selçukluları döneminde uygulanan yanlış kültür politikası ve bunun tarih boyunca doğurduğu kötü sonuçları kavratılmağa çalışılmaktadır." (s. XII).

Ana kaynaklarının çoğunu el yazması eserlerin oluşturduğu bu çalışma giriş dışında beş bölüm, el yazması eserlerin bulunduğu kütüphanelerden elde edilen vakfiye,

secerename, mektup gibi örneklerin fotoğraflarını kapsayan levhalar ve ayrıntılı bir bibliyografya kısmından meydana gelmektedir.

'Giriş' bölümünde (s. 1-10) Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslâmlaşması sürecinde büyük katkısı olan Ahi Teşkilatı ile birlikte onun kadınlar kolunu meydana getiren Anadolu Bacıları (Bacıyan-ı Rum) teşkilâtının önemine temas edilmiş ve her iki teşkilâtın Anadolu Selçukluları devrinde ne zaman ve nasıl kurulduğu, nasıl bir gelişme gösterdiği, birbirleri ile olan ilgileri gibi, diğer dinî tasavvufî zümreler ile ilgisinin de açıklanmadığı belirtilerek, Ahi Evren'in etrafından oluşturulan Moğol iktidarının yarattığı siyasî ve fikrî baskılar üzerinde durulmuş ve bu konuya açıklık getirileceği belirtilmiştir.

Ahiliğin kelime ve ıstılah anlamları üzerinde duran ve tarih içinde farklı yörelerde kullanımı ve karşıladığı kavramları anlatan M. Bayram Ahiliğin Anadolu Selçukluları zamanında kurulmuş Türk Fütüvvet hareketi olarak değerlendirilebilecek kuruluşun adı olduğunu belirtir. "VII (XIII)'nci asır başlarında 34'üncü Abbasi Halifesi en-Nasır li-Dinillâh'ın kurduğu fütüvvet teşkilâtına bağlı olarak kurulmuş, o dönemdeki Anadolu'nun sosyal, siyasî, kültürel, sınaî ve ticaret şartları içinde ve bu şartların etkisi ile İslâm dünyasının hiçbir yerinde görül-meyen bir şekilde ve istikamette gelişme göstererek teşekkül etmiş bir esnaf ve sanatkârlar teşkilatı haline gelmiştir." (s. 5). Teşkilâtın iş ahlâk ve disiplini, usta çırak hiyerarşisi içinde çalışma koşulları Ahi secereleri ve fütüvvet-nâmelerinde belirli şartlara bağlanmıştır.

Anadolu'da Fütüvvet teşkilâtından farklı bir nitelik kazanan Ahilik tekke ve zaviyelerde verilen dinî, ahlâkî ve sanatları ile ilgili bilgilerle bir eğitim ve öğretim ocağı olma özelliğini de kazanmıştır.

"Ahilik Üzerinde Çalışmalara Genel Bakış" başlığı altında 20. yüzyıl başlarından itibaren dünyada ve Türkiye'de Fütüvvet ve Ahilik üzerinde birçok önemli araştırmaların yapıldığından söz edilerek Türkiye'de, Batı'da ve İslâm dünyasında bu konuda yapılan çalışmalar ayrı alt başlıklar halinde incelenmiştir. (s. 6-10).

I'nci Bölümde (s. 11-30) "Fütüvvet ve Tarihçesi" ana başlığı altında fütüvvet'in tarifi ve kısa tarihçesi üzerinde durulmuştur. Üç devrede ele alınan tarihte I'nci devreyi cahiliye çağı Arap toplumunda "feta" kelimesinin

nitelendirdiği insan tipi ve bu çağ insanının fütüvvet ruhu ile İslâm dininin ortaya koyduğu ideal kahramanlık kavramı sonucunda ilk Müslümanlarda tezahür eden anlayış oluşturur.

II'nci devrede İslâm aleminde tasavvuf düşüncesinin doğması ve yayılmasıyla yaratılan hümanist fütüvvet anlayışına değinilerek "mutasavvıfların ideal kahramanı (feta)nın silâhla savaşmak, düşmanı kahretmek yerine, fevkalade dürüst, cömert, başkaları için çalışan yardım-sever, engin hoşgörür sahibi, kusurları bağışlayan bir insan tipi olarak çizildiği" (s. 15) belirtilmiştir. İslâmî fütüvvet anlayışı ile mutasavvıfların ortaya koyduğu fütüvvet anlayışı arasında derin bir fark vardır. "Tasavvufun eseri olarak doğan bu fütüvvet anlayışı büyük ölçüde eski İran kültürünün ve İran halkının içinde bulunduğu yeni siyasî ve dinî ortam karşısındaki ruhî durum-larının tezahürü olarak meydana çıkmış ve şekillenmiştir." (s. 16). Emeviler ve Abbasiler döneminde tasavvufî düşüncenin doğması sebepleri üzerinde durularak pekçok mutasavvıfın fütüvveti tasavvufun bir şubesi veya tasavvufta bir makam olarak gördükleri belirtilmiştir.

III'üncü Devreyi Abbasi halifesi en-Nasır li-Dinillâh'ın İslâm dünyasında fütüvvet hareketini yeniden organize etmesiyle farklı bir nitelik ve yeni bir gelişme tarzı gösteren hareket meydana getirir.

Anadolu'da fütüvvet hareketi Sultan I'nci Gıyasü'd-Din Keyhüsrev zamanında Abbasi halifesi en-Nasır li-Dinillâh ile temasa geçilmesiyle başlamıştır. Sultan'ın ikinci defa tahta çıkışını Abbasi halifesine bildirmek üzere Bağdat'a giden Şeyh Mecdüd-Din İshak, Anadolu'ya dönerken Muhyi'd-Din İbnü'l-Arabî, Şeyh Evhadü'd-Din Kirmanî, Şeyh Nasirü'd-Din Mahmud, Şeyh Ebu Ca'fer Muhammed el-Berzai gibi birçok ilim adamı ve şeyhi de beraberinde getirmiştir. Fütüvvet teşkilâtına mensup bu şeyh ve dervişlerin Anadolu'da faaliyet göstermesi ve sultanlar tarafından korunmaları sonucu fütüvvet ülküsü Anadolu'da da yayılmış birçok yerde fütüvvet şeyhlerine tahsis edilen tekke ve zaviyeler kurulmuştur. Ahi teşkilatı da Anadolu'nun siyasî, kültürel, sosyal, ticarî, sınaî ve askerî ortamı içinde ayrı bir örgüt olarak ortaya çıkmıştır.

II'nci Bölüm (s. 31-71) Ahi Teşkilâtının kurucusu olan Ahi Evren'in gerçek şahsiyeti ve eserlerinin tespitine ayrılmıştır. Ahi Evren'in gerçek kişiliğine ilişkin bilgiler

verilmeden bu konudaki araştırmaların yetersizliğini ortaya koymak amacıyla "Ahi Evren Hakkında Bu Güne Kadar Bilinen Kaynaklar ve Tenkitleri" başlığı altında öncelikle bu alandaki yayınlardan tek tek söz edilerek bilgilerin doğruluğu tartışılmıştır. Bu eserler arasında "Tarih-i Âli Osman" (Aşık Paşa-zade) gibi vakayiname, "Velâyetname" (Menakıb-ı Hacı Bektaş-i Veli) gibi menakıbnamelerin yanısıra Ahi Evren Vakfiyesi, Evliya Çelebi Seyahatnamesi, Ahi Secerename ve Fütuvvet-nâmeleri ile halk rivayetleri vardır.

Bu bölümün ikinci alt başlığı "Ahi Evren'in Gerçek Şahsiyeti ve Eserleri"dir (s. 44-49). Elyazması eserlerin bulunduğu kütüphanelerde yapılan araştırmalarla ortaya çıkarılan yeni kaynaklar ve belgelerin bilim alemine tanıtıldığı bu bölümde tam adı Şeyh Nasîrüd-Din Ebül-Hakayık Mahmud bin Ahmet olduğu anlaşılan Ahi Evren'in "Metâli'ül-ıman", "Menâhic-i seyfi" ve "Tabsira"nın sahibi olduğu belirlenmiştir. Ahmet Eflâki'nin tespitleri ve Şeyh Nasîrüd-Din ile Sadrud-Din-i Konevi'nin mektuplaşmalarının değerlendirilmesinden sonra Şeyh Nasîrüd-Din Mehmet el-Hoyî'nin Kırşehirli Ahi Evren olduğu delilleriyle ortaya konmuştur. Ahilerin ve Türkmenlerin İ'inci Alâüd-Din Keykubad tarafından korunduğunu ifade eden yazar Alâüd-Din Keykubad'dan sonra tahta geçen İ'inci Gıyasüd-Din Keyhüsrev'in Ahiler ve Türkmenlerden tasvip görmediğini belirterek "Bu yüzden Şeyh Nasîrüd-Din Mahmud'un bu sultanın saltanatı zamanında (634-643/1237-1245) Sa'düd-Din Köpek olayı ile ilgisi olduğu öne sürülerek beş yıl müddetle hapsedildiğini bazı Ahi ileri gelenleri ile Baba İlyas Horasanî'nin de aynı gerekçe ile sultan tarafından tutuklandıklarını ileri sürer (s. 53).

İ'inci Bölümün üçüncü alt başlığı "Ahi Evren'den Bahsedilen Diğer Selçuklu Devri Yazarları"dır (s. 59-65). Ahi Teşkilatının kurucusu ve birçok değerli ilmî, dinî ve felsefi eserin yazarı olan Ahi Evren'den Selçuklu devri tarih yazıcıları bahsetmemişler ya da üstü örtülü olarak değinmişlerdir. M. Bayram Ahi Evren Şeyh Nasîrüd-Din Mahmud'dan dönem kaynaklarında ne şekilde söz edildiğini belirttiikten sonra bu gizliliğin sebebini şöyle açıklar: "Bütün bu gizliliklerin ve çekingenliklerin başta gelen sebebi şüphesiz Moğol iktidarının ve Moğol yanlısı devlet adamlarının devrin yazarları üzerindeki şiddetli fikri ve siyasî baskılarıdır. Ahi

Evren'in teşkilâtçılığı ve etrafındakileri Emperyalist Moğol iktidarına karşı isyana sevketmesi, iktidarı onun ve fikriyatının üzerinde şiddetli fikri ve siyasî baskı uygulamasına sebep olmuştur. İşte bu baskılar Ahi Evren'in tanınmamasına, tarih boyunca meçhul bir kişi olarak kalmasına, eserlerinin yayılmamasına veya başkalarına mal edilmesine yol açmıştır. Moğol iktidarı döneminde Ahilerin birçok defalar ve muhtelif yörelerde katliama tabi tutulmaları da bu baskıların ne kadar şiddetli olduğunu göstermektedir." dedikten sonra bir diğer sebebi de "Moğol iktidarının himaye ve desteğinde Anadolu'da fikri üstünlük kuran Mevlevîlerin iktidar paralelinde onun aleyhinde sürdürdükleri menfi propagandalara" bağlar (s. 64-65). Ancak yazarın "Ahi Evren Şeyh Nasirüd-Din Mahmud'un Diğer Eserleri" başlığı altında tespit edilen 18 eserinden

söz etmeden evvel verdiği bilgiye "Şeyh Nasirüd-Din Mahmud'un dahil olduğu Melâmet meşrebinin iyilikleri gizli tutma anlayışı ve tevazuundan ötürü hiçbir eserinde adını anmadığı gibi adının gizli kalmasına özel bir itina göstermiş olduğunu" ifade etmesi (s. 66) kanımızca Ahi Evren nisbet isimli Şeyh Nasirüd-Din Mahmud'un tanınmamasında veya unutulmasında Moğol yanlısı devlet adamlarının yanısıra önemli bir etken olmuştur. Bu bölümde, Ahi Evren Şeyh Nasirüd-Din Mahmud'a ait olduğu tespit edilen eserler şöylece sıralanmaktadır.

Metâli'ül-İmân: İlahiyat'a dairdir.

Tabsiratül-mübtedi ve tezkiretül-müntehi: Tasavvuf felsefesi ile ilgilidir.

Menâhic-i seyfi: Şafii mezhebi ilmihalidir.

Letâif-i Gıyâsiyye: Dört cilt olan bu eserin 1'inci cildi felsefe, 2'nci cildi ahlak ve siyaset, 3'nci cildi Fıkıh, 4'üncü cildi dua ve ibadet hakkındadır.

Letâif-i Hikmet: Siyaset-nâme türünde bir eserdir.

Âğâz u Encam (Vasiyyet): Vasiyyet-nâmedir. Ahi Evren son olarak bu kitabı kaleme almıştır.

Murşidü'l-Kıfaye: Ruhun bekası hakkındadır.

Tuhfetü'ş-şekur: Bu güne kadar nüshasına rastlanmamıştır. Ahi Evren Sadru'-Din'i Konevi'ye yazdığı bir mektupta bu eserden söz etmiştir.

Ulum-i Hakikî: Nüshasına rastlanmamıştır. Letâif-i

hikmet'de bu eserinden bahsedilmektedir.

İlmüt-Teşrih: Tıbbı dair bir eser olduğu anlaşıl-
maktadır. Nüshası bulunamamıştır. Letâif-i Giyasiyye'de
bu eserden söz edilir.

Yezdan-şinant: Diğer eserleriyle yapılan karşıla-
ştırmalar sonucunda bu eserinde Ahi Evren Şeyh Nasîrüd-
Din Mahmud'a ait olduğu anlaşılmıştır.

Müsariül-müsari: Ünlü kelâmcı Şehristani'nin İbn
Sinâ'ya reddiye olarak yazdığı "Musari" veya "Musaraa"
adlı eserine Ahi Evren tarafından yazılan reddiyedir.

Medh-i fakr u zemm-i dünya: Sühreverdî el-Maktul'un
"Vasiyye" isimli eserinin tercümesidir.

Tercüme-i el-Elvâhu'l-imâdiyye: Sühreverdî el-
Maktul'den tercümedir.

Tercüme-i en-Nefsü'n-nâtika: İbn Sinâ'dan tercü-
medir.

Tercüme-i Kitabü'l-hamsin fi usulid-din: Ahi Evren'in
Fahrud-din-i Râzî'den yaptığı tercüme eserlerin-den biridir.

Tercüme-i et-Teveccühül-etemm nahval-hakk:
Sadrud-din-i Konevî'nin küçük bir risalesine önsöz
ekleyerek tercüme etmiştir.

Tercüme-i Miftâhu'l-gayb: Sadrud-din-i Konevî'den
tercümedir (s. 65-71).

III'üncü Bölümünde Ahi Evren'in ortaya çıkarılan
eserlerinden hareketle "Ahi Evren'in Adı ve Soy", "Ahi
Evren'in Hayatı", "Ahi Evren ve Çevresi" ile "Mevlânâ ve
Çevresi Arasındaki İhtilafın Mahiyeti" gibi problemler
konulara açıklık getirilmiştir (73-96). Bu çalışmada Ahi
Teşkilâtının, Ahi Secerename ve Fütuvvet-namelerinde
bildirildiği gibi Kırşehir'de değil, Kayseri'de kurulduğu ortaya
çıkartılmıştır (s. 81-82). 1227-1228 yılından sonra
muhtemelen I. Alâüd-Din Keykubad'ın isteği ile Konya'ya
yerleşen Ahi Evren, 1240'da II'ncü Gıyasüd-Din Keyhüsrev
tarafından iktidara karşı oldukları gerekçesiyle pekçok Ahi
İleri gelenleri ile birlikte tutuklanmıştır (s. 83-84). Hapisten
çıktıktan sonra Denizli'ye giden Ahi Evren buradan tekrar
Konya'ya dönmüş, ancak bu sırada Şemsi Tebrizi'nin Ahiler
tarafından öldürülmesi Mevlânâ ve çevresi ile Ahiler
arasındaki gerginliği had safhaya ulaştırmıştır. Bu olay
üzerine Ahi Evren Konya'dan uzaklaştırılarak Kırşehir'e
gönderilmiş olmalıdır (s. 83).

Siyasî gündemin belirlenmesinde de önemli rolü olduğu
anlaşılabilir teşkilât, I'inci Alâüd-Din Keykubad zamanında
onun hamiliği ile tüm Anadolu'ya yayılmıştır. Kardeşler
Saltanatı döneminde Ahiler II. İzzüd-Din Keykavus'u
desteklerken Mevlânâ ve çevresi Moğollar tarafından

korunan IV'üncü Rüküd-Din Kılıç Arslan'ı destekliyorlardı.
Mevlânâ ve çevresindekiler ile Ahiler arasındaki ihtilafı
çeşitli yönlerden inceleyen yazar "Mevlânâ'nın ölümünden
sonrada Mevlevîlerin Moğollarla iyi ilişkileri ve Türkmenlere
karşı düşmanca tutumlarının devam ettiğini" belirtir (s. 94).

"Ahi Evren'in Öldürülmesi ve Ahilerin İsyanı" IV.
Bölümün konusudur (s. 97-121). Dönem kaynaklarından
hareketle Ahi Evren'in ölüm tarihini belirleme yoluna giden
M. Bayram bu tarihi 10 Receb 660 H./31 Mayıs 1262 M.
olarak tespit etmiştir (s. 98). Daha önce bu konudaki
yayınlarda yaşadığı dönem ikiyüz yıllık bir zaman dilimi
içinde farklı tarihlere oturtulan Ahi Evren'in ölüm tarihinin
belirlenmiş olması bu dönem içerisinde gelişen olayları
doğru olarak değerlendirebilmek açısından Selçuklu tarihi
için önemli bir noktadır.

Ahi Evren'in Kırşehir Emiri, Moğol asıllı, Mevlânâ'nın
dostu ve müridi Nurud-Din Caca Bey tarafından öldürül-
düğünü ileri süren yazar, bu kanaatine Ahi Evren'in muhtem-
mel ölüm tarihi olarak belirlediği 658-660 H./1260-1262
M. yılları arasında vuku bulan siyasî olayları irdeleyerek
açıklığa kavuşturmağa çalışmaktadır (s. 98-108). Bu arada
Ahi Evren'in ölümü hakkındaki halk rivayetlerinden de söz
eden yazar (s. 108-110) Ahi Evren'in öldürülmesinden
sonra IV'üncü Kılıç Arslan zamanında, yeni iktidarın bir
ferman çıkararak Ahilerin elinde bulunan işyerleri, medrese
ve zaviyelerin ellerinden alınarak Mevlânâ'ya ve Mevlâ-
nâ'ya yakın olan kişilere verilmesi konusunda karar alındığını
ve uygulamaya geçildiğini belirtir (s. 114-121). Bu
olaylardan sonra Ahiler çareyi ya göç etmekte ya da Eflâki'-
nin tabiriyle tevbe edip baş koymakta bulmuşlardı ki, bu
tarihlerden sonra Mevlânâ ve çevresindekilerin arasına
sanatlarını devam ettirmelerine izin verilen Ahilerde katıl-
mıştır. M. Bayram'a göre Ahilerin Mevlânâ ve çevresin-
dekilerin safına katılmaları ve zamanla bu çevrede nüfuz
sahibi olmaları başlangıçta sadece fikrî ve siyasî bir hizip
olan Mevlevîliğin bir teşkilâta dönüşmesine neden olmuş,
Mevlânâ ve çevresindekiler ile Türkmen çevreler arasındaki
mücadele ve kırgınlık unutulmuş veya iyice azalmıştır.
Mevlânâ ve çevresindekilere katılanlar dışında kalan Türk-
menler devletin baskısından kurtulmak için Uç Bölgelere
göç zorunda kalmışlardır (s. 121-122).

Son bölümde "Ahi Teşkilâtının Kurulması"nın konu
edinen (s. 129-157) yazar Anadolu'da Ahi Teşkilâtının
kuruluşuna değinmiş, teşkilâtın Anadolu'da Ahilik adı
altında esnaf ve sanatkârlar arasında bir kuruluşa
dönüşmesinin sebepleri üzerinde durmuştur. Bu sebepleri
"Ahilik ve Akıllık", "Alplık ve Gazîlik", "Yerleşik Hayata
Geçiş", "Sanat ve Sanatkârların Korunması", "Tufeylilikle

OKUYUCUDAN MEKTUP

(Asalaklıkla) Mücadele" başlıkları altında toplamıştır (s. 130-135). "Ahi Teşkilâtının Kurucusu Ahi Evren"den bahsederken onu böyle bir teşkilât kurmaya iten nedenleri belirlemiş ve Ahi Evren'deki teşkilâtçılık fikrinin büyük ölçüde onun felsefî kişiliğinden kaynaklanmakla birlikte İslâm dünyasında meydana getirilen siyasî, dinî ve istisadî teşekküllerinde etkili olduğu belirtilerek "İhvanus-Safa", "Haşîşiyye Örgütü", "Tasavvuf" ve "Melamilik" ile bağlantıları kurularak etki aldıkları yönler anlatılmıştır (s. 143-147). "Ahi Teşkilâtının Yapısı"ndan söz edilirken Ahi Evren'in sanatkârların belli bir yerde toplanıp orada sanatlarını icra etmeleri gerektiği görüşüne değinilmiş ve teşkilât hakkında bilgi verilmiştir (s. 147-151). Örgütün kuruluş yeri olarak Kayseri'nin seçilmesinin nedeni bu şehrin Anadolu Selçukluları döneminde önemli bir yerleşim merkezi olmasına bağlanmıştır. Şehir bu dönemde ticaret ve kültürel ilişkiler bakımından oldukça hareketlidir (s. 152-155).

Sonuç olarak (s. 159-161) Ahi Evren'in gerçek şahsiyeti ve hayat hikâyesinin açığa çıkarılması, Ahi Teşkilâtının kuruluş ve gelişmesini ve dolayısıyla Anadolu Selçukluları döneminin sosyal ve siyasî ortamını ortaya koymuş, Ahi Evren'in tespit edilen eserlerinden hareketle kendisinin ve teşkilâtın fikrî yapısı belirlenmiştir.

Mevlânâ ve çevresindekiler ile Türkmenler arasındaki ilişkilerin çeşitli yönleriyle açığa çıkarıldığı kitapta, bu iki çevre arasında başlangıçta fikri olan mücadelenin Anadolu'nun Moğollar tarafından istilâsıyla siyasî bir nitelik kazandığı vurgulanmıştır.

Yazarın ulaştığı önemli sonuçlardan biri de Anadolu Selçukluları döneminde Türkmenlerin (Ahiler ve Babailer) heterodoks bir zümre olmayıp sünni olduklarıdır. Ahi Evren'in Kırşehir Emiri Seyfûd-Din Tuğrul adına kaleme aldığı "Menâhic-i Seyfi" adlı eseri de bir Şafii mezhebi ilmihalidir.

Ülkemizde Fuad Köprülü ile başlayarak devam etmekte olan Ahilikle ilgili bilimsel çalışmalar içerisinde Neşet Çağatay'ın araştırmaları yanısıra Mikâil Bayram'ın çalışmaları birinci el kaynaklara dayanılarak yapılması nedeniyle ön plâna çıkmaktadır. Anadolu Selçukluları dönemindeki sosyo-kültürel ortamın daha iyi değerlendirilebilmesi için konuya farklı bir boyut ve yaklaşım getiren kitap mutlaka okunmalı ve tartışılmalıdır.

BİLGE Dergisi Yazı İşleri Müdürlüğüne

Bilge'yi yalnız zevkle değil heyecanla da takip ediyorum. Keşke bu dergi bundan 10-15 yıl önce çıkarılabilseneydi. Bilge'nin Türk Kültürü ve Bilimi alanda üstlendiği rol, 15 yıl önce de küçümsenemezdi. Kültür ve bilim dünyasında çaba sarfedenler arasında ilmî edep ve eksikliğini kabullenip düzeltbilme erdemini yaygınlaştıracığı inancındayım. Benim için 15 yıl öncesinde bile, her sayıya bir kaç yazı ile katılmak ne büyük bir zevk olurdu.

Çoktandır da Bilge'ye yazamadığım için cidden üzgünüm. Bundan bir ay önce Ankara'da aldığım notları tanıtma yazısı olarak size gönderiyorum.

Kismet olursa yakında "Bilimde Demokrasi! Tenkit" ve "Tenkidî Bibliyografyaya Duyulan İhtiyaç" adlı iki küçük makaleyi de size postalayacağım.

Sâyiniz meşhur olsun. Gözlerinizden öperim

Orhan F. KÖPRÜLÜ

MÜZİK İÇİN

Onur Akdoğu,
Müzik İçin Anadolu
Matbaacılık, İzmir-Temmuz
1994, 144 sayfa.

İnsanı, dünyanın kimi olumsuzluklarından uzaklaştırıp, sürekli kurtuluşa ulaştıracak yola, bu dünyanın "ne olduğunu" ya da "ne olmadığını" bize kavratmış olan bilgiye dayanarak, yaşama (sıradan insanların yaptığı gibi, sadece temel ihtiyaçların karşılanabilmesi kaygısı içerisinde kalarak) iradesini reddetmekle, arzularımıza bir son vermekle varılabilmesi mümkündür. Hayat, sadece karın doyurmak, yemek ve içmekten ibaret olmayıp, "insanlık değerleri" dizgesini de beraberinde yaşatabilmektir. Yaşama iradesini olması gereken böyle bir amaca dönüştürünce de, insan kendisini bir istekten diğer isteğe -hedefsizce- durmadan itip kakan hayatın tedirginliği ve böyle bir hayatın yaratacağı "Boynu bükükler, Acıların çocuğu, Batsın bu dünya, Tanrım beni baştan yarat, Ben zaten her acının tiryakisi olmuşum, Bana kaderin bir oyunu mu bu, Yarabim sen büyüksün, Ben doğarken ölmüşüm, Kahpe felek, Kalles hayat..." arabesk söylemlerinin, tarzın ve müziğin yerine, kendi ferdi barışına, iç dirliğine kavuşur. Bu da ferdi, kişisel ve kültürel bir kimliğin oluşturulmasında olumlu -yardımcı- bir etken olmaktadır.

Sokrates "Savunma"sında: "Araştırılmamış, eleştirilmemiş bir hayat, yaşamağa değmez" der. Platon'un da, "kendini tanı" özdeyişi vardır.

İnsanın göze çarpan özelliği (karakteristiği), ayırıcı göstergesi, metafiziksel doğası olmayıp yaptığı iştir. "İnsanlık" halkasını tanımlayıp belirleyen bu iş, insan etkinliklerinin bir dizgesidir. Dil, söylenece, din, sanat, bilim, tarih bu halkanın öğeleri ve çeşitli dilimleridir.

Mimar Sinan, Fârâbî, İbn Sînâ, Abdülkadir Merâgî, Fuzûlî, Nedim, İtrî, İsmail Dede, Zekâi Dede, Şah İsmail, Âşık Garip, Köroğlu, Karacaoğlu, Yunus Emre, Âşık Veysel ayrıca Türk müziğinin ritm ve ezgilerini, Batı müziğinin armoni anlayışıyla işleyip, bir birleşim yaratmaya çalışmış öncü bestecilerimizden Cemal Reşit Bey (1904-1985), Hasan Ferit Alnar (1906-1978), Ulvi Cemâl Erkin (1906-1972), Ahmet Adnan Saygun (1907-1991), Necil Kâzım Akses (doğumu 1908) ve Michelangelo, Shakespeare, Mozart, Beethoven, Goethe kişiliklerini oluşturan ulusal zenginlikleriyle, uluslararası sanat dünyasını da kendilerine bağlamada başarılı olmuş, insanlığın kültür mirasına ulusal nitelikte olduğu kadar, uluslararası değer taşıyan nitelikleriyle de eser vermiş -sembollerdir- büyüklerdir ve insanlar, ancak nitelikli eserleriyle ölümsüzleşebilirler.

Elimizdeki kitap da, Onur Akdoğu'nun, bu güne kadar müzik alanında yapmış olduğu çalışmaların anlatımıdır.

İçindekiler bölümüyle başlayan kitap, Yılmaz Öztuna'nın yazdığı Önsöz'le devam etmektedir. Önsöz'de, Onur Akdoğu'nun, tükenmez bir enerjisinin ve çalışkanlığının olduğu, yirmi beş yıl gibi kısa müddet içinde, bir kütüphanenin rafını dolduracak sayı ve hacimde eser verdiği, müzikolojimizi ilerlettiği, bir çok konuya aydınlık getirdiği, hayli eser beslediği, Almanya'da musikimizi tanıttığı, arşivci olduğu, musiki konusunda çok zengin bir malzemeye sahip bulunduğu Yılmaz Öztuna tarafından belirtilmektedir.

Birinci Bölüm (s. 1) olan Konserlerim'de, Onur Akdoğu, ud resitallerini

Ogün Atilla BUDAK

Atatürk Kültür Merkezi Müzik-Sahne
ve Perde Sanatları Bilim ve
Uygulama Kolu Uzmanı

ve yönettiği koro konserlerini yıl dizin dökümüyle vermektedir. İkinci Bölüm (s. 3), Konferanslarım adıyla sunulmakta, bu konferanslar yıl dizin dökümüyle verilmektedir. Üçüncü Bölüm (s. 5) olan ve Bildirilerim adıyla sunulan bölümde, yazar bu güne kadar Türk müziği konusunda verdiği bildirilerin dökümünü yapmaktadır. Dördüncü Bölüm (s. 8) olan Basılı Müzik Yazılarım adlı bölümde "müzik politikası, eleştiri ve müzikoloji" içerikli yazıların yıl dizin dökümü yapılmaktadır. Beşinci Bölüm (s. 11) olan Basılı Kitaplarım adlı bölümde yazar, kitaplarını bibliyografik açıklamalarıyla sunmaktadır. Altıncı Bölüm (s. 17) olan Bestelerim adlı bölümde, Onur Akdoğu, yetmiş sekiz adet eserini notalarıyla vermektedir. Eserler, Türk müziği Şarkı formu ağırlıkta olmak üzere İlâhi, Peşrev, Sazsemâî, Ağıt,

Sonat (ud için) formlarındadır. Onur Akdoğu'nun çalışmaları arasında ud için yazılmış Etüt ezgileri de bulunmaktadır.

Kitap, en sonda verilen Yıl Dizini Bibliyografya, (s. 143) ile sona ermektedir.

Sezginin ya da düşsel dünyanın ifadesi bir dil, yani söz, renk, çizgi, ses ve görüntüdür. Böyle bir yaklaşımsa bir İtalyan Sanat Felsefecisi olan B. Croce'nin (1866-1952) düşüncesinde de olduğu gibi, sezgi ile ifadenin bir olduğu sonucu çıkmaktadır. Her sezgi aynı zamanda bir ifadedir ya da bir şekilde ifade bulur. İfade de, edebiyatçının, ressamın, müzisyenin ve sinemacının dili olarak kendini gösterir. Sezgi, düşü, kullandığı dille somutlaştırır. Her sanatsal yaratıda sanatçının sezgisi yatmaktadır.

Duygunun hangi dille olursa olsun, sözselsel, renksel ya da nota olarak imgeleşmesi, sanat eserinin kendisini ve yaratıcısını anlatması demektir.

Müzik için adlı kitap da Onur Akdoğu'nun bir yansımasıdır. Onur Akdoğu'nun müzik alanında yaptıklarının bir yansımasıdır. Sanatın yaşamla içiçe olduğu ve "sanatsız bir yaşamın olamayacağı" gibi "Müzik için" de yazarı ile içiçedir ya da yazarı onun içindedir.

Tüm bu etkinlikler kültürel bir etkinliktir ve unutulmamalıdır ki, bu kültürel etkinlik ve eserlerle bilimsel alanlar geliştirilebilir.

Umuyor ve diliyorum ki, Onur Akdoğu'nun "Müzik için" yaptıkları daha nice yeni eserlere -çalışmalara- zemin oluştursun.

ATATÜRK KÜLTÜR MERKEZİ BAŞKANLIĞI

ERDEM DERGİSİ

YAYIMLANDI

Ahmet Yesevi
Özel Sayısı

ORDUNUN SİYASÎ OTORİTEYİ BELİRLEMESİNE BİR ÖRNEK

*Ahmet Turan ALKAN, İkinci
Meşrutiyet Devrinde Ordu Ve
Siyaset, CEDİT Neşriyat, Ankara
1992, 224 sayfa.*

Tarihin her döneminde askerî yapılanmanın siyasal yaşantının bunalıma girdiği anlarda yönetime doğrudan ya da dolaylı bir biçimde müdahalesi olagelmıştır. Toplumsal gelişim süreci boyunca yaşanan olaylar, eskiyen yönetim biçimlerini yenilemek için eskiyen yapılanmaları tasfiye etmenin gerekliliği ve bu koşullar çerçevesinde yaşanan toplumsal çalkantılar sonucunda ordunun siyasî yapılanmaya müdahale etmesi ve bir yeniden yapılanmanın içinde olması neredeyse tarihsel bir gelenek haline gelmiştir. Ahmet Turan Alkan'ın doktora tezi olarak kaleme aldığı **İkinci Meşrutiyet Devrinde Ordu Ve Siyaset** adlı bu çalışmanın tarihin kritik bir dönemini inceliyor olması bakımından önemli bir araştırma olduğu su götürmeyen bir gerçek. "II'nci Meşrutiyet devri, genç demokrasimizin, tarihten tevarüs ettiği pek çok problemin ortaya çıktığı, ya da şekil değiştirdiği kritik bir dönemi teşkil etmesi bakımından, son yıllarda artan bir ilgiyle ilmî araştırmalara konu oluyor. Bu dönemde Osmanlı ordusunun, siyasî yönetime getirilen üslup ve şekil değişikliği karşısında ne gibi tepki ve tavırlar gösterdiğini, buna mukabil sivil güçleri temsil etmesi gereken kurum ve kişilerin ordudan ne gibi beklentiler içinde olduklarını incelemek fikrinin cazibesi, bu araştırmanın şekil ve kapsamını belirlemiştir."¹

Kitabın başında yer alan Giriş bölümünde 1908-1914 yılları Osmanlı ordusu ve siyasî yönetim geleneği'ni daha iyi yansıtabilmek amacıyla olsa gerek kısaca bir dönem tasvirine yer verilmiş, daha sonraki bölümde II'nci Meşrutiyet'in ilânından önceki günlerde Osmanlı ordusu'nun durumu ve

orduyu siyaset sahnesinde boy göstermeye sürükleyecek olayların kısaca araştırılması ve sorgulanmasına yer verilmiş. I'nci Murat döneminde Acemi Ocağı'nın kurulmasıyla birlikte başlayan ordudaki düzenli teşkilatlanma çalışmaları, 15'inci yüzyılda en olgun biçimine kavuşmuş olup örgütlenme yapısı itibariyle maaşlı Kapıkulu askerleri ve eyalet askerlerinden oluşmaktaydı. Ordu içinde her an yönetime müdahale edebilecek bir konumda bulunan Kapıkulu askerleri, bu konumlanışlarıyla hükümet merkezinden uzak yerleşim birimlerinde bulunan Eyalet askerlerine göre daha bir ayrıcalıklı idiler. Ayrıca devlet merkezini güçlü bir şekilde etkileyecek olan ve Şeyhülislâm'dan başlayarak Kadı'lara kadar genişleyen 'İlmiye' sınıfı ve Yeniçeri Ocağı'nın temelini oluşturduğu ordu, Padişah'ın bile gözünü korkutan unsurlardı.

Yeniçeri Ocağı'nın ve Ulema sınıfının birlikte davranması Osmanlı hükümet yönetiminde devamlı söz sahibi olabilmelerini sağlamıştır, çünkü "Osmanlı devletinde din asıl ve devlet onun fer'i olarak görüldüğünden şeyhülislâm zâhiren vezir-i âzam ile aynı derecede sayılmış ise de derecesi mânen ondan yüksekti. Bir isyan vukuunda padişah aleyhine fetva vereceği için bilhassa idarenin zayıf zamanında kendisinden çekinilirdi."² ulema sınıfının elindeki bu güçlü silâhın desteğini arkalarına alan Yeniçeri'ler sık sık kazan kaldırarak istemedikleri yöneticileri alaşağı etmişler ve böylelikle yönetimi doğrudan belirleyen bir militarize güç kimliğine bürünmüşlerdir. 1826'da II'nci Mahmut tarafından kanlı bir biçimde, kökten ortadan kaldırılan Yeniçeri'lik sisteminden sonra 1876

Mehmet Ali BAŞTUJİ

Araştırmacı-Yazar

yılına kadarki 50 yıllık süreç boyunca Osmanlı ordusu'nun yönetime her hangi bir biçimde müdahalesi söz konusu olmamıştır.

Askerî modernleşmenin gerekliliği sonucu 1794 yılında III'üncü Selim tarafından başlatılan "Nizam-ı Cedit" yapılanması, yeni bir ordu teşkilâtı fikrinin çekiciliğinden çok, Yeniçeri Ocağı'nın gelenekselleşmiş disiplinsizlik ve başıbozukluğuna karşı oluşan tepki düşüncesinin ürünü olarak ortaya çıkmıştır. Yeni bir ordu düzeninin oluşumu, yeni bir eğitim düzeninin gerekliliğini ortaya çıkardığından dolayı devrin parlak askerî başarılarına imza atan Fransız ordusunun temel yapısı yeni kurulan Asakîr-i Mansure-i Muhammediye ordusu'na örnek olarak alınmış, III'üncü Selim döneminden başlayarak Fransız subay ve askerî öğretmenleri eğitmen sıfatıyla İstanbul'a getirilmişlerdir. Daha sonraları Prusya ve Avusturya üslûbu ve Cumhuriyet'in ilanına kadar olan sürece damgasını vuran bir Alman üslûbundan sözedilebilir. Osmanlı ordusu'nu modernleştirme ve Batı standartlarına yakınlaştırma çabaları Abdülhamid döneminde artarak devam etmiş ve 1883 de Von Der Goltz'un Türkiye'ye gelmesiyle birlikte ordudaki eğitiminde Alman etkisi doruğa çıkmış, artan subay ihtiyacına cevap verebilmek amacıyla İstanbul'dakine ilâveten Edirne, Manastır, Erzincan, Şam ve Bağdat'ta Harp Okulları açılmıştır.

Çeşitli tarih araştırmacılarına göre farklı farklı yorumlanan Kuleli vakası istisna tutulursa, ordunun siyasî otoriteye doğrudan müdahalesi 1876'da bir hükümet darbesiyle Sultan Abdülaziz'in tahttan indirilmesiyle yeniden gündeme gelmiştir. Bu olayda en önemli faktör olarak yeni asker ve sivil şehirli aydın işbirliği görülür. Sultan Abdülaziz'in yerine tahta çıkarılan V'inci Murat'ın ruhsal durumunun devlet yöneticiliği vasıflarına uygun olmaması nedeniyle doktor raporu ve

Şeyhülislâm fetvasıyla hal'inden sonra 31 Ağustos 1876'da saltanata geçen II'nci Abdülhamid'in uyguladığı sıkı denetim ve merkezîyetçilik siyasetinin temelinde biraz da tanık olduğu kanlı olayların kendi başına gelebileceği korkusunun yattığını söyleyebiliriz.

Abdülhamid'in bütün kontrol ve gayretlerine rağmen, 1900'lü yıllarda askerî okullarda yönetim aleyhine gelişen siyasî muhalefet engellenememiş, 1889'larda kurulan "İttihad-ı Osmanî" cemiyeti, Askerî tıbbiye'den başlayarak tüm askerî okullara yayılan bir geniş yelpaze içerisinde silahlı mücadele temelinde odaklaşan bir hareketin örgütleyicisi olmuştur. 1908'de Meşrutiyet'in yeniden ilanını hazırlayan bir ordu müdahalesi vardır ki "İttihad-ı Osmanî"nin bunda büyük bir rolü olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz.

1908'lerde orduyu siyasî yapılanmanın içine iten en önemli sebepler, Osmanlı kamuoyunun II'nci Abdülhamid'in yoğun baskısına karşı yükselen tepkisi ve Rumeli'de meydana gelen komitacılık faaliyetleridir, yine de Osmanlı ordusu'nun padişahına sadakatle bağlı olduğundan sözedilebilir çünkü gerek süren nispi refah ortamı ve gerekse ideoloji üretebilecek ortamların kontrol altında tutuluyor olması, kamuoyu'nu ve ordu'yu muhalefet odağı olmaktan çıkarmıştı ayrıca 1897 Osmanlı-Yunan harbi'nde elde edilen başarı da II'nci Abdülhamid'e karşı muhalif çevrelerde bile saygı duygularının uyanmasına neden olmuştur. "Abdülhamid'e karşı asıl ordunun sadakati, sanıldığı gibi 1908'de bitmiş değildir. Abdülhamid'in 'Kanunu Esâsi'yi tekrar yürürlüğe soktuğu gün, Üçüncü ordunun bir kısım genç subayları hariç, bütün ordu padişaha sadıktı (...) İhtilâlcî Selanik ve Manastır subaylarından hiçbirisi, Abdülhamid'e düşman olduklarını, bölüklerine karşı söyleyememişlerdi. Söyleyemiyorlardı... Çünkü bölükleri tarafından linç edile-

ceklerine emindiler.³

II'nci Meşrutiyet'in ilanında, her ne kadar Rumeli'de bulunan ve büyük bir askerî güç olan Üçüncü Ordu'nun Yıldız Sarayı'na verdiği ultiimatın büyük etkisi olsa da buna II'nci Abdülhamid'in oluşabilecek bir ayaklanma girişimini önleme düşüncesiyle tedbirli bir biçimde yaklaştığı ve II'nci Meşrutiyet'in kansız bir biçimde ilanını sağladığı düşünülebilir. Gerçi II'nci Meşrutiyet'in ilk günlerinde başta İstanbul olmak üzere bazı yerleşim birimlerinde bir kargaşa yaşanmıştır. Fakat 'Kanun-i Esâsi'ye bağlı kalmaya yemin edenlerin sayısı da her geçen gün artmaktaydı. Meşrutiyet'in yeniden ilanının doğurduğu iyimserlik ortamı ve kontrolsüz bir biçimde yükselen siyasîleşmenin sonunda yaşanan 31 Mart olayını erat ve neferlerin örgütlemesi ve sonunda askerin askerle karşı karşıya gelmesi Osmanlı ordusu içindeki siyasîleşmenin önemli bir boyutunu sergilemesi açısından ilginçtir. Önceleri küçük çapta ayaklanmalar ve direnişlerle başlayan siyasîleşme belirtileri, 31 Mart'ta geniş çaplı bir ayaklanmaya dönüşmüştür. Daha sonraları İsmet İnönü, o günlere ilişkin olarak "Umumî kanaat o idi ki, İstanbul'da inkılâp aleyhine herhangi bir taşkınlık artık olmazdı."⁴ demiştir.

31 Mart sabahı İstanbul'da isyana kalkışan askerlerin, hürriyet ve Meşrutiyet'in bekçisi olmaları için Rumeli'den İstanbul'a getirilen Avcı taburlarından oldukları gerçeği, Avcı taburlarında görevli eratla okullu genç subaylar arasında süregelen birbirlerinden hoşnutsuz olma durumunun kaçınılmaz sonucudur. Siyasî iktidarın askerin siyasîleşmesine ve gündemi sürekli olarak ellerinde tutmalarına karşı gösterdiği en büyük tepki Şubat 1909'da yaşanan "Harbiye-Bahriye Krizi"nde gözlemlenebilir. "Bir sürü zabıt ve efrat, resmî ve sivil bir elbise ile Meclis-i Mebusan'ın dahilini tutmuşlar ve bir zırlıyı Mebusan dairesi-

nin hizasına getirmişlerdi"⁵ Abdülhamid, o günlere dair anılarında. 31 Mart olayları'nın en büyük sonucu II'nci Abdülhamid'in hal'i olmuştur ki bu da Osmanlı siyasî hayatından "geleneksel" olanın çekilmesi anlamını taşıması bakımından önemlidir.

Daha sonra, 1912 yılında patlayan Arnavutluk isyanı ve Manastır ayaklanması ise siyasî muhalefet'in ordu ile ilişkilerinin gücünü sergilemesi

açısından büyük önem taşıdığından ayrı bir bölüm halinde verilmiş kitapta. Ahmet Turan Alkan, **II'nci Meşrutiyet Devrinde Ordu Ve Siyaset** adlı bu kitabıyla üzerinde çokça tartışılan bir dönemi daha iyi anlamamızı sağlıyor.

Notlar:

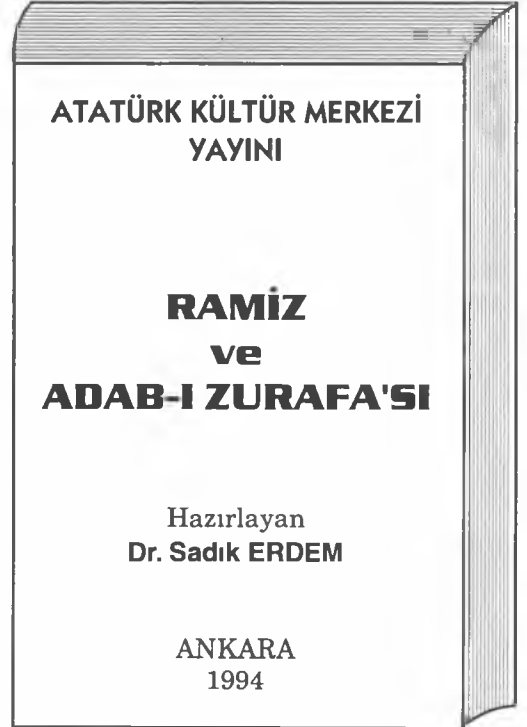
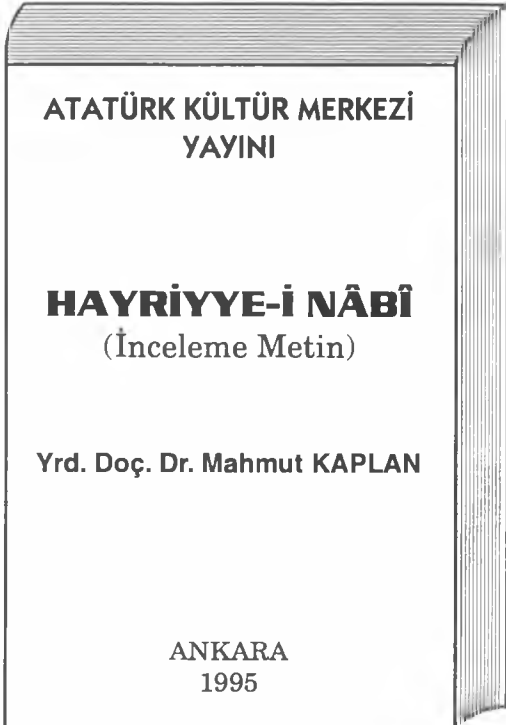
¹ Ahmet Turan Alkan, **II'nci Meşrutiyet Devrinde Ordu ve Siyaset**, CEDİT Neşriyat, Ankara 1992.

² İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Devleti'nin İlmiye Teşkilâtı**, Ankara 1984, s. 178.

³ Nizamettin Nazif Tepedelenlioğlu, **Ordu ve Politika**, s. 207.

⁴ İsmet İnönü, **Hâtıralar**, s: 50-51.

⁵ Abdülhamid'in **Hâtıra Defteri**, s. 135.

“ANADOLU ISLAHATI ve AHMET ŞAKİR PAŞA (1839- 1893)”

*Dr. Ali KARACA;
Anadolu Islahatı ve Ahmet Şâkir
Paşa (1838-1899), Eren Yayıncı-
lık, İstanbul 1993, 254 s.*

Sosyal bilimler alanında, özellikle edebiyat ve tarih araştırmalarında, biyografi çalışmalarının büyük önemi vardır. Tarihin kesintisiz bir süreç olduğunu düşünürsek, belki, monografiler, biyografiler bu sürecin bir kesiti olarak kabul edilebilir. Ele alınan kişinin önem derecesi, araştırmanın tarih bilimi içindeki konumunu da belirleyecektir.

Dr. Ali Karaca'nın 1993'te kitaplaşan **Anadolu Islahatı ve Ahmet Şâkir Paşa (1838-1899)** adlı araştırması, kanımca, 1900'lü yılların hemen öncesine ait bir döneme çeşitli yönleriyle ışık tutan bir çalışma olma özelliğini taşımaktadır. Her şeyden önce ele alınan olay ve şahıs, o dönemin tam göbeğinde duruyor. Gerçi Anadolu ıslahatı meselesi günümüzde dahi tam olarak halledilmiş değildir. Fakat, bu işle Şâkir Paşa'nın Umum Müfettişi olarak görevlendirildiği dönem, Anadolu ıslahatı meselesinin pek çok bakımdan en hassas dönemidir. Araştırmacı, meselelerin en hassas noktalarını geniş bir açıdan ve titiz bir şekilde dile getiriyor, çözümlenmeye çalışıyor.

Karaca, bu geniş araştırmasını bilhassa gazete koleksiyonlarına, arşiv belgelerine, sağlam vesikalara dayandırıyor. Kitabın önsözünde yaptığı açıklamalardan, araştırmanın safhaları hakkında bilgi alıyoruz.

Eser, yapı itibarıyla Giriş kısmı dışında 4 bölümden meydana gelmektedir. Giriş kısmında araştırmacı,

Şâkir Paşa'nın ailesi çevresi ve özellikle de ilk görevleri üzerinde durmaktadır. Bu kısımdan, Paşa'nın "Tuna vilayetinde çeşitli komisyon üyelikleri, Bağdat'ta vali yardımcılığı, Petersburg büyükelçiliği, Girit valiliği, Yıldız yaveri ekremliliği" görevlerinde bulunduğu, bunların yanı sıra "Ermeni meselesi, Mısır meselesi, Bulgaristan meselesi" gibi devrin önemli "mesele"leriyle ilgilendiğini öğreniyoruz.

Araştırmanın birinci bölümünde ise, Anadolu ıslahatı meselesinin ortaya çıkışını çeşitli yönleriyle ele alıp irdelleyen araştırmacı Şâkir Paşa'nın "Anadolu Islahatı Umum Müfettişliği" çerçevesinde ıslahat olayını ve bunun çevresinde gelişen olayları ele alıyor. Bu kısımda, özellikle azınlıkların yarattığı problemleri açıklıkla ortaya koyması dikkat çekicidir.

İkinci bölümde Şâkir Paşa'nın bilhassa "Vilâyât-ı Sitte" ve çevresindeki faaliyetlerini ele alan Karaca öncelikle Paşa'nın teftişlerini açıklamakta, ardından da başlanan düzenleme çalışmalarına değinmektedir. Şâkir Paşa'nın ne kadar ince düşünen, ayrıntıları bile ihmal etmeyen bir müfettiş olduğunu bu bölümdeki açıklamalardan anlıyoruz. Yine bu kısımdan, Paşa'nın bir yandan teftiş yaparken bir yandan da maden ve petrol arama işine öncülük ettiğini, yolların yapım ve ıslahında önyak olduğunu, muhtaçların korunması için uğraş verdiğini öğreniyoruz. Özellikle "maliye, belediye, nüfus dairesi, adli-

Baki ASİLTÜRK

M.Ü., Türkiyat Araştırmaları
Enst. Yeni Türk Edebiyatı
Araştırma Görevlisi

ye, maarif, evkaf dairesi..." gibi idarî kurumların teftişlerinde Paşa'nın ne kadar tiziz davrandığı, aksaklık ve eksiklikleri ciddiyetle ele aldığı çözümler aradığı da bu kısımdan öğrendiklerimiz arasındadır.

Üçüncü bölümde, araştırmacı, Şâkir Paşa'nın, Hamidiye Alayları ile Maarif, Maliye ve Adliye teşkilatları hakkındaki görüşlerini, tekliflerini ortaya koyup değerlendirmektedir. Paşa birbirinden farklı alanlara münhasır görünen bu çalışmaların bir kısmını aynı anda yürütmektedir. Burada dikkati çeken, onun, çalışkanlığı ve çok yönlülüğüne rağmen düzenli oluşudur.

Araştırmanın son ana bölümü olan dördüncü bölüm, Şâkir Paşa'nın kişili-

ğine, yazarlık uğraşına, hayatının son yıllarına ve ölümüne ayrılmıştır. Ayrıca onun almış olduğu nişan ve madalyalar da bu kısımda tespit edilmiştir. Karaca, Şâkir Paşa'nın yazarlığını belki konuyu fazla dağıtmamak için, derinlemesine ele almış olmamakla birlikte, birer ikişer cümleyle de olsa kardeşi Âgâh Efendi, Ahmet Mithad Efendi, Ebuzziya Tevfik, Ziya Paşa... gibi gazeteci ve edebiyatçıların Şâkir Paşa hakkındaki görüşlerine yer vermektedir.

Dr. Ali Karaca'nın, **Anadolu Islahatı ve Ahmet Şâkir Paşa (1838-1899)** adlı araştırmasında geliştirilen tez; bilhassa "Anadolu Islahatı" için hiçbir şey yapılmadığı anlayışıyla

ortaya konulan görüşlerin aksine, bu hususta ciddî bir gayret gösterildiği, fedakârlığa varan çabalar sarf edildiği şeklindedir.

Eser, gerek ele alınan konuyu bütün yönleriyle aydınlatmaya çalışması ve gerekse Şâkir Paşa hakkında bütünlüklü bilgiler sunması bakımından önemlidir. Yer yer aydınlatıcı çizelge ve tablolara da yer vermiş olması eserin sağlamlığına katkıda bulunmuştur. Bibliyografyasının zenginliği ise, araştırmacının düşünce ufkunun genişliğini göstermektedir. Burada bir hususa daha dikkat çekmek isterim; bu baskıda yer yer göze çarpan tashih hatalarının ikinci baskıda giderilmesi eserin kıymetini daha da artıracaktır.

MANAS DESTANI

Wilhelm RADLOFF

Manas Destanı-Kırgız Türkçe'si Metin-Türkiye Türkçe'si Çeviri-, (Yayına Hazırlayan: Emine GÜRSOY-NASKALI), Ankara 1995, Kamer Matbaacılık, 278 s. "Türksoy Yayınları No: 1"

Destanlar, milletlerin menkıbevî tarihleridir. Örnek lider tipin çevresinde toplanan milletler, iç mücadeleden dış mücadeleye dönük toplum hayatını yaşarlar. Buna paralel olarak da destan kahramanları dışa dönük örnek tiplerdir. Destanların çevresinde teşekkül ettiği kahramanlar, aynı zamanda milletleşme sürecini tamamlayan toplulukların idealize lider tipleridir.

Tarih sahnesine çıktığı zamandan itibaren millet şuuruna erişen Kırgız Türkleri, hareketli bir hayata sahiptirler. Zaman zaman bağımsız devletler kuran bu Türk grubu, zaman zaman başka milletlerin ve başka Türk gruplarının hâkimiyetlerinde yaşamışlardır. Sürekli mücadele halinde olan Türk grubu şifahi tarih olan birçok destan daireleri meydana getirmiş olmalıdır. Bunlardan en çok duyulana, ilim adamlarının dikkatlerini çeken, Manas'ın çevresinde teşekkül eden ve O'nun ismi ile anılan Manas Destanı'dır.

19'uncu yüzyıldan itibaren dikkatleri çeken ve üzerinde araştırmalar yapılan Manas Destanı'nı ilk tanıtan Velihanoğlu Çokan Töre olmuş, daha sonra da Wilhelm Radloff tarafından(*) oldukça hacimli bir metin derlenmiş ve yayımlanmıştır.

1885 yılında Almanca tercümesi ile birlikte yayımlanan Radloff derlemesi, 1936 yılında İstanbul Üniversitesinde yapılan bir lisans tezi ile Türkiye Türkçe'sine kazandırılmıştır. Günümüze kadar Abdulkadir İnan ve Bahaeddin Ögel'in eserlerinden tanıdığımız Manas Destanı metni, içinde bulunduğumuz yılda Prof. Dr. Emine Gürsoy-Naskali tarafından hazırlanıp, Türksoy (Türk Kültür ve Sanatları Ortak Yönetimi) tarafından yayımlanmak suretiyle, Türkiye'de okuyucuya sunuldu.

W. Radloff'un Proben isimli eserinin V'inci cildinde yer alan Manas Destanı, yazar tarafından Kırgız Türkçe'si (Latin ve Kiril harfli) ve Türkiye Türkçe'si ile hazırlanmıştır.

Azerbaycan Cumhuriyeti Kültür Bakanı ve Türksoy Genel Müdürü Polad Bülbüloğlu'nun "Sunuş" yazısı ile yazarın Kırgız tarihi ve Manas Destanı ile çalışmanın metodu hakkında bilgilerin verildiği "Giriş" yazısı, Manas Destanı ve öneminin anlaşılması bakımından bilgilendirici mahiyettedir.

Destan metni, yedi bölümde toplanmıştır. Bunlar; I. Manas'ın Doğuşu (s. 17-20, 164 mısra), II. Almanbet'in Müslüman Olup Er Kökçö'yü Terk Etmesi ve Manas'a Katılması (s. 21-57, 1862 mısra), III. Manas ile Er Kökçö'nün Döğüşü, Manas ile Kanıkey'in Evlenmesi, Ölümü ve Yeniden Dirilişi (s. 59-110, 2686 mısra), IV. Bok-Murun (s.

Yrd. Doç. Dr. İsmet ÇETİN

Gazi Üniversitesi Eğitim Fak. Öğretim Üyesi

111-152, 2197 mısra), V. Közkaman (s. 155-202, 2540 mısra), VI. Semetey'in Doğuşu (s. 203-223, 1078 mısra), VII. Semetey (s. 225-261, 1927 mısra)'dir. Toplam 12454 mısra olan Manas Destanı'nın Manas ve Seytek Dairesini içine alan eser; "Düzeltilmeler ve Notlar" ile "İndeksler" (Özel İsimler İndeksi-Coğrafya İsimler İndeksi-Topluluk İsimleri İndeksi) bölümü ile tamamlanmaktadır.

Destanlar, başlangıçta daireler halinde teşekkül eder, daha sonraki dönemlerde de bu daireler biraraya getirilmek suretiyle millî destan halini alır. Bunun en güzel örneklerini, Dede Korkut'ta Bayındır Han merkezinde diğer hikâyelerin gelişmesi, Köroğlu'da Köroğlu'ya bağlı olarak gelişen hikâyeler (Köroğlu Kolları), Hz. Muhammed çevresinde teşekkül eden cenk-nâmeler teşkil etmektedir. Manas Destanı, Manas çevresinde gelişen vak'alar dışında Semetey, Seytek, Alımsarı, Kulumsarı Manas Destanı'nın daireleridir. Radloff derlemesi, Manas ve Semetey'in çevresinde teşekkül eden destan daireleri ile Seytek'ten ibarettir.

Destanın içine sonradan alındığı tahmin edilen Bokmurun ve Kökötöydün Aşı isimli destan daireleri bulunmaktadır. Bunların dışında Manas, Semetey ve Seytek bahisleri bulunmaktadır. Yedi bölüm olan Destan'ın ilk üç bölümü ile beşinci bölüm, Manas'ın doğumundan ölümüne, yeniden dirilişine dairdir. Altıncı ve yedinci bölüm Semetey ve Seytek anlatmaktadır.

Manas Destanı'nın başta Türkiye olmak üzere Türkiye

Türkçe'si konuşan Türk grubuna tanıtılması büyük hizmettir. Bundan dolayı sayın Naskali'yi kutluyoruz. Ayrıca böyle bir yayını gerçekleştiren Türksoy'u da kutlamak gerekir.

Manas Destanı'nın 1000'inci yılını kutladığımız 1995 yılının ilk yayını olan bu çalışma, bir başlangıç olmalıdır. Zira Radloff derlemesinin sağlam olmadığı bilinmektedir. Ki, Destan metninde Rus sempatisinin görülmesi buna örnektir. Okumaktan çok ilmi çalışmalara esas alınacak nitelikte bir metin olan Radloff derlemesi, Yusuf Mamay anlatması (basımı, Urumçi 1984), Tınıbek Çapıoğlu derlemesi (Moskova 1925), Sağımay Arazbakov anlatması gibi çeşitli varyantlar ile mukayese edildikten sonra sağlam metne ulaşmak mümkün olur. Kaldı ki, Manas'ın Alımsarı ve Kulumsarılık daireleri halâ sözlü gelenekte yaşamaktadır. (Manasçı Ukraş Memmedov'dan tespit ettiğim bant kaydı). Manas Destan daireleri ve varyantlarının tespiti, mukayesesi ve sağlam metnin ortaya çıkarılması yapılacak çalışmaların isabetli sonuçlanmasını da sağlayacaktır.

Notlar:

(*) *Manas Destanı konusunda yapılan çalışmalar için bkz. Naciye Yıldız W. Radloff'un Manas Destanı metni. Destandaki Kırgız Kültürü ile İlgili Tespit ve Değerlendirme-ler Ankara 1994 (G.Ü. Sos. Bil. Ens. Basılmamış Doktora Tezi ve Dursun Yıldırım; Manas Destanı ve Köketey Hanın Entegüsü, Ankara 1980 (Basılmamış Doçentlik Tezi).*

“TÜRK HALI SANATI”

Şerare YETKİN,
Türk Halı Sanatı, Türkiye İş
Bankası Yayınları, 1991- ANKARA

Türk milletinin pek çok kültürel zenginlikleri olmasına karşın, halıcılık sanatı tarihsel kökeni, folklorik değeri, ihracat girdileri açısından önemli bir yere sahiptir. Atalarımızın bulup geliştirdiği ve dünya medeniyetine hediye ettiği bu sanat dalı son yıllarda büyük ihmallere uğramıştır.

Yüzyıllardır yörenin özelliklerini taşıyan bir takım öğelerin ve yöre halkının kendi yaşam biçimlerini, değer yargılarını, motif olarak halıya aksetmeleriyle desenin hazırlandığı ve sadece o yöreye ait kalitenin belirlenmesiyle imal edilen halılarımız tüm dünyada estetik ve kalitenin öncüsü olmuştur.

Nazarlık, bukağı, bereket, pıtrak, el, tarak, ejder gibi pek çok motifin kompozisyonlaştırılmasıyla bir kitap misali okunabilecek anlamlar taşıyan bu sanatımızın yanında, insanımız havsız dokumalar olarak da adlandırılan kilim, cicim, zili (sili) sumak dokumalarında da pek çok güzel eserler ortaya koymuştur.

Ancak son yüzyıllardaki hızlı teknolojik gelişimin etkisiyle, doğal boyaların yerini kimyasal boyaların alması, makina halılarının seri üretimi, heybelerin yerine naylon torbaların, çarpanaların yerine plâstik ve deri kemerlerin alması ile bu sanat kolumuz büyük sekteye uğramıştır.

Ülkemizin her konudaki gibi sanat anlayışı konusunda da bir geçiş dönemi içerisinde bulunmasından dolayı bu sanat dalımızda da bocalamalar görülmektedir. Ancak pek çok bilim ve sanat adamımızın bu konudaki çalışmalarının Türk halıcılığına büyük katılımlarda bulunacağı inancındayım.

Türk tarihi ile paralel giden halıcılık tarihini geniş ve kapsamlı bir

biçimde inceleyen Prof. Dr. sayın Şerare Yetkin hocamızın **Türk Halı Sanatı** adlı eseri de halıcılık sanatının gelişimine büyük katkılar sağlamıştır. Eserin ilk baskısı 1974 'de yayımlanmıştır. 1991 yılında ikinci baskısı yapılmıştır. 225 sayfadır. Prof. Dr. Şerare Yetkin hanımefendi kitabın önsözünde 2'nci baskısının nedeni şöyle açıklamaktadır:

“Son zamanlarda Türk halı sanatı konusundaki birkaç değerli yayın ve tarafımızdan yapılan araştırmalarla ortaya çıkardığımız yeni buluntular, bu konuya tekrar eğilmemiz gereğini duyurmuştur. Son araştırmaların ışığı altında yeni gelişmeleri, Türk halı sanatının bütünlüğü içinde değerlendirmek, kitabın genişletilmiş 2'nci baskısı için esas olmuştur.”

Türk halı sanatı kitabında tarihsel bir sıralamada göz önüne alınarak halılar altı adet başlık altında gruplandırılmıştır:

1- Selçuklu Halıları a) Konya Halıları b) Beyşehir Halıları c) Fustat (Eski Kahire) Halıları.

2- Hayvan figürlü halılar.

3- İlk Osmanlı halıları a) I'inci Tip b) II'nci Tip c) III'üncü Tip d) IV'üncü Tip.

4- Flaman Ressamların tablolarında görülen halılar

5- Klâsik Devir Osmanlı Halıları. a) Uşak Halıları (Madalyonlu- yıldızlı) b) Uşak Halılarının diğer tipleri (Aynı ve değişik biçimde yıldız madalyonlu- Yıldızlı Uşak Halılarından gelişen tip - baklava şemasında olanlar ve değişik düzenlemeler- Beyaz zeminli) c) Bergama Halıları d) Osmanlı Saray Halıları

6- Kesin gruplamaya girmeyen halılar.

Ahmet AYTAÇ

Selçuk Üni., Mesleki Eğitim Fak.
Uzmanı

Yazar bu halıların bulunduğu yer, bulunuş tarihi ve nerede muhafaza edildiği hakkında bilgi verdikten sonra bu halıların teknik ve sanatsal özelliklerinde bahsetmektedir. Ayrıca şemalar ve fotoğraflarda konu mükemmel bir biçimde pekiştirilmiştir.

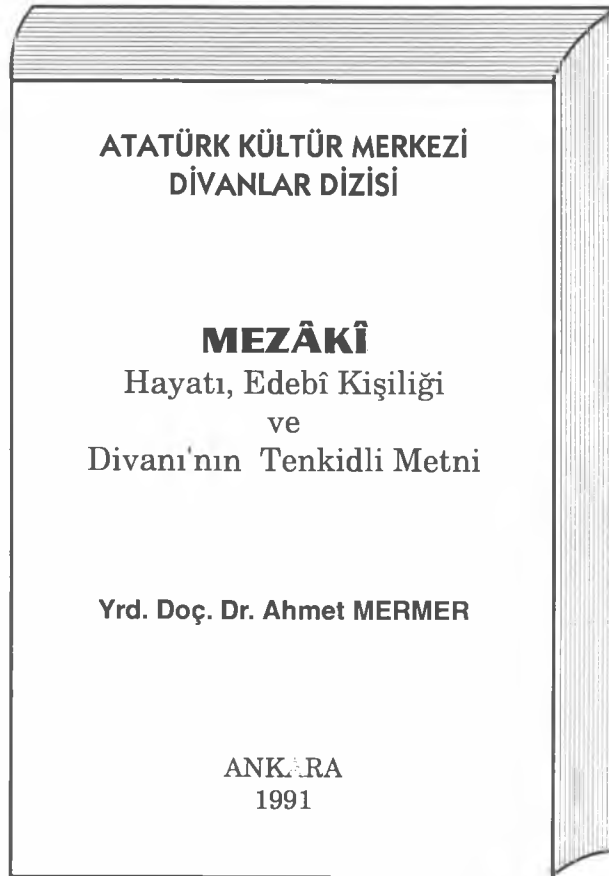
Sonuç bölümünde verilen şu cümleler ise yazarın (ve bizlerin de fazlasıyla katıldığı) dileğidir: "Türk halı sanatı, Türk tarihi akışı içerisinde şekillenmiştir. Türk halı sanatı ilk defa Orta Asya da Türk'lerin bulunduğu bölgelerde ortaya çıkmış, gelişmesini Türk'lerle sürdürünüş ve bütün İslâm Alemine Türk'ler tarafından tanıtılmıştır. Böylece Türk'lerin ananevî sanatı olarak varlığını sağlam tekstil

motifleri ve düğüm tekniği ile günümüze kadar devam ettirmiştir. Halının bulunuşu göçebe bir kavmin daha kalın ve ısıtıcı bir zemin bulmak isteği gibi pratik bir sebebe dayanmaktadır. Halının vatanı olarak 30 ile 45 kuzey arz dereceleri arasında kalan ve bütün doğayı kuşatan bir bölge kabul edilmektedir. Burası ise Türkistan bölgesidir. Bu gün dahi, bütün Anadolu da ananevî desenleri ile Türk halı sanatının sağlam karakterini sürdüren halılar yapılmaktadır. Bütün yurdumuzda, Türk halılarının köklü geçmişinden kaynaklanan Türk Düğümünün sağlamlığı, kök boyaların kullanılması ile solmayan parlak renklerinin kullanıldığı halıların yapılması için haklı bir

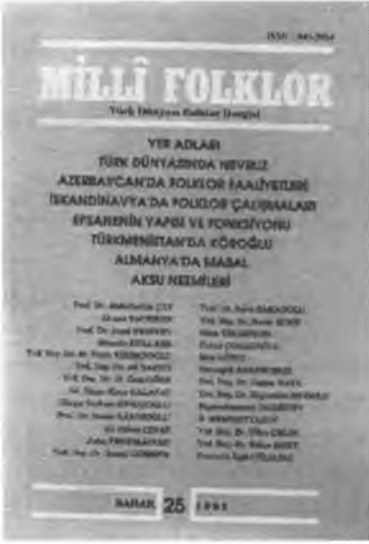
özen ve çaba gösterilmektedir. Bu çalışmaların Türk halı sanatının köklü geçmişine yaraşan geleneksel motiflerden kaynaklandırılarak değerlendirilmesi dileğimizdir."

Yazar "bibloğrafya" kısmında, konu ile alakalı 21 sayfalık eserler listesi vermektedir. Ayrıca 7-8 sayfada da kitap içerisindeki resim, levha, desenlerin indeksine yer vermiştir.

Prof.Dr. sayın Şerare Yetkin'in bu kıymetli çalışmasının halıcılık ile çok yoğun bir biçimde iştiğal eden insanımıza bundan sonraki üretimlerinde malzeme, motif ve desen özellikleri açısından yeni yaklaşım boyutları kazandıracacağı inancındayım.

MİLLÎ FOLKLOR

1989 yılından itibaren 3 ayda bir yayımlanan "Millî Folklor, Türk Dünyası Folklor Dergisi" adlı süreli yayının bu güne kadar toplam 25 sayısı çıkmıştır. Derginin yayını halen devam etmektedir.

Türk milletinin milletler ailesi içerisinde mutlu, müreffeh ve en mühimi hür ve müstakil olarak yaşamaya devam etmesine katkıda bulunmayı hedefleyen "Millî Folklor Dergisi", Türk milletinin, dünyanın neresinde olursa olsun hangi Türk yurdunda cereyan ederse etsin zulme uğramasına, katledilmesine gür sesle karşı durma hakkını, varlık sebebi saymaktadır.

Bu çerçevede; sadece Türkiye'de değil, Türk Dünyasına yönelik folklor olaylarına tercüman olma isteğini esas gaye olarak benimser.

Millî Folklor Dergisi, "Türk Dünyası Folkloru" terimini ilk defa telâfüz eden bir dergidir.

Dergi, ABD'den Yakutistan'a uzanan geniş bir kültürel, coğrafi ve siyasi alanda kendisine okuyucu ve yazar kadrosu oluşturmuştur.

Derginin bir diğer özelliği ise ilk çıkmaya başladığı dönemde folklor alanında tek olmasıdır. Alan, "Millî Folklor"la yeniden süreli bir yayın kazanmıştır.

"Millî Folklor Dergisi"nde sadece derlemeye yönelik değil inceleme, araştırma ve değerlendirmeye yönelik yazılara yer verilmeye çalışılmıştır.

Dergide; Türk Dünyası, Türk Kimliği, Türk Kültürü ve Türk Folkloru gibi önemli konulardaki görüşler, alanın uzmanlarıyla yapılan mülâkatlar yoluyla okuyucuya ulaştırılmıştır. Bu mülâkatlardan bazıları şunlardır:

Mehmet Çelik, "Prof. Dr. Sadık Tural ile Folklor ve Halk Edebiyatı Kavramları Üzerine Bir Sohbet", Cilt: 2; Yıl: 3; Sayı: 12, Kış 1991, s. 32-34.

Yrd. Doç. Dr. Ali Beraz Alptekin, "Kazak Folkloru ve Halk Edebiyatı Hakkında Doç. Dr. Şakir İbrayev ile Bir Sohbet", Cilt: 2, Yıl: 4, Sayı: 15, Güz 1992, s. 20-22.

Şirin Yılmaz, "Prof. Dr. Umay Günay ile Halk Bilimi Çalışmaları Üzerine Bir Konuşma", Cilt: 3, Yıl: 6, Sayı: 22, Kış 1994, s. 2-4.

Dergide Türk Dünyası yazarlarının, araştırmacılarının yazılarına, makalelerine ve tanıtma yazılarına bol ve eşit miktarda yer ayrılmıştır. Bu cephesi ile dergi ilk olma özelliğini kazanmıştır. Bu konudaki yazılara örnek verecek olursak:

Dr. Asif Hacıoğlu - Dr. Habib İdrisî, "Ahıska Türkleri'nin Örf ve Adetleri" Cilt: 3, Yıl: 5, Sayı: 18, Yaz 1993, s. 22-28.

Doç. Dr. M. Carmuhammeduli - Ali A. Çınar, "Kazak ve Türkiye Türkleri Âşıkalarının Atışmalarındaki Benzerlik ve Ayrılıklar", Cilt: 3, Yıl: 6, Sayı: 22; Kış 1994, s. 8-10.

Missiko Kojima, "Nasreddin Hoca ile Japonya'daki İkyu'nun Karşılaştırılması", Cilt: 3, Yıl: 6, Sayı: 22, Kış 1994, s. 53-56.

Doç. Dr. Yuriy Vasilyev - Ali A. Çınar, "Yakutistan'da Folklor Faaliyetleri", Cilt: 3, Yıl: 6, Sayı: 23, Güz 1994, s. 37-41.

Muhammedcan Recepov, "Özbek Destan Terennüm Düzeni", Cilt: 3, Yıl: 6, Sayı: 23, Güz 1994, s. 50-52.

Türkiye'de folklor çalışmaları dünya standartlarının gerisinde kalmıştır. Birçok araştırmacı dünya

Yıldız ÇINAR

Atatürk Kültür Merkezi
Edebiyat Bilim ve Uygulama Kolu
Uzmanı

standartlarına ulaşılması için tercüme-ye ağırlık vermiştir. "Millî Folklor Dergisi"nde yayımlanan tercümelele Türk okuyucusu dünyadaki folklor çalışmaları ile tanışma imkânı bulmuştur.

Dergide yayımlanan tercümelerden bazıları:

"Folklor ve Mitoloji", Çev.: Prof. Dr. Umat Günay, Cilt: 2, Yıl: 4, Sayı: 16, Kış 1992, s. 3-10.

* Standart Dictionary of Folklor Mythology And Legend, U.S.A. 1972, s. 403-407.

"İspanya'da Folklor Çalışmaları", Çev.: Prof. Dr. Umay Günay, Cilt: 3, Yıl: 5, Sayı: 17, Bahar 1993, s. 3-8.

* Frances Gillmor, Journal of American Folklore, Cilt: 74, No: 289, s. 336-343.

"İtalyan Folklor İlim Adamları"*, Çev.: Prof. Dr. Umay Günay, Cilt: 3, Yıl: 5, Sayı: 18, Yaz 1993, s. 2-12.

* Journal of American Folklore, Cilt: 74, No: 293, s. 344-353. 1961.

"Alman Folklor Çalışmalarının Özellikleri"*, Çev.: Özkul Çobanoğlu, Cilt: 3, Yıl: 5, Sayı: 20, Kış 1993, s. 14-24.

* Archer Taylor, Journal of American Folklore, Cilt: 74, Sayı: 293, s. 302-312.

"Bu günkü Japonya'da Folklor Çalışmaları"*, Çev.: Nebi Özdemir, Cilt: 3, Yıl: 6, Sayı: 24, Kış 1994, s. 7-9.

* Michael Loewe, The Folklore Society, Vol. 91: 147-149. 1980.

Ayrıca dergide Türkiye içinde ve Türkiye dışından âşıkların şiirleri de yayımlanır. Örnek verecek olursak:

Azaplı Mikail, Men Senin Aşkınım, Cilt: 1, Yıl: 2, Sayı: 5, Mart 1991, s. 14.

Dirili Kurbanî, Gedim, Cilt: 3, Yıl: 5, Sayı: 20, Kış 1993, s. 54.

Âşık Ali Rahmanî, Hayat, Cilt: 3, Yıl: 6, Sayı: 23, Güz 1994, s. 59.

Bu Güne kadar 25 sayı olarak çıkan derginin belli konularda ağırlık verilmiş olan bazı sayıları, araştırmacılara fikir vereceği düşünülerek aşağıda kısaca tanıtılmıştır:

İlk sayı Ocak-Şubat-Mart 1989'da çıkmıştır.

4'üncü Sayı (Aralık 1989): Türk Dünyası Özel Sayısı'dır. Bu sayıda; Avrupa'da yaşayan Türkler, Bulgaristan Türkleri, Kıbrıs Türkleri, Gürcistan'da yaşayan Türkler, Irak Türkleri, Özbek, Kazak ve Uygur Türklerinin destanları ve önemli folklorik özellikleri konu olarak ele alınmıştır.

5'inci Sayı (Mart 1990): Âşık edebiyatına ayrılmış, âşıkların bazı özellikleri (Rüya motifi gibi) tek tek ele alınarak incelenmiş Türkiye ve Azerbaycan'da az bilinen bazı âşıklar Âşık Edebiyatı içindeki önemi açısından değerlendirilmiştir.

7'inci Sayı (Eylül 1990): Türk milletin millî nekregüsü ve nükdedânı olan Nasreddin Hoca ağırlıklıdır.

8'inci Sayı (Aralık 1990): Teke yöresi ve Elmalı'nın kültürel durumu genel olarak değerlendirilmiş, ayrıca Elmalı kültür tarihi içinde yer almış olan Abdal Musa, Vahib Ümmi, Eroğlu Nuri, Sinan Ümmi tasavvufî ve edebî özellikleri ile incelenmiştir.

11'inci Sayı (Güz 1991): Türkiye'deki folklor araştırmalarının problemlerine ayrılmıştır.

13'üncü Sayı (Bahar 1992): Cumhuriyet dönemi âşıklar terkininin yer aldığı tartışmalara yer verilmiştir.

14'üncü Sayı (Yaz 1992): Kerkük ve Azerbaycan folkloruna ayrılmıştır.

15'inci Sayı (Güz 1992): Kazak, Türkmen ve Yakut folkloruna ayrılmıştır.

16'ncı Sayı (Kış 1992): Halk edebiyatının bu günkü durumu ve

geleceği hakkındaki tartışmaların yer aldığı yazılar ağırlıklıdır.

17'nci Sayı (Bahar 1993): Doğu Türkistan folkloru ağırlıklıdır.

18'inci Sayı (Yaz 1993): Ahıska, Gagauz ve Karaçay folkloruna ayrılmıştır.

19'uncu Sayı (Güz 1993): Halk şiirinde tür ve şekil problemleri işlenmiştir.

20'nci Sayı (Kış 1993): Rusya'da Folklor Faaliyetleri, Türk Dili Halklarında Ozan-Âşık Sanatı, Alman Folklor Çalışmaları konuları ile ağırlıklıdır.

21'inci Sayı (Bahar 1994): Türkiye'de Folklor Araştırmaları, Azerbaycan Âşık Şiirinde Tür ve Şekil, Altay-Türkmen-Kazak Folkloru'na yer verilmiştir.

23'üncü Sayı (Güz 1994): Bu sayıda yer alan yazılar ise şunlardır: Halk İnançları, Propp Metodu ve Türkülerimiz, Yakutistan'da Folklor Faaliyetleri, Kazak Akınlarında Rüya Motifi.

24'üncü Sayı (Kış 1994): Bu sayı Prof. Dr. Umay Günay'ın, Kâkâcan Ataoğlu'nun "Karacaoğlan-Saçların Kara Değil midir?" adlı kitabı tanıtması ile başlar. Daha sonraki yazılardan bazıları ise: "Gül Bilbil Destanı", "Özbek Folklor Faaliyetleri", "Türk Dünyasında Gelin-Güvey Motifi", "Etiolojik Hayvan Masalları ve Masallarda DUALİZM"dir.

25'inci Sayı (Bahar 1995): Nevruz Özel Sayısı'dır. Bu sayıda; Prof. Dr. Abdulhalûk Çay'ın "Ergenekon Destanı ve Nevruz Bayramı", Prof. Dr. Azad Nebiyev - Mesude Evezkızı'nın "Azerbaycan'da Novruz Merasimi", Yrd. Doç. Dr. Fatih Kirişçioğlu'nun "Sahalarda Aralık İlçesinde Nevruz Kutlamalarıyla İlgili Gelenek ve İnanmalar" adlı yazıları yer almıştır. Yrd. Doç. Dr. M. Öcal Oğuz ise bu sayıya "Türk Dünyasında 'Nevruz' Kitapları" adlı bibliyografik bir çalışma ile katılmıştır.

Millî Folklor, Türk Dünyası Folklor Dergisi, yukarıda belirttiğimiz hedefler doğrultusunda her yeni sayısında kendini geliştirerek yayınına devam etmektedir. Türk folkloruna yaptığı ve yapmakta olduğu hizmetinden dolayı Türk Folklor Araştırmaları Kurumu; "1994 İhsan Hınçer Türk Folkloruna Hizmet Ödülünü" M. Öcal Oğuz'a vermiştir. M. Öcal Oğuz şahsına verilen bu ödülü alırken, derginin bir ekip çalışması olduğunu ifade ederek, ödülü ekibi adına aldığını özellikle belirtmiştir.

30 yıl gibi uzun bir süre dergi çıkaran İhsan Hınçer ödülü folklor

çevrelerinde son derece mutluluk ve gururla karşılanmıştır.

"Millî Folklor, Türk Dünyası Folklor Dergisi" böylesine değerli bir ödüle lâyık görülüşken, kültür eserlerini kütüphanelerine almak ve okuyucusuna sunmakla görevli olan Kültür Bakanlığı, kendi alanının yayın organı olan "Millî Folklor Dergisi"ni anlaşılabilir bir tutumla son yıllarda kütüphanelerinde derginin koleksiyonu yarım kalmıştır. Okuyucusunun serbestçe seçme ve okuma hakkını da zedeleyen bu taraflı seçiciliğin bir gün son bulacağına ve bu değerli yayımla Türkiye kütüphane okuyucusunun

yeniden karşılaşacağına inanmak en büyük dileğimizdir.

Türkiye'deki devlet desteğinden mahrum özel yayıncılığın içinde bulunduğu zor şartlara rağmen bir derginin uzunca bir süredir kesintisiz yayınına devam etmesi derginin başarılı olması ile açıklanabilir.

Türk folkloruna hizmet eden, folklor araştırmacılarının ilmi bakımdan gelişmesini hedefleyen ve buna katkıda bulunan "Millî Folklor, Türk Dünyası Folklor Dergisi"nin yayımlanmasında büyük bir yükü omuzlayan M. Öcal Oğuz'a ve emeği geçen herkese teşekkür etmek bir borçtur.

YAYINEVLERİMİZİN DİKKATİNE

TÜRDAV tarafından yayınevlerimizin bastığı kitaplar KATALOG aracılığıyla olabildiğince takip edilmektedir.

Aylık olarak yayımlanan **Türkiye Kitap, Kaset, Kırtasiye Katalogu** büyük bir hizmet görmektedir.

BİLGE ise Edebiyat eseri dışında kalan sosyal ve beşeri bilimler alanlarına ait fikrî ve ilmî eserlerin tanıtma, tahlil ve eleştirisini üstlenmiştir.

Yayınevlerimiz eserlerinden **BİLGE**'de tanıtım, tahlil ve tenkidini istediklerinden 3'er nüsha göndermek kaydıyla **BİLGE**'de yer alacaktır.

BİLGE kitapla okuyucu arasına giren samimi iyi niyetli bir kültür koruyucusu, bir özel üniversite görevini yayınevlerimizde teklif ve yönlendirmeleriyle sürdürmeye çalışacaktır.

MİLLÎ TETEBBU'LAR MECMUASI ÜZERİNE NOTLAR

MTM¹, 1915 yılında AİMTE² üyelerince çıkarılan bir "kadro dergisi" dir. Derginin çıkarıldığı yıllar, Osmanlının çözüldüğü, savaşın hüküm sürdüğü, milliyetçiliğin ivme kazandığı bir dönemdir.

AİMTE üyesi Köprülüzade Mehmet Fuat ve Ziya Gökalp'in başını çektiği, Darülfünun hocası bir grup milliyetçi yazar, Türk kültürü ve İslâmiyeti anlatmak için bir araya gelirler. Bunlar bu vakfın da desteğini alarak, MTM'yi çıkarırlar. Yazarların hemen tümü, AİMTE üyesidir. Dergiye yurt dışından yazı verenler, (M. Hartmann, K. Züssheim vb) AİMTE fahri üyesi yapılmışlardır.

Derginin çizgisini dönemin gelişmeleri belirlemiştir. Türkoloji çalışmaları, dilbilim yazıları, Türk-İslâm düşüncesi, metinler, tüzükler derginin ana malzemelerini oluşturmuştur.

Dergi sayfaları arasında makaleler oldukça yer tutar. Bunun nedeni de, AİMTE talimatnamesinde açıklanmıştır: " Milliyetçi düşünceleri, İslâm'ı nesir yoluyla anlatmak.."³ MTM'de şiir örnekleri yok gibidir. (Babür'ün Şiirleri hariç.)

MTM'de devrin edip ve yazarlarının önemli yazıları yayımlanmıştır.⁴ Köprülüzade Mehmet Fuat'ın "Âşık Tarzının Menşeive Tekamülü", "Türk Edebiyatının Menşei" adlı yazıları ve Ziya Gökalp'in " Bir Kavmin Tetkikinde Takip Edilecek Usul" ve "Eski Türklerde İçtimaî Teşkilât" ile "Mantıkî Tasnifler Arasında Tenazür" adlı önemli makaleleri ilk önce bu dergide yayımlanmıştır. Makaleler, iki yüz sayfaya yakındır. MTM, devrinde etkili olabilmiş midir? Edebiyat yaşantımıza zenginlik katmış mıdır? Kadro dergisi olarak, ileriye dönük bir yazar kadrosu

kurabilmiş midir? Bunun için yazar kadrosuna bakabiliriz:

Ragıp Hulusi Özden, Necip Asım Yazıksız, Kilisli Rifat Bilge, Şerafettin Yaltkaya, Rauf Yekta, Ziya Gökalp, Köprülüzade Mehmet Fuat, bunlardan bazılarıdır.

Adı geçen yazarlar, daha sonraları milliyetçi akımın başını çekeceklerdir. Daha sonra çıkan: **Yeni Mecmua** (1915), **Büyük Mecmua** (1919) ve **Dergah Dergisi** gibi yayınlar, tümüyle bu yazar çatısı üzerinde kurulmuşlardır. MTM'de yazan Köprülüzade Mehmet Fuat, Ziya Gökalp gibi yazarlar da, daha sonra edebi araştırma ve yazılarıyla milliyetçi edebiyatı desteklemişlerdir. Yani MTM, bu yazarların ilk göz ağrısıdır diyebiliriz.

Dergide tercümeleler epey yer tutar. Arzname, Haddis-i Erbaın Tercümeleleri, Nefs- ül- Emirname gibi tercümeleler, Türk okuyucusunun istifadesine sunulmuştur.

Türkoloji sahasında üstad olan Wilhelm Barthold'un uzun bir makalesi de, burada yayımlanmıştır. Üç sayı devam eden makale, "Avrupa ve Rusya'da Şark Tetebbu Tarihi" adını taşır. Makale; Avrupa, Rusya ve Asya'daki önemli Türkçe eserleri tanıtmaktadır.

Mecmuada yayımlanan tercümeleler şunlardır.

Truy Jozef "Orta Asya Türkçesi Üzerine Tetkikler", Çev.: Ragıp Hulusi;

Wilhelm Barthold "Avrupa ve Rusya'da Şark Tetebbu Tarihi", Çev.: Ragıp Hulusi;

Truy Jozef "14'üncü yy. Sonlarına Kadar En Eski Türk Yadigarları", Çev.: Ragıp Hulusi;

İsa ÇOLAKER

Ondokuz Mayıs Üni.
Amasya Eğt. Fak. TDE Böl.
Öğretim Görevlisi

Ubeydullah Hoca Ahrar "Risale-i Validdiye Tercümesi", Çev.: Köprülüzade Mehmet Fuat;

Celeleddin Devvani "Arzname", Çev.: Kılıslı Rifat; "Nefs-ül Emirname", Niksarzade, Çev.: Şerafettin Yaltkaya;

İki dönem halinde yayımlanan dergi, iki cilt halinde çıkmıştır. Birinci cilt, üç sayıdır. İkinci cilt de, iki sayıdır. Toplam beş sayı çıkabilen dergide, telif yazılarda vardır. Bunlardan bazıları şunlardır:

"Eski Türk Musikisine Dair Tetebbular", Rauf Yekta;

"Vesikalar ve Muhtıralar", Şerafettin Yaltkaya;

"Kitabiyat Tenkitleri", Köprülüzade M. Fuat;

MTM'de birçok edebî inceleme ve araştırma yayımlanmıştır. Mecmua

hem edebî eser, hem de edebiyat araştırmaları açısından değer taşımaktadır. Bu nedenle, Milliyetçi edebiyat ilkelerinin savunulduğu bir özellik gösterir.

Mecmuada edebiyatla ilgili yazıların toplam sayısı 11 civarındadır. Bunların birçoğu birkaç sayı devam etmiştir. Telif olarak: Köprülüzade Mehmet Fuat'ın 4; Ziya Gökalp'in 2; Şerafettin Yaltkaya'nın 1; Rauf Yekta'nın 1; Martin Hartmann'ın 1 yazısıyla beraber 4 tane de imzasız talimatname vardır.

MTM'ye edebiyat bilimi açısından önem kazandıran yazıların büyük çoğunluğu Köprülüzade Mehmet Fuat'ındır. Türk edebiyatında ilk defa ciddi ve bilimsel yöntemlerle araştırma yapan, aynı zamanda Türk, İran Batı edebiyatları üzerine fikirler beyan eden odur.

Görülüyor ki MTM, fikrî, edebî alanda yeni dergi ve gruplara yol açarken, aynı zamanda edebiyattaki değişikliklere öncülük etmiştir.

Aralık 1915'te yayım hayatına son veren dergi, Türk düşünce hayatına yaptığı önemli katkısıyla kayda değer bir yer edinmiştir.

Notlar:

¹ MTM: *Millî Tetebbular Mecmuası*.

² AİMTE: *Asar-ı İslâmiye ve Milliye Tetkik Encümeni*.

³ MTM, C.I, S.2, s. 381, Mayıs-Haziran 1915.

⁴ MTM'deki yazılar için bakınız: *"Millî Tetebbular Mecmuası Üzerine Bir İnceleme, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Master Terzi*.

**Kırgızistan Minyatüründe
MANAS**

İPEKYOLU DERGİSİ

Bazı kelimeler, isimler ve kavramlar var ki, beynimizden önce gönlümüzden yankılar uyandırır. Mesela “Kızılelma” müşahhas bir hedeften ziyade, Türk Cihan Hakimiyeti mefkûresinin adıdır. “İpekyolu” ise bir devrin ipek ve bezirgânları hatırlatan coğrafi bir terim olmaktan çok; geniş bir coğrafyaya yayılmış, yolların ve yılların birbirinden koparamadığı Türk boyları arasındaki ipek kadar sağlam, ipek kadar güzel ve zarif gönül bağlarını çağırıştırır. Bu duyguyla olsa gerek, **İpekyolu Dergisi**'nin 15'inci Sayısı elime geçtiği ve özellikle iç kapaktaki logonun altında “Avrasya Ülkeleri ile Ekonomik ve Kültürel Bütünleşme Dergisi” ibaresini gördüğüm zaman mutluluk hissettim.

İpekyolu Dergisi, Büyük İpekyolu İnşaat A.Ş. adına İrfan Kurtoğlu tarafından ayda bir, 120 sayfa olarak yayımlanıyor. Derginin yönetim kurulunda Savaş Mızrakçı, A. Cenap Gümüştüoğlu, Ayhan Kurtoğlu ve Abdülhamit Karimov bulunuyor. Prof. Dr. Korkmaz, Prof. Dr. Yalçın Tüzün, Prof. Dr. Doğan Kargül, İsmail Boy ve Doç. Dr. Hakan Kırımlı ise katkıda bulunanlar.

İpekyolu Dergisi'nin 15'inci sayısının ilk 21 sayfası Türkiye'de iki sol partinin birleşmesine ve yeni CHP genel başkanı Hikmet Çetin'e ayrılmış. Hikmet Çetin'den övgüyle söz ediliyor; hayatı, şahsiyeti ve çeşitli konulardaki görüşleri hakkında ayrıntılı bilgi veriliyor.

Derginin 22-35 sayfaları arasında, Özbekistan'ın tarihî kentlerinden Hiva tanıtılıyor. “Kutsal Kent” ve “İslâm aleminin ikinci Mekke diye tanıdığı kent” başlıkları altında; metinden çok, seçkin dinî ve tarihî eserlerle sosyal hayattan kesitleri aksettiren fotoğrafların yer aldığı bu bölümde fotoğraflar

gerçekten ustaca seçilmiş.

Göller bölgesindeki Kovada gölünün tanıtıldığı 36-43'üncü sayfalar arası da fotoğraf yönünden oldukça zengin. Meltem Öneş'in kalemî, Hayrettin Sağanak'ın fotoğraflarıyla ülkemizin güzel köşelerinden birisi tanıtılıyor ve yeterli koruma önlemleri alınmadığı için bölgedeki zengin bitki örtüsünün tehlike altında olduğuna dikkat çekiliyor.

“Minyatürlerle İstanbul” başlıklı bölüm Meral Ata tarafından hazırlanmış. 44'üncü sayfada başlayıp 54'üncü sayfada biten bu bölümde, minyatür sanatçısı Nusret Çolpan'ın minyatürleriyle İstanbul'un tarihî ve tabii güzellikleri tanıtılıyor. Ayrıca minyatür sanatı hakkında bilgi veriliyor.

Nedim Erağan'ın hazırladığı “İstanbul Güzellemesi” başlıklı bölümde ise İstanbul'un tarihî ve güzellikleri özetlenmiş. (s. 54-57)

Derginin 58-59'uncu sayfalarında, geçirdiği trafik kazasında ağır yaralanan gazeteci İlkin Aydın'la ilgili haber ve bir meslektaşının duyguları yer alıyor. 60-61'inci sayfalarda ise grafik sanatçısı Erdinç Akın'ın sanatı ve çalışmaları verilmiş.

Prof. Dr. Esfender Korkmaz'ın, “Kriz Dönemlerinde Vergi Reformu Yapılır mı?” başlıklı makalesi 65'inci sayfada. Makalede, vergi reformu yapmanın şartları ve usulleri konusunda görüşler ileri sürülüyor ve özellikle stagfasyondan çıkış için yapılacak düzenlemeler zikrediliyor.

Dergideki diğer tanıtım yazılarında “Gama Endüstri A.Ş. firması”, “Moskova, Anadolu Bakırcıları”; “Yatırımcıların Gözde Ülkesi Özbekistan”, “Çatı Restoran (İstanbul)”, Trabzon ve çevresindeki tarih ve turizm potan-

Dursun DAĞAŞAN

Gazi Üniversitesi Fen-Edebiyat
Fakültesi Öğretim Görevlisi

siyeli ayrıntılarıyla incelenmiş ve tanıtılmış.

Süha Mermerci imzasıyla 77'inci sayfada yayımlanan "Düzgün bürokrasi, düzgün ülke" başlıklı yazıda bürokrasinin yeniden düzenlenmesi, rüşvetin önlenmesi, ücret sisteminin yeni bir yapıya ve dengeye kavuşturulması konularında gerçekten orijinal görüş ve teklifler ileri sürülmüştür. Bunların arasında iş sahiplerinden alınabilecek belirli miktarda harçlarla oluşturulacak "fayda pirimi fonu veya emek fonu" vasıtasıyla personel ücretlerinin arttırılabileceği; memurdan alınan verginin, "devlet memuru emeği, devlet mekanizmasının bizzatı bir parçasıdır. Bir cepten alınıp öbür cebe koymak ek bürokratik masraf ve işlem demektir" görüşünden hareketle kaldırılabilen yolundaki teklifler ilgi çekici.

Prof. Dr. Doğan Kargül'ün "Özelleştirme Nasıl Yapılmalı" başlıklı makalesi; gerek ülkemizdeki gerekse Avrupa ülkelerindeki özelleştirme çalışmalarını için model geliştirme ve sistematik teklif niteliği taşıyor (s. 91).

Buraya kadar 15'inci sayısının muhtevasını özetlemeye çalıştığımız İpekyolu dergisi baskı tekniği, sayfa düzenlemesi ve kağıt kalitesi yönünden seçkin niteliklere sahip. Bu özelliklerini görünce derginin diğer sayılarını da inceleme arzusu duyduk ve 2'nci, 7'nci, 8'nci, 14'üncü sayılarını görme imkânı bulduk.

İpekyolu Dergisi Türkiye sınırları içinde okunan ya da okunması gereken bir yayın olsaydı, yukarıda söylediklerimize yeni şeyler ilâve etme

gereği duymazdık. Ancak derginin, Türkiye dışındaki Türk cumhuriyetlerinde ve bu cumhuriyetlerin Türkiye'de bulunan vatandaşlar arasında da okunduğunu düşünerek, düzeltilmesi (ya da en azından üzerinde düşünülmesi ve tartışılması) gerektiğine inandığımız birkaç husus üzerinde görüşlerimizi belirtmenin yararlı olacağı kanaatına vardık.

"İpekyolu Dergisi"; haber ve yorumlarında siyaset ve sanat alanındaki tercihlerini yaparken Türkiye kamuoyunu değil, Türk dünyası kamuoyunun bilgilendirmeyi; bu çerçevede bir kitlenin beğenisine hitap etmeyi ön plâna almalıdır. Ölçü bu olunca mesela 14'üncü sayfada "Genç ve Cesur" nitelemesiyle kapak resmi yapılan, dergi içinde de şahsî ve fikrî fikirleri icraatıyla bütünleşerek belirginlik kazanmamış bir yeni siyasetçiyi ön plâna çıkarmaya çalışmasını izah etmek güçtür. Yine bu çerçevede, ortak kültür motifleri taşıyan ve Türk Cumhuriyetlerinde çok yaygın şekilde tanınan ve sevilen Türk halk ve Türk sanat müziği ürünlerine ve sanatçılarına yerine 2, 14 ve 15'inci sayılarda pop müziği ürünlerine ve sanatçılarına öncelik tanınması, "birlik" sağlaktan çok "yönlendirmeye çalışmak" şeklinde nitelendirilebilir. Ve nihayet üzerinde çok düşünülmesi gereken bir başka önemli husus, derginin Türkiye Türkçesi ve Lâtin harfleri yanında Rusça ve Kiril harfleriyle yayımlanmasıdır.

Türk Cumhuriyetlerinde, özellikle Sovyet döneminde, Rusça'nın ve Kiril Alfabesinin çok yaygınlaştırıldığı,

ortak anlaşma ve diplomasi dili haline getirildiği bir gerçektir. Günümüzde ise Türk Dünyasında kültürel birliğin sağlanmasındaki en önemli ve öncelikli hedef ortak Türkçe'de birleşmesidir. Bu konuda Türkiye Türkçesi büyük bir şansa sahiptir. Ülkemizde Türk cumhuriyetlerinden ve Türk topluluklarından gelen onbini aşkın öğrenci bulunmaktadır. Türk Cumhuriyetlerinde Türkiye Türkçesiyle eğitim-öğretim yapan orta ve yüksek dereceli okullar açılmıştır. Türkiye Türkçesi veren kurslar Türk soyluların yaşadıkları bölgelerde faaliyet göstermekte, gazetelerimizden bir bölümü Türkiye Türkçesiyle oralarda yayımlanmaktadır. Bütün bu gayret ve faaliyetler ortada iken **"İpekyolu Dergisi"**nin Rusça yayın yapmasının gerekçesini anlamak güçtür. Daha geniş bir okuyucu kitlesine hitap etmek gibi bir düşünce var ise, Kiril alfabesini kullananlar için Kiril harfleriyle ama mutlaka Türkiye Türkçesiyle yayın yapmak kültürel bütünleşmeye daha çok yarar sağlar kanaatindeyiz.

Kiril alfabesine bağlı bir tercih makûl ve meşru sayılacak ise adı geçen devletlerin bünyesinde yaşayan ve siyasî irade haline gelen Türklerin kendi şiveleri ile yazılabildi. Derginin başarı veya başarısızlığı bir yayının kurulu yahut danışma kurulu türünden oluşumu bulunmamasından doğuyor. Eğer böyle bir kurul bulunsaydı, yüksek bir teknolojiyi, çok ileri bir gazetecilik birikimini kullanma başarısını gösteren bu dergide, on yıl sonra da sahip çıkılacak türden siyasî, sosyal, kültürel ve ekonomik tercihlerin yansıdığı yazılar ağırlıklı olurdu.

“TİBB-I NEBEVÎ ANSİKLOPEDİSİ”

Ali Rıza KARABULUT,
Tıbb-ı Nebevî Ansiklopedisi, 2.
Baskı, Mektebe Yayınları/11,
Tıp Serisi/2, Ankara 1994, c. 1, 402
sayfa, c. 2, XII+(403)-788 sayfa.

**Prof. Dr. Abdulkerim
ABDULKADİROĞLU**

G.Ü. Gazi Eğitim Fakültesi
Türk Dili ve Edebiyatı Eğt. Böl.
Başkanı

İlim iki kısımdır. Bedenler ilmî, dinler ilmî". İnsanın maddî ve manevî olarak sağlıklı olması lâzımdır ki Allah'ını da, bilinmesi ve tanınması lâzım geldiği şekilde tanıyıp bilebilsin. Sağlığın korunması, sağlıklı kalınabilmesi için bilinmesi ve uyulması gerekenleri bilmek ve onları tatbik etmek ahlakî görevlerimizdendir. Kişinin kendi eliyle kendisini tehlike içine atmaması Allah emridir. İnsanlarda, tül-i emel denilen, frenleyemediği hislerinin gizli olduğu duygular vardır. Herkes elinden geldiğince fazla yaşamak ister; bunun yollarını arar, araştırır. Halkımızın tedavi merkezleri hakkında kullandığı şu özlü ifadesi üzerinde durmak lâzımdır: "Allah hastahaneyeye düşürmesin, eksikliğini de göstermesin". Bunun izahı şöyle yapılabilir: Sağlıklı kalabilmenin yollarını ve prensiplerini, kısaca söylemek gerekirse, koruyucu hekimliği bilmek; öte yandan sağlık ve tedavi merkezlerini en son tekniklerle hazırlamak, sahasının uzmanlarını yetiştirmek ve onların görevleri başında her an hazır bulundurmak... Tıp mesleği farz-ı kifâye sınıfına giren ilimlerin liste başıdır. Yani bir toplumda hiç bir kimse evlâdına tıp tahsili yaptırmazsa o toplumun bütün fertleri Allah katında mesuldürler. Nitekim İmam Şâfiî hazretleri "Dinî meselelerini halledecek bir âlim, hastalandığın zaman tedavi edecek bir tabibi bulunmayan bir beldede eğleşme" der ki ne kadar anlamlıdır. Bunun gibi binlerce özlü söz vardır. Konuya bir başka cihetle baktığımızda görürüz ki, her asırda insanların bazıları tıbbî konulara özel merak sarmışlar, bilgi ve kabiliyetlerini bu yolda ilerletmişler, icrâyı meslek eylemişler, böylece toplumun sevgi ve saygısını kazanmışlardır. İnsan, dolayısıyla canlı denen varlığı, ancak Allah yarattığından, anatominin önünde, O yüce

yaratıcının varlığına kabul etmemek mümkün değildir. Bu yüzden tabiplerin bir sıfatı da hakîmdir. Hakîm, hikmetli iş yapan demektir. Bilgi ile bağlantılı olması bakımından gerçek tabib, bir filozofla eş değerde düşünülür. Halk ağzında dolaşan hekim sıfatı da bundan galat olarak kullanılır. Her doktor bir hakîm, bir başka ifade ile bir filozof olmalı; bilgi dağarcığını ve iman hazînesini bu uğurda doldurmalıdır. İbn Sinâ ve Farâbî en güzel örneklerinden değil midir?

Edebiyat tarihimizde başlı başına bir türü meydana getiren Tıbb-ı Nebevî başlıklı kitaplar halk sağlığı açısından ve koruyucu hekimlik bakımından önem arz ederler. Tıbbın, peygamberlikle bağlantısı, Hz. Peygamber'in bizzat tatbik edip ümmetine de tavsiye ettiği konular olması bakımındandır ki Peygamber Tıbbı demek olur. Dolayısıyla İslâm'ın bize tavsiye ettiği sağlık, hasta olmadan önce sağlıklı kalmanın yollarını bilmek, onları tatbik etmektir. Bu yüzden "Allah hastahanelere düşürmesin, eksikliğini de göstermesin" denilmiştir. Seksen yaşın üzerinde ömür sürüp hiç doktora görünmeden dünyasını değiştirmiş insanlar duyulmuştur. Bunlar nasıl böyle kalabilmişlerdir? Elbette ki İslâm'ın öğrettiği, Hz. Peygamber'in hayatıyla tatbik safhasını bulduğu, hasta olmadan önce sağlıklı yaşayabilmenin prensiplerini bilip uygulamakla...

Edebiyat tarihinde adları görülen Menâfiu'n-nâs, Akrobadin, İspençiyâr, Hülâsatü't-tıbb, Miftâhu-nûr, Müntehab-ı Şifâ, Tervîhü'l-ervâh ve benzeri eserler, hep aynı amaçla yazılmışlardır. Ayrı bir türü meydana getiren Kırk Hadisler içinde de tıp konulu olanları pek çoktur.

Öteden beri Asya ve Uzakdoğu Ülkeleri'nde çok revaçta olan halk sağlığı (koruyucu hekimlik), son asırda Batı dünyasında da gündemdeki ilk konulardan biri olmayı başarmıştır. Batıda, sayıları her gün artan sağlık dükkânlarında (health shop), yenmesinde sağlığın ön plânda tutulduğu gıdalar satılmaktadır. Bu paralelde giysiler satan dükkânlar da vardır. Dolayısıyla hıfz-ı sıhha denilen sağlığın korunması ve sağlıklı yaşanması düsturu olan İslâm'ın ve onun peygamberinin tavsiyeleri, toplumların hayat düsturu haline gelmeye başlamış; tabî ki zamanla, temel esaslara bir takım ilâveler de yapılmıştır. Bu yüzden halk sağlığında kullanılan ve çoğunlukla yeşil bitkilerden meydana gelen maddeler aranır, satın alınır olmuştur. Kültürümüze yerleşerek her zaman nostaljik mekânlar olmasını başarmış attar dükkânları, bu kabil ürünlerin satıldıkları sevimli yerlerdir.

Hikmetli işle uğraşmanın ve insanlara faydalı olmanın sevabını dikkate alarak ilim adamlarımız, hayatlarının bir kısmını, kendilerinde hobi haline gelmiş bu güzel konuya ayırmışlar, ya eserlerini zahriyye ve benzeri boş sayfalarına bilim ve tecrübelerine bağlı olarak notlar yazmışlar; yahut bu

konuda müstakil eserler kaleme almışlardır. Bu hastalığa yakalanılardan biri de Ali Rıza Akbulut Bey'dir. Kendisini, onun üzerinde, fakat her biri ayrı ayrı cihetlerden güzel ve faydalı eserleriyle tanıdığımız Ali Rıza Karabulut'un elimiz altında bulunan kitabı, iki cilt halinde baskısı yapılmış, Tıbb-ı Nebevî Ansiklopedisi'dir. Rahat okunabilecek dizgi ve güzel baskı tekniği ile, her sayfası iki sütun halinde birinci hamur kâğıda basılmış eseri için yazar şöyle demektir.

"Ansiklopedi hazırlanırken Kur'an-ı Kerim'deki konuyla ilgili âyetler, tefsir kitapları, siyer ve tarihle ilgili eserler, hadis mecmuaları, hadis ricâli ve mevzuât kitapları dikkatle taranmış ve lüzumlu görülen malzemeler toplanmıştır. Ayrıca bu konuda yazılmış Tıbb-ı Nebevî kitaplarından bazıları tamamen, bazıları da kısmen tercüme edilerek, ilgili maddelere dağıtılmıştır." "Mevzuât kitaplarının taranmasıyla, hakkında mevzû diye söz edilen hiçbir hadis -tıbbî değeri ne olursa olsun- ansiklopediye alınmamıştır". "Madde başlıkları mümkün olduğu kadar sade bir Türkçe ile verilmiş olup devamına da... Arapça ve Lâtince karşılıkları konulmuştur."

Önsöz'den, ansiklopedi maddelerinin büyük bir kısmının, bazı tabiplerce incelenmiş olduğunu da öğrenmekteyiz. Önsöz'ü Abdülaziz Bekli'nin Takdim'i ile oldukça muhtevalı Giriş takip etmektedir. İçindekiler'de alfabetik sırasınca içinde 1'inci cilt Keşkek ile; Kına ile başlayan 2'nci cilt Zührevî Hastalıklar ile son bulmaktadır. Her madde başlığının altında, bağlantılı bütün bilgiler sistemli bir şekilde verilmiştir.

Dünyanın neresinde olursa olsun insanlarda, fıtraten gizli kalıp içgüdü'nün sevkine bağlı olarak her vesile ile ortaya çıkan halk sağlığı konularını; İslâm'ın emir ve tavsiye buyurduğu koruyucu hekimliğin nelerden ibaret bulunduğunu öğrenmek isteyenler için, Sayın Ali Rıza Karabulut'un iki cilt olan ve kısa sürede ikinci baskısı yapılan Tıbb-ı Nebevî Ansiklopedisi'ni, el altı kitabı yapmak üzere okuyucularımıza tavsiye; yazarını bu zahmetli işi başarmasından dolayı tebrik ediyoruz. Bu esere, Kültür Bakanlığı Kütüphaneler Genel Müdürlüğü sahip çıkarak, bütün kütüphanelerde birer nüshası bulunacak şekilde, yeterli miktarda satın alırlarsa isabet kaydediler.

TÜRK YURDU

*Türk Yurdu,
"Alevilik, Bektaşilik" (Özel Sayı), Cilt
14, Sayı 88, Aralık 11994 98 Sayfa,
Ankara*

Türk Yurdu Dergisinin bu sayısı 25 makale, 2 şiirden oluşmaktadır: Bunların önemli olduğuna inandıklarımıza kısa kısa temas edeceğiz:

"Bu Sayı Hakkında".... (4. sayfa).

Yukarıdaki başlık altında bu sayının nasıl hazırlandığı, kimlere bu konuda makale yazmaları için teklif gittiği ve nasıl bir çalışma metodu izlendiği, konunun hassasiyeti ve hissiliği bakımından sansürcü bir yaklaşım güdülmeyeceği, barış ve hoşgörüyü zedeleyici bir durum yaratılmamaya çalışıldığı, Alevilik ve Bektaşilik hakkındaki bilgilerimizin ne kadar yetersiz olduğu da gözler önüne serilerek, "milletimizin birliğine, dirliğine, bütünlüğüne ve imanına hayırlı olması dileğiyle" ibaresi kullanılarak yazıya son verilmiştir.

Prof. Dr. Ethem Ruhi Fıçlalı, "Alevilik Bektaşilik Üzerine", (5-7. sayfalar).

Bu makalesinde yazar Anadolu Aleviliğini, tarihî bir vaka olarak Türklerin İslâmı tanımaya başladıkları dönemlere kadar uzanan belli siyasî, tarihî, coğrafî, iktisadî ve kültürel şartların tedricen oluşturduğu bir İslâmî inanç ve kültür olgusu olarak ele alınmıştır.

İslâma bakış açısı, İslâmî anlayış, yorumlayış ve yaşayış tarzı itibarıyla kendine mahsus bazı özellikler taşıyan Alevilik ve Bektaşilik, başlangıcı, seyri ve günümüzdeki tezahürleri itibarıyla karmaşık bir yapıya sahip olduğundan bahisle Aleviliğin ne anlamlara geldiğini anlatan yazar, ayrıca bu gün bile İslâm milletlerinden her birinin Hz. Ali sevgi ve bağlılığını ortaya koyuş şekillerinin de birbirine göre küçümsenmeyecek farklılıklar gösterdiğini belirtir.

Anadolu Aleviliğinin ve Bektaşiliğinin özelliklerini belirten yazar, aslında Bektaşilik bir tarikat olduğu için, bu tarikatın yollarına uyan herkes Bektaşî olabilir, ama Alevilik soya bağlıdır ve ancak anası ve bilhassa babası Alevî olan Alevî olabilir, der.

Son olarak da, kısaca Alevilik-Bektaşilik Melamî geleneğinin hâkim olduğu İslâm tasavvufunun, Türklerin eski inançlarıyla mecedilmiş bir şeklidir. Bu bakımdan ne bir mezheptir, ne de bir kült, veya din. Ona, Bektaşilik formu altında bir İslâm tarikatı; Alevilik şemsiyesi altında da İslâmın bir Türkmen yorumu olarak yaşanış ve algılanış biçimidir, denebilir, diyerek yazar Aleviliğin haksız ve kasıtlı istismarlardan sakınması gerektiğini belirtir.

Prof. Dr. Orhan Türkoğan, "Bedri Noyan'la Bektaşilik Üzerine", (8-9 sayfalar).

Bu makalede yazar, Bektaşî Dedebabası Bedri Noyan'la Bektaşilik Üzerine sohbet ediyor. Sorularına cevap arıyor. Yazarın "Bazı Alevî gruplar, ibadet yeri olarak camiye karşılık cemevlerinin açılmasını istiyorlar. Bu husustaki görüşlerinizi söyler misiniz? Gerçek nedir?" sorusuna, "Cemevi niyaz yeridir, ibadet yeri değildir. Bu nedenle camiyi temsil edebilecek olan bir cemevine karşıyım" şeklinde cevap veriyor.

Yazar, Alevî temsilcilerinin son derece tahsilsiz ve derin kültürden yoksun olduğundan bahsediyor. Buna karşılık, Noyan; Bunların Alevî halkı sömürenler, Aleviliği istismar edenler olduğunu belirtiyor.

Prof. Dr. S. Hayri Bolay, "İnsana 'Allah' Denir mi? Yahut İnsan 'Allah' Olabilir mi?", (10-12. sayfalar).

Alev Kâhya

Türk Toplumunu İle İlgili Sosyal Araştırmalar Bilim ve Uygulama Kolu Uzmanı

Bu makalede yazar, insanın neliğini sorgulayarak insan ve Tanrı kavramlarını çeşitli felsefi boyutlarda ele alarak irdeliyor. "İnsana Tanrı diyenler, aslında ateistler ve materyalistlerdir. Onlar diyebilir; ama müslümanım diyen kişiler veya hakikî dindarlar bunu dememelidir. Neden dememelidir?"in cevabını veriyor.

Her insanı Tanrı ilan edip de her birinin "Tanrılık kavgasına" sürüklenmenin manası nedir? sorusunu soruyor.

Makale, Yunus'tan bir deyişle sona ermektedir.

Prof. Dr. Ahmet Yaşar Ocak, "Bektaşılık Bir Tarikatıdır Ama Alevilik Güçlü Tasavvufi Yapısına Rağmen Bir Tarikat Değildir." (13-18. sayfalar.)

Bu makalede, Alevilik ve Bektaşilik nedir? Bu kavramların tarihte ve bu gün birbiriyle ilgisi nedir?, Aleviliğin ve Bektaşiliğin başlıca yazılı kaynakları nelerdir? Eski Türk inançları ile Ahmet Yesevi'nin **Divan-ı Hikmet**'i ve **Fakr-name**'sindeki fikirleri ile bu günkü Bektaşiliğin ve Aleviliğin ilgisini açıklar mısınız? Bu gün Aleviliği bir mezhep, bir tarikat, bir yaşam biçimi, bir kültür, hatta bir din gibi algılayan görüşler var. Bu konuyu nasıl değerlendiriyorsunuz? Aleviliğin çeşitli dinlerden etkilenecek bir sentez haline getirildiği ileri sürülüyor. Bu anlayış, Aleviliği İslâm'dan uzaklaştırma şeklinde yorumlanabilir mi? Alevileri temsil ettiğini söyleyen bazı kişilerin Aleviliği ateizme, materyalizme, marksizme ve masonluğa çekme gayretleri olduğu eskiden beri bilinmektedir. Bu hususta ne diyorsunuz? Cemevi nedir? Cemevi, camiye mukabil midir?, Aleviliğin, yani Hz. Ali taraftarlığının tamamen "siyasî içtihat" farklılığından kaynaklanan başlangıcı konusunda, Türkiye'deki Müslümanların hemen tamamı Hz. Ali ve taraftarlarının Emevilerin haksız oldukları noktasında birleştiklerine ve aslında 13 asır evvelki olaylara bağlı haklı- haksız kavgasının

bir manası kalmadığına göre mesele- nin millî birliği tehdit edebilecek bir seviyede tahrik unsuru halinde getirilmeye çalışılmasını nasıl değerlendiriyorsunuz?, Alevilik, Hz. Ali'yi sevmek ve onun gibi yaşamaktır, anlayışı ile İslâm'ın bütün mezheplerde ortak itikat ve amel esaslarını vurgulayan Alevî söylemlere karşı yöneltilen "Alevîlerin sünnileştirmek" tenkidini nasıl karşılıyorsunuz?, Bir tarikat olarak belli tasavvuf merhalelerini belli bir silsile dahilinde geçmeyi gerektiren bir yol, usul, erkan öğreten Bektaşılık, bu gün daha çok bir kült olarak yaşıyor ve bir mensubiyet olarak algılanıyor. Belli başlı diğer tarikatlarda geçilmesi gerek merhalelerde an'anevi usul eksiksiz uygulandığı halde, temel kitabı Hacı Bektaş Velî'nin Makalat'ı olan ve bu esere göre diğer tarikatlerden önemli bir farkı bulunmayan Bektaşilik bu gün niçin klâsik tekke usulünü tatbik etmiyor? Yani Hacı Bektaş'ın vazettiği bazı şekli unsurlar kuvvetle yaşadığı halde onun yolunun diğer aslî unsurları niçin kaybolmuş görünüyor?, Osmanlıların, Alevîleri daima ezdiği iddia edilip Osmanlı bir canavar gibi gösteriliyor. Kardeşlerini ve çocuklarını öldüren padişahlar, acaba bunları Alevî oldukları için mi öldürmüşlerdir?, Bu konuda yapılması gereken ilmî, içtimaî, siyasî, kültürel vb. gibi çalışmalar neler olabilir? Bu hoşgörü ortamı nasıl yaratılabilir? gibi sorulara cevaplar verilmektedir.

Prof. Dr. Süleyman Sarıtaş, "Cemevi Camiye Karşılık Olarak Düşünülemez" (19-22. sayfalarda).

Bir önceki makalede cevap aranan soruların aynıları burada da sorulmuş, diğerlerinden farklı olarak şu iki soru cevaplandırılmaya çalışılmıştır: Bazıları Aleviliğin yaratan-yaratık ayrımı yapmadığını ileri sürüyorlar. Bu zorlamalı yorumlar insanı tanrılaştırma anlayışına getirmiş mi?, Avrupa'daki bir kısım Alevîlerin zaman zaman Hıristiyan olduklarına dair basın yayın organlarında tek tük haber

ve röportajlar çıkıyor. Bunlar halen Alevilik diye sunulan anlayışın, bu insanları tatmin etmediği kendi değerlerinden soğuttuğu, şeklinde yorumlanabilir mi?.

Prof. Dr. Abdurrahman Küçük, "Türkiye'deki Alevîlilik Türklere Has Bir Alevîliktir", (23-27. sayfalar).

Bu makalede Türkiye Türklerinin Alevîliğinin diğer şia ve Alevîlikten farklı olduğu vurgulanarak bir önceki makalede sorulan sorulara cevap aranmaya çalışılmaktadır.

Prof. Dr. Abdurrahman Güzel, Alevîlik ve Kimlik Problemi, (28-30. sayfalar).

Yazar, bu makalede insan, kimlik ve birlik ruhundan söz eder. İnsan, fert olarak, fertler grup olarak mensubu buldukları kimliklerini meydana getiren toplumdaki ve toplumun hayatını belirleyen kültüründen, onun umumî kabullerinden ayrılıyorsa o topluma yabancılaşır, diyerek millî birliğimizi bozmaya çalışan insanlara karşı her zaman hep birlikte cevap vermemiz gerektiğinden bahsedilmektedir.

Bahtiyar Vahapzade, "Çayı Geçende" (şiir), (sayfa 31).

Bu şiirde dumanlı puslu havalarda yolculuğun zor olduğunu yani kötü ve dar günde birlik, beraberlik ve dayanışmanın olması gerektiği teması işlenmektedir.

Alevî-Bektaşilikte "Musahiplik Töreninden Bir Bölüm" (32-33. sayfalar).

Burada tören sırasında karşılıklı söyleşmelerden bir kesit sunulmuş ve yolun incelikleri hakkında bilgi verilmektedir.

Doç. Dr. Op. Bedri Noyan, Bektaşılık ve Alevî Konusunda Bir Gezinti, (34-38. sayfalar).

Bu makalede Alevîlik ve Bektaşilik konusunda, felsefesi ve içtihatları ile ilgili ayrıntılı bilgi verilmektedir.

Alevîliğin ve Bektaşîliğin tarihçesi, esasları ve uygulanışı anlatılmıştır. En kuvvetli ahlâk kaidesi olarak da "hoşgörü"den ve "gönül temizliğinden" bahsedilmektedir. İçi dışı bir olan, eline, diline, beline sahip olan iyi kuldur. Alevî-Sunnî ayrımının ise katıyyen kabul edilemeyeceği, anlamsız bir ayırım ve bölücülük olduğu belirtilmektedir.

Doç. Dr. Hasan Onat, "Alevîlik Orta Asya Türk Kültürünün Bir Takım Ögelerinin Tarikat Kalıpları İçinde Şekillenmesi ile Ortaya Çıkan Bir Anlayış Biçimidir", (39-40. sayfalar).

Bu makalede din ve mezhep ayrımcılığından söz edilerek, çeşitli sorular cevaplandırılmıştır. Gerek Hz. Ali'nin halifeliği ile ilgili tartışmalar, gerekse Hz. Hüseyin'in Kerbela'da hunharca öldürülmesi, Arapların bir iç meselesi olup, Türklerin İslâma gönül vermelerinden neredeyse iki asır önce olduğundan bahisle bu davayı gütmenin anlamsızlığı vurgulanmaktadır.

Doç. Dr. Mehmet Demirci, "Tarihten Günümüze Ahmed Yesevî", (41-44. sayfalar).

Bu makalede, Ahmet Yesevî'nin bir din tebliğcisi, bir rehber ve müşid, bir mutasavvıf, nihayet kendi adıyla anılan bir tarikatın kurucusu olduğundan, XII'nci yüzyılda bütün Orta Asya bölgesinde tesirleri yayıldığından Pir-i Türkistan diye anıldığından söz edilmektedir. Türk illerindeki ermişlerin İslâmiyetin yayılmasında büyük emeklerinin olduğundan bahsedilerek Yesevî Ocağı örnek gösterilmektedir.

Ahmet Er, "Alevîlik-Sünnîlik Üzerine", (45-47. sayfalar).

Bu makalede de yine İslâmın tarihçesinden söz edilip "Alevî-Sünnî Yok İslâm Vardır" mesajı verilerek mezhep ayrımcılığı kapatılmaktadır.

Niyazi Yıldırım Gençosmanlı, "Alevî-Sünnî-Kızılbaş" (şiir), (48-49. sayfalar).

Bu manzumede, Türklerin birlik, beraberlik, kardeşlik içinde olmaları, düşmanlara karşı uyanık ve güçlü olunması mesajı verilmekte, tahriklere kapılmamanın gerektiği üzerinde durulmaktadır.

Abdülkadir Sezgin, Alevîlik-Bektaşîlik Üzerine Münakaşalar, (50-53. sayfalar).

Bu makalede yine, Alevîlik-Bektaşîlik nedir, Müslümanlığı Türkmenin anlayacağı dille ilk anlatım, Alevîliğin başlangıcı ve günümüz gibi konuların tarihçelerinden bahsedildikten sonra, topluma güvenin şart olduğundan bahsedilmektedir.

Cemal Şahin, "Ben de Aleviyim Ama Alevîleri Bir Avuç Marksist'in Tekelinden Kurtarmak Lâzım", (54-55. sayfalar).

Bu yazıda, Siz bir Alevî milletvekilisiniz. Acaba SHP bu kesimi temsil edebilir mi? Siz bir Alevî olduğunuza göre Alevîliği tanımlayabilir misiniz? Alevî nedir?, Alevîliği ateizme yakın bulanlar var, bu doğru mu? Son zamanlarda bir de cemevleri hadisesi var, cemevi caminin karşıtı mı, bir ibadet mekânı mı?, Tezat nerede?, Kim ters çeviriyor? Sizin SHP içinde bu görüşlerinizden dolayı zor durumda olduğunuzu duyuyoruz, doğru mu?, Bu noktada Diyanet İşleri Başkanlığı'na düşen bir şey var mı?, Bu marksistlerden bazıları cemevi yapmazsanız Hıristiyan oluruz diyorlarmış?, gibi soruları cevaplandırmaktadır. Makale Aşık Veysel Şatıroğlu'nun "Birlik" adlı şiiriyle süslenmiştir.

Erol Toy, "Alevî-Bektaşîlik Üzerine", (56-62. sayfalar).

Bu makalede yazar, Alevîliğin kökeni, İslâm Cumhuriyeti Demokrasisinin şansı, Cumhuriyetin Sonu, Türkler ve İslâmiyet, İlik Türk-İslâm Sentezi, Din ve Seçim, Ahmet Yesevî ya da İkinci Sentez, Bektaşîlik Alevîliğin Anadolucası başlıklı yazılarında tarihten ve toplumun sıkı, sağlam

dokusundan söz etmektedir. Bu sağlam yapının gözardı edilmemesi gerektiğini belirtmektedir.

Muharrem Naci Orhan, "Politikacıların Alevî-Sünnî Kışkırtmasının Önüne Geçmek İçin Ağır Müeyyideler Getirilmelidir", (63-68. sayfalar).

Bu makalede de diğer makalelerde sorulan sorulara cevap verilmeye çalışılarak, semavî kitaplara göre dinler, toplumun belli bir düzen içinde yaşamasını, yaşarken de Tanrı'nın kuldan razı olmasını emrederler, bilgisini verdikten sonra Alevîliğin esaslarından, görgü ve sorgudan bahsedilerek, "Sünnî, Alevî olmayacağına, Alevî de Sünnî olmayacağına göre", hoşgörü ortamında yaşaması gerektiği vurgulanmaktadır. Bu makalenin bitiminde Diyanet İşleri Başkanlığı'ndan alınan aşure orucuna ilişkin bir açıklama sütunu mevcuttur.

Ziya Halis, "Bir Arada Ve Barış İçinde Yaşamanın Mücadelesi Verilmelidir", (69. sayfa).

Bu yazıda Dilek Önal'ın sorduğu şu sorulara cevap aranmaktadır: Alevîlik nedir, Alevî kimliği var mıdır? Devletin ve siyasilerin Alevî topluluğuna bakış biçimlerini nasıl değerlendiriyorsunuz? İddia edildiği gibi Türkiye'de Alevî vatandaşlara bir baskı uygulanmakta mıdır?

Doç. Dr. Mustafa Öz, "İslâm Mezhepleri Tarihi Açısından Anadolu Alevîliği", (70-72. sayfalar).

Bu makalede de Alevîlik hakkında bilgi verilmekte, şehirde, köy ve kasabalarda yaşayan Alevîler arasındaki farklılıklar belirtilmektedir. Alevîlikte inanç esasları, İslâmın Şartları, Zekat, Üç Sünnet, Yedi Farz, Dört Kapı Kırk Makam, Anadolu Alevîlerinin Sosyal Yapısı, Töre, Talip, Rehber, Dede, Cem Ayini, İkrar Etme Cemi, Görgü Cemi, Muharem Matemî, Koldan Kopan Erkânı, Dardan İndirme Erkânı, Baş Okutma Erkânı, Ahlâk ve Sosyal Hayat, hakkında açıklamalar

yapılarak, bilgi verilmektedir.

Hüseyin Çelikcan, "Alevilik Nedir?" (73-75. sayfalar).

Burada Aleviliğin ne olup olmadığından bahsedilmekte ve bu konudaki bilgi eksikliğinden söz edilmektedir. Tarihçe verilerek ülke insanların Türk olmaktan gurur, Müslüman olmaktan huzur duyarak, birlik olmaları gerektiği üzerinde durulmaktadır.

Şih Ali Metin Dede, "Arzumuz Bu Vatanda; Dostça, Kardeşçe Bir Arada Milletçe Yaşamaktır", (76-77. sayfalar).

Bu makalede Alevilik Nedir? Bektaşilik Nedir?, Alevilik Kaça Ayrılır?, Ne Sünni Sünnetini Biliyor, Ne de Alevî Aleviliğini Biliyor Dostlar, Alevilerin Sevdiği Gerçek İsimler, Bazı Alevilerin Camiye Gitmemelerinin Nedeni, Alevilerde Siyasi Görüş, Alevilerde Oruç, başlıkları altında bilgi verilmektedir.

Mustafa Kaplan, "Benim Pence-remden Alevilik", (78-80. sayfalar).

Bu makalede, yazar kendi aklı-

selimiyle düşüncelerini aktarmaktadır. Aleviliğin ayrı bir din olamayacağını, 1400 yıl önce Müslüman Araplar arasında cereyan etmiş Kerbela faciasından dolayı, meseleyle uzaktan yakından ilgisi bulunmayan Sünnî insanlara -bu gün- olmanın mantığının olamayacağından bahisle, Alevilerin bir tarikat mensubu olduklarını ancak cehalet sisleri içinde bulduklarını belirterek, bilgisizliklerini vurgulamaktadır.

Dr. Neşide Yıldırım, "Bektaşilik", (81-85. sayfalar).

Bu makalede Bektaşiliğin Başlangıcı, Bektaşiliğin Yayılması, Bektaşî Tarikatına Giriş, Bektaşî Tarikatının Özellikleri, başlıkları altında Bektaşilik açıklanarak anlatılmaktadır.

Ahmet Uğurlu, "Herkesin Birbirine Kardeşçe Baktığı Bir Ülkede Birlik ve Beraberlik Olur", (86-88. sayfalar).

Bu makalede de yine daha önceki makalelerde sunulan sorulara cevaplar aranarak Alevilik ve bu konuda yapılması gerekenler hakkında bilgi

verilmektedir.

İsmet Çetin, "Alevîci Yayınlar", (89-91. sayfalar).

Bu makalede, Alevilik ve Bektaşilik adına yazılan birçok kitap bulunduğu, bunlardan bazılarının Alevilik-Bektaşilik düşüncesini Anadolu bir gözle incelemiş olduğu, bazılarının bölücülük derecesine varan ayrımcı olduğu, bazılarının tamamen milliyetçilik anlayışı ile, bazılarının da Türk millî birliği endişesi ile kaleme alındığından bahsedilerek örnekleri verilmektedir.

Makalelerin bitiminde, "Haberler" (92-93. sayfalar), bölümünde 5'inci Millî Eğitim Sempozyumundan bahisle, katılan konuşmacılar ve konuları program dahilinde verilmiştir. Türk Ocakları Genel Başkanı Sadi Somuncuoğlu'nun, "Türk Dünyasındaki Gelişmeler ve Türkiye" başlıklı konferansından bahsedilmektedir.

Derginin sonunda 14'üncü cildin indeksinin (96-98. sayfalar), verilmiş olması da okuyucu için faydalı bir çalışmadır.

YUNANİSTAN'DA OKUTULAN EDEBİYAT KİTAPLARI ÜZERİNDE BİR İNCELEME

Öğrenci, hayata ait bilgileri en doğru ve en iyi şekilde okulda öğrenir. Bu sebeple eğitimciler, her şeyden önce bu hususa dikkat ederek öğrencilere daima en yeni ve en doğru bilgilerin öğretilmesi için azamî titizlik göstermek mecburiyetindedirler. Zira eksik ve yanlış bilgi ile yetişen gençler, ileriki yıllarda, hayal kırıklığına uğrayacak ve hüsrarla karşılaşacaklardır.

Bu yazının gayesi, Yunan eğitimcilerin, kendi çocuklarını Türkiye ve Türkler hakkında yanlış bilgi vererek nasıl aldattıklarını ve onların istikbâlini nasıl kararttıklarını tespit etmektir. İncelemenin konusunu teşkil eden edebiyat kitaplarıyla ilgili tespitler, daha doğru bir ifadeyle Yunanlılar'ın Türkler hakkındaki düşünceleri, sayfa numaraları da belirtilmek suretiyle aşağıda gösterilmiştir.

I. Liselerin birinci sınıfları için N. Grigoriadis, D. Karvelis, H. Milionis, K. Balaskas, G. Paganos tarafından hazırlanan **Kimena Neoleillinikis Logotehnias (Yeni Yunan Edebiyatı Metinleri)** adlı ilk kitap, **Organismos Ekdoseos Didaktikon Biblion (Ders Kitapları Yayın Kurumu)** tarafından 1988 yılında Atina'da basılmıştır. Devlet matbaasında 200.000 adet basıldığı belirtilen kitap 320 sayfadır. Elimizdeki nüsha, kitabın sekizinci baskısına aittir.

Kitabın 85-88'inci sayfalarında, Menelaos Lunte-mis'in **Sinnefiazi (Bulutlanıyor)** romanından iktibas edilen Küçük Şükrü adlı parçada Şükrü, kara derili ve çirkin dudaklı bir Türk çocuğu olarak tasvir edilmektedir:

"Yalvarıyorum, Dede Tanrı, eğer sarayının çevre-sinde **kara derili bir Türk çocuğunu** dolaşiyor görürsen, o arkadaşım Şükrü'dür. Onu içeri al! **Dudakları biraz çirkinse** de, onu affetmeni rica ediyorum, bunun için onu kötü görme."

153-156'nci sayfalarda, Dimitrios Kamburoğlu'nun **Viron (Byron) Esir Atina'da** adlı okuma parçasında, Türkler'in ölü eti yedikleri, vampir oldukları ifade edilmektedir:

"Bunun için karamsar olmayın, dedi alay ederek bir başkası, onu (ölen bir Atinalıyı) Lâmia (kadın vampir) yemiş olmalıdır."

157'nci sayfada, **Leo Boçari'nin Türküsü**'nde, beş Türk askeri tarafından takip edilen Leno Boçari, onlara

Yrd. Doç. Dr. Şuayb KARAKAŞ

G.Ü. Eğt. Fak. Öğretim Üyesi

dönerek şöyle seslenir:

"- **Siz pis Türkler, siz kart zağarlar, nereye gidiyorsunuz?**"

Kitabın 183-184. sayfalarında Fransız şair ve romancı Victor Hugo'nun **Elen Çocuğu** adlı şiiri yer almaktadır. Hugo, 1822 yılında vuku bulan Sakız isyanı sebebiyle şu mısraları yazar:

"Türkler geldiler. **Bozgun, baştanbaşa ölüm.**

Sakız, her şeyiyle güzel ada, **kuru bir karaya döndü.**

.....
Her taraf harabe ....."

Şiirin yanında Sakız isyanı hakkında bilgi de verilmiştir. Buna göre, Türk donanması isyana müdahale ederek 100.000 kişinin yaşadığı adada **70.000 kişiyi boğazlamış ve esir etmiştir.** Böylece Victor Hugo'nun şiiri de delil gösterilerek Türkler'in son derece vahşi ve barbar oldukları, medeniyet düşmanı oldukları gösterilmek istenmiştir.

187-194'üncü sayfalarda, 1922 yılında Türk ordusunun İzmir'e girmesinden birkaç gün sonra Yunanistan'a kaçan Kosmas Politis'in **Kaybolmuş Bir Memleketin Kırk Yılı** adlı romanından bir bölüm yer almaktadır. **Kır Gezisi** başlığını taşıyan parçada yazar, İzmir ve çevresindeki yerleşim merkezlerini isim isim sayarak, oraların daha önce Elenler'e ait olduğunu ve gelecekte de yine Elenler'in olacağını ağlamaklı bir sesle anlatır:

"- **Bütün bunlar Elenler'in idi.** Bütün bunlar, (sesi titrekti, gözleri akan yaşlardan dolayı parlaktı ki gizlemeye çalışıyordu) Elen idi, Elen'dirler ve Elen olacaklardır.."

195-198'inci sayfalarda, Maria İordani'du'nun **Loksandra** adlı romanından bir bölüm bulunmaktadır. Romanla aynı adı taşıyan bölümde, Sakız isyanı sırasında henüz bir bebek olan roman kahramanı Dimitrios'un ailesinin Türkler tarafından katledildiği, kendisinin de o yaşta esir pazarında satıldığı, daha sonra İstanbul'da Konstantinopolis gazetesini çıkarırken Ayasofya karşınsındaki ruh hali anlatılmaktadır:

"**Sakız katliamında Türkler ailesini kestikleri sırada o henüz bebektir ve onu esir pazarına çıkardılar.** Sıra'dan babasının bir arkadaşı Sakız'a geldi ve avuç dolu para ödeyerek onu Türkler'den satın aldı. (...) Ayasofya'nın etrafındaki minareleri görünce kalbi sızladı."

244-247'inci sayfalarda, Kostas Uranis'in ilk uçak gezisini anlattığı **Ege Üzerindeki İki Saat** hikâyesi

bulunmaktadır. Hikâyede yazar, Türkler hakkındaki düşüncesini şöyle ifade ediyor:

"Şimdi, Birinci Balkan Harbinde Türk esirlerinin toplanma alanı **-İstanbul köpeklerini andıran ve onlar gibi ölen binlerce esirin toplanma alanı-** olan çorak ve kupkuru bir ada, Makronisi (Uzunada)nin üzerinde uçuyorduk.

271-272'nci sayfalarda ise, Georgios Filippu-Pieridis'in **Ammohostos (Gazimagosa)a Taksi** hikâyesi yer almaktadır. Hikâye hakkında ön bilgi verilirken Türk ordusunun 1974 yılında Kıbrıs'a çıktığı, bu sebeple kuzeyde yaşayan Rumlar'ın evlerini terk ettikleri ve hikâyede de Gazimagosa'ya, evine dönmek için durmadan taksi arayan şuurunu kaybetmiş bir kadının halinin dramatize edildiği bildirilmektedir:

"İtlâf ve insanlık dışı icbarlarla Türk orduları bölge Rumları'nı (yaklaşık olarak 200.000) kasabaları ve köyleri terk etmeye ve adanın hür kalan diğer kısmına kaçmaya mecbur ettiler.

Hikâye, Ammohostos (Gazimagosa)dan **koparılmış, aklını yitirmiş bir kadının dramıdır.**"

298-299'nci sayfalarda **Maratonun Yaya Yolu** adını taşıyan bir rivayete yer verilmiştir. Rivayete göre Elenlerle Türkler Maraton ovasında savaş ederler. Metinde, savaşı kazanan Elenler'in Türkler'i boğazladıkları anlatılır:

"Sonunda Elenler yendiler. Türkler kurtulmak için kayıklara koştular. Elenler onları takip etti ve **orada onları boğazladılar. Düşmanlardan hiç kimse geri dönemedi.**"

Metnin sonunda bir gencin koşarak Atina'ya zafer müjdesini iletmesi ve "Yendik!" dedikten sonra derhal düşüp öldüğü ifade edilmektedir.

II. Liselerin ikinci sınıfları için N. Grigoriadis, D. Karvelis, H. Milionis, K. Balaskas, G. Paganos tarafından hazırlanan **Kimena Neollinikis Logotehnis (Yeni Yunan Edebiyatı Metinleri)** adlı ikinci kitap da aynı yayın kurumu tarafından (**Organismos Ekdoseos Didaktikon Biblion**) 1987 yılında Atina'da basılmıştır. 190.000 adet basıldığı bildirilen kitap, 362 sayfadır. İncelediğimiz nüsha, kitabın onbirinci baskısına aittir.

Kitabın 159'uncu sayfasında, İzmir'de doğan şair Georgios Seferis'in hayatından bahs olunurken, onun 1914 yılında anavatanını terk etmek mecburiyetinde kaldığı belirtilmiş, fakat bu mecburiyet hakkında bilgi verilmemiştir. Böylece onun zararlı bir masum, Türkler'in de zalim olduklarına dair bir imaj yaratılmaya çalışılmıştır. Kitabı hazırlayanlar, şair ve yazarların hayat hikâyelerini okurken sıkça tesadüf ettiğimiz bu kaçışın sebeplerini, kendi çocuklarına bile izah edememek endişesi içindedirler:

“Seferis İzmir’de doğdu. Genç yaşta (1914) anavatanını terk etmeye mecbur oldu ve Atina’ya yerleşti. **Küçük Asya felâketi** onun şiirini derinden etkiledi.”

Küçük Asya felâketi, küçücük gövdesinden büyük Bizans İmparatorluğunu doğurmaya yeltenen ve bu maksatla tarihin bir benzerini daha kaydetmediği vahşet ve barbarlıkla Anadolu’yu işgâl eden Yunan ordusunun, Türk ordusu önünde perişan olması, Yunan askerinin barbarlık ve soykırımında kendisine yardımcı olan Anadolu Rumlarıyla birlikte tasfiye edilmesi hadisesidir ki, ders kitaplarında buna sık sık atıfta bulunmaktadır.

277’nci sayfada, Rigas Valestinlis adlı bir komitecinin 1797 yılında Viyana’da neşrettiği ihtilâl beyannamesinde bulunan bir marş yer almaktadır. Yunanlılar’ı isyana teşvik edici mahiyette yazılan şiirin altındaki ilk metin inceleme sorusunda, öğrencilere, Yunanlılar’ın “**esaret yıllarında çektikleri ezizyetler**” sorulmaktadır. Şiirin altında Rigas Valestinlis hakkında bilgi verilirken, şiirlerinin ve **ders kitabında yer alan bu marşın edebî bakımdan hiçbir değerinin bulunmadığı**, sadece isyancı fikirleri ihtiva ettiği belirtilmektedir.

278-283’üncü sayfalarda, Tth. Peçalis Diomidis’in **İ. Mavoliki (Karakurtlar)** adlı tarihî romanından iktibas edilmiş **Önce Okullar** başlıklı bir metin bulunmaktadır. Metinde “**hesaplaşma günü**”nden bahs olunmaktadır. Ezeli ve edebî düşmanlık hissiyle kaleme alınan bu bölümde, Rum toprağı olduğuna inandıkları yerlerin bir gün mutlaka geri alınacağı, hesaplaşma gününde pek çok Türk’ün kanının akıtılacağı fütursuzca ifade edilmektedir. Metni okuyacak olan öğrencinin dikkatini çekmek için **hesaplaşma günü**, tırnak işaretiyle çerçeve içersine alınmıştır:

“Ve eğer bu gün bunları Türk ayağı çiğniyorsa, yarın yine Rum’un olacaklardır. **‘Hesaplaşma Günü’ gelecektir. Uzak değildir!**”

“Silâh seslerinden yar ve yamaçlar yankılandı: - **Türk’ün kafasına ateş! Paşanın sakalına ateş!**

“**Kestiğimiz reayayı kestik, çünkü onlar bizi Türk’e sattılar. (.....) Bir Grek kafasına karşılık olarak biz elli Türk kafası hesapladık.**”

291-295’inci sayfalarda yer alan ve Spiros Melas imzasını taşıyan **Kolokotronis Filiki (Eterya) Üyesi** başlıklı yazıda ise, Türkler’den “**büyük yaban hayvanı**” olarak bahsedilmektedir.

“Önlerinde Türk’ten başka bir şey görmüyorlardı. Bunları Yunanistan’dan sürmek istiyorlardı. (...) Kolokotronis, onun tabiriyle, ‘**büyük yaban hayvanına**’ hizmet etmek istemiyordu.”

295-299’uncu sayfalarda bulunan ve Odisseas

Andruços imzasını taşıyan **Galaksidialılara Mektup**’ta ise Türkler, kiliseleri camiye, ahıra çeviren zalimler olarak nitelendirilir:

“Bir gün silâhları kapalım ve bunca yıl bize merhametsizce **zulmeden zâlime** karşı hücumla geçelim. Esaret altında yaşayarak, Türk kılıcının başımızda devamlı sallandığını görerek sürdürdüğümüz bu hayatı ne yapalım kardeşler? Görmez misiniz ki hiçbir şeyimiz kalmadı! **Kiliselerimiz Türkler’in camileri ve ahırları oldu.**”

Kitapta verilen bilgiye göre Odisseas Andruços, Yunan ihtilâline takaddüm eden günlerde, 22 Mart 1821’de Galaksidialılar’a hitaben yazdığı bu meşhur mektubunda, halktan Türk idaresine karşı isyan etmesini ister.

III. Liselerin üçüncü sınıfları için N. Grigoriadis, D. Karvelis, K. Balaskas ve G. Paganos tarafından hazırlanan **Kimena Neoellinikis Logotehnis** (Yeni Yunan Edebiyatı Metinleri) adlı üçüncü kitap da diğerleri gibi aynı resmî yayın kurumu tarafından 1987 yılında Atina’da basılmıştır. 175.000 adet basıldığı bildirilen kitap 441 sayfadan müteşekkildir. İncelememize konu olan kitap, dokuzuncu baskıya aittir.

Kitabın 17’nci sayfasında, **Tarihî Halk Türküleri** başlığı altında tür hakkında umumî bilgi verilirken Edirne’nin Ayasofya’nın Trabzon ve İstanbul’un yağmalanması üzerine türküler söylendiği belirtildikten sonra şöyle devam edilir:

“Taktire şayan bir hakikattir ki bu türküler, İstanbul’un kaybedilmesinden sonra, milletin her şeyini kaybettiği ve hiçbir kurtuluş ümidinin kalmadığı bir zamanda doğmuştur. Fakat İstanbul’un kaybedilmesinden hemen sonra **‘Elenler’in kılıçla kaybettiklerini kılıçla yeniden alacaklarına dair’** ümitleri yeniden kanatlanmıştır.”

18’inci sayfada bulunan Ayasofya Türküsü’nde ise Türkler, ibadethaneleri kirleten köpekler olarak vasıflandırılmıştır:

“Üç kayık gelsin!

Biri haçı, diğeri İncil’i alsın,

Üçüncüsü, en iyisi, Kutsal Masamızı,

Tâ ki onu **köpekler alıp da pislemesin!**”

72-78’inci sayfalarda bulunan ve D. Filippidi-G. Konstanda imzalarını taşıyan **Geografia Neoteriki (Çağdaş Coğrafya)** başlıklı yazıda, Osmanlı sisteminde köy ve vakıfların idare şekliinden bahs olunurken, düşmanlık isterisiyle Türkler’in canavar, barbar oldukları ifade edilmiştir:

“Türk'ün bunlara girme ve **canavarca barbarlığını** icra etme hakkı yoktur.”

104-106'ncı sayfalarda yer alan **Dünya Bize Deli Diyordu** başlıklı yazı ise cinnetin tam bir müşahhas örneğini teşkil etmektedir. Nikolas K. imzasını taşıyan yazıda, 1820'li yıllardaki ihtilâl hazırlıkları anlatılırken, Türkler'in, günü gelince tırpanla ekin biçer gibi öldürülecekleri ifade ediliyor:

“- Bre Türk, günde kaç defa ibadet ediyorsun? diye soruyor Bayraktaris.

- Beş, diye cevap veriyor Türk.

- Beş daha ilâve et ve Tanrı'ya yalvar ki o saate ermeyelim.

- Niye? diye soruyor Türk.

- Tarlalarda işçilerin ekinleri nasıl biçtiklerini hiç gördün mü? diye soruyor Bayraktaris.

- Evet, diye cevap veriyor.

- **Sizi, onlar (işçiler)ın tarlada ekinleri bir baştan öbür başa tırpanla biçtikleri gibi öldüreceğiz.”**

254-261'inci sayfalarda Nikos Kazancakis'in **Kaptanların Toplantısı** adlı romanından bir bölüm bulunmaktadır. Kazancakis romanında, Türkler'in insan olmadıklarını, bu sebeple Türk kanı dökmenin mubah olduğunu, hatta bunun keyif veren bir iş olduğunu telkin etmekte ve Türkler'i insan eti yiyen yamyamlar olarak vasıflandırmaktadır:

“İnsan kanının döküldüğünü görmek hiç hoşuna gitmezdi. Ancak savaş başladığı zaman gözleri kararır, **Türkler'in de insan olduğunu unuttur ve eli vurmaya doymazdı.** (.....) Kontosgurogenesis kalın enseli, iri kemikli, Türk kılıçlarının açtığı yaralar sebebiyle yüzü çizgilerle dolmuştu. **Bir kulağı eksikti. Onu 21'lerde bir Türk yemişti.”**

265-269'uncu sayfalarda yer alan Neoteri Logotehnia (Çağdaş Edebiyat) adlı bölümün **1922-1945 Dönemi** başlığını taşıyan kısmında, “1924 nüfus mübâdelesini ile **yurtlarından koparılan** bir buçuk milyon muhacir, ülkemizde yeni problemlere sebep oldu.” “Bunlar (muhacirler), **kaybedilmiş vatanın hasret dolu hayalini Yunanistan'a taşıdılar.**” cümlelerine yer verilmiştir. Bu suretle nüfus mübâdelesinin hangi hadiselerin bir sonucu olduğuna aldırış etmeden istismar yoluna gidilerek edebî bilgiler verilirken dahi öğrencilere düşmanlık duygusu aşılanmaya çalışılmaktadır.

284-290'ıncı sayfalarda bulunan bir hikâyede ise, kara, şişman, sinsî, başıboş, Mahmut adlı bir köpekten

bahs olunmaktadır. Türkler'e karşı duyulan tiksinti ve nefret, bu defa onları köpeğe benzetmek suretiyle ifade edilmiştir:

“**Onun başıboş bir köpeği vardı, adına Mahmut derlerdi. Kara ve şişman bir köpek. Fena ve sinsî.** Kötülüğü tuttuğunda bir yolcuyla gizlice, sinerek takip eder, arkasından gider ve hiç belli etmeksizin aniden ayağından ısırır, ya da pantolonunu yırtardı.”

305'inci sayfada bulunan Kıbrıs'a Ağıt manzumesinde ise Kıbrıs Barış Harekâtı bahis mevzuu edilmektedir:

“**1974 Temmuzunda Türkler, her türlü adalet ve ahlâk anlayışını ihlâl ederek çileli adaya çıkartma yaptılar.** Kuzey kısmını işgâl ettiler ki bu gün de hâlâ ellerinde tutmaktadırlar. Attila harekâtı olarak bilinen o müdahale sırasında güneye kaçan 200.000'den fazla Kıbrıs Eleni, **uğradıkları çeşitli kötülüklerden başka evlerinden de oldular.**

Acılı ada, tatlı ada, zulme uğramış ada,

İkili, üçlü barbarlar, nasıl topladılar çiçeklerini!”

412-416'nci sayfalarda verilen Yunan edebiyatı ve siyasi tarihine dair kronolojide, 1664 tarihinde cereyan eden savaşta Osmanlılar'ın Avusturya'ya mağlûp olması, 1768-1778 Osmanlı-Rus savaşı ve Kaynarca anlaşması gibi hadiseler, Yunan tarihinin önemli merhaleleri arasında mütalâa edilmiş, fakat buna mukabil Kıbrıs'la ilgili bilgilere listede hiç yer verilmemiştir. Meselâ Kıbrıs'ın 1571 yılında Türkler tarafından fethedilmeden önce kimlerin hâkimiyetinde bulunduğu zikredilmemiştir.

Yukarıda tespit edilen metinlerdeki ibareleri topluca değerlendirdiğimiz zaman, sonuç olarak üç ana grup çıkmaktadır:

1. Türkler'i tarif eden ibareler,

2. Türkler'in Yunanlılar'a yaptıkları kötülükleri(!) ifade eden ibareler,

3. Yunanlılar'ın Türkiye ve Türkler hakkındaki duygu ve düşüncelerini ifade eden ibareler.

Söz konusu ibareleri yanyana sıraladığımız zaman da ortaya şu netice çıkmaktadır:

1. Türkler'i tarif eden ibareler: “Kara derili, çirkin dudaklı, kara, şişman, fena, sinsî, her türlü ahlâk ve adalet anlayışını ihlâl eden, pis, insan eti yiyen, vampir, zâlim, canavarca barbarlık eden, insan olmayan, büyük yaban hayvanı, ibadethaneleri köpekler gibi kirleten, İstanbul köpeklerine benzeyen ve onlar gibi ölen, kart zağar, başıboş köpek.”

2. Türkler'in Yunanlılar'a yaptıkları kötülükleri(!) ifade eden ibareler: "Sakız'a ölüm getiren, harabeye çeviren, 70.000 kişiyi katleden, esir eden, bebekleri dahi esir pazarında satan, Kıbrıs'ta insanlık dışı zorbalıklar eden, 200.000 kişiyi evlerinden süren, kiliseleri ahıra çeviren, Kıbrıs'ta Rumlar'a çeşitli kötülükler eden, zulmeden, Kıbrıs'ın çiçeklerini barbarca toplayan".

3. Yunanlılar'ın Türkiye ve Türkler hakkındaki duygu ve düşüncelerini ifade eden ibareler: "İzmir ve çevresinin bir gün yine Elenler'in olacağı, bu gün Türk'ün çiğnediği toprakların yarın yine Rumlar'ın olacağı, Elenler'in kılıçla kaybettiklerini kılıçla yeniden alacakları, günü gelince Maraton ovasındakine benzer şekilde bütün Türkler'i tırpanla ekin biçer gibi öldürecekleri, mutlaka gelecek olan hesaplaşma gününde Türk'ün kafasına ve Paşa'nın sakalına ateş etmek arzusu içinde oldukları, Türkler'i öldürmenin keyif veren bir iş olduğu, bir Grek kellesine karşılık olarak elli Türk kellesi hesapladıkları".

Ders kitaplarının incelenmesi, bizde, Yunanistan'daki edebiyat derslerinin Türk düşmanlığını esas kabul eden bir eğitim-öğretim faaliyeti halinde yürütüldüğü kanaatini uyandırmıştır. Bu bahse tahsis edilen metinler ise sadece şu üç hadise etrafında cereyan etmektedir:

1. 1821 isyanı,

2. Yunanlılar'ın işgâl ettikleri Batı-Anadolu'da hezimete uğramaları (1922),

3. Kıbrıs Barış Harekâtı (1974).

Yunan liselerinde halen okutulmakta olan edebiyat ders kitaplarında, Türkiye ve Türklerle ilgili metinlere çokça yer verilmiştir. Fakat bu metinlerin tamamı Türkler'e karşı kin, husûmet, nefret, tiksinti, intikam ve hakaret cümlelerinden ibarettir. Kitaplarda, Türkler'le Yunanlılar arasında iyi komşuluk, dostluk ve barış gibi hususları düşündürecek tek bir cümleye dahi tesadüf edilmemektedir.

Merhum Mehmet Âkif'in, Türk milletini "harîm-i ismet"inde boğmaya kalkan sömürgeci Batı'yı, "tek dışı

kalmış canavar"a teşbih ettiği için medeniyet ve insanperestlik namına mahkûm edildiği Türkiye'de, edebiyat kitapları hazırlanırken, başka milletlere rahatsızlık verecek metinlere asla itibar edilmez. Edebiyat derslerinin başka milletlere saldırmadan, küfretmeden verilmesine dikkat edilir. Kaldı ki edebiyat eğitiminin, hedefine ulaşmak için kin ve husûmete asla ihtiyacı yoktur. Yani edebiyat, edeplice öğretilir. Bu gün okullarımızda birbirinden farklı birçok edebiyat kitabı okutulmaktadır. Bunların hiçbirinde diğer milletler küçük düşürecek bir ifade bulunmamaktadır.

Hayat ve hakikatle ilgisinin bulunması, öğrencilere hayat ve hakikatle ilgili bilgileri kazandırması, ders kitaplarının biricik gayesidir. Zira hayatın akışını ve hakikatleri değiştirmek asla mümkün değildir. Milletlerin ruh sağlığı, hayat ve hakikat prensiplerine olan bağlılıklarıyla doğrudan alâkalıdır. Bu sebeple, geleceğini düşünen milletler, çocuklarına daima bu prensipleri dikkate alan bir eğitim vermek zorundadır. Hele hele şahsiyetin teşekkül ettiği bir çağda, gençlerin, his ve fikir dünyasını sadece husûmet ve intikam duygularıyla inşa etmeye çalışmak, milletin top yekûn intiharından başka bir şey değildir.

Ders kitapları üzerinden yapılan inceleme, Yunan gençlerinin marazî fikirlerle, hayata ve hakikatle ilgili bulunmayan bilgilerle yetiştirildiklerini, hatta Yunanistan'daki eğitim faaliyetlerinin yegâne hedefinin, zihnen sağlıklı insan yetiştirmek yerine her şeye ve herkese düşman bir toplum meydana getirmek olduğunu bize göstermektedir. Ders kitaplarının omurgasını teşkil eden "Türk düşmanlığı" fikri, Yunan gençlerini istikbâlde acıklı, hazin bir maceraya hazırlamaktadır.

Başta Talim Terbiye Kurulu olmak üzere T.C. Millî Eğitim Bakanlığı'nın ilgili birimlerinin konuya daha yakından tespit ve hal çareleri bulmasını belirtmek sanırım, hakkımızdır. Diğer taraftan, Bulgaristan'daki kitapların da incelenmesi gerektiğine olan inancımızı, Almanya'daki Türk çocuklarının ellerindeki Türk dilini ve kültürünü öğreten kitapların değerlendirilmesinin yapılarak gerekli teşebbüsler de bulunulmasını istemek her aydınının vazifesidir.

TÜRK DİLİ ve EDEBİYATI LİSE DERS KİTAPLARININ DİL ve EDEBİYAT ÖĞRETİMİ AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

Bir bilim ve fennin öğrenilmesi için her gün görülen eğitim ve öğretime Arapça kökenli bir kelime olan “ders” diyoruz.¹ Ders aracı olan kitaba da ders kitabı adı veriliyor.

Halen liselerde, dil, edebiyat ve kompozisyon dersleri Türk Dili ve Edebiyatı adı altında okutulmaktadır. “Kişinin anadilini veya bir yabancı dili doğru konuşması, okuması ve yazması için yapılan eğitim ve öğretim faaliyetine dil öğretimi”², “Bir milletin sözlü ve yazılı edebî metinlerinin incelenmesiyle ortaya çıkan ahlâk, fikir, duygu, düşünce ve hayat görüşünün yeni nesillere öğretilmesi maksadıyla yapılan çalışmalara ise edebiyat öğretimi” denmektedir.³

Dil öğretimi, kişinin günlük hayatında mümkün olduğu kadar az hatalı konuşma, yazma ve okumasını sağlamak (Pratik Öğretim) ve bir dilin yazılı belgelerini, din, tarih, sanat, edebiyat, felsefe gibi eserlerini asıllarından okuyup anlayabilecek, inceleme yapabilecek, dilin tarihî ve coğrafi gelişimini takip edebilecek duruma gelmesini sağlamak (İlmî Öğretim) maksadıyla yapılmaktadır. Pratik öğretim, ilk ve orta öğretimde; ilmî öğretim ise üniversite, akademi ve fakülte gibi akademik kurumlarda yapılmaktadır. Dil öğretimi, Türkçe ve yabancı dil öğretimi olarak iki dalda uygulanmaktadır.

Dil öğretimi, diğer ilimleri ve başka bir yabancı dili öğrenmek açısından iki temel önem taşır.

Edebiyat öğretiminin amacına gelince bunu da “Seçme parçalar aracılığıyla öğrencilere okuma zevki ve genel kültür kazandırmak, çeşitli konularda düşünce ve konuşma alışkanlığı vermek, millî kültürün tarih içinde değişen ve değişmeyen hususiyetlerini belirtmek, her cemiyete has değer ve hükümleri göstermek ve benimsetmek, dili iyi öğretmek ve konuşturmak, insan sevgisi aşılacak” şeklinde özetleyebiliriz.⁴

Söz konusu, dersler Osmanlı dönemindeki medreselerde Türkî, Osmanî, Şiir ve İnşâ gibi adlar altında yürütülmüş ve bu alanda epeyce yardımcı kaynak da hazırlanmıştır, ancak bunları yazımızın dışında tutuyoruz.

Ülkemizde orta öğretim kurumları II'nci Mahmud'un yönetimine rastlayan yıllarda (1808-1839) açılmıştır. 1846 yılında rüştiye programlarına konulan Lisan-ı Osmanî

Dr. Ramazan ÇİFTLİKÇİ

İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi
Öğretim Görevlisi

Kavaidi, İmlâ ve İnşa ve Müntehabat-ı Edebiye dersleri ile 1873 yılında açılan idadilerin programlarında yer alan Mükemmel Türkçe Kitabet ve İnşa dersini ülkemizde dil ve edebiyat öğretimi alanında ilk adımlar olarak değerlendirebiliriz. 1875'ten sonra Menşe-i Muallimin'de Türk edebiyatı okutulmaya başlanmış; rüştiye ve idadilerde ise 1890'dan sonra Edebiyat ve Ahlâk, ardından 1899'da Edebiyat ve Kitabet-i Resmiye adlı derslerde dil ve edebiyat öğretimi sürdürülmüştür.

Bu yıllarda edebiyat dersi kapsamına giren konuların öğretiminde Recaizâde Ekrem'in Ta'lim-i Edebiyat (1882) ile Muallim Naci'nin İstilahat-ı Edebiye (1889) adlı eserlerinden yararlanılmıştır.

11'inci Meşrutiyet'ten sonra, Türkçülük akımının da etkisiyle 1909-1910 öğretim yılında idadilerin programına Edebiyat dersi konmuş. Divan edebiyatının yanı sıra Batı edebiyatından seçme örnekler üzerinde de durulmaya başlanmıştır. Aynı dersler, 1922'de idadilerde Türkçe-Edebiyat; sultanilerde Lisan-ı Osmanî; orta okullarda Türkçe dersinden ayrı olarak Edebiyat adıyla okutulmuştur.

1924'ten sonra liselerde Türkçe ve Edebiyat; 1929'da Türkçe (kıraat, tahrir, edebiyat tarihi); 1931'de Edebiyat; 1952'de ise Türk Dili ve Edebiyatı adını alan dersler halen aynı adla ve Batı edebiyatından seçme parçalarla birlikte okutulmaktadır.⁵

Türk Dili ve Edebiyatı dersleri genel liselerde toplam öğretim süresinin yaklaşık % 15'ini kapsamaktadır.

Öğrenci Seçme ve Yerleştirme Sınavı 2. basamak testinde Türkçe bölümünün ağırlığı ise % 20'dir.⁶

1. DERS KİTAPLARININ GEÇMİŞİ

Dilimizde, "1. Ahlâkî bir mânâ, 2. Dile ait ilimler, 3. Güzel yazma sanatı ve onun öğretimi, 4. Edebî yazılar, 5. Bir konuyla ilgili neşriyat, 6. Lüzumsuz yere sözü uzatmak" gibi anlamlarda kullanılan edebiyatın öğretimi için birçok ders kitabı yazılmıştır. Medreselerde yürütülen dil ve edebiyat öğretimiyle ilgili eserler bir yana bırakılırsa Tanzimat'tan sonraki dönemde ders kitabı görevini daha çok edebiyat tarihleri ve çeşitli antolojiler üstlenmiş görünmektedir. Ziya Paşa'nın **Harabat** adını taşıyan 3 ciltlik eserinden sonra edebiyat tarihi adını başlığında taşıyan ilk eser Abdulhalim Memduh'un "**Tarih-i Edebiyat-ı Osmaniye**"sidir. 1888'de yayımlanan bu eserden başka Recaizade ile Muallim Naci'nin yukarıda adını andığımız eserleri ve o dönemde hazırlanmış çeşitli antolojiler ile dil bilgisi kitaplarından da şüphesiz yararlanılıyordu.

1909-1910 ders yılı başından itibaren gerek darülfünun gerekse idadilere edebiyat tarihi dersleri konduğundan⁶ ders kitabı yazımı da bu tarihten sonra

hızlanmıştır. Şahabettin Süleyman'ın **Tarih-i Edebiyat-ı Osmaniye**'si; Faik Reşad'ın **Tarih-i Edebiyat-ı Osmaniye**'si; Mehmet Hayrettin'in Tarih-i Edebiyat Dersleri; Köprülüzâde Mehmet Fuad-Şahabettin Süleyman'ın iki cilt olarak düşünüp ikinci cildini bastıramadıkları **Yeni Osmanlı Tarih-i Edebiyatı**; Köprülüzâde Fuad'ın Türk Tarih-i Edebiyatı Dersleri ve **Türk Tarih-i Edebiyatı Derslerinden**; Ali Ekrem'in **Türk Edebiyatı Tarihi**; İbrahim Necmi'nin **Tarih-i Edebiyat Dersleri** (2 c.); İsmail Habib'in **Türk Teceddüd Edebiyatı Tarihi**; İsmail Hikmet'in **Türk Edebiyatı Tarihi** (4 c.); Köprülü Mehmed Fuad'ın **Türk Edebiyatı Tarihi**; Ali Canib'in Edebiyat adını taşıyan bu eserlerden bazıları orta, bazıları da yüksek öğretimde okutulan ders kitapları olup 1910-1928 yıllarını kapsayan dönemde yayımlanmıştır.

1928'de Latin harflerinin kabulünden sonra ilk ders kitabı Agah Sırrı tarafından **Edebiyat Tarihi Dersleri** (c.1, Tanzimat'a Kadar) adıyla yayımlandı. İkinci cildi Tanzimat, üçüncüsü de Servet-i Fünûn'a ayrılan eser, uzun yıllar liselerde ders kitabı olarak okutuldu. Levend, sadece lise 2'nci sınıflar için hazırladığı **Türk Edebiyatı** adlı kitabını ise 1950'de yayımlamıştır.

Cumhuriyet döneminde liselerde okutulan başlıca ders kitapları da şunlardır: Süleyman Şevket, **Güzel Yazılar**; Sadettin Nuzhet, Tanzimat'a Kadar Muhtasar Türk **Edebiyatı Tarihi ve Numuneleri**; Celal Tahsin, **Edebiyat Tarihi Dersleri**; İsmail Habib, **Edebî Yeniliğimiz**; Mustafa Nihat, **Metinlerle Muasır Türk Edebiyatı Tarihi ve Son Asır Türk Edebiyatı Tarihi**, Ali Canip, **Türk Edebiyatı Antolojisi**; Orhan Rıza, **Türk Edebiyatı Tarihi** (Kaynaklardan Bu Güne Kadar); Hıfzı Tevfik Gönensoy-Nihad Sami Banarlı, **Türk Edebiyatı Tarihi** (Tanzimat'a Kadar); Pertev Naili Boratav-M. Nihat Özön-Sabahattin Eyüboğlu'ndan oluşan komisyonun hazırladığı **Türkçe Metinler**; M. Nihat Özön, **Açıklamalı Türk Dili ve Edebiyatı** (4 c.), Açıklamalı Batı Edebiyatı; M. Nihat Özön - Kemal Demiray, **Türk Dili ve Edebiyatı** (Batı Edebiyatından Örneklerle), (4 c); Abdurrahman Nisari, **Metinle Türk Edebiyatı**, (4 c.), **Metinle Batı Edebiyatı**, sonradan; **Türk ve Batı Edebiyatı**, (3 c), (Bu kitaplar 1991'de Cevdet Kudret imzasıyla yayımlanmıştır); Vasfi Mahir Kocatürk, **Metinlerle Türk Edebiyatı Tarihi** (3 c); S. Kemal Yetkin - Sıdika Arıkan, **Örnekleriyle Türk ve Batı Edebiyatı**, (3 c); **Türk ve Batı Edebiyatı**, (3 c); H. Fahri Ozansoy, **İncelemeli Batı Edebiyatı**; İsmail Habib Sevük, **Tanzimat Devri Edebiyatı**, lise 3 için; Nihad Sami Banarlı, **Metinlerle Türk ve Batı Edebiyatı** (önce 4, sonradan (3 c). halinde); B. Kemal Çağlar-Ekrem Yirmibeşin, **Türk Edebiyatı-Batı Örnekleriyle Birlikte**, (3 c); İhsan Yaşar Balkır, **Türk Dili ve Batı Edebiyatı**, lise 2-3; Özdemir Sarıca-Mahir Ünlü-Ömer Özcan, **Türk Dili ve Edebiyatı**, (3 c); Mehmet Kaplan,

Edebiyat, (3 c); Nurer Uğurlu, **Türk Dili ve Edebiyatı**, (3 c) v.s.

Dil öğretiminde kullanılan başlıca ders kitaplarına gelince Bergamalı Kadri'den beri bu alanda yüzden fazla eser verilmiştir.⁹ Tanzimat'tan Cumhuriyet'e kadar geçen yirmiyi yakın dilbilgisi kitabı yayımlanmıştır.¹⁰

Cumhuriyet'ten sonra ilk esaslı gramer, İ. Necmi Dilmen tarafından **Türkçe Gramer**, (2 c) adıyla 1939'da yayımlanmıştır. 1928-1940 yılları arasında dilbilgisi dersleri, Atatürk'ün emriyle liselerde okutulmamıştır. 1940'da Tahsin Banguoğlu, ortaöğretim için **Ana Hatlarıyla Türk Grameri**'ni yayımladı. Bundan sonraki yıllarda bir yandan ders kitabı niteliği taşıyan diğer yandan ilmi alanda yapılmış çalışmalar olan çeşitli gramer kitapları yayımlandı. Ders kitaplarından başlıcaları: T. Nejat Gencan, **Dilbilgisi**, orta 1-2-3; lise 1-2-3; Beşir Göğüş-Kemal Demiray, **Temel Dilbilgisi**, orta 1-2-3; Haydar Ediskun, **Yeni Türk Dilbilgisi**; Haydar Ediskun-Baha Dürder, **Örnek Dilbilgisi**, Lise 1-2-3; Muharrem Ergin, **Türk Dili**, Lise 1,2 (3 c. yayımlanmamıştır); Kemal Demiray, **Dilbilgisi**, lise 1-2-3; M. Sadullah Sander, **Dilbilgisi**, lise 1-2-3 v.s.

İlmî çalışmalardan başlıcaları ise, Ahmet Cevat Emre'nin **Dilbilgisi**; Muharrem Ergin'in **Türk Dil Bilgisi**; Tahir Nejat Gencan'ın **Dilbilgisi**; Tahsin Banguoğlu'nun **Türkçenin Grameri**; M. Kaya Bilgegil'in **Türk Dil Bilgisi** ve Ali Ulvi Elöve'nin Jean Deny'den çevirdiği **Türk Dili Grameri** adlı eserlerdir.

Kompozisyon derslerinde kullanılan ders kitabı veya yardımcı kaynak niteliğindeki eserlerin de geçmişi çok eskilere dayanır. **Münşeat**, **Teressül** başlığını taşıyan birçok esere rastlanır. Recazade'nin **Ta'lim-i Edebiyat** ve ona benzer sayısı onbeşe varan eser uzun yıllar bu derslerde yardımcı kaynak olarak kullanılmıştır.

Cumhuriyetten sonra bu alanda yayımlanmış eserlerden bazıları şunlardır: M. Nihat Özön, **Yazmak Sanatı ve Kompozisyona Giriş**; Namdar Rahmi Karatay, **Yazma Dersleri**; F. Abdullah Tansel, **İyi ve Doğru Yazma Usûlleri**, (3 c); Kemal Demiray, **Sözlü ve Yazılı Anlatım Kompozisyon**; S. Kemal Karaalioğlu, **Kompozisyon Sanatı**; İ. Zeki Burdurlu, **Uygulamalı Türkçe-Kompozisyon**; A. Hikmet Par, **Plânlı Yazma Sanatı**, Sabahat Emir, **Örnekleriyle Kompozisyon Yazma Sanatı**; Fethi Gözler, **Örnekleriyle Temel Kompozisyon Bilgileri**; Plânlı Yazma Sanatı; Kemal Gariboğlu, **Örnekli Kompozisyon Bilgileri**; Sakin Öner, **Örneklerle Kompozisyon Sanatı**; E. Naci Gökşen, **Kompozisyon İlkeleri ve Antolojisi**; Alaaddin Korkmaz, **Türkçe Kompozisyon**; Recep Duymaz, **Uygulamalı Kompozisyon**, v.s.

Yükseköğretim için hazırlanan aynı türden başlıca

eserler de şunlardır: Sadık Tural, **Türkçe Kompozisyon I, II** (Eğitim Enst. İçin), Enise Kantemir, **Yazılı ve Sözlü Anlatım I. Yazılı Anlatım** (2 c. yayımlanmamıştır); Hamza Zülfikar, **Yüksek Öğretimde Türkçe Yazım ve Anlatım; Komisyon, Yükseköğretim Öğrencileri İçin Türk Dili ve Kompozisyon Bilgileri**; Cahit Kavcar-Enise Kantemir, **Türk Dili**; Cahit Kavcar-Ferhan Oğuzkan, **Türk Dili III**.

Yukarıda sıraladığımız edebiyat, dil ve kompozisyon ders kitaplarının dışında binlerce yardımcı kaynak olduğunu belirtmek de yerinde olur.

II. DERS KİTAPLARININ DEĞERLENDİRİLMESİ

Yukarıda sözünü ettiğimiz bütün edebiyat ders kitaplarının iki şekilde düzenlendiğini görüyoruz:

I. Edebiyat tarihi temel alınarak,

II. Edebî türler temel alınarak.

Üçüncü bir yol olan tema veya konular temel alınarak hazırlanmış ders kitabına rastlanmamıştır. Çünkü bu güne kadar böyle bir ders kitabı hazırlanmamıştır.

Ders kitabı yazma işi, aslında değişik alanlarda yetişmiş (meselâ biri asıl dersin alanından, diğerleri eğitimci, psikolog, sanatçı vb.) kişilerden oluşan bir komisyonun olması gerektiği hâlde bu güne kadar bu da yapılmamıştır. Komisyon tarafından hazırlanmış ders kitaplarında dahi aynı alanda yetişmiş kişiler görev almıştır.

Son olarak, ders kitaplarının baskı ve kağıt kalitesi yönünden çekici bir görünüme sahip olması gerektiği hâlde şimdiye kadar yayımlanmış eserlerde bunu da göremediğimizi belirtelim. Bundan sonra yayımlanacak ders kitaplarında bu üç temel özelliğin gözden uzak tutulmamasını umuyoruz. Kısacası mevcut ders kitapları, yöntem, muhteva ve kâğıt kalitesi açısından düzeltilmeye muhtaçtır.

Karakteristik özellikler taşıdığına inandığımız ve inceleme alanına aldığımız yedi ders kitabının incelenme gerekçesi yöntemi, muhtevası ve kısaca değerlendirmesi aşağıda sıralanmıştır.

1. Nihat Sami Banarlı, **Metinlerle Türk ve Batı Edebiyatı**, Lise 1-2-3, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1988-1989 (Kaçıncı baskı olduğu belirtilmemiştir, yazarın ölümünden sonra kim tarafından yapıldığı belirtilmeyen bazı ekleme ve düzeltmeler yapılmıştır.)

Liselerimizde en çok okutulmuş ders kitaplarından biridir.¹¹ Daha önce babalarının, günümüzde ise çocuklarının okuduğu bir ders kitabı olduğundan belki de bu alanda bir rekor kırmıştır.

Birkaç türde eser vermiş sanatçılardan seçilen metinler bir bölümde verilmiştir. Bazı şahsiyetlerden üç

kıtapta da metin seçildiği görülüyor. (Fuzulî, Namık Kemâl, Mehmet Âkif, Yahya Kemâl vb.) Batı edebiyatı metinleri ayrı bir bölümde çeşitli milletlere ayrılarak sıralanmıştır. Dilbilgisi öğretimi açısından ek bilgiler vermediği için yetersizdir. Metin Üzerinde Çalışmalar'da yönetilen sorular seviyeli, doyurucu ve metni aydınlatıcı niteliktedir. Son devir edebiyatına müfredat gereği fazla yer verilmemiştir. Seçilen metinlerin bazıları isabetli olmamakla birlikte edebiyat öğretimi için (Kompozisyon ve dilbilgisi öğretimi için değil) elverişli bir ders kitabıdır.

2. Mustafa Nihat Özön - Kemal Demiray, **Türk Dili ve Edebiyatı (Batı Edebiyatından Örnekler)**, Lise 1-2-3, İstanbul 1958, İnkılap ve Aka Kitabevleri.

İkisi de uzun yıllar eğitimcilik yapmış iki değerli yazarın elinden çıkmıştır. Aynı zamanda iki yazar da daha önce birçok ders kitabı, yardımcı kaynak eser ve telif eser yazma tecrübesini taşımaktadır. Dilbilgisi, kompozisyon ve edebiyat öğretimi bir bütün olarak ele alması bakımından önemli bir ders kitabıdır.

Dilbilgisi, edebiyat ve kompozisyon öğretimi bir arada ve bütün halinde yürütmesi açısından değerlidir. Seçilen metinler isabetlidir. İlk kitap türlerine diğerleri ise edebiyat tarihine göre oluşturulmuştur. Ancak metinlerin ardından verilen çalışma ve açıklamalar bölümü iyi düzenlenmiştir. "Öğrencilerin ilk ve orta okullarda edindikleri bilgileri kullanım alanına koyma, bu yolla sözlü ve yazılı anlatım güçlerini geliştirme metinlerin sonlarına konan çalışmaların temel amaçlarından biri olmuştur."¹²

3. Behçet Kemal Çağlar, - Ekrem Yirmibeşin **Türk Edebiyatı**, Lise 1-2-3, (Batı Edebiyatından Örneklerle Birlikte), İstanbul 1967, Kanaat Kitabevi.

Biri aynı zamanda önemli bir şairimiz olan iki yazar tarafından hazırlanmıştır. Yöntemi diğer kitaplardan farklıdır. Hem edebiyat tarihi gözetilmiş, hem de türler temel alınarak ikisi kaynaştırılmış, Batı edebiyatından seçilen metinler de yerleştirilerek bütünlük sağlanmıştır.

Plân ve yöntem bakımından mükemmel olan bu kitapların metnin işleniş bölümü, özellikle de "Parça Üzerine Çalışmalar" kısmı eksik ve yetersizdir.

4. Özdemir Sarıca - Mahir Ünlü - Ömer Özcan, **Türk Dili ve Edebiyatı**, Lise 1-2-3, İnkılap ve Aka Kitabevi, İstanbul 1981.

Çok tenkit edilmesine rağmen¹³ ülkemizde en fazla okutulan ders kitaplarından ikincisidir. Konuların ve seçilen metinlerin diğer kitaplara göre yüzeysel işlendiği dikkatimizi çeker. Cumhuriyet dönemindeki 1950'ye kadar yetişmiş yazarlara yer vermesi olumlu bir gelişmedir. Dilbilgisi ve kompozisyon öğretimi için elverişli değildir. Ünite

sonlarındaki özetler ve derli toplu bilgiler öğrenciler için yararlıdır.

5. Mehmet Kaplan, **Edebiyat**, Lise 1-2-3, Millî Eğitim Basımevi, Devlet Kitapları, Ankara 1976; İstanbul 1977.

1976'da 1957 tarihli müfredat programı değiştirilerek 1901 sayılı Tebliğler Dergisi'nde yeni bir program yayımlanmıştı. Bu programla birlikte diğer bazı ders kitapları gibi edebiyat ve dilbilgisi kitapları da değişti. Bu programla dilbilgisi dersleri için ayrı bir ders kitabı konuluyor; edebiyat dersi için de bütün liselerde tek kitap (Mehmet Kaplan'ın hazırladığı) uygulamasına geçiriliyordu. Yıllarca üniversitelerde hocalık yapmış, birçok öğrenci yetiştirmiş aynı zamanda Yeni Türk Edebiyatıyla ilgili değerli ve kalıcı eserler hazırlamış bir yazarın ve eğitimcinin kaleminden çıkmış bir ders kitabıdır. Hakkında bir rapor hazırlanıp yayımlanacak kadar eğitimcilerimizi ve aydınlarımızı ilgilendirmiştir.¹⁴

Bu kitaplar, o dönemde epeyce yankılar uyandırmıştı. Bu yankıların bir kısmı ilmi, bir kısmı da politiktir. Özellikle ilk kitabın birinci basımında çok fahiş yanlışlar bulunduğunu, yapılan tenkitler üzerine kısa bir süre sonra yapılan ikinci basımda bu bilgi yanlışlarının düzeltildiğini ve programdan kaldırıldıktan sonra edebiyat öğretmenlerinin çoğunun bu kitaplardan zevkle faydalandıklarını belirtmeliyiz.

Muhtevasına bakıldığında da anlaşılacağı gibi bu ders kitaplarında Batı Edebiyatı, genişletilerek Dünya edebiyatı haline getirilmiş ve sadece Batı'dan değil, Doğu'dan Ömer Hayyam, Sâdi, Hâfız, İkbâl, Tagor gibi sanatçılara yer verilmiştir. Ancak, Dünya edebiyatından seçilen metinlerin daha önceki kitaplara göre azaltıldığı dikkatimizi çekmektedir. "Dış Ülkelerin Edebiyatı" başlığıyla, a. Balkan Ülkelerinde Yaşayan Türklerin Edebiyatı, b. Sovyetler Birliğinde ve Diğer Asya Ülkelerinde Yaşayan Türklerin Edebiyatı, c. Arap Ülkelerinde Yaşayan Türklerin Edebiyatı'ndan da söz edilmiştir. Yine ilk defa Behçet Necatigil, Necip Fazıl Kısakürek, Arif Nihat Asya, Mehmet Kaplan, Mümtaz Turhan vb. sanatçıların eserlerinden örnekler seçilmiştir. Bu yüzden de "Milliyetçi Cephe" iktidarının görüşleri doğrultusunda, "ısmarlama" olarak yazdırıldığı iddia edilerek bazı çevrelerce "siyasî" bulunmuş ve laikliğe aykırı metinlerle doldurulduğu ileri sürülmüştür.

1901 sayılı Tebliğler Dergisi'nde yayımlanan program, dilbilgisi konularını edebiyattan ayırıp ayrı bir ders kitabıyla öğretilmesini öngördüğünden bu ders kitaplarında dilbilgisi konularından pek söz edilmemiştir. Lise seviyesi için oldukça ağır ve yöntem bakımından da edebiyat

öğretimine elverişli değildir. Sözelimi, Lise 1'inci sınıflar için hazırlanmış kitabın baş tarafındaki teorik bilgiler, metinlere dayandırılmadığından öğretilmesi oldukça ağır ve sıkıcıdır. Yine Lise 3 kitabındaki "Türk Edebiyatına Umumî Bakış" başlığını taşıyan incelemeler kısmı (s. 1-58), lise öğrencilerinin çok üzerindeki metinlerdir. Bunlar öğrencilere okutulmayacak ve işlenmeyecekse niçin kitaba alınmıştır? Bu bölümün dışındaki parçalar, gerçekten iyi seçilmiş ve öğrencilere edebî zevk verecek metinlerdir. Rahmetli Kaplan, bu kitapları genel bir edebiyat öğretimi almak isteyen lise öğrencileri için değil de bir yıl sonra doğrudan doğruya Edebiyat Fakültesine başlayacak öğrenciler için yazmış gibidir.

Bazı kişiler, bu kitapların müfredat programına göre değil, programın kitaplara göre hazırlandığını ileri sürmüşlerdir.

6. Abdurrahman Nisari (Cevdet Kudret), Lise 1-2-3, **Türk ve Batı Edebiyatı**, Örgün Yay., Ankara 1979.

Cevdet Kudret, hazırladığı ders kitaplarında Abdurrahman Nisari takma adını kullanmıştır. 1956'dan itibaren Metinle Türk Edebiyatı adıyla yayımladığı kitapları, 1979'da iktidar değişikliği olunca yeniden düzenleyip Türk ve Batı Edebiyatı adıyla ve Mehmet Kaplan'ın kitaplarına bir alternatif olarak yayımlamıştır.

Yıllarca orta öğretimde öğretmenlik yapmış, ders kitabı yazma tecrübesine sahip ve edebî konularda 50'ye yakın kitap yazmış olan rahmetli Cevdet Kudret, edebiyatımıza şiir ve roman türünde çeşitli eserler kazandırmış bir sanatçıydı. Yazarın sağlığında ufak tefek değişiklik ve düzeltmelerle, baskı ve kâğıt kalitesi artırılarak Cevdet Kudret imzasıyla da yayımlandı (1990-91).

Kitaplarda örnek metinler işlenirken önce genel bilgiler ve metinler verilmiş, manzum kısımların vezni ve açıklaması da eklenmiştir. Metinlerin sonlarına dil, parçadaki düşünceler, tür ve biçimlerle ilgili açıklayıcı bilgiler ve çeşitli sorular eklenmiştir. "Toplu Bilgi" başlığıyla her sanatçıyla ilgili biyografik ve bibliyografik bilgiler verilmiştir.

Yöntem bakımından oldukça düzenli ve derli topludur. Seçilen metinlerin tümü isabetli ve öğretime elverişlidir, lise seviyesine uygundur. Eserde Çağdaş Türk Edebiyatından örneklerle de yeterince yer verildiği söylenebilir. Tarafsız bir gözle ve eğitim-öğretim ilkelerine uygun olarak hazırlanmıştır.

Diğer ders kitapları gibi bunlar da bazı kişilerce "siyasî" bulunmuştur.¹⁵

7. Nurer Uğurlu, **Türk Dili ve Edebiyatı**, Lise 1-2-3, Örgün Yay. / Serhat A.Ş., İstanbul 1988-89.

Kredili sistemden önce yayımlanan kitapların sonuncusudur. Önceki ders kitaplarından yöntem bakımından ufak tefek farklar gösterse de onları aştığı söylenemez. Nurer Uğurlu'nun edebiyatçı değil de bir hukukçu olması kitapların kalitesinde rol oynamış olmalıdır. Dilbilgisi ve kompozisyon bilgilerine diğer ders kitaplarından daha çok yer ayrıldığı görülmektedir. 1950'den sonra yetişen bazı sanatçılara ayrıntılı olarak yer vermesi eserin olumlu özelliklerinden en önemlisidir.¹⁶

Yukarıdaki ders kitaplarından başka, Agah Sırrı Levend'in **Edebiyat Tarihi Dersleri** (Lise 1-2-3); S. Kemal Yetkin - Sıdıka Arkan'ın **Örnekleriyle Türk ve Batı Edebiyatı** (Lise 1-2-3); Bir komisyonun hazırladığı **Türkçe Metinler** (4 cilt); Süleyman Şevket'in **Güzel Yazılar**'ı (4 cilt); V. Mahir Kocatürk'ün **Metinlerle Türk Edebiyatı Tarihi** (4 cilt) ve Ali Canip Yöntem'in **Edebiyat ile Türk Edebiyatı Antolojisi** adlı eserleri Cumhuriyet döneminde liselerimizde okutulan diğer önemli ders kitaplarıdır.

Kredili sisteme geçildikten sonra yayımlanmış ve sayısı 10'a yakın ders kitabının incelenmesini bir başka yazımıza bırakıyoruz.

Farklı yöntemlerle aynı muhtevayı işleyen yukarıdaki ders kitaplarından görülen iki temel yaklaşımdan söz etmek istiyoruz:

1- Edebiyat tarihi yaklaşımı: Fuat Köprülü ile başlayan bu yaklaşım, metni ikinci plâna itmiş, şahsiyetlere ağırlık vermiş ve edebiyat tarihini temel almıştır.

2- Metin yaklaşımı: Ali Canip ile başlayan¹⁷ bu yaklaşım ise metni temel almıştır. Metinden sanatçıya gidilmesini dil, edebiyat ve kompozisyon öğretiminin metne dayandırılmasını istemiştir. Bu yöntemle yazılmış kitaplarda edebiyat tarihi değil, edebî türler temel alınmış, aynı türdeki çeşitli devirlerde yazılmış metinler arka arkaya verilerek bütünlük sağlanmaya çalışılmıştır.

Üçüncü bir yol olan tematik yaklaşımı ise günümüze kadar hiç bir ders kitabı yazarı uygulamamıştır. Bu yöntemle yazılacak ders kitaplarına da ihtiyacımız olduğunu belirtmeliyiz. Sözelimi "Ağaç sevgisi" teması/ ana fikrini işleyen Türk ve Dünya Edebiyatının çeşitli devirlerinde yazılmış parçaların bir araya getirilmesiyle oluşturulmuş ders kitabı yoktur. Bu ders kitaplarında yer alacak tema ve ana fikirlerin neler olduğu, hangi sınıfta hangi tema ve ana fikrin verileceği önceden belirlenerek buna uygun çeşitli metinlerin(şiir-nesir, eski-yeni; yerli-yabancı) seçimine geçilebilir. Böylelikle fertlere verilecek fikirler, aşılacak temalar ve kazandırılacak davranışlar belirlenmiş olur.

Yukarıda değerlendirmeye çalıştığımız yedi ders

kitabının yazarlarından yarından fazlasını kaybetmiş bulunuyoruz. Ülkemiz eğitimine hizmet maksadıyla hazırladıkları kitapların milyonlarca insanda dil ve edebiyat zevki uyandırdığına inandığımız yazarları, araştırmamızın sonunda rahmetle anıyor ve yeni nesillerde aynı duyguları yaratarak yazarları özlemlerini bekliyoruz.

Son olarak Türk Dili ve Edebiyatı ders kitabının nasıl olması gerektiği konusundaki görüşlerimizi bir başka yazıda belirttiğimizi de hatırlatmak isteriz.¹⁸

Notlar:

¹ **Temel Türkçe Sözlük** (Sadeleştirilmiş ve genişletilmiş Kamus-i Türkî), Haz. Mertol Tulum başkanlığında bir kurul, "Ders" maddesi, c. 1, s. 256, İstanbul 1985, Tercüman Yay.; **Türk Dili, Dil Öğretimi Özel Sayısı**, s. 379-380. Temmuz-Ağustos 1983

² **Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, Dil öğretim maddesi**, Cilt 2, s. 301, İstanbul 1977, Dergâh Yay.

³ A.g.e. "Edebiyat Öğretimi" maddesi, s. 441

⁴ A.g.e. "Edebiyat Öğretimi" maddesi, s. 441

⁵ A.g.e. "Edebiyat Öğretimi" maddesi, s. 442; Doç. Dr. Ayhan Sezer, Dr. A. Ferhan Oğuzkan-Öğr. Gör. Emin Özdemir-Beşir Göğüş, **Türk Dili ve Edebiyatı Öğretimi**, Eskişehir 1991, Anadolu Üni. Açıköğretim Fak. Yay., Lisans Tamamlama Programı, s. 31-32; Beşir Göğüş, **Türkçe ve Yazın Eğitimi**, Ankara, 1978, s. 40-54; **Türk Dilinin Öğretimi Toplantısı**, Ank. Üniv. Eğitim Bil. Fak. Yay., Ankara 1988; Cahit Kavcar, **Türk Dili ve Edebiyatı Öğretimi**, Ank. Üniv. Eğitim Bil. Fak. Dergisi, Cilt: 20, s. 1-2, Ankara 1988, s. 261-73.

⁶ **Türk Dili ve Edebiyatı Öğretimi ve Sorunları**, Ankara 1986, s. VIII, TED Yay.,

⁷ **Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, "Edebiyat" mad.**, Cilt: 2, s. 436, Dergâh Yay.

⁸ Ağah Sırrı Levend, **Türk Edebiyatı Tarihi**, Cilt: 1, TTK Yay., Ankara 1978, s. 480.

⁹ **Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, "Dilbilgisi" mad.**, Cilt: 2, Dergâh Yay., İstanbul, 1977, s. 306-308.

¹⁰ A.g.e., s. 306-308.

¹¹ Enise Kantemir, **Türkiye'de Liselerde Türk Dili**

Edebiyatı Öğretimi İstanbul 1976, Milli Eğitim Bakanlığı Yay. En fazla okutulan ders kitaplarının ikincisi ise Özdemir Sarıca, Mahir Ünlü - Ömer Özcan tarafından hazırlanan **Türk Dili ve Edebiyatı** adlı kitaptır.

¹² Emin Özdemir, Mustafa Nihat Özön, TDK Yay., Ankara 1982, s. 141

¹³ Bu tenkitlerden bazıları için bk. Onder Çağırın, **Bir Edebiyat Kitabı Üzerine**, Erciyes, s. 132, Aralık 1988, s. 7-9, aynı yazar: **Lise Edebiyat Kitapları Üzerine** başlığıyla: **Türk Edebiyatı**, s. 175, Mayıs 1988, s. 47-49; Ali Erkan Kavaklı, **Tuhaf Bir Edebiyat Kitabı**, **Türk Edebiyatı**, S. 164, Haziran 1987, s. 63-64; Sabahaddin Şerefli, **Eşkiya Köroğlu**, aynı dergi, s. 74; Konur Ertop, **Bizde Edebiyat Öğretimi ve Ders Kitapları**, Varlık, s. 997, Ekim 1990, s. 7-8; Mahir Ünlü'nün cevabı: "Eleştiriye Geçmeden Konu ve Koşullar Kavranmalı", **Varlık**, s. 998, Kasım 1990; s. 47; Nevhis Cem Aşkun, "Bir Ders Kitabına İlişkin Bazı Gözlemler: Lise II Türk Dili ve Edebiyatı", **Türkiye'nin Ders Kitapları**, Ortaöğretim Ders Kitaplarına Eleştirel Bir Yaklaşım, Çağdaş Yaşamı Destekleme Derneği, Haz. Şeyda Ozil-Nilüfer Tapan, Cem Yayınları, İstanbul, s. 65-76; Oya Adalı, **Türk Dili ve Edebiyatı Ders Kitapları**, a.g.e., s. 51-63.

¹⁴ "İsmarlama Ders Kitapları Hakkında Rapor", Ankara, 1976, TDK Yay.; C. Kudret, Don Kişot'tan Hamzaname'ye, **Nesin Edebiyat Yıllığı** 1977, İstanbul, 1977, s. 351-75.

¹⁵ Kitabın eleştirisi için bk. Şükrü Elçin, **Liselerde Okutulan Ders Kitabı ve Talim ve Terbiye Dairesinin Sorumluluğu**, Yeni Divan, S. 1, Mayıs 1980, s. 4-6.

¹⁶ Kitabın eleştirisi için bk. İdris Karakuş, "Lise Edebiyat Kitaplarında Görülen İmlâ, Noktalama ve İfade Bozuklukları, Bunların Sebepleri ve Teklifler", **Bilge**, S. 1/Yaz, Temmuz 1994, s. 69-71; "Ders Kitaplarında Şair, Yazar ve Metin Seçimi Üzerine", **Bilge**, S. 2 / Güz, Ekim 1994, s. 73-76.

¹⁷ Sema Uğurcan, "Ali Canip ve Edebiyat Eğitimi", **Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi**, S. 1, İstanbul 1989, s. 145-58.

¹⁸ Ramazan Çiftlikçi, "Ortaöğretimde Türk Dili ve Edebiyatı Örnek Ders Kitabı Nasıl Olmalıdır?" **Divan**, S. 2, Nisan-Mayıs-Haziran 1994, s. 12-13.

“ULUSLARARASI MİMAR SİNAN KÜLTÜR ve SANAT HAFTASI” (3-9 NİSAN 1995)

“ULUSLARARASI MİMAR SİNAN ve MİMARLIK SEMPOZYUMU” (6-8 NİSAN 1995)

Azize YASA - Serap ÜNAL

3-9 Nisan 1995 tarihleri arasında Kayseri Valiliği tarafından “Uluslararası Mimar Sinan Kültür ve Sanat Haftası” etkinlikleri içerisinde Kayseri Valiliği ve Erciyes Üniversitesi'nin işbirliği ile “Uluslararası Mimar Sinan ve Mimarlık Sempozyumu” düzenlendi.

Kayseri Valisi Saffet Arıkan Bedük, Erciyes Üniversitesi Rektörü Prof. Dr. Mehmet Şahin, Büyükşehir Belediye Başkanı Doç. Dr. Şükrü Karatepe, Sanayi Odası Başkanı Mustafa Çapar ve Ticaret Odası Başkanı Yılmaz Büyüknalbant'tan oluşan Tertip Kurulu ile İldeki Devlet erkânı, Oda başkanları ve temsilcilerinden oluşan Yürütme Komitesi bu haftanın gerçek anlamda bir kültür ve sanat ziyafeti olmasını sağladılar.

3 Nisan 1995 Pazartesi günü Yürütme Komitesi ve diğer kuruluşlarca Atatürk anıtına çelenk konulması, saygı duruşu ve İstiklâl Marşı ile başlayan haftanın ilk gün etkinlikleri içinde Mimar Sinan anıtı ziyaret edildi, Gevher Nesibe Tıp Tarihi Müzesi'nde Ulusal Mimarlık ve Maket ile Etnografya Müzesi'nde El Sanatları Sergisi açıldı. 4 Nisan 1995 Salı günü Azerbaycanlı heykeltıraş Prof. Korkmaz Şücaeddin tarafından yapılan ve üniversite kampüsü içinde yer alan Mimar Sinan Anıtı ve Erciyes Üniversitesi, Sabancı Kültür Sitesi'nde Dr. Sadi Bayram tarafından hazırlanan Mimar Sinan Eserleri Fotoğraf Sergisi'nden sonra Ebru Sanatı Sergisi'nin açılışı yapıldı.

Sergilerin yanı sıra Sinema Günleri, halk oyunları ve bando gösterileri, buzdağı yarışması, dia gösterileri, Napoliten şarkılar (Kültür Bakanlığı Mersin Opera ve Bale Sanatçıları tarafından), Erciyes Üniversitesi Türk Sanat Müziği Korosu'nun gösterileri, Belediye Konservatuarı Türk Halk Müziği Korosu Konseri, Tuluyhan Uğurlu'nun piyano resitali, atletizm müsabakası ve Ağırnas Kasabası'na yapılan gezi ile “hafta” sosyal aktiviteleri bakımından da tam bir şenlik havasında geçti.

Erciyes Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Dekanı Prof. Dr. Zafer Bayburtluoğlu başkanlığında İlahiyat Fakültesi Araştırma Görevlilerinden Dr. Mustafa Denktaş ve Araş. Gör. Yıldray Özbek'in organizasyonunu yürüttüğü “Uluslararası Mimar Sinan ve Mimarlık Sempozyumu” 6

Nisan 1995 Perşembe günü Rektör Prof. Dr. Mehmet Şahin, Belediye Başkanı Doç. Dr. Şükrü Karatepe ve Vali Saffet Arıkan Bedük'ün açış konuşmaları ile başladı. Üç gün boyunca beş oturum halinde gerçekleştirilen sempozyumda on yedi bilim adamı bildiri sundu. Sempozyuma katılan bilim adamlarının, Mimar Sinan'ın Türk mimarlığına katkılarını, eserlerini, yaşadığı dönemi ve Kayseri'yi konu alan bildirileri bilim âlemi için son derece faydalı oldu.

Prof. Dr. Selçuk Mülayim'in “Otantik Bir Yazmada Sinan'ın Portre Resmi” konulu bildirisinde, 1989 yılında yayınlanan Mimar Sinan ve **Tezkiret-ül Bünyan** adlı kitapta yer alan ve Kanuni'nin cenaze törenini gösteren bir minyatürde mezarın kazılmasına nezaret eden kişi Mimar Sinan'dan başkası olamayacağı görüşü üzerinde durularak ileri sürülen iddianın doğrulanabilmesi için minyatür sayfasında yer alan her şeyin zaman süreci ve mekân ortamında çözümlenme ve sahnede yer alan figürlerin tarihî kaynaklar açısından sorgulanması gereğine değinilmiş bu görüş doğrultusunda sözü edilen minyatür irdelenmiştir.

“**Sinan, Süleyman ve Süleymaniye'nin Amblematik Kaynakları**” isimli bildirisinde Süleymaniye Camii'nin Sinan'ın teknolojik gelişmesini yansıtmaktan çok Sultan Süleyman'ın istekleri doğrultusunda gerçekleştirildiğini belirten Fransız Gazeteci Henri Stierlin Kanuni Sultan Süleyman'ın Süleymaniye Camii'ni İmparator olduğunu vurgulamak için inşa ettirdiğini, bu nedenle de cami plânının Ayasofya'ya benzetildiğini ileri sürmüştür.

“**Mimar Sinan'ın Kayseri'deki Yapıları**” konusunda bir tebliğ sunan Mehmet Çayırdağ çalışmasını Mimar Sinan'ın kısaca hayatı, Mimar Sinan devrinde Kayseri, Mimar Sinan'ın Kayseri'de yaptırmış olduğu üç eser, Mimar Sinan'ın vakfiyesi ve Mimar Sinan devrinde Kayseri'de yapılmış bulunan fakat ona ait olmayan diğer belli başlı eserler olarak beş bölümde toplamıştır. Mimar Sinan'ın Kayseri'deki eserleri Osmanpaşa Camii, Hacı Ahmet Paşa (Kurşunlu) Camii ve Hüseyin Bey Hamamı'dır. Mimar Sinan döneminde inşa edilmiş eserler ise Bedesten, Kadı Hamamı ve Barsama Camii olarak belirlenmiştir.

Arş. Gör. Erhan Afyoncu'nun "**XVI'nci Yüzyılda Hassa Mimarları**" isimli bildirisinde Hassa Mimarlar Ocağı, Osmanlı Devlet Teşkilâtı mantığı çerçevesinde ele alınmıştır. Bu güne kadar şehreminliğe bağlı olduğu belirtilen bu ocağın, şehreminliğinden müstakil olduğu ileri sürülerek şehreminliği ile mimarbaşılığı vazifeleri birbirlerine tedahül olmakla birlikte, Hassa Mimarlar Ocağı'nın şehreminliğine bağlı olduğunu gösteren somut bir bilginin olmadığı belirtilmiş ve Osmanlı devlet teşkilatının işleyişi açısından da böyle bir bağlılığın olamayacağı üzerinde durulmuştur. Osmanlı arşiv vesikalarına dayanılarak XVI'nci yüzyılda Mimarbaşı ve Hassa Mimarların aldıkları ücretler, ocağın mevcudu, teşkilat yapısı ve Müslüman olmayan mimarların Hassa mimarları içersindeki yüzdesi incelenmiştir.

Merkezi kubbeli camileri üst örtülerine veya işgal ettikleri alana göre sınıflandırmanın mümkün olduğunu belirten Prof. Dr. Rahmi Hüseyin İnal "Sinan Camileriyle İlgili Bir Tipoloji Denemesi" konulu tebliğinde üst örtü sistemini dikkate alan bir tipoloji yapmıştır. Merkezî kubbenin kare, altıgen ve sekizgen şema üzerine oturtulduğu örnekleri plân gelişimleri açısından ele alan Ünal, Edirnekapı Mihrimah Camii'nden başlayarak Süleymaniye, Kılıç Ali Paşa, Üsküdar Mihrimah, Eyüp Zal Mahmut Paşa, Manisa Muradiye, Şehzade, Topkapı Kara Ahmet Paşa, Kadırga Sokullu, Üsküdar Atik Valide, Beşiktaş Sinan Paşa, Eminönü Rüstem Paşa ve Fatih Mesih Paşa'dan Edirne Süleymaniye Camii'ne ulaşan çizgide yapıların tipoloji içersindeki plân özellikleri üzerinde durmuş, ayrıca kronoloji ve plân şeması gelişiminin birbirini takip etmediğini vurgulayarak Sinan'ın, yapıları arsaya ve maddî olanaklara göre de değerlendirdiğini belirtmiştir.

Prof. Dr. Örcün Barışta'nın "**Mimar Sinan'ın İstanbul'daki Bazı Eserlerinde Gözlenen Taş Süsleme Üzerine**" konulu bildirisinde, Osmanlı İmparatorluğu içinde, Mimar Sinan döneminin el sanatları ve mimarî açıdan önemli bir yeri olduğu vurgulandıktan sonra bu dönem süslemelerinin geometrik, bitkisel ve nesneli bezeme olduğu belirtilmiştir. Slaytlar eşliğinde Sinan dönemi taş işlemeciliği örneklerinin bulunduğu minberler, mihraplar ve mezartaşları sunulmuş, süslemede natürmort kullanımının Sinan döneminde başladığına değinilerek, Sinan'ın Selçuklu geleneğini sürdüren geometrik motifleri kullandığı, onları klasikleştirdiği öne sürülmüştür. Diğer taraftan Sinan'ın Türk sanatının motiflerini 16'nci yüzyıla özgü biçimler ve tasarımlarla sunan bir usta olduğu üzerinde durulmuştur.

Doç. Dr. Zeki Sönmez'ini "**Dayezade Mustafa Efendi'nin Selimiye Risalesinin Tanıtımı ve Tahlili**" isimli bildirisinde Mimar Sinan ve eserleriyle ilgili tarihi yazmalar arasında hiç yayımlanmamış olmasının yanı sıra tek bir eseri konu edinmesi bakımından da Türk mimarlık tarihinde ilk monografi olarak dikkati çeken **Selimiye Risalesi** tanıtılmıştır. 1717-1741 yılları arasında kaleme alınan bu eserin yedi bölümden oluştuğu belirtildikten sonra 18. yüzyıl ortalarında hazırlanan risalenin günümüz sanat tarihi

kriterleriyle yargılandığında başarılı bir eser olduğunu öne sürmenin mümkün olmadığı, tarih, üslup, yöntem, teknik ve terminoloji açısından fazla derinliği olmayan, Dayezade Mustafa'nın kendi deyişle "halkın anlayıp yararlanabileceği" bir kitap olduğu ortaya konmuştur.

Prof. Dr. Ömür Bakırer "**XVI'nci yüzyılda Renkli Taş Kullanımı**" konulu tebliğinde renkli taş, devşirme taş ve devşirme renkli taşlara duyulan ilginin 16'nci yüzyılda daha da yoğunlaştığını belirterek bu nitelikteki uygulamaları kemerlerde renk almaşıklığı, yekpare mermer kolonların kullanılması ve avlu zeminlerinde renk elemanlarına önem verilmesi olarak üç grupta toplamıştır. Avludaki renkli taş kullanımının nedenleri üzerinde de durulan bildiride bu yaklaşımın yeknesaklığı gidermek için seçilen estetik, ön ya da çağdaş örneklerden esinlenen biçimsel, belirli bir fikri simgeleyen sembolik ve belirli bir kullanım düzenini yönlendirmek için seçilen işlevsel bir yaklaşım olarak değerlendirilebileceği üzerinde durulmuştur.

Prof. Dr. Orhan Cezmi Tuncer'in "**Sinan'da Modülasyon**" konulu tebliğinde mimarlığa, sözlüklerindeki tanımı dışında "geometrik disiplin" de denilebileceği ve ana geometrinin kare, daire ve eşkenar üçgen olduğu belirtiltikten sonra Türkler tarafından günümüze ulaşan örneklerdeki çalışmalardan hareketle Samanoğulları, Karahanlı, Büyük Selçuklu, Anadolu Selçukluları ve Osmanlıların da aynı yöntemi sürdürdükleri öne sürülmüş-tür. Mimar Sinan'ın aynı plânı kullandığı dört yapısında İstanbul Silivri Kapı Hadım İbrahim Paşa, Yenibahçe Bali Paşa, Diyarbakır Behram Paşa ve Kayseri Hoca Ahmet Paşa camilerinde bu kareli düzenin duvar kalınlıkları, net boşluklar, yanının dış ölçüleri ve son cemaat yerinde zira'nın katlarıyla tam bir çakışma içinde olduğu belirtilmiştir.

Prof. Dr. Vacit İmamoğlu "**Karadere'den İki Bağ Evi-Mimar Sinan'a Sevgilerle**" isimli tebliğinde bağ kavramı üzerinde durduktan sonra, birincisini "geometrinin temel formlarını gösteren taştan oyulmuş bir heykel" olarak tanımladığı iki bağ evini, kendi verdiği isimlerle "Yonulu Ev" ve "Balkonlu Ev"i mimarî özellikleri açısından tanıtmıştır. Sinan'ın yapılarının belirgin özelliklerinden olan işlevsellik, malzemeyi kendi doğasına uygun olarak yerinde kullanma, çevreden yararlanma, hiçbir mimarî elemanı abartmayarak gerektiği ölçüde yer verme ve bütün etkisi bakımından görülen özelliklerin, bu evlerde de tespit edilebileceğini belirtmiştir.

"**Mimar Sinan Eserlerine Toplu Bir Bakış**" konulu tebliğinde, Mimar Sinan'ın kültürümüzdeki yerine kısaca değinen Sadi Bayram Mimar Sinan ile ilgili anekdotlara değinilmiştir. Bu anekdot ve donelere dayanarak Sinan'ın Selimiye ve Süleymaniye gibi külliyelerinde topografyaya uyulduğu, depremde binanın komple kayması ve çatlmasını önlemek ve zemin suyunu muhafaza etmek amacıyla normal temel yerine binanın yükünü dört fil ayağından bütün zemine yayan tonozlardan oluşan temellere oturtulduğu görüşü üzerinde durulmuştur.

Kadı sicillerine dayanarak “XVII'nci Yüzyılda Kayseri Evleri”ni tanıtan Prof. Dr. Suraiye Faroqhi'nin bildirisinde kadı sicillerinde bu konuda bulunabilecek bilgilere değinildikten sonra, evler tek taphaneli, iki taphaneli, mutfağı olan ve olmayan gibi çeşitli tiplere ayrılmıştır. Ancak Kadı sicillerinden çıkarılan bu plânların geleneksel ev plânları ile çakışmadığından söz edilerek, sicillerdeki bilgilerden tarih içindeki gelişimin belirli ölçülerde ortaya çıkarılabildiğı, bunların literatürdeki fazla genel savları çürütebilecek nitelikte olduğu belirtilmiştir.

Prof. Dr. Machiel Kiel “Yunanistan'ın Tırhala Kentindeki Osman Şah Camisi Restorasyon Çalışmaları”nın konu edildiğı bildiride, Yunanistan'daki Mimar Sinan eserlerinden söz edildikten sonra Tırhala'daki Osman Şah Camii'nin restorasyon çalışmaları slaytlar eşliğinde sunulmuştur.

Dr. Üstün Alsaç'ın “Mimar Sinan ve Mimarlık Örgütü” konulu tebliğinde Osmanlı İmparatorluğu'nun gücünün doruğunda olduğu bir dönemde mimarbaşı olan Sinan'ın çeşitli kaynaklara dayanılarak 350'den fazla olduğu ileri sürülen eserlerinin listesi verilerek yapıtların bir bölümüne ona bağılı mimarlık örgütünde çalışan öteki ustaların ya da yanında çalışan öğrencilerin katkıda bulduklarının düşünölebileceğı belirtilmiştir. Osmanlı İmparatorluğu döneminde yapı alanındaki örgütlenmenin belirginlik kazandığı vurgulanarak bu görevi üstlenen Hassa Mimarlar Ocağı'nın işlev ve işleyiş biçimi üzerinde

durulmuştur.

Bosna-Hersek'de 1500'lerden 1650'lere kadar yoğun bir şekilde devam eden mimarî faaliyetlerde, Mimar Sinan etkisinden söz etmenin mümkün olduğu belirten Yrd. Doç. Dr. Mehmet İbrahimgil “Bosna-Hersek'de Mimar Sinan'ın Eserleri Üzerine” isimli tebliğinde yapıları Mimar Sinan'ın Eserleri ve Mimar Sinan'a atfedilen, fakat başka mimarlar tarafından inşa edilen yapılar olmak üzere iki grupta ele almıştır. Bu çerçeve de aralarında şu anda Sırplarla Hırvatlar arasında sınır teşkil eden Mostar Köprüsü, Karagöz Camii, değirmenler ve kule ile Foça Alaca ve Gazi Hüsrev Bey camilerinde bulunduğu bir grup yapı tanıtılmıştır.

Bu bildirilerin ardından Prof. Dr. Vacit İmamoğlu tarafından, merkezi Kayseri'de olmak üzere Mimar Sinan Araştırma Enstitüsü kurulmasına ilişkin bir tebliğ sunuldu. Ülkemizde bu konudaki araştırmaların yetersizliğinden söz edildikten sonra böyle bir Enstitü'nün bilimsel yaşama katkıları ve çalışma koşulları üzerinde duruldu. Büyük bir ilgiyle karşılanan bu projeye Erciyes Üniversitesi Rektörlüğü ve Kayseri Valiliğince gereken desteğın verileceğı Rektör Prof. Dr. Mehmet Şahin ve Vali Saffet Arıkan Bedük tarafından belirtildi.

Böyle bir enstitü'nün kurularak yaşama geçirilmesi dileği ile bu sempozyumda emeği geçenlere, bilim âlemine katkılarından dolayı bir kez daha teşekkür ederek çalışmalarının ve başarılarının devamını diliyoruz.

TÜRKİYE'DEN TÜRK DÜNYASINA BAKIŞ

Mesut ÇETİNTAŞ

Türk Kültürü'nü Araştırma Enstitüsü tarafından düzenlenen “Türkiye'den Türk Dünyasına Bakış” konulu sempozyum 31 Mart 1 Nisan 1995 tarihlerinde Türk Dil Kurumu Konferans salonunda yapıldı.

Sempozyumun ilk günü saat 10'da başlayan birinci oturumunda açış konuşmalarını Enstitü Başkanı Prof. Dr. Şükrü Elçin ve Başbakanlık Başdanışmanı Acar Okan yaptılar. Prof. Elçin konuşmasında Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü'nün tarihçesini verdikten sonra, amaçlarını ortaya koydu. Prof. Elçin ayrıca sempozyumu düzenleme gayelerine de değindi. Başbakanlık Başdanışmanı Acar Okan ise Türkiye ile Türk Dünyası ilişkilerini ele almanın bu konuları işlemenin zorluklarına ve geçmişte yaşanan sıkıntılara değinerek bu yöndeki çalışmaların sonuçlarının günümüzde daha iyi anlaşılacağını belirtti.

Sempozyumun başkanlığını Prof. Dr. Sadık Tural'ın yaptığı ikinci oturuma Muzaffer Özdağ “Türk Dünyasının Jeopolitiğı”, Prof. Dr. Ercüment Kuran “Osmanlıların Türk Dünyası ile Münasebetleri” ve Prof. Dr. Mehmet Saray “Cumhuriyet Yönetimlerinin Türk Dünyası ile Münase-

betleri” başlıklı bildirileri ile katıldılar.

Aynı gün saat 16.00'da başlayan ve başkanlığını Prof. Dr. Şerif Başstav'ın yaptığı üçüncü oturuma bildirileriyle şu konuşmacılar katıldılar: Prof. Dr. Ahmet B. Ercilasun “Dil ve Edebiyat Açısından Bugünkü Durum ve Gelecekle Bugünkü Durum ve Gelecekle İlgili Düşünceler”, Prof. Dr. Kazım Y. Kopruman “Eğitim Açısından Bugünkü Durum ve Gelecekle İlgili Düşünceler”, Dr. Halit Güler, “Din Açısından Bugünkü Durum ve Gelecekle İlgili Düşünceler”.

Sempozyumun 1 Nisan 1995 tarihinde saat 10'da başlayan ve başkanlığını Halil F. Alasya'nın yaptığı oturuma Coşkun Kırca “Politika Açısından Bugünkü Durum ve Gelenekle İlgili Düşünceler”, Prof. Dr. Emin Çarıkçı “Ekonomi Açısından Bu Günkü Durum ve Gelecekle Düşünceler” ve Prof. Dr. Erol Cansel “Hukuk Açısından Bugünkü Durum ve Gelecekle İlgili Düşünceler” başlıklı bildiriler ile katıldılar.

Son oturumda sempozyum değerlendirmesini Prof. Dr. Abdülhalit Çay, Prof. Dr. Sadık Tural, Prof. Dr. Cihat Özönder ve Prof. Dr. Zeynep Koruma yaptılar.

GENEL DİZİN

MAKALELER

- ARNAUT, Tudorka : "Gagauzlarda İlk Yaz Bayramı" S. 4, s. 8-13.
CUNBUR, Müjgân : "Sitemsiz Dostlarımız Kitapları" S. 4, s. 2-3.
DAĞAŞAN, Dursun : "TÖMER'deki Türkçe Öğretimi ve Türkçe Öğreniyoruz Adlı Kitapları" S. 3, s. 14-17.
GÖKDEMİR, Ayvaz : "Dil Bayramı Münasebetiyle" S.2, s. 3.
KARAKUŞ, İdris : "Türk Soylulara Türkçe Öğretimi Üzerine" S. 4, s. 14-16.
KÖPRÜLÜ, Orhan : "Bilge Dergisi ve Tenkit" S. 1, s. 1.
: "Bir Tenkit Dergisinde Ne Gibi Yazılar Yer Almalıdır?" S. 1, s. 2.
ÖZKAN, İsa : "Türk Boylarının Edebiyat ve Folklorunda Nevruz Bayramı" S.4, s. 5-7.
SAĞ, Rahim : "Türk Aydını ve Türk Dili" S.2, s. 7-8.
SANBURKAN, Erol : "Suyu Arayan Adam ve Güneydoğu'daki Türkler" S.4, s. 17-21
TURAL Sadık : "Başlarken" S.1, s. 1.
: "Çok Mutluyuz" S.2, s. 5

KİTAPLAR

- ABDÜLKERİM, Abdülkadiroğlu : "Maliye Bakanlığı Bütçe ve Malî Kontrol Genel Müdürlüğü Yayınları", S. 4, s. 54-46.
: "Şiir ve Musikinin İzdivacı Yahut Darlıktan Doruğa Güfte Şairleri", S. 3, s. 59-62.
AKDEMİR, Elif Su : "Satın Alınan Miras", S. 1, s. 49-50
: "Yeniden Doğuş veya Bir Zaferin Belgeleri 'İstiklâl Harbi İle İlgili Telgraflar'" S.1 , s. 43-45.
ALPEREN, Nusret : "Sorular ve Cevaplarla Kültür, Edebiyat, Dil Münasebetiyle" S. 3, s. 48-50.
APAYDIN, Muhammet : "Ne Mutlu Bana ki Türk Yaratıldım" S. 2, s. 27-30.
ASLANAPA, Oktay : "Die Bauten Von Hadım Sulaiman Pascha" S. 2, s. 48-49.
: "Die Mamlukische Architectur in Agypten und Syrien" S. 2, s. 43-44.
ATALAY, Ali : "Şahsiyetler ve Eserler" Üzerine, S. 2, s. 50-51.
AYAN, Dursun : "Osmanlı Tüfek ve Tabanca Teçhizatları" S. 1, s. 41-42.
: "Uluğ Bey ve Semerkand'daki İlim Faaliyetleri Hakkında Gıyaseddin-i Kaşî'nin Mektubu" S. 1, s. 60-61.
AYTAÇ, Pakize Erciş : "Beyazsu Köyü" S. 2, s. 25-26.
BALTA, Nevin : "Televizyon Reklâmlarının Anne Çocuk İkilisine Etkileri" S. 3, s. 44-47.
BAŞTUJİ, M. Ali : "Atatürk Kitapları Dizisi" S. 1, s. 26.
BAYRAM, Sadi : "Kitaplar Arasında" S. 1, s. 55-58.
BUDAK, Ogün A. : "Türk Halk Musikisinde Çeşitli Görüşler" S. 2, s. 56-58.
CUNBUR, Müjgân : "Haşmet Külliyyatı" S. 1, s. 17-18.
ÇELİK, Ejder : "Saklanan Gerçek" S. 4, s. 57-59.
: "Takvim-i Vekayi, Belgeler", S. 1, s. 52-53.
ÇELİK, Hüseyin : "Mehmet Akif Üzerine Bir Kitap" S. 1, s. 32-33.
ÇORUHLU, Yaşar : "Cemeteries of the Avar Period / 567-829 Serisinin İlk İki Kitabı" S. 4, s. 34-35.
DEVLET, Nadir : "Osmanisch Friedhöfe und Grabsteine in Istanbul" S. 3, s. 42-43.
DOSAY, Melek : "Bilim Tarihi I, İlkçağ" S. 4, s. 36-39.

- EKREM, Erkin : "Bay Mirza Hayit'in Eserleri ve Faaliyetleri Hakkında Bildirilen Fikirler" S. 3, s. 51-54.
- ENGİNÜN, İnci : "Cenap Şehabeddin'den İstanbul'da Bir Ramazan" S. 1, s. 11-12.
: "Osmanlı İmparatorluğu ve Türkiye Cumhuriyetinde Yahudiler" S. 1, s. 53-54.
- ERCEBECİ, Şebnem : "El Sanatlarına Yaklaşım Sorunları Sempozyumu Bildirileri" S. 4, s. 62-66.
- ERCİŞ, Pakize : "Sarıkamışta Köy Gezileri" S. 1, s. 15-16.
- ERGÜN, Metin : "Türkiye Dışındaki Türkler Bibliyografyası Üzerine I" S. 2, s. 31-38.
: "Türkiye Dışındaki Türkler Bibliyografyası Üzerine II" S. 4, s. 70-80.
- GÖZAYDIN, Nevzat : "Chorason Türkisch Vörfelisten Kuregrammatiken Indices" S. 2, s. 45-47.
- GÜLENSOY, Tuncer : "Ahlat Mezar Taşları" S. 1, s. 34.
: "İran ve Afganistan'dan Doğu Oğuzca Materyaller" S. 1, s. 40.
- GÜLER, Kemal : "Mülteci Kamplarından Karaçay-Malkar Türkçesi Mektupları" S. 3, s. 63-64.
- GÜNGÖR, Harun : "Gagauzlar" S. 1, s. 51-52.
: "La Religion des Turcs et des Mongols" S. 4, s. 27-28.
: "Uraanghay - Sahalar" S. 4, s. 40-43.
- GÜRSOY, Belkis : "Zafer Yıldızları" S. 1, s. 13-14.
- HACIGÖKMEN, M. Ali : "Eski Türklerde Şehircilik" S. 2, s. 54-55.
- İLHAN, Suat : "Türk Devrimi ve Sonrası" S. 1, s. 5-8.
- KAÇMAZOĞLU, Bayram : "Doğu-Batı Toplumlarının Sosyolojik Kuramı" S. 4, s. 34-35.
- KAHYA, Esin : "Information of Science and Medicine" S. 3, s. 37-38.
- KAPLAN, Ramazan : "Edebiyat Bilimine Katkıları" S. 4, s. 29-30.
- KARAKUŞ, İdris : "Bilinmeyen Bir Eser Ravzatu'l İslâm Üzerine" S. 3, s. 55-58.
- KAZMAZ, Süleyman : "Etnik Tuzak" S. 3, s. 32-36.
- KEFELİ, Emel : "İstanbul Anıları" S. 1, s. 35-36.
- KIRIMHAN, Nazan : "Rize Yemekleri ve Yemek Kültürü" S. 1, s. 39.
: "Türk Kültürüne Bakışımızı Belirleyen Bir Eser: Kültürel Kimlik Üzerine Düşünceler" S. 4, s. 67-69.
- KORUCUOĞLU, Nevin : "Atatürk İle Latife Hanımefendinin Hayatını Anlatan Eser" S. 1, s. 46-48.
- KONUR, Himmet : "Kaynak Eser Olarak Menakıbnameler" S. 3, s. 65-67.
- KÖNİ, Hasan : "Studies on Ottoman Transformation" S. 2, s. 18-21.
- KÜYEL, Mübahat Türker : "Türklerin ve Moğolların Eski Dinî", S. 1, s. 9-10.
- MUALLİMOĞLU, Nejat : "Durantlar Bugün Hayatta Olsalardı" S. 2, s. 9-14.
- NUHOĞLU, Mualla M. : "Akabi Hikayesi" S. 2, s. 59-60.
: "M. Kaya BİLGEGİL'in Makaleleri" S.1, s. 27-31.
- OKUTAN, Ömer : "Takas" S. 1, s. 37-38.
- ÖZCAN, Hidayet : "Türke Doğru İçin" S. 2, s. 22-24.
- ÖZÇELİK, Selahittin : "Müdafaa-i Milliye Cemiyeti ve Düşündükleri" S. 4, s. 44-50.
- ÖZGÜL, M. Kayahan : "Başvuru Kitabınız Başınıza Vurursa" S. 4, s. 24-26.
- SAKAOĞLU, Saim - A. Osman ÖZTÜRK : "Es War Einmal Es War Keinmal" S. 2, s. 39-42.
- SARINAY, Yusuf : "Türk Ergenekon Bayramı Nevroz" S. 4, s. 22-23.
- SEYİDOĞLU, Bilge : "Yaban" S. 1, s. 19-23.
- TEMİZYÜREK, Fahri : "Ermeni Olayları Tarihi" S. 3, s. 39-41.
- TURAL, M. Akif : "Ercüment Hoca'nın Bazı Makaleleri Toplandı" S. 3, s. 18-24.
- TURAN, F. Ahsen : "Çayeli Halk Şairleri" S. 1, s. 24-25.
- TOGAN, İsenbike : "Waqf in Central Asia" S. 3, s. 25-31.

- YETİŞ, Kazım : "Tarih Boyunca Türk Toplumunda Silâh Kavramı ve Silâh" S. 2, s. 15-17.
: "Türke Doğru" S. 4, s. 51-53.

DERGİLER

- ÇELİK, Ejder : "Avrasya Etüdüleri" S. 3, s. 68-69.
ÇETİNTAŞ, Mesut : "Silâhlı Kuvvetler" S. 4, s. 86-87.
ERCEBECİ, Şebnem : "Vakıflar Dergisi I" S. 1, s. 65-66.
GÖNÜLLÜ, A. Rıza : "Erciyes Dergisi" S. 4, s. 85.
KAHYA, Esin : "Bir Dergisi" S. 4, s. 81.
KARABELA, Sevim : "İlkyaz" S. 2, s. 63-64.
OKAY, Sevay : "Vakıflar Dergisi II" S. 2, s. 67-69.
ORTAYLI, İlber : "Osmanlı Etüdülerinin Ümit Vaadeden Yeni Bir Organı: Anatolia Moderna" S. 2, s. 61-62.
ÖZARSLAN, Ersin : "Şükrü Elçin'e Armağan" S. 1, s. 59-62.
ÖZTÜRK, A. Osman : "Academia" S. 4, s. 82-83.

SÖZLÜK ve ANSİKLOPEDİLER

- ABDULKADİROĞLU, Abdülkerim : Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü" S. 1, s. 68.
BAŞÇUHADAR, Atilla : "Kürtçenin Etimolojik Sözlüğü" S. 3, s. 72-73.
ÇETİNTAŞ, Mesut : "Terim Sorunları ve İletişim Sözlüğü" S. 2, s. 70-72.
GÜLENSOY, Tuncer : "Türk Dünyasında Yeni Basılan Üç Sözlük" S. 1, s. 67.
KÖPRÜLÜ, Orhan, F. : "Genel Ansiklopediler ve Millî Kültürümüz" S. 1, s. 63-66.
UZEL, İlter : "İslâm Ansiklopedilerinde Bazı Tıp Tarihi Maddeleri" S. 3, s. 70-71.
YÜCE, Sefa : "Terim ve Kavramlar Üzerine Bir Sözlük" S. 4, s. 88-89.

DERS KİTAPLARI

- ALPEREN, Nüsret : "Bu programa göre yazılmış Türkçe Kitapları ile Türkçe Öğretilebilir mi?" S. 4, s. 90-94.
FEDAİ, Harid : "Kıbrıs Türk Edebiyatının İşlenişi Üzerine Eleştiriler" S. 3, s. 83-87.
KARAKUŞ, İdris : "Lise Edebiyat Kitaplarında Görülen İmlâ Yanlılıkları Üzerine" S. 1, s. 69-71.
: "Ders Kitaplarında Şair, Yazar ve Metin Seçimi Üzerine" S. 2, s. 73-76.
KÜYEL, Mübahat Türker : "Felsefeyi Öğretmeyen Ders Kitapları" S. 3, s. 74-82.

ÇOCUK KİTAPLARI

- GÜREL, Zeki : "Çocuk Kitapları Kılavuzuna İhtiyacımız Var" S. 2, s. 77-83.
: "Çizgi Roman ve Çocuk" S. 3, s. 88-90.

BİLGE YAYIM İLKELERİ

* BİLGE dergisi Başbakanlık Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu bağlı kuruluşlarından **Atatürk Kültür Merkezi** yayını olarak 3 ayda bir yayımlanmaktadır. Derginin içeriğini, basılı yayınların tanıtımını, tahlilini ve tenkidini, yapan yazılar oluşturur.

* **BİLGE'ye gönderilen yazılar bir başka yayın organında yayımlanmış veya yayınlanmak üzere gönderilmiş ise, yazarı tarafından belirtilmek şartı ile, Yayın Kurulu tarafından uygun görülmesi halinde, yayımlanabilir.**

* BİLGE'ye gönderilen yazılar, iki satır aralıklı olarak ve sayfanın iki yanında 3'er cm boşluk bırakılarak daktilo ile yazılmalıdır. Yazıların başlıkları mümkün olduğunca 60 harfi geçmemelidir. Tanıtma yazıları en az 2, en çok 5; tahlil ve eleştiri yazıları en az 5, en çok 12 sayfa olabilecektir.

* **Yazarlar ad ve ünvanlarına açık adreslerine yazı başlığım altında yer vermeli ve takma ad kullanılmamalıdır.**

* BİLGE'ye gönderilen yazılar mümkün olduğunca Latin harfleriyle ve Türkiye Türkçesiyle kaleme alınmalıdır. Özellikle yurt dışından değişik alfabe ve dillerde (Kiril ve Arap harfleriyle) gönderilen yazılar Latin harflerine ve Yayın Kurulu gerekli görürse Türkiye Türkçesine aktarılacaktır.

* **Yazı içinde yeralacak şekil, fotoğraf, grafik, çizim ve şemaların tümü numaralandırılarak yazıda yeri geldikçe belirtilmelidir. Ayrıca makale yazılarının adı, şekil, fotoğraf v.s. numaraları makale başlığı ve varsa alt yazıları yazılarak ayrı bir zarf ile gönderilebilir.**

* Dergi'de yeralacak şekil, grafik, çizim ve şemalar aydın ve kuşe kağıda çini mürekkebi ile çizilmelidir. Yine gönderilecek fotoğrafların, derginin iç sayfa baskılarının tek renk olması nedeniyle, ayrıntıları görülecek derecede kontrast ve parlak kağıda basılmış olması gerekmektedir.

* **Yayın Kurulu bütün yazıların redaksiyonunu ve gerek gördüğünde yazıdaki ana fikrin bütünlüğünü bozmamak kaydıyla kısaltmasını yapabilir.**

* BİLGE'ye gönderilen yazılar, mümkün olduğunca TDK 1994 baskısı İmla Kılavuzu'na uygun olarak kaleme alınmalıdır. Yayın Kurulu gerekli gördüğünde yazıdaki imla değişikliklerini söz konusu kılavuza göre yapabilir.

* **BİLGE'ye yayımlanan yazılardaki görüşlerin sorumluluğu yazarlarına aittir. Buna bağlı olarak gönderilen yazılarda, Yayın Kurulu'nca husumet veya hakaret sayılabilecek ibarelerin bulunmadığına kanaat getirilirse yayımlanacaktır.**

* BİLGE dergisi yayın ilkelerine uygun olarak gönderilmeyen yazılar Yayın Kurulu'nca dikkate alınmayacaktır.

* BİLGE'ye gönderilen yazılar yayımlansın veya yayımlanmasın yazarlarına geri verilmez.

* BİLGE'de yayımlanacak her makalenin yazara telif ücreti ödenir ve ayrıca ücretsiz dergi gönderilir.

* BİLGE'de yayımlanan makale, çizim, grafik ve fotoğraflar kaynak gösterilerek alıntı yapılabilir.

KURULUŞUNUN 131. YILINDA

ZİRAAT
TÜRKİYENİN
GURURU

T.C. ZİRAAT BANKASI
BAŞARININ ADI

MANAS DESTANI'NIN 1000'İNCİ YILI KIRGIZİSTAN MİNYATÜRLERİNDE MANAS

